

**A magyar királyi honvédség részvétele
a Szovjetunió elleni támadásban
(1941. június – december)**

Andaházi Szeghy Viktor

**A MAGYAR KIRÁLYI
HONVÉDSÉG RÉSZVÉTELE
A SZOVJETUNIÓ ELLENI
TÁMADÁSBAN
(1941. JÚNIUS – DECEMBER)**

BELVEDERE
MERIDIONALE

Szeged, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Borítóterv
Majzik Andrea

A borítóhoz felhasznált képek:
www.fortepan.hu (57939, 78327, 92462),
Nyáry Iván: A harcoló magyar honvéd, Bp, 1943.
Lovik Károly et al.: 6 haditudósító a vörös harctéren, Bp. 1942.

A könyvben szereplő képek forrása:
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum; www.fortepan.hu; www.hatarvadasz.hu;
ww.waralbum.ru; Nyáry Iván: A harcoló magyar honvéd, Bp, 1943.;
Lovik Károly et al.: 6 haditudósító a vörös harctéren, Bp. 1942.; a szerző gyűjteménye.

ISBN 978-615-5372-52-0 (print)
ISBN 978-615-5372-53-7 (online, pdf)

© Andaházi Szeghy Viktor, 2016
© Belvedere Meridionale, 2016

Nándi bácsi emlékére

„A mi nemzedékünk elvesztette Hazánk akkora részét, amekkora a törökidő óta nem volt idegen kézben. A visszaszerzés pedig most van folyamatban s a mi kötelességünk azt be is fejezni. Ezért rendelt minket hadba a Legfelsőbb Hadúr. Jól tudja Ő és tudjuk mi is, hogy Hazánk sorsa nem a Kárpátok szűk határain belül, hanem Európa és a világ nagy hadszínterein dől el.”

Miklós Béla altábornagy, a m. kir. I. gyorshadtest parancsnokának 1941. december 4-én, a visszatérő csapatok számára az Uzsoki hágón kiadott üdvözlő parancsa.

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	9
I. MAGYARORSZÁG HADBA LÉPÉSE A SZOVJETUNIÓN ELLEN	11
I.1. A Barbarossa-terv és hiányosságai	11
I.2. A szovjet védelem és a német támadás Magyarország hadba lépéséig	14
I.3. A magyar katonai és politikai vezetés német támadással kapcsolatos álláspontja és a kassai bombázás	19
I.4. Az „O” határvédelem	26
I.5. A mozgósított alakulatok szervezete, és a hadműveletekbe bekapcsolódó gyorsadtest mozgósítása	30
I.6. A szovjet-magyar határ átlépése – (határ menti harcok június 28-30.)	34
I.7. A Kárpát-csoport megalakulása	39
II. A KÁRPÁT-CSOPORT HADMŰVELETEI: A KÁRPÁTOKTÓL A ZBRUCSIG (1941. JÚNIUS 30–július 9.)	43
II.1 A Kárpátokon való átkelés, előretörés a Dnyeszterig	43
II.2. A gyorsadtest kiválása a Kárpát-csoportból.	62
III. A MAGYAR KIRÁLYI I. GYORSHADTEST HADMŰVELETEI	64
III.1. Előretörés a Bugig (1941. július 9-augusztus 10.)	64
III.1.1. Hadászati-hadművelti helyzet 1941 júliusában.	64
III.1.2 A gyorsadtest harcai Pervomajszkig	66
III.1.3. Az umanyi csata.	71
III.2. A nyikolajevi csata (1941. augusztus 10-16.)	81
III.2.1. Hadászati-hadművelti helyzet 1941 augusztusában	81
III.2.2. A nyikolajevi csata	82
III.2.3. Hadművelti szünet (1941. augusztus 19-29.)	88
III.3. Folyamvédelem a Dnyepernél (1941. augusztus 30-október 6.)	89
III.3.1. Hadászati-hadművelti helyzet 1941 szeptemberében	89
III.3.2. Folyamvédelem a Dnyepernél, I. szakasz: 1941. augusztus 30-szeptember 6.	92
III.3.3. Folyamvédelem a Dnyepernél, II. szakasz: 1941. szeptember 7-október 6.	99
III.3.4. Hadművelti szünet (1941. október 6-10.)	111
III.4. Előretörés a Donyecig (1941. október 10-28.)	112
III.4.1. Hadászati-hadművelti helyzet 1941 októberében	112
III.4.2. Előretörés a Donyecig	113

IV. A KÁRPÁT-CSOPORT MEGSZÁLLÓ TEVÉKENYSÉGE.	127
V. A MAGYAR KIRÁLYI I. GYORSHADTEST ÉS A KÁRPÁT- CSOPORT ALAKULATAINAK KIVONÁSA A HADMŰVELETI TERÜLETRŐL	136
V.1. A gyorshadtest kivonásának előkészítése.	136
V.2. Az 1. lovasdandár kivonása	138
V.3 A gépkocsizó dandárok kivonása	139
V. 4. A repülő alakulatok kivonása	144
V. 5. A megszálló alakulatok felváltása.	145
VI. AZ 1941-ES HADIÉV MAGYAR RÉSZVÉTELÉNEK MÉRLEGE . . .	147
VI.1. Katonaföldrajzi értékelés.	147
VI.2. Hadászati, hadműveleti értékelés.	149
VI.3. Felvonulás, menetek, szervezés.	152
VI.4. Harcászat, fegyverzet-felszerelés	153
VI.5. Utánpótlás, ellátás	158
VI.6. Megszállás, mögöttes területek biztosítása	159
VII. FÜGGELÉK	162
VIII. KÉPMELLÉKLET	190
IX. FELHASZNÁLT IRODALOM, FORRÁSOK.	217
X. TÉRKÉPEK JEGYZÉKE	227

ELŐSZÓ

Jelen oldalakon egy, a magyar történelmi-hadtörténelmi kutatások során eddig viszonylag kevés figyelmet kapott időszak bemutatására teszek kísérletet. Az 1941-es év hadtörténelmünk meghatározó periódusa volt, hiszen Magyarország ekkor kapcsolódott be a második világháború jelenkort is befolyásoló fősodrába, a Szovjetunió elleni német hadjáratba.

E hetvenöt éve történt eseménysor több szempontból továbbra is aktuális: az érdekkülönbségekkel terhelt nemzetközi szövetség alárendeltségében, a hazától távol harcoló alakulatok működésének biztosítása jelentős logisztikai, katonadiplomáciai feladatokat rótt a felelős vezetőkre. A viszonylag kis létszámú magyar alakulat ellátása, mozgatása, a légierő és a szárazföldi csapatok együttműködésének problematikája, a kapott, sokszor erőt meghaladó feladatok ellátásával kapcsolatos gondok minden katonai szövetség velejárói, korszaktól, ideológiától függetlenül. Ezek az összefüggések a könnyű fegyverzetű, a kor fogalmával: „gyorsanmozgó” alakulatok alkalmazhatóságának és korlátainak harci példái a ma stratégiáinak és katonáinak egyaránt tanulságul szolgálhatnak.

Az itt tárgyalt események előtörténetével a magyar történetírás sokat foglalkozott, a hatvanas évektől egészen napjainkig, főként egy-egy évfordulótól inspirálva. A Szovjetunió elleni magyar hadba lépést megelőző napokról, órákról kisebb könyvtárnyi irodalom született már, a kordokumentumok kiadásaitól a monografikus feldolgozásokig bezárólag. Dombrády Lóránd, Kun József, Ránki György, Szakály Sándor írásai – hogy csak a legismertebb szerzőket említsük – több aspektusból, bőven dokumentálva vizsgálták a hadüzenet nélküli hadba lépés problémakörét¹. Ezekről azonban – kevés kivétellel – elmodható, hogy kizárólag eseménytörténeti oldalról közelítették meg a kérdést. A kassai bombázást követő időszak, a harcoló csapatok aktív részvétele a Szovjetunió elleni támadásban: a gyorsadtest ukrainjai működése, a harcok lefolyása, a hadműveletek katonai tapasztalatainak hadszervezetre gyakorolt hatásai, folyóiratcikkek meghaladóan eleddig még nem kerültek a történettudományi vizsgálódás homlokterébe.² A magyar hadtörténelemmel

¹ Unikális összefoglalás a kassai bombázás részleteiről: BORSÁNYI Julián, A magyar tragédia kassai nyitánya, München, 1985. Borsányi századosként maga tagja volt az esetet kivizsgáló bizottságnak 1941-ben.

² Kivétekként szinte kizárólag kis példányszámban megjelent, zárt terjesztésű dokumentumok születtek, főként a tisztképzéshez, hadtörténelmi jegyzetként: LENGYEL Ferenc: A Kárpát-csoport hadművelete 1941. június 28–július 8. Budapest, é. n., 108 o. 18 térk. (ZMKA egyetemi jegyzet),

foglalkozó szintézisek is leginkább csak a „rend kedvéért”, egy-egy kisebb-nagyobb fejezetként jelenítik meg a gyorscsapatok szovjet fronton történt alkalmazását.

Magyarország második világháborús részvétele első periódusának alacsony fel-táartsága miatt verhettek gyökeret olyan sztereotípiák, főként a lovas és kerékpáros alakulatokkal kapcsolatban, amelyek tévesek és kizárólag a feladatokra való alkal-matlanságukat emelik ki. Ezen – a mai szemlélő számára letűnt – csapat- és fegy-vernemek³ megítélése akkor lehet objektív, ha a korszak és a korabeli hadművészet kontextusában vizsgáljuk azokat, eredeti feladatrendszerük ismeretében.

A magyar királyi honvédség szervezete, rendszere a második világháború idősza-kában a tapasztalatokat figyelembe véve, valamint az új feladatok függvényében vál-tozott. A második világháború kezdetekor a Nagy Háború tapasztalatai és a 20-as, 30-as évek katonai fejlesztései, elméleti vitái befolyásolták a magyar katonai doktrína kialakítását. A hadvezetés a rendelkezésre álló források kihasználásával igyekezett a magyar királyi honvédséget a várható kihívásokra felkészíteni, a harcok sikeres megvívásához szükséges anyagi és szervezeti feltételek biztosításával. Ugyanakkor a revíziós törekvésekből adódóan a honvédséget a Kárpát-medencén belüli alkal-mazásra készítették fel, ami gyökeresen eltért a visszacsatolásokat követő későbbi, a német szövetségből adódó feladatoktól.

Fenitek miatt vált indokolttá egy, a Szovjetunió elleni német támadásba bekap-csolódó Kárpát-csoport, majd az abból önállósuló magyar királyi I. gyorshadtest és alárendelt alakulatainak keleti fronti működését bemutató összefoglalás elkészítése.⁴ A következő oldalakon a szovjet-magyar határ biztosítását ellátó alakulatok mozgó-sításától a gyorsanmozgók kivonásáig mutatom be a hadtörténeti eseményeket.

LENGYEL Ferenc: Az I. M. Kir. Gyorshadtest hadműveletei a Szovjetunió elleni háborúban (1941. július 9- november 15.). Budapest, é. n., 111 o. 7 térk. (ZMKA egyetemi jegyzet), CSIMA János: Adalékok a Horthy-hadsereg szerveztének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938–1945). Budapest, 1961. 415 o.

³ A korszak fegyvernemei: gyalogság (gépkocsizó, kerékpáros), lovasság, tüzérség, légiőrök, páncélos csapatok, műszaki csapatok, folyamerők.

⁴ Korábbi tanulmányomban már részletesen feldolgoztam a Szovjetunió elleni magyar támadás első periódusát, a Kárpát-csoport hadműveleteit, valamint megszálló tevékenységét. A. Sz. V.: A Kárpát-csoport 1941. évi ukrajnai tevékenysége. Hadtörténelmi Közlemények, 2004. 1. 205–247. o.

I. MAGYARORSZÁG HADBA LÉPÉSE A SZOVJETUNIÓ ELLEN

I.1. A BARBAROSSA-TERV ÉS HIÁNYOSSÁGAI

A hadjáratot, melynek célja a Szovjetunió európai területének elfoglalása volt, három hadseregcsoport volt hivatott kivitelezni, három fő hadászati irányban. Magyarország szempontjából legnagyobb jelentőséggel a Dél Hadseregcsoport bírt, amely von Rundstedt⁵ tábornagynagy vezetésével, két irányból támadt a Szovjetunió ellen:

- Egyrészt Galíciából, Zsitomir–Kijev–Rosztov⁶ irányba, a Pripjatytól délre. Itt a 6. hadsereg⁷ vonult fel von Reichenau tábornaggy⁸, a 17. hadsereg⁹ Stülpnagel gyalogsági tábornok¹⁰, és a német 1. páncéloscsoport¹¹ von Kleist vezérezredes¹² vezetésével.
- Másrészt Románia területéről a 11. német hadsereggel¹³, Eugen von Schobert vezérezredes parancsnoksága alatt.¹⁴

⁵ Gerd von Rundstedt (Aschers-Leben, 1875.XII.12. – Hannover, 1953.II.24.): tábornagynagy, 1941.VI.6. – 1941.XII.1-ig a Dél Hadseregcsoport parancsnoka. (Az egyes személyek életrajzi adatai közül a jegyzetekben kizárólag a vizsgált események időszakában betöltött rendfokozatok és tiszt-ségek szerepelnek.)

⁶ A földrajzi nevek írásának fő forrása: Nyugat-Ukrajna úthálózati térképe, 1:600.000. Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet, 1942. II. 24., 51. szelvény, valamint Úthálózati térkép 52. szelvény (Lelőhely: HIM – Hadtörténelmi Térképtár, B XI C 105 jelzeten.), továbbá: Nyugat-Ukrajna úthálózati térképe, 1:1.000.000. Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet, 1941.

⁷ Alakulatai: XVII. és XXXIV. hadtest

⁸ Walter von Reichenau (Karlsruhe, 1884.X.8. – Lipcse, 1942.I.17.): tábornagy, 1939.X.20. – 1941.XII.1-ig a német 6. hadsereg parancsnoka.

⁹ Alakulatai: IV. és LII. hadtestek, valamint a XXXIX. hegyihadtest.

¹⁰ Carl-Heinrich von Stülpnagel (Berlin, 1886.I.2. – Berlin, 1942.VII.10.): gyalogsági tábornok, 1941. II. 15- 1941. X. 5-ig a német 17. hadsereg parancsnoka.

¹¹ Alakulatai a közvetlenül kívül: XXIX. hadtest, és a III., XIV., XXXXVIII. gépesített hadtestek.

¹² Ewald von Kleist (Braunfels, 1881.VIII.8–Vlagyimir, 1954.X.16.): vezérezredes, 1941.X.5. – 1942. IX. 10-ig a német 1. páncéloscsoport parancsnoka.

¹³ Alakulatai: XI., XXX., LIV. hadtestek és a román hegyihadtest.

¹⁴ Parancsnoka: Eugen von Schobert (Würzburg, 1883.III.13. – 1941.IX.12. Nyikolajev): 1940.VII.19-től vezérezredes. 1941.V.24-től a Romániában állomásozó német csapatok főparancsnoka, majd a német 11. hadsereg parancsnoka. A hadsereg alakulatai voltak a román XI., XXX. hadtestek és a

Ez összesen 41 hadosztályt és 6 dandárt jelentett.¹⁵

A Dél Hadseregcsoport elsődleges hadászati céljai a következők voltak: Kijev elfoglalása, a Dnyeperre való előretörés, majd az attól nyugatra levő szovjet csapatok megsemmisítése után folyó túljárástán hídfők kiépítése.

A tervvel kapcsolatban azonban kételyek merültek fel a német katonai vezetésben, mivel Hitler 1940. december 18-án kiadott 21. számú utasítása a támadásban előrelátható szövetségesként csak a román és a finn haderő segítségével számolt.¹⁶ Magyarország keleti hadjáratban történő részvételéről ekkor semmilyen értelemben nem esett szó. Rundstedt tábornagy jelezte, hogy egy a magyar területről indított támadás elmaradása esetén a 17. hadsereg déli szárnya, és a Pruton legészakabbra átkelő román 3. hadsereg közt túl nagy, mintegy 200 km-es szakasz marad teljesen fedezetlen. Ez lehetőséget nyújtana a szovjet haderőnek, hogy éket verjen a hadseregcsoport szárnyai közé, és így a hadászati célok elérését is kérdésessé tehetik. A Lemberg-környéki szovjet alakulatok bekerítése és felmorzsolása sikertelen lesz, ha a német 17. hadsereg jobb szárnya támogatás nélkül marad.¹⁷ A német szárazföldi erők parancsnoka, Halder vezérezredes¹⁸ is azt javasolta Hitlernek, hogy „[...]ha Magyarország maga nem is vesz részt a hadműveletben, úgy legalább a területén történő csapatszállításokkal egyet kellene értenie.” A fentiek ellenére a Barbarossa-terv további variánsai sem számoltak Magyarország részvételével.¹⁹ A gyakorlati kivitelezés várható nehézségei azonban arra ösztökélték a német hadvezetést, hogy megkeressék az összeköttetést a magyar hadvezetéssel. Ugyanakkor az is egyértelmű volt a németek számára, hogy a magyar haderő csak megfelelő modernizálás után lesz alkalmas bármilyen (aktív, vagy passzív) segítségre. A dilemmát Paulus²⁰

hegyihadtest, továbbá a német LIV. hadtest és a romániai német katonai misszió 72. gyaloghadosztálya. A támadásba a román 3., 4. hadseregek csak július 1-jét követően kapcsolódtak be.

¹⁵ Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg / 4., szerk: BOOG, Horst, Stuttgart, 1983. 474. o. (A továbbiakban: BOOG) és Kriegsgliederung „Barbarossa” (B-Tag). 2. o. In: Die geheimen Tagesberichte der deutschen Wehrmachtführung im Zweiten Weltkrieg 1939–1945 3. köt., szerk: MEHNER, Kurt, Osnabrück, 1992. 2. sz. melléklet (A továbbiakban: Tagesberichte)

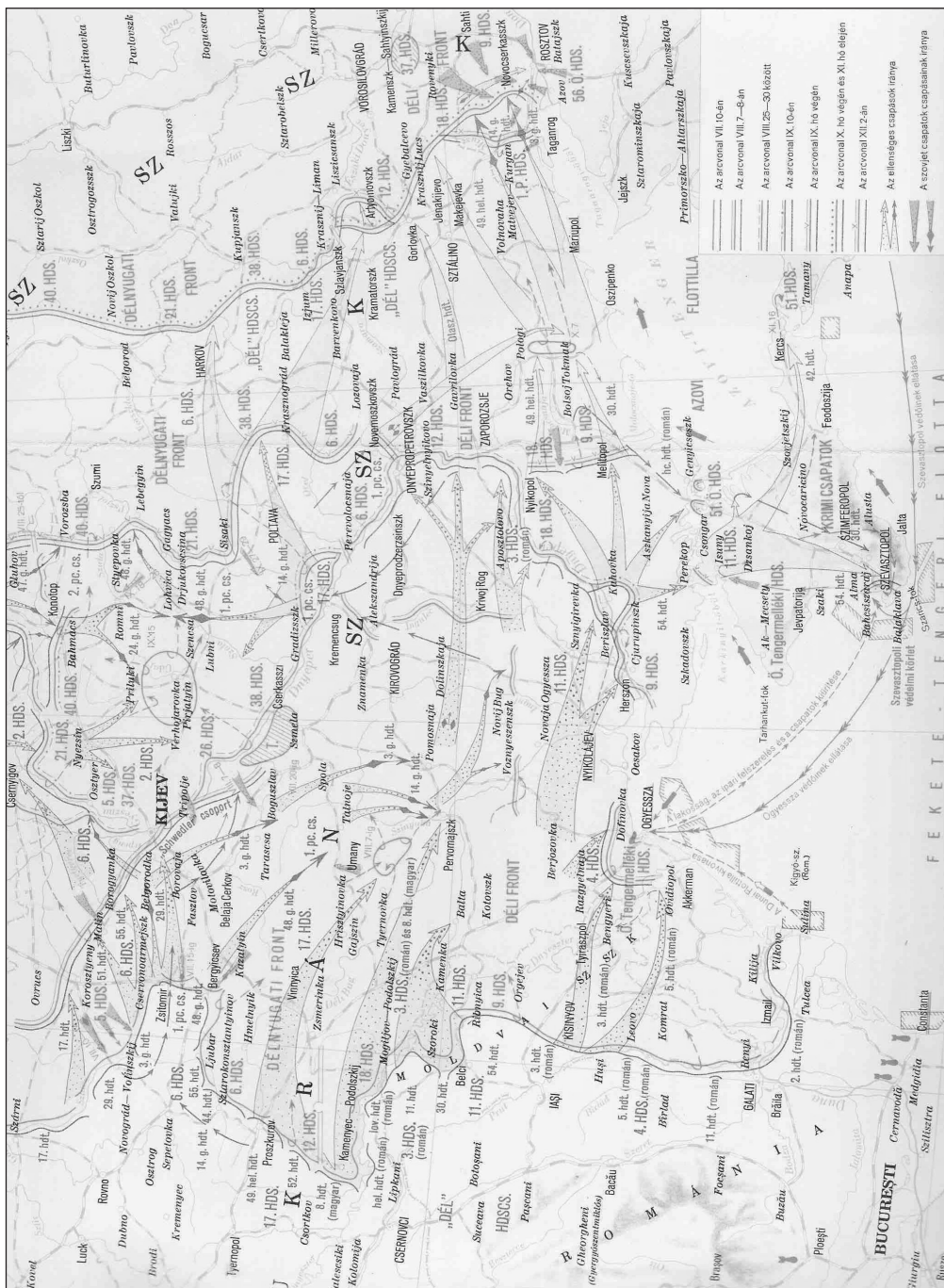
¹⁶ Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945, szerk: HUBATSCH, Walther München, 1965. 98–99. o.

¹⁷ UHLIG, Heinrich: Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges. In: Vollmacht des Gewissens II. 1965. Frankfurt. am Main, Berlin. 214. o. idézi: SZABÓ Péter, A Magyar honvédség részvétele a Szovjetunió elleni hadműveletekben 1941. június–november, Új Honvédségi Szemle 1991. 10. 16. o.

¹⁸ Franz Halder (Würzburg, 1884. VI. 30.–Aschau, 1972. IV. 2.): vezérezredes, 1939. IX. 1.–1942. IX. 24-ig a német szárazföldi véderő főparancsnoka.

¹⁹ Idézi: SZAKÁLY Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.”, in: uő, Volt-e alternatíva?, Budapest. 1999. 61. o.

²⁰ Friedrich Paulus (Breitenau-Gerschagen, 1890. IX. 23.–Drezda, 1957.II.1.): 1940.VIII.1-től páncélos tábornok. 1940.V.30.–1942.I.1-ig a német szárazföldi véderő főszállásmestere

1. sz. vázlat: A Dél Hadseregcsoport ukrainai hadműveletei 1941. július-december

altábornagy így látta: „Így felvetődött Hitler és az OKW²¹ részére az a probléma, miként bírják rá Magyarországot hadseregének modernizálására, és a Szovjetunió elleni hadjárat előkészítésére anélkül, hogy ez az utóbbi szándék Magyarország előtt túl korán lelepleződjék.”²²

Politikai szempontból természetesen másképp festett a haditerv és annak végrehajtása. Erről részletesebben a magyar hadba lépés kapcsán szólunk.

I.2. A SZOVJET VÉDELEM ÉS A NÉMET TÁMADÁS MAGYARORSZÁG HADBA LÉPÉSÉIG²³

A nagyhatalmi összecsapás víziója 1941-re már nem állt távol a szovjet féltől sem. Több intézkedés született ekkor a hadiipar, és a Szovjetunió katonai lehetőségei növelése érdekében.²⁴

1941 februárjában, a csapatok számára május 1-jei bevezetési határidővel jóváhagyták és az MP-41 elnevezésű mozgósítási tervet. Ugyanekkor a légierő fejlesztésének keretében 190 új repülőter építését kezdték meg a nyugati katonai körzetekben. Sorozatos intézkedésekkel igyekeztek a megszállt lengyel területen kiépítendő védelmi vonalat, az ún. Molotov-vonalat²⁵ megerősíteni, felfegyverezni, a régi határon húzódó Sztálin-vonal²⁶ eszközeinek előre vonásával. Az ország katonai

²¹ OKW: Oberkommando der Wehrmacht, a német véderő főparancsnoksága.

²² Paulus: Ich stehe hierauf Befehl. Szerk.: GÖRLITZ, Walter. Frankfurt am Main 1960, 129. o.

²³ Az általános helyzetet lásd az 1. sz. vázlaton: 13. o. (a térkép forrása: A Nagy Honvédő Háború története 1941–1945. 2. k. Budapest, 1964. A továbbiakban: NHHT.)

²⁴ Az SZK(b)P 1941. február 15–20 között üléséről XVIII. ösz-szövetségi konferenciája a hadiipari, honvédelmi népgazdasági ágak területén fokozott eredményeket írt elő. Az 1941. évi népgazdasági terv is a hadiipar fokozott fejlesztését írta elő. ZSUKOV, G. K.: Emlékek, gondolatok. Budapest, 1970. 166. o.

²⁵ Molotov-vonal: Az 1939-ben létrejött német-szovjet határon, a Balti tengertől a Kárpátok német-szovjet-magyar hármashatárig húzódó védelmi vonal. Kiépítését már 1939-ben megkezdték, de a német támadásig csak kevés eleme készült el teljesen. A tervezés során hasznosították az Osztrák-Magyar-Monarchia korábbi védműveit is, így például a Breszt-Litovszki erődöt. A tervek szerint elődjénél nagyobb mélységű védelemet jelentett volna, a határol mintegy 6–10 km mélyen. Bővebben lásd: KAUFMANN, J. E. – JURGA, E.: Fortress Europe European Fortifications of World War II. London, 1999. 362., 370. o.

²⁶ Sztálin-vonal: Lengyelország 1939-es felosztását megelőző időszakban a Szovjetunió nyugati határán, a Finn öböltől a Fekete-tengeirig húzódó, kb. 1800 km hosszú, erődökzetek láncából álló védelmi vonal. Az 1930-as évek elejétől kiépülő 13 erődökzet összekötésével létrehozott vonal a nagy méretű nehéztüzérségi erődöktől kezdve a kisebb géppuska-állásokon át a tábori jellegű műszaki zárakig minden lehetséges eszközzel biztosítani igyekezett a határvonal szilárdságát. Az építkezések végül Lengyelország lerohanásával váltak okafogyottá, mikortól az új határvonalon megkezdték a Molotov-vonal kiépítését, részben a Sztálin-vonal fegyverzetének áthelyezésével. Bővebben lásd: WETZIG, Sonja: Die Stalin-Linie 1941. Wölfersheim-Berstadt, 1997. 144. o.

potenciáljának fokozása mellett azonban a hadműveleti tervezés szintjén is előkészületek zajlottak²⁷:

1941. március 15-én a Szovjet Fegyveres Erők Vezérkarának Hadműveleti Csoportfőnöksége egy Németország elleni preventív támadás tervét terjesztette fel Sztálinhoz. A javaslat ismertette a németek részéről várható fő csapásirányokat, felmérte a várhatóan bevetésre kerülő német és szövetséges erőket, és vázolta a Különleges Katonai Körzetek csapattestjeinek támadó és védő feladatait.²⁸ Ezt az elképzelést azonban a szovjet legfelsőbb vezetés végül nem hagyta jóvá.

Március közepén Timosenko²⁹ és Zsukov³⁰ elérték Sztálinnál, hogy a várható kihívásra való felkészítésre behívják a lövészhadosztályok tartalékos állományát, mintegy 500.000 főt. Még ebben a hónapban döntés született 20 új gépesített hadtest, valamint 10 páncéltörő tüzérandár felállításáról. 1941 áprilisában megkezdték 5 új légideszant hadtest felállítását, és személyi állományukat június 1-re fel is töltötték.³¹

A védelem mélyítését és a tartalékképzést a szovjetek április-májusban tovább fokozták. A védelmi főlépcsők mögött tartalékként újabb három gépesített- és több lövészhadtestet állítottak fel.³² További erősítésként a Távolsági-Keletről újabb egységeket,

²⁷ A behívott tartalékosok számára a gyakorlatokat 1941. május-október között tervezték végrehajtani. ZSUKOV: Im. 168–170. o.

²⁸ DANYILOV, Valerij, Hat der Generalstab der Roten Armee einen Präventivschlag gegen Deutschland vorbereiten? Österreichische Militärische Zeitschrift, 1993/1. – A németekkel szövetséges államoknál ekkor még csak a román hadsereg jobbszárnya elleni támadással számoltak. –Megjegyzendő azonban, hogy a „preventív támadásnak” a gyakorlati megvalósítására utaló forrásról ezen kívül nem tudunk. A KOVO-41 védelmi hadműveleti terv egyes elemein túl – pl. a mélységi felderítés, illetve a Szovjetunióval határos államok városainak bombázása – más bizonyíték nem áll rendelkezésre. A preventív csapás mellett érvel még: UNGVÁRY Krisztián (A magyar honvédség a második világháborúban, Budapest, 2005.) és SZUVOROV, Viktor (Az M-nap, Budapest, 2008. 267 o.). A legújabb orosz kutatások áttekintését lásd: MINC, Mihail: A szovjet vezetés katonai-doktrinális irányvonala és a szovjet stratégiai tervek az 1941-1942-es években. In: Háború és nemzeti önismeret. Szerk.: BARTHA Eszter – KRAUSZ Tamás, Budapest, 2011. 71–85. o. A vita eldőntése jelen tanulmánynak nem tárgya.

²⁹ Szemjon Konsztantyinovics Timosenko (Furmanka, 1895. II. 18-Moszkva, 1970. III. 31.) 1940. V. 7-től a Szovjetunió marsallja. 1941.VII.–1941. IX. 20-ig a Déli, majd 1941. IX. 20.–XII. 18. között a Délnyugati Front parancsnoka.

³⁰ Gavril Vasziljevics Zsukov (Berjovszkij Gaj, 1899. III. 24 – Ogyessza, 1957. VIII. 8.): 1940. VII-től a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnoka. 1941. I. – VII. 30-ig vezérkari főnök, a Szovjetunió Honvédelmi népbiztosának helyettese. 1941. VI. 23-tól a Főparancsnokság Főhadiszállásának tagja.

³¹ ZSUKOV. Im. 155–164. o.

³² A második világháború története 1939–1945 / 4., Főszerk.: ANDRONYIKOV, N. G., Budapest, 1977. 61. o. (A továbbiakban: MVT) Az újabb alakulatok felállításának tényéhez azonban az is hozzá tartozik, hogy a Vörös Hadsereg gyalogsági fegyvernemét is 1941 áprilisában, illetve júniusában szervezték át. A rossz ütemű átalakításnak lett a kövekezménye, hogy a német támadás pillanatában a korábban 18841 fős állományú gyaloghadosztályok létszáma 10859-re csökkent, tüzérségi támogatásának aránya áprilusra 25%-kal, majd júliusra további 15 %-kal redukálódott. Részletesen lásd: ZALOGA, J. Stephen – NESS, Leland S.: Red Army Handbook 1939–1945. Phoenix Mill, 1998. 6–59. o.

sőt egész hadseregeket dobtak át az európai területekre.³³ Ezt az 1941. április 13-án aláírt szovjet-japán semlegességi egyezmény tette lehetővé.

Sztálin 1941. május 5-én, a Vörös Hadsereg akadémiájának végzős tisztjei előtt elmondott beszéde is kiemelte, hogy milyen komoly változás ment végbe a hadseregben az elmúlt néhány évben és kimondta, készen kell állni [*...Ja német fasizmus szétúzására*].³⁴

A tíz nappal később, 1941. május 15-én kiadott „KOVO-41” hadműveleti terv már konkrét intézkedéseket tartalmazott a kijevi katonai körzet alakulatai számára.³⁵ A terv ismerteti az egyes alakulatok diszlokációját, a parancsnokságok településének helyszíneit, részletes feladataikat támadás esetére, beleértve a mélységi felderítés bevezetését a szomszédos országok, így a Magyar Királyság területére kiterjesztve.³⁶

A fentiek tükrében határozottan cáfolható, hogy a június 22-i német támadás teljességgel felkészületlenül érte volna Sztálint. Az összecsapásra feltétlen számított, legfeljebb annak kezdetét várta későbbi időpontra.

Magyar szempontból a német Dél Hadseregcsoport és a vele szembenálló szovjet erők tevékenysége volt lényeges. A Dél Hadseregcsoport Galíciából támadó részeivel és a magyar határral szemben a Kijevi Különleges Katonai Körzet csapatai látták el a védelmet, mintegy 940 km hosszúságban, Kirponosz vezérezredes³⁷ parancsnoksága alatt. Itt négy hadsereg diszlokált a határvédelemben, északról délre: az 5., 6., 26. és a 12. hadseregek a Pripjatytól Lipkaniig.³⁸ A magyar határvonal szakaszán a 12. hadsereg³⁹ Boriszlavtól Kamenyec-Podolszkiig helyezkedett el, parancsnoka Ponyegyelin vezérőrnagy⁴⁰ volt. Ez a hadsereg a „KOVO-41” hadműveleti terv szerint a 13., 17. lövészhadtestekből, az 58. hegyilövész-, 16. gépesített lövész-, a 44. és 64. vadászrepülő-hadosztályokból, valamint a 10. (kamenyec-

³³ BAGRAMJAN, Ivan Hrisztoforovics: Így kezdődött a háború, Budapest, 1973. 63. o.

³⁴ Idézi: VOLKOGONOV, Im. 292. o. Mint a Pravda másnapi, 1941. május 6-i vezércikke is kiemelete: „*Hazánk határainak túloldalán a második imperialista háború fáklyája lobog. [...] A jelenlegi néhez nemzetközi helyzetben számolni kell mindenféle meglepetéssel.*” idézi: SZUVOROV, Viktor: Jégtörő, Budapest, 2006. 166. o.

³⁵ A KOVO-hoz (Kijevszkogo Oszvobogo vojennogo okruga 'Kijevi Felszabadító Katonai Körzet') hasonló terv készült ekkor a Nyugati Katonai Körzet számára is.

³⁶ Konyec globalnoj lzsi: Kogda Kijev jese nye bombili, Vojenno Isztoricseskij Zsurnal, 1996. 4. 5. o.

³⁷ Mihail Petrovics Kirponosz (Vertijevka, 1892. I. 21 – Drjukovsina mellett, 1941.IX.20.): 1941-től vezérezredes, 1941. februártól a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnoka, 1941.VI.26-tól a Dél-nyugati Front parancsnoka. (A Kijevből való visszavonulás során vesztette életét.)

³⁸ MVT. 31. o.

³⁹ A szovjet 12. hadsereg alakulatai ekkor a 13., 17. lövész-, 16. gépesített hadtesteket, és a 10., 11., és 12. megerősített körletek voltak.

⁴⁰ Pavel Grigorjevics Ponyegyelin (Parnikovo, 1893. – 1950. VIII.25.) vezérőrnagy, a Frunze Katonai Akadémia Harcászati Tanszékének vezetője, majd 1941. III-tól a 12. hadsereg parancsnoka. – 1941. aug. 7-én esett fogságba az umanyi katlanban.

podolszki) megerősített körlet csapataiból állt, az NKVD határőr alakulatával kiegészítve.⁴¹

A június 22-i német támadást követően, a „KOVO-41” életbe lépésével a Kijevi Különleges Katonai Körzet a Délnyugati Front elnevezést kapta. A Front csapatai a határtól 5-40 km-es sávban helyezkedtek el, az igazán ütőképes gépesített hadosztályok azonban hátrébb, mintegy 40-120 km-re állomásoztak. A Dél Hadseregcsoport fő csapása Zsitomir és Kijev felé irányult, a szovjet 5. és 6. hadsereg találkozási pontjából, Luck, Dubno térségéből kiindulva. Itt, Vlodavától Krisztinopolig, a német 6. hadsereg és az 1. páncéloscsoport bontakozott szét támadáshoz. A támadást a levegőből a 4. légiflotta támogatta, Löhr vezérezredes⁴² irányításával.

Akárcsak itt, az arcvonalon máshol is, a meginduló német csapatok a határőr őrsök és a határ menti megerősített körletek között gyorsan áttörtek és túlhaladták azokat. Június 26-ra a Sztiren átkelt német csapatok Dubnót elfoglalva előretörték Osztrog felé, és a Potapov vezérőrnagy⁴³, valamint Muzicsenko altábornagy⁴⁴ vezette szovjet 5.⁴⁵ és 6. hadseregek⁴⁶ csatlakozásába beékelődve szárnyaik mögé kanyarodtak. Ennek elhárítására az említett szovjet hadseregek, számolva a magyar határ biztonságával, általános ellentámadással válaszoltak, melyet Brodi, Rovnó és Vlagyimir-Volinszk irányában hajtottak végre június 23-29. között. Az improvizált támadás célja Lublin-Suvalki körzetének elfoglalása volt.⁴⁷ Az ellenlökéssel a német előretörést megállítani ugyan nem tudták, de – óriási veszteségek árán – sikerült azt némiképpen lefékezni.⁴⁸

A szovjet ellencsapás kudarcát a magyarázza, hogy a hátországból távolról felzárkózó második lépcső csapatai sok esetben 200–400 km-es menetből voltak kénytelenek találkozójárcba⁴⁹ bocsátkozni. Ez nem tette lehetővé az

⁴¹ Konyec globalnoj lzsi, 5. o.

⁴² Tagesberichte 150. o.

⁴³ Mihail Ivanovics Potapov (190.–1965. II.): 1940. VI. 7-től vezérőrnagy. 1941.VI.–1941.VI.10-ig az 5. hadsereg parancsnoka.

⁴⁴ Ivan Nyikolajevics Muzicsenko (1901.?.–1970. XII. 8.) Altábornagy 1940.VI.4.–1941.VIII.6. a 6. hadsereg parancsnoka.

⁴⁵ A szovjet 5. hadsereg alakulatai voltak ekkor: XV., XXVII. lövész-, IX., XXII., gépesített hadtestek, 2. és 9. megerősített körletek.

⁴⁶ A szovjet 6. hadsereg alakulatai voltak ekkor: VI., XXXVII. lövész-, V. XV. gépesített-, V. lovashadtest, 4., 6., megerősített körletek.

⁴⁷ A támadási parancsot lásd: Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion, szerk: UEBERSCHÄR, Gerd R. – BEZYMENSKIJ, Lev A., Darmstadt, 1998. 216. o., vö. Minc állításával, miszerint a májusban elfogadott védelmi terv ellenére a német támadás megindulását követően a szovjet hadvezetés improvizatív adta ki első direktíváit. MINC: im. 83-84. o.

⁴⁸ Tagesberichte, 155–157. o.

⁴⁹ Találkozójárc: A harc olyan formája, amikor a támadó saját csapatok az ellenséget előremozgás közben, menetből támadják.

ellentámadáshoz való felfejlődést, kiváltképp, hogy a hadtestek a szervezett irányítást is nélkülözték, így ez a védelem hatékonyságának csökkenését, valamint a szovjet alakulatok felmorzsolódását eredményezte. Ezen kívül az esőtől sáros országúton nehezen felvonuló egységek igen jó célpontot biztosítottak a Luftwaffénak.⁵⁰ Annyit azonban a szovjet hadvezetésnek sikerült elérnie, hogy időt nyertek a csapatok visszavonásához, és Brodi-Dubno körzetében hátráltatták a kijevi irányú német előretörést, valamint átcsoportosításra kényszerítették a német 6. hadsereg erőit.

A német 17. hadsereg Stülpnagel gyalogsági tábornok vezetése alatt a szovjet 6. hadsereggel szemben Tomasovtól Przemyszlíg szétbontakozva támadott Rava-Ruszkaján és Lembergen keresztül, Przemyslnél érintve a szovjet 26. hadsereg északi szárnyát.⁵¹ A rava ruszkajai és a przemysli megerősített körletek csatlakozási pontján sikerült is június 24-re mintegy 40 km szélességben betörni a szovjet állások mögé. A legtávolabbi kitartó przemysli szovjet helyőrség 29-én vonult vissza.⁵²

A Románia területén felfejlődő német 11. és a román 3., 4. hadseregek a június 25-én megalakuló Déli Front 9. és 18. szovjet hadseregei ellen majd csak július 1-jén indultak meg.

A német támadásról összességében elmondható, hogy a Dél Hadseregcsoport erői összevetve az Észak- és Közép-hadseregcsoporttal, kevésbé lendületesen haladtak előre, a támadás nem érte el a kívánt mélységet. Ennek egyik oka az volt, hogy a szovjet erőösszpontosítás a Délnyugati Fronton volt a legnagyobb, a másik pedig az, hogy a nem teljes szélességben megtámadott 26., és a magyar határt biztosító, harcokat egyelőre egyáltalán nem folytató 12. hadsereg le nem kötött erői lehetőséget adtak a szovjet seregtestek⁵³ átcsoportosítására. Itt ütött vissza a német haditerv korábban említett hiányossága, hiszen a szovjet 5. és 6. hadseregek ellentámadására a parancsot a magyar határ semlegességében bízva adhatta ki a szovjet hadvezetés.⁵⁴ Ezért lett volna szüksége az OKW-nak arra, hogy a Délnyugati Front erői ugyanúgy teljes hosszon le legyenek kötve, ahogyan ez az arcvonal Közép Hadseregcsoportra eső szakaszain történt.

⁵⁰ MOSZKALENKO, K. Sz.: A délnyugati irányban / I., Budapest, 1982. 42. o.

⁵¹ Bojevoj szosztav szovjeckoj armiji. Szerk.: GRILEV, A. N. Moszkva, 1963. 9. és 17. o.

⁵² ZSUKOV, Im.: 194. o.

⁵³ Seregtest: magasabb kötelék, lehet hadműveleti egység, hadtest, hadsereg.

⁵⁴ A támadási parancsot lásd: VOLKOGONOV, Dimitrij: Győzelem és tragédia. Budapest, 1990. 295. o.

I.3. A MAGYAR KATONAI ÉS POLITIKAI VEZETÉS NÉMET TÁMADÁSSAL KAPCSOLATOS ÁLLÁSPONTJA ÉS A KASSAI BOMBÁZÁS

Kárpátalja 1939-ben történt visszacsatolásával az ország határos lett egy újabb nagyhatalommal, a Szovjetunióval. A Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnöke, Werth Henrik⁵⁵ gyalogsági tábornok egymás után több emlékiratban is sürgette a kormányt a megfelelő lépések megtételére, melynek alapjául minden bizonnyal a Horthy által Hitler vonatán Wiener Neustadt közelében 1941. április végén tett látogatása utáni információk szolgáltak. Horthy e látogatás után arról tájékoztatta négy szemkört Werthet, hogy Hitlerrel egyetértett a Szovjetunió megsemmisítésének szükségességében, melynek közelebbi időpontja jelenleg még nem ismeretes. Horthy intenciója szerint Werth majd, „*amikor pontos információk lesznek Németország Szovjetunió elleni fellépéséről köteles lesz(ek) megfelelő kérvénnyel fordulni a kormányhoz, ily módon biztosítani a kormány formális döntését Magyarország Szovjetunió elleni részvételéről.*”⁵⁶

E szellemben eljárva Bárdossy László⁵⁷ miniszterelnököt már május 6-án figyelmeztette arra, hogy a két nagyhatalom konfliktusa nem várat sokat magára, és ebben feltétlen Németország mellé kell állni.

A katonai vezetés véleményét a politikai szándékokon túl azonban a rendelkezésére álló katonai, hírszerzési adatok is alátámasztották. A határmenti alakulatok 1941. április 11-étől megfigyelő szolgálatot láttak el a szovjet-magyar határszakaszon. Jelentéseik alapján a szovjetek fokozott határbiztosítást vezettek be és a védelmet további csapatok előre vonásával mélységben növelték.⁵⁸ A szovjet katonai felkészülést támasztja alá a fent említett, május 25-én kiadott direktíva is a KOVO 41 tervről, melyben meghatározták a Szovjetunió nyugati Katonai Körzeteinek védelmi feladatait.⁵⁹

A magyar katonai vezetésben egyre erősebben érlelődött a szándék, hogy a közelgő keleti hadjáratban az ország tevőlegesen részt vegyen, a német haderő aktív partnereként. Erre enged következtetni az is, hogy hogy Sáska Elemér vezérkari alezredes⁶⁰

⁵⁵ Werth Henrik (Rezsőháza, 1881. XII. 26. – Szovjetunió, 1952. V. 28.): 1938. IX. 29-től gyalogsági tábornok, 1938. IX. 29–1941. IX. 4-ig a Honvéd Vezérkar Főnöke.

⁵⁶ Idézi Werth vallomását: HRISZTOFOROV, Vaszilij – VARGA Éva Mária: Werth Henrik vezérkari főnök vallomásai a szovjet fogságban. In: Háború és nemzeti önismeret. Szerk.: BARTHA Eszter – KRAUSZ Tamás, Budapest, 2011. 204. o. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a konkrét német tervek a legmagasabb szinten is milyen sokáig rejtve maradtak a magyar katonai és politikai vezetés előtt.

⁵⁷ Bárdossy László (Szombathely, 1890. XII. 10. – Budapest, 1946. I. 10.): 1941.II.4-től külügyminiszter, 1941. IV. 3–1942. III. 7-ig Magyarország miniszterelnöke.

⁵⁸ Hadtörténelmi Levéltár Horthy-kori csapatanyag, Kárpát-csoport iratai, fasc. I/1. A továbbiakban: Kp-cso, I/1. 55. o.

⁵⁹ 503862 sz. direktíva a Kijevi különleges Katonai Körzet felállításáról. Vö.: Konyec globalnoj lzsi.

⁶⁰ Sáska Elemér: (Kassa, 1898.XI.20. – Stuttgart, 1985. III. 31.) 1939. XI. 1-től alezredes, 1941. II. 1. – 1942. V. 1-ig a Honvéd Vezérkar 1. osztályának vezetője.

– a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnöke 1. osztályának⁶¹ vezetője és a német szárazföldi véderő összekötő tisztje Kurt Himer vezérőrnagy⁶² – 1941. május 28-án tárgyaltak a várható teendőkről és a magyar hadsereg mozgósítási idejéről. Ennek eredményeként mutatta be mintegy két héttel később, június 14-én Sáska a részleteket tartalmazó aktív védelmi tervet Himernek.⁶³

Nem lehet véletlen egybeesés, hogy a fenti tárgyalásról Sáska vezérkari alezredes által minden bizonnyal tájékoztatott Werth Henrik újabb sürgető emlékirata szintén június 14-én íródott, melyben a hadba szállás mellett kardoskodott, gazdasági-politikai szempontokat és a revízió folytatását, illetve a visszacsatolt területek megőrzését hangoztatva. Az elvi érvek mellett azonban katonaiakat is felsorakoztatott: eszerint, ha a Kárpátok vonalát üresen hagynánk, akkor ott lehetősége lenne a szovjet hadseregnek a betörésre, ami a német arcvonal felgöngyölítéséhez vezethetne. Ezért a hátrvédelmet is meg kell erősíteni, a túloldalon felvonultatott, túlerőben levő szovjet hadosztályokkal szemben.⁶⁴

A szovjet felkészültség ismeretében ez utóbbi érv nem minősíthető teljesen fikciónak. A vezérkar „*Összefoglaló helyzetjelentés az 1940 év második feléről*” – című helyzetképe szerint Magyarországgal szemben szovjet részről tekintetbe jöhet tizenhárom lövész- és négy lovashadosztály, valamint két gépesített és négy harcoksidandár.⁶⁵ Az pedig, hogy a Szovjetunió az agressziótól sem riad vissza, ha vélt, vagy valós stratégiai érdekei úgy kívánják, már Finnország esetében is bebizonyosodott. A hírszerzés június 16-i tájékoztatója is a szovjetek agresszív fellépését feltételezte: „*Megítélésünk szerint Szovjetország háború esetén német csapatoknak magyar területen való megjelenésével és átvonulásával számol, és ezért Magyarországot már eleve ellenségének tekinti. [...]Nincs kizárva tehát annak a lehetősége, hogy az orosz hds. arcvonalának kiszélesítésére és a német hadmozdulatok megzavarására a Moldvában és Krakkó körül felvonult német csoportok elvágása céljából, ha a magyar-orosz határon puha pontot talál, Kárpátalja megrohanását is*

⁶¹ Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnöke 1. osztályának feladata a honvédség háborús felkészítése és a hadműveleti ügyek irányítása volt.

⁶² Kurt Himer (Cottbus, 1888. XII. 21. – Szimferopol, 1942. IV. 4.): vezérőrnagy, 1941. III. – 1941. VIII. 18-ig a német szárazföldi véderő Magyar Királyi Honvéd Vezérkarhoz kihelyezett összekötő tisztje.

⁶³ A Magyar Királyi Honvéd Fővezérséghez beosztott német tábornok hadinaplója, közli: KUN József, in: uő, A német hadvezetés magyarországi politikájához 1941. március-július, Századok, 1965/6. 1240. o.

⁶⁴ Magyarország és a második világháború, szerk: ZSIGMOND László, Budapest, 1959. 359. o. (A továbbiakban: MMVH.)

⁶⁵ HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár, Mikrofilmtár, a M. kir. Honvéd Vezérkar főnöke 1. osztályának napi helyzetjelentései, mikrofilm, B/239. doboz, 2040. 4. o. (A továbbiakban: Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, B/239. doboz) A magyar szovjet határ túloldalán diszlokáló szovjet 12. hadsereg hadrendjébe tartozó 13. és 17. lövészhadtest összesen egy lövész (164.) és öt hegyilövész-hadosztályt (44., 58., 192., 60., 96.) számlált ekkor. A hadsereg 16. gépesített hadteste alá két harcokcsi-hadosztály (15., 39.), egy gépesített hadosztály (240.) és egy motorkerékpáros ezred (19.), továbbá 1 tüzérdandár és 4 tüzérezred tartozott.

*megkísérli.*⁶⁶ Természetesen ez csak a határvédelem megerősítéséhez szolgálhatott érvként, ahhoz, hogy a kormány – mint Werth követelte – „*tegyen formális ajánlatot a német-orosz háborúhoz való önkéntes csatlakozásunkra*”, semmi esetre sem.⁶⁷

A katonai vezetés közlegő konfliktusban való szerepvállalási igényét azonban a külügyi vonal is osztotta, mint erre rávilágít Sztójay Döme⁶⁸ berlini nagykövet két irata. 1941. június 14-i jelentésében a következőket írja: „*Amennyiben javaslatom elfogadásra talál, szükségesnek, illetve célszerűnek találnám, hogy nyilatkoznunk mielőbb egy külön magas rangú politikai személyiség, avagy a berlini követség útján egyidejűleg Hitlernek tudomására adassék*”. Június 17-én keltezett levelében az Erdély vonatkozásában kialakult magyar-román viszályal kapcsolatos német véleményt pedig ekként összegzi: „*[...]ha Magyarország is szerez újabb „érdemeket”, az erdélyi kérdés Magyarországra való kedvező megoldására nagyobb reményünk lehet, mint enélkül.*”⁶⁹

Werth utóbbi emlékiratát a minisztertanács rendkívüli ülésen június 15-én megvitatatta, és ekkor elvetették az önkéntes felajánkozást – Németország hivatalos felkéréseig Magyarország nem tesz katonai intézkedéseket.⁷⁰

A magyar haderő aktivizálására vonatkozó első hivatalos német kérés másnap, június 16-án meg is érkezett, amikor Erdmannsdorff budapesti német nagykövet⁷¹ von Ribbentrop külügyminiszter⁷² utasítására megkérte Bárdossy miniszterelnököt a magyar határvédelem megerősítésére.⁷³ Ennek eredményeként mozgósították a határvédelemben levő alakulatokat 1941. június 18-án 0 órától.⁷⁴

⁶⁶ Idézi: DOMBRÁDY Lóránd, A hadba lépés felelősségéről, ni: uő, Katonapolitika és hadsereg 1920-1944, Budapest, 2000. 134. o. Valóban, a KOVO-41 hadművelleti terv a 12. hadsereg számára el-lentámadási irányokként a következőket határozta meg: Szamor–Uzsok, Sztrij–Munkács, Dolina–Huszt (?), Sztanyiszlav–Körösmező.

⁶⁷ MMV, 361. o.

⁶⁸ Sztójay Döme (Versec, 1883.I.5.–Budapest, 1946. VIII. 22.) 1935. XII.–1944. III. között a Magyar Királyság berlini nagykövete.

⁶⁹ Idézi: Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend: SZINAI Miklós és SZÚCS László Budapest, 1963. 299. és 300. o.

⁷⁰ SZAKÁLY: Im., 64. o. V. ö.: A Wilhelmstrasse és Magyarország – Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944, Budapest. 1968. 409. dok., 592. o. (A továbbiakban: WM)

⁷¹ Otto von Erdmannsdorff (Drezda, 1888. X. 22.–Starnberg, 1978. XII. 30.) 1937. V.11.–1941.VII.?-ig budapesti német nagykövet.

⁷² Joachim von Ribbentrop (Wesel, 1893. IV. 30 – Nürnberg, 1946. X. 16.): 1938. II. 4–1945. IV. 30-ig Németország külügyminisztere.

⁷³ WM. 591–592. o. 407. és 409. dok.

⁷⁴ A német politikai és katonai vezetés eltérő kommunikációját mutatja következő esemény: Halder vezérezredes június 19-én Bukarestből visszatérve megszakította utazását Budapesten és találkozott a Honvéd Vezérkar Főnökével. Ekkor megemlítette Werthnek, hogy helyesebb lett volna a magyar határvédelem komolyabb megerősítése, ugyanakkor – von Ribbentrop kérésével ellentétben – a szovjetek gyanakvását elkerülendő további lépéseket egyelőre nem tartott célszerűnek. WM. 596. o.

A június 22-én megindult támadásról a német fél Erdmannsdorff útján 22-én reggel értesítette Bárdossy miniszterelnököt. A követ még aznap kézbesítette Horthy kormányzónak Hitler ezzel kapcsolatos levelét. A német külügyminisztériumnak tett jelentései szerint mindketten örömeiket fejezték ki az események miatt.⁷⁵ Az ügygel kapcsolatban egyelőre mind a német, mind a magyar politikai vezetés várakozó álláspontra helyezkedett, ugyanakkor a német támadó hadművelet korábban említett hiányosságai továbbra is fennálltak, a német vezérkar nem kis bosszúságára.

Hitler hadseregvezetői ambíciói és katonai vezetőinek szakmai véleménye nem először és nem utoljára ütköztek egymással a háború során. Mindazonáltal ha politikusi mivoltában tekintjük a Führer hozzáállását, álláspontja talán érthetőbbé válik. Nem volt érdeke a magyar segítséget szorgalmazni, mivel Horthy áprilisi 24-i látogatása⁷⁶ és Sztójay tevékenysége alapján tisztában volt vele, hogy ennek újabb területi kompenzáció volna az ára. Ez azonban az egyik fő keleti szövetséggel, Romániával való kapcsolatokat terhelte volna meg jelentősen, amit a román kőolaj és gabona stratégiai fontossága miatt Hitler nem akarhatott. Ez a kettősség Haldernek, a német szárazföldi haderők főparancsnoka Himer vezérőrnagynak tett június 23-i kijelentésében is tükröződik, amelyet így rögzített utóbbi hadinaplója: „[...]nem támasztunk követeléseket, mert ezekért fizetni kellene, hálásak azonban [mármint az OKW – A. Sz. V. megj.] minden támogatásért, különösen a gyorscsapatokért.”⁷⁷

A németekre nézve katonai szempontból a támadás megindításakor természetesen ez hátrányos volt, de ismerve a magyar katonai vezetés égő harci vágyát, nem tűnt reménytelennek, hogy a német hadvezetés Himer vezérőrnagy biztatására Werthéken keresztül nyomást tud gyakorolni a politikai vezetésre, ily módon hátrítva el, hogy Bárdossyék megszabják a segítség árát. Ezt látszik alátámasztani az a tény, hogy még a német támadás napján Halder a következő ajánlást adta Himernek: „Most az a fontos, hogy a magyar katonai fórumok mozgásba hozzák a politikai vezetést, hogy azok maguktól ajánlkozzanak.”⁷⁸ Himer még aznap ennek megfelelő feljegyzést hagyott a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar hadműveleti csoportfőnökének, László Dezső tábornoknak:⁷⁹ „Minden magyar segítséget mindenkor elfogadunk. Semmit sem akarunk követelni, de minden önkéntes felajánlást hálasan veszünk. Szó sincs arról, hogy Magyarország esetleges részvételét nem akarnánk.”⁸⁰ A német támadás másnapján, 23-án a minisztertanács úgy határozott, hogy a németekkel való

⁷⁵ WM. 594–595. o. 411–412. dok.

⁷⁶ Horthy 1941. április 24-i Hitlernél tett látogatása előtt készült levél-vázlatot lásd: Horthy Miklós titkos iratai. 296–299. o. 58. dok.

⁷⁷ KUN: im. 1042. o.

⁷⁸ WM., 598. o., 4. jegyzet

⁷⁹ László Dezső (Lovászpata, 1893. VII. 23 – Budapest, 1949.VI.8.): 1941.V. 1-től tábornok, 1940. III.1.–1941. XI. 1-ig a Honvéd Vezérkar főnöke hadműveleti csoportfőnöke.

⁸⁰ Idézi: Erdmannsdorff, WM. 598. o., 416. dok.

szolidaritás jegyében megszakítják a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval. Moszkvában ezen a napon Molotov külügyi népbiztos⁸¹ bekérte Kristóffy József⁸² nagykövetet, hogy a német támadással kapcsolatos magyar álláspontot tisztázzák. A nagykövet 24-én délelőtt 10 órakor Budapesten deschiffírozott jelentése szerint Molotov biztosította, hogy Magyarországgal szemben Moszkvának nincs követelése, a magyar-román területi vitában nem volt ellenükre a románok rovására történt határ-változtatás, ahogyan ezzel kapcsolatban továbbra sem lesz észrevételük. Molotov kijelentését látszik alátámasztani az a tény, hogy Sztálinnak a német támadás napján, 22-én kiadott parancsa a Balti tengertől a magyar határig adta utasításba az ellentámadást a határok átlépésére való tekintet nélkül.⁸³ Tehát kijelenthető, hogy a Magyar Királyság területéről Sztálin ekkor nem várt beavatkozást. Kristóffy ugyanakkor hivatalos álláspont híján csak magánvéleményének adhatott ekkor hangot, miszerint „nem tartom valószínűnek, hogy Magyarország háborúba szándékozna lépni Oroszországgal.”⁸⁴ Kristóffy a magyar hadba lépésig sürgetése ellenére nem kapott sem hivatalos utasítást sem tájékoztatást a kormány szándékairól.

A magyar hadba lépés kérdéséről politikai szinten először a moszkvai távirat napján, június 24-én esett szó, mikor is Bárdossy magához kérte Erdmannsdorffot, érdeklődve a német álláspontról. A miniszterelnök e találkozón kifejtett nézete szerint a magyar fél a feszült magyar-román és magyar-szlovák viszonyok miatt katonai erőit „nem apróztatja el túlzottan”, ezen kívül a mozgósítandók nagy részét érintő aratási munkák is közelednek. Bárdossy – nem minden él nélkül – megjegyezte azt is, hogy a románoktól sem várták el a németek a balkáni válságban, hogy fegyveresen beavatkozzanak. Mindezek ellenére „[...] a miniszterelnök fejtegetéseit azzal az ismételt kéréssel zárta, hogy diplomáciai úton kéri annak közlését, kívánatos-e a magyar hadsereg részvétele, és ha igen, milyen erővel.”⁸⁵

Berlin azonban továbbra sem foglalkozott a hivatalos felkéréssel, elkerülendő a kényszerű engedményeket. Eddigre a korábban említett, német katonai körök által Hitlernek előre jelzett nehézségek a támadás kibontakoztatásával kapcsolatban rendre beigazolódtak. A német hadseregek hadműveletei kevesebb teret nyertek, mint tervezték. Felsőbb szinten június 25-én Georg von Sodenstern gyalogsági tábornok,⁸⁶

⁸¹ Vjacseszlav Mihajlovics Molotov (Szkryabin) (Kukarka, 1890. III. 9. – Moszkva, 1986. XI. 8.) 1930–1941-ig a Népbiztosok Tanácsának elnöke, 1939.III.3. – 1946. III. 15-ig a Szovjetunió külügyi népbiztosa. Az 1941.VI.30. – 1945.IX. 4. között működő Állami Honvédelmi Bizottság elnökhelyettese.

⁸² Kristóffy József: (1890–1969) 1939. IX. 30-tól 1941.VI-ig a Magyar Királyság Moszkvába akkreditált nagykövete.

⁸³ VOLKOGONOV, im.295. o.

⁸⁴ A dokumentum megtalálható: HENNYEY Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között, Budapest, 1992. 261–262. o.

⁸⁵ WM. 597. o.

⁸⁶ Georg von Sodenstern (Kassel, 1889. XI. 15. – 1955. VII. 20. Frankfurt a. M.): 1940.VIII.1-től gyalogsági tábornok, 1941.IV.1-től a Dél Hadseregcsoport vezérkari főnöke.

a Dél Hadseregcsoport vezérkari főnöke a magyar erők igénybevételét, de legalább a határra való felvonultatásukat kérte az OKH⁸⁷-től, mert ez „[...] *lényeges tehermentesítés lenne a 17. hadsereg déli szárnya részére.*” Az OKH azonban csak azt jelenthette, hogy: „*A magyar közreműködés kérdése továbbra is nyitott.*”⁸⁸ A kialakult patthelyzetet Halder vezérezredes a következőképp summázta: „[...] *Magyarország hivatalos felkérést vár. Ezt a Führer politikai okokból nem akarja megadni.*”⁸⁹

Fentieket összegezve tehát elmondható, hogy a magyar katonai vezetés, élén a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökével, Werth Henrik gyalogsági tábornokkal a német támadásban való részvételt szorgalmazta, a hatáskörében megadható leg-
alaposabb információcserével támogatva azt. A tényleges együttműködésre a német katonai vezetés a megindított támadás nehézségei miatt egyre inkább igényt tartott. A politikai vezetést képviselő Bárdossy László miniszterelnök azonban a kinyilvánított diplomáciai felkérés megérkeztéig tartózkodó, puhatolózó álláspontra helyezkedett, ahogyan Hitler is igyekezett elkerülni az ellentételezést kívánó deklarált segítség kérést. A valódi kérdés a küszöbön álló német-szovjet összecsapásban valójában nem maga a hadba lépés, hanem annak mikéntje és időpontja volt. A katonai vezetés szerint feltételek nélkül, mindenáron csatlakozni kell a hadjárathoz, a politikai álláspont szerint a felkérést megvárva, különböző politikai, gazdasági, területi engedmények kicsikarásával. A magyar hadba lépést végül egy a közvéleményt is erősen befolyásoló incidens-sor váltotta ki.

1941. június 22-én 12 órától a magyar királyi VIII. hadtest területén lévő erők légvédelmi készséget láttak el.⁹⁰ Szlovákia Szovjetunió elleni hadba lépésével a keleti határnál rendkívül megerősödött a légi tevékenység. A magyar légteret szovjet repülők többször megsértették, főként a Vereckei- és a Tatar-hágó környékén. Egyes gépek azonban nemcsak átrepültek a határon, hanem több ízben alacsonytámadást hajtottak végre a magyar határvédelmi állások ellen. Ekkor még személyi sérülés nem történt.⁹¹ Az első, áldozatokat követelő fegyveres esemény a Rahó–Tiszaborkút viszonylaton közlekedő gyorsvonat elleni támadás volt, melyet három vörös csillagos, egymotoros vadászgép (feltehetően I-16-os) hajtott végre, 1941. június 26-án 12.40-kor. A támadás áldozatainak száma: egy halott és tizenkét sebesült.⁹²

Ezt követte 13:07-kor a Kassa elleni bombatámadás, amit a légvédelmi figyelőőrök a beázott telefonvonalak miatt előre jelezni és a légvédelmi ütegek műszaki hiba,

⁸⁷ OKH: Oberkommando des Heeres, a német szárazföldi haderő főparancsnoksága.

⁸⁸ Idézi: SZABÓ, im. 17. o.

⁸⁹ The Halder War Diary 1939–1942. szerk: JACOBSEN, Hans-Adolf, Novato, 1988. 423. o.

⁹⁰ HM. 1942. eln. o. II. tétel 57897, Tájékoztató a Szovjet elleni hadműveletekkel kapcsolatos hadrendi és létszám változásokról. I. o. (A továbbiakban: Tájékoztató)

⁹¹ Hadtörténelmi Levéltár Kárpát-csoport anyaga, 1.fasc. III/a A Kárpát csoport megalakulása, hadműveletei, 37. o. (A továbbiakban: HL, Kp-csop. III/a.)

⁹² PATAKY Iván – ROZSOS László – SÁRHIDAI Gyula: Légiháború Magyarország felett/I. (A továbbiakban: LMF/I.) Budapest, 1992. 60. o.

valamint szolgálati mulasztás miatt megakadályozni, nem tudtak.⁹³ A bombák igazán jelentős kárt nem okoztak, de az emberveszteség a légiriadó elmaradása miatt nagy volt: harminckett halott, hatvan súlyos és kétszázhusz könnyű sérült.⁹⁴

A bombázást végrehajtó gépek nemzetiségét tekintve akkor is és azóta is számos elképzelés látott már napvilágot. Az egyetlen, ami közös ezekben a teóriákban az az, hogy mindegyik feltételezéseken alapul. Tény, hogy sem Szlovákiának, sem a Román Királyságnak nem állt érdekében, hogy míg ők jelentős katonai erővel keleten harcolnak, addig a magyar hadsereg teljes egészében intakt maradjon.⁹⁵ A németeknek jól jöhetett a segítség, a szovjetek pedig bombázhattak tévedésből.⁹⁶ Közvetlen bizonyíték azonban a mai napig nem került elő. A repülőgépeken látott sárga jelzés sem lehet perdöntő, mert ezt a szovjet gépeken is többször megfigyelték. Ha azonban figyelembe vesszük Werth gyalogsági tábornok 1941. júliusi állítólagos kijelentését, miszerint: „*Nekem a kassai bombázás egyenesen jól jött.*”⁹⁷ beláthatjuk, hogy a Szovjetunió elleni hadba lépés szempontjából valójában teljesen mellékes volt a bombázó repülőek nemzetisége, mivel egy csapásra szertefoszlottak minden korábbi dilemmát. Ami biztos: a magyar katonai felső vezetés egyöntetűen szovjetnek minősítette a bombázókat. Bartha Károly vezérezredes honvédelmi miniszter⁹⁸ és Werth Henrik gyalogsági tábornok, a Honvéd Vezérkar Főnöke ilyen értelemben tájékoztatták Horthyt, kieszközölve a Legfelsőbb Hadúr hadba lépéshez szükséges hozzájárulását, mivel, ahogy Bárdossy 27-én a Képviselőházban fogalmazott: „[...]*a támadások következtében Magyarország és Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.*”⁹⁹

A bombázás következtében június 26-án mozgósítási parancsot kaptak a magyar királyi I. gyorshadtest békehelyőrségen levő alakulatai. 27-én a VIII. és

⁹³ Erről bővebben lásd: BORSÁNYI Julián, Miért nem tudta 1941. június 26-án Kassa honi légvédelmi ütege megakadályozni a bombatámadást?, Új Honvédelmi Szemle, 1991/10. 133. o.

⁹⁴ LMF/I. 68. o.

⁹⁵ A szlovák támadás lehetőségére lásd: Kassa bombázása, História, 1991/4. 33. o., a román támadásra lásd: BERGSTRÖM, C. – MIKHAILOV, A., Black Cross, Red Star / I. Pacifica, 2000. 69. o.

⁹⁶ BORSÁNYI Julián, A magyar tragédia kassai nyitánya, München, 1985. 42. o. (Ez a feltevés Dr. Percy Ernst Schramm naplójában is felmerül a június 26-i bejegyzésnél: „Persze az is lehet, hogy a bombákat a szlovákiai Presovnak szánták, ahol nekünk fontos hírközpontunk van. Ennek létezéséről kémeik, vagy légbemérések útján értesülhettek.” – uő, im. 98. o.) Tovább erősíti a szovjet bombázás elméletét, hogy a már említett „KOVÓ-41” hadműveleti védelmi terv szerint a 12. hadsereg erősítésével a Moszkvai Katonai Körzettől átvezényelt 46. vegyes repülőhadosztály meg kell, semmisítse a határ túloldalán található repülőtereket a Poprád-Miskolc-Marosvásárhely vonalig. Eperjes bombázása pedig nevesítve is szerepelt a feladatok között! Konyec globalnoj lzsi, 10 o. E feltevést pedig tovább erősíti, hogy még a magyar megtorló bombázás előtt újabb szovjet támadás történt: 27-én Nagybányát bombázták.

⁹⁷ LAKATOS Géza, Ahogyan én láttam, Budapest, 1992. 47. o.

⁹⁸ Bartha Károly (Budapest, 1884. VI. 18–Linzi, 1964. XI. 22.) 1938. XI. 1-től. tábornok (1941-től vezérezredes) 1938. XI. 15–1942. IX. 2. honvédelmi miniszter.

⁹⁹ Idézi: SZAKÁLY, im, 69. o

X. közelfelderítő repülő század megtorló légitámadást hajtott végre az Oponyec, Sztaroska, Klausze, Viszkoro, Oporzset, valamint a Jablonyica, Tatarov, Kituluroka, Kukul által határolt területek ellen. Ugyanezen a napon Szombathelyi Ferenc altábornagy¹⁰⁰, a kassai VIII. hadtest parancsnoka is kiadta a hadiállapot beálltával kapcsolatos intézkedéseket csapatai számára.¹⁰¹

I.4. AZ „O” HATÁRVÉDELEM

A szovjet-magyar határ védelmének szilárdsága a korábban említett szovjet válaszcsepés lehetősége miatt a német tervek sikerének minimál feltétele volt. Ennek érdekében a német és magyar katonai vezetés, mint láthattuk, egyeztetette lépéseit, bár a magyar politikusok vonakodása miatt gyakorlati kivitelezésre egyelőre nem gondolhattak.

Mint említettük, 1941. május 28-án Himer vezérőrnagy és Sáska Elemér vezérkari alezredes megvitatták a magyar királyi honvédség várható teendőit, a szóba jöhető alakulatok mozgósítási idejét. Ezt követően mutatta be június 14-én Sáska az aktív védelmi tervet Himernek.¹⁰² A magyar határvédelem északkeleten a magyar-német-szovjet határtól a magyar-szovjet-román határig húzódott, 1000 méter feletti, nehezen járható terepen. A várható hadműveleti tevékenység kereteit nagyban meghatározták a Kárpátok vonulatainak katonaföldrajzi adottságai. A szovjet-magyar határon végighúzódo magashegység domborzati, vízrajzi, éghajlati és közlekedési viszonyai jelentősen behatárolták a lehetséges katonai mozgásteret, elsődlegesen a védekező fél számára kedvezően. A fő közlekedési utaktól a hegységek miatt előnyomulás esetén nem lehetett eltérni. A sok vízfolyás felett átívelő hidakon, illetve hegyek alatti alagutakon át vezető út- és vasúthálózat rombolásával egy esetleges támadás hosszabb időre megakasztható volt. A Szovjetunió elleni német támadás nyári időzítése a Kárpátok klimatikus viszonyai szempontjából a nagy esőzések időszakára esett. A magashegységekből hirtelen lezúduló nagy mennyiségű csapadék a kisebb vízfolyásokat néhány órán belül felduzzasztja, jelentősen megterhelve a felettük átívelő műtárgyakat, ráadásul a gázlók ez esetben az árhullám levonulásáig nem használhatók. A magyar határzár a nehéz terep miatt viszonylag kis mélységben kiépített tábori erődítésekkel állt, a hágókon átvezető főbb útvonalak biztosítására, század és zászlóalj erősségű támpontokkal. Maga a

¹⁰⁰ Szombathelyi Ferenc (Győr, 1887. V. 17. – Pétervárad 1946. XI. 5.): 1939. XI. 1-től altábornagy, 1941. XI. 1-től vezérezredes. 1939. I. 15–1941. VIII. 1-ig a VIII. hadtest parancsnoka. E mellett 1941. VI. 28–1941. VIII. 1-ig a Kárpát-csoport parancsnoka, 1941. VIII. 1–1941. IX. 6-ig a megszállt szovjet területek katonai közigazgatási parancsnoka, 1941. IX. 6.–1944. III. 19-ig a Honvéd Vezérkar Főnöke.

¹⁰¹ HL. Kp-csop. I/3. 12. o. Még a magyar megtorló bombázás előtt történt a Nagybánya elleni újabb szovjet bombatámadás.

¹⁰² KUN, im, 1242. o.

határzár aktivizálása aknamezők telepítését, műszaki rombolásokat, forgalomlezárást jelentett, amelynek célja az ellenséges betörés megállítása, hátráltatása volt. A teljes kiépítéshez nélkülözhetetlen műszaki anyagokat, a szükséges élelmet és lőszer a határt biztosító dandárok elhelyezési körletében halmozták fel. Az „O”, vagyis „oroszlán” határvédelem aktivizálásával és a védelmi harc vezetésével a VIII. hadtest parancsnokát, Szombathelyi altábornagyot bízták meg.¹⁰³

A határ mellett települt 8. határvadász- és 1. hegyidandárok – mint említettük – már 1941. április 11-től állandó, hézagnélküli megfigyelő szolgálatot láttak el. Az előbbi dandár a magyar-német-szovjet határtól a Toronyai-hágóig, az utóbbi pedig e hágótól a magyar-szovjet-román határig felügyelte a védelmi vonalakat. Megfigyeléseik szerint a szovjetek fokozott határbiztosítást vezettek be, mélységi erőkkkel növelték a védelmet, de új magasabbegységeket nem hoztak közvetlenül a határsávba.¹⁰⁴

A határvédelemben résztvevő alakulatokat június 18-án 0 órától mozgósították. Ezek az alábbiak voltak:

- VIII. hadtest parancsnokság,
- 8. határvadászdandár (dandárparancsnok: Rakovszky György tábornok¹⁰⁵),
- 1. hegyidandár (parancsnok: Felkl Jenő tábornok¹⁰⁶),
- közvetlen¹⁰⁷ csapat- és vonat¹⁰⁸ alakulatok.

Összesen 210 tiszt és 11500 főnyi legénység, 5300 ló, 820 országos jármű¹⁰⁹, és 300 gépjármű vonult fel.¹¹⁰

¹⁰³ LENGYEL Ferenc: Az I. M. Kir. Gyorshadtest hadműveletei a Szovjetunió elleni háborúban (1941. július 9–november 15.), Budapest, é. n. 16. o.

¹⁰⁴ HL Kp-csop, I/1. 55. o.

¹⁰⁵ Rakovszky György (Miskolc, 1892. X. 10–Kisoroszi 1962. IV. 29.): 1941.V. 1-től tábornok, 1941. II.2.–1941.VIII.1-ig a 8. határvadász dandár parancsnoka.

¹⁰⁶ Felkl Jenő (1889. VII. 14., Sopron – Pécs, n. a.): 1940. VIII. 1-től tábornok. 1940. XII. 1.–1941. X. 1-ig az 1. hegyi dandár parancsnoka.

¹⁰⁷ „Közvetlen” alakulatok: egyes parancsnokságok, magasabbegységek közvetlen alárendeltségébe tartozó alakulatok. A hadrendi szervezeten kívül, egyes harcfeleladatokra ideiglenesen átadott csapatok.

¹⁰⁸ A vonat szervezeten seregvonat, vagy csapatvonat lehetett. Előbbi a sereget utánszállító egységeit, valamint szolgálati ágainak lőszer, élelmezési, egészségügyi, állategészségügyi, műszaki, stb. intézeteket foglalta magában. Feladata az utánszállítás és utánpótlás végrehajtása volt. Utóbbi, a csapatvonat gépkocsikból, fogatolt járművekből, málhás állatokból álló csapatrész volt. Részei: útközvetvonat (a harc megvívásához feltétlenül szükséges anyagi utánpótlás), eleségvonat (csapat napi élelmezésének szállítása), málhavadat (a menet cél elérését követően szükséges anyagok/eszközök szállítása).

¹⁰⁹ Országos jármű: egy, vagy két lóval vontatott szállító eszköz. Tulajdonképpen egyfajta szabványosított szekér. A második világháborúban a magyar királyi honvédség által használt változatot 1936-ban rendszeresítették.

¹¹⁰ Tájékoztató 1. o.

szállták meg, illetve egy üteg tüzelőállásba ment. Erre a magyar határvadász alakulatok is elfoglalták a halogató állásokat.¹¹²

23-án a magyar határvadász erők megalakították erődszázadaikat és megkezdődött a kiképzésük az új (zsákmányolt jugoszláv) páncéltörő ágyúkra.¹¹³ A határ túloldalán megfigyelések szerint néhány szovjet zászlóalj ment állásba, illetve menetben voltak a határ felé, valamint kiürítették Chaszcovanyie községet és az oporeci laktanyát. A Tatár-hágón és a Kukul 1542 háromszögelési ponton¹¹⁴ levő szovjet őrség a zászlót bevonta.¹¹⁵

Június 24-én általában nyugodt volt a határ, a szovjet járőrözés sűrűsödött és csapataik a határtól 8-10 km-re levő védelmi vonalba húzódtak vissza. A szovjet védelmi vonal a magyar határral szemben három védőövből állt. Az első a határon húzódó tábori erődvonal volt a fő közlekedési irányokban kiserődökkel. A második vonalat Szkole, Dolina, Nadvorna és Gyeljatin vonalában építették ki. A harmadik védőöv Sztrij, Sztanyiszlav, Kolomija területén húzódott.¹¹⁶ A szovjet csapatok zöme hátrafelé mozgott, az ország belseje irányában. Határmenti tüzér alakulataik a nap folyamán belőtték magukat a Beszkid környékére. A magyar figyelő őrsök jelentése szerint határon túlról harci zaj volt hallható, de ettől eltekintve a helyzet általában nyugodt volt.

A magyar 3. határvadász-zászlóalj 5. és 6. őrsénél a szovjet járőrök beszélgetést provokáltak a határőrökkel. Ez igen feltűnő volt korábbi elzárkózó magatartásukhoz képest, feltehetőleg parancsot kaptak a hírszerzésre. Érdeklődtek, vannak-e a magyar oldalon német csapatok. A nemleges választ láthatóan nem hitték el, valószínűleg Magyarországról is német támadást vártak.¹¹⁷

25-én a határfigyelők jelentették, hogy a szovjetek megkezdtek a rombolásokat. Beszkid vasútállomásnál a síneket a levegőbe röpítették, ezért Rakovszky tábornok parancsot adott az 1. hegyizászlóaljnak a Beszkid alagút robbantás előtti elfoglalására való felkészülésre.¹¹⁸ A szovjet oldalon tüzérségi bemérő járőr mérte be a határvonalat Uzsokkal szemben: csapataik visszafelé mozogtak, a határvonalon csak

¹¹² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, B/243. doboz, 227/2319/1988, 1. o. A halogató védelem célja az erők átszervezéséhez szükséges időnyerés, az erősítés beérkezéséig. A védekezésre berendezkedett alárendelt csapatok állásaikat, ha kell a végsőkig védelmezik. OSZLÁNYI Kornél – SZÉCSY Imre: Katonai zsebkönyv. Budapest, 1928. 606. o. (Továbbiakban: OSZLÁNYI – SZÉCSY)

¹¹³ Kis kaliberű, 37 mm-es Skoda típusú páncéltörő ágyú. Ezeket a lövegeket a délvidéki hadművelet során zsákmányolta a m. kir. honvédség a jugoszláv hadseregtől. (A löveg rendszerbe állítása annyira friss volt, hogy a használatára vonatkozó Fegyverutasítás fordítása 1941. június 11-én készült el.)

¹¹⁴ A terepen, rendszerint hegytetőkön, kiválasztott, egymástól legfeljebb 30 km-re levő geodéziai alapon, amely része a teljes területet lefedő háromszögelési hálózatnak.

¹¹⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 227/2319/1988, 4–5. o.

¹¹⁶ HL, Kp-csop, II. 55. o.

¹¹⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 6. o.

¹¹⁸ KONTZ Sándor, A 8. határvadászdandár hadműveletei 1941. június 28.–július 9. Magyar Katonai Szemle, 1942/1. 3. o.

gyengébb csapatrészek maradtak.¹¹⁹ A szovjetek ekkor kezdték meg a tervszerű visszavonulást a magyar határról.

Szombathelyi 25-én utasította a határvédelmi csapatokat, hogy fejezzék be a műszaki zárólétesítmények kiépítését, mivel láthatóvá vált, hogy a szovjetek a német előretörés miatt visszavonulnak, még korlátozott célú támadást sem indítanak a magyar határ ellen.

A következő napon, 26-án zajlott le az említett légitámadás Kassa ellen. Másnap Halder vezérezredes telefonon beszélt Himer vezérőrnaggyal a magyar részvétel kiterjesztéséről. Mint megjegyezte, a Kárpátok védelme önmagában nem elegendő, szükséges volna a teljes magyar szakaszon a támadás megindítására. „Üdvözölni tudnának egy Kolomija-Sztanyiszlav irányú támadást.”¹²⁰ – írta. Egyben utasította Himert, hogy „beszélje meg a lehetőségeket Lászlóval.”¹²¹

1.5. A MOZGÓSÍTOTT ALAKULATOK SZERVEZETE, ÉS A HADMŰVELETEKBE BEKAPCSOLÓDÓ GYORSHADTEST MOZGÓSÍTÁSA

A Szovjetunió elleni hadműveletre mozgósított, majd bevetésre kerülő seregtestek felállítása, előtörténetük röviden az alábbiakban foglalható össze:

Az *1. hegyidandár*; teljes nevén magyar királyi kárpátaljai 1. honvéd hegyidandár kereteit 1939. október 1-jére szervezték meg Ungvár központtal, a VIII. hadtestnek alárendelve. Közvetlen előzménye az 1939. július 25-én létrehozott hegyi gyakorló csoport volt, amit a megszervezendő dandár alapjaként állítottak fel.¹²² A hegyidandár – és általában a hegyi felszereltségű alakulatok – létrehozását az indokolta, hogy terület-visszacsatolásokkal az újra a magyar határon belülré került közép- és magashegységek védelméhez hegyi harcra speciálisan felkészített csapatokra volt szükség. A dandár parancsnokai Németh József¹²³, majd Felkl Jenő¹²⁴ tábornokok voltak. Alárendeltségébe négy zászlóalj tartozott, az 1., 2., 3. és 4. hegyizászlóalj¹²⁵, Perecsény, Szolyva, Rahó, Aknaszlatina békehelyőrségeken. A zászlóaljak el-

¹¹⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 7. o.

¹²⁰ JACOBSEN: Im. 428. o. Halder június 27-i bejegyzése.

¹²¹ Minden bizonnyal László Dezső tábornokról lehet szó. Lásd: 81. sz. jegyzet.

¹²² ILLÉSFALVI Péter: A hegyicsapatok megszervezése a magyar királyi honvédségnél 1939-1940-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 2000/4. 747. o.

¹²³ Németh József (Dunaföldvár, 1888. XI. 24. – Csobánka, 1964. IX. 6.): 1940. VII. 1-től tábornok. 1939. X. 1. és 1940. XII. 1. között tölti be az 1. hegyidandár parancsnoki tisztét. A gyorshadtest hadműveletei alatt, 1941. VI–1941. X. hóig összekötő tiszt a német Dél Hadseregcsoportnál.

¹²⁴ Felkl Jenő (1889. VII. 14., Sopron – ?, Pécs): altábornagy, 1940.VIII.1-től tábornok, 1940.XII.1-1941.X.1-ig az 1. hegyidandár parancsnoka.

¹²⁵ A 4. zászlóaljat csak 1940-ben állították fel.

sődleges feladata – elhelyezésükből is adódóan – a Kárpátokon átvezető hágók és völgyeik harcászati zárása volt.

A dandár tüzérsége, az 1. hegyi tüzérosztály parancsnokság, Máramarosszigeten települt, ütegeivel Perecsény, Szolyva, Rahó, Aknaszlatina helyőrségekben. Műszaki alakulatai (egy-egy híradó- és utász-század), valamint vonatosztálya Máramarosszigeten, gyorscsapatai (1. hegyidandár motorkerékpáros szakasz, 1. hegyidandár páncélgépkocsi szakasz, 1. hegyihuszár század) Kassán és Nagybányán voltak elhelyezve.¹²⁶

A 1941. április 10-én, a szovjet-magyar határ szorosabb biztosítása érdekében a dandárt hadiállományra töltötték fel.¹²⁷ Az ezt követő júniusi mozgósítás során a dandár alakulatai Kőrösmező területére csoportosultak.

A kassai VIII. hadtest új felállítású seregetest volt, a Felvidék visszacsatolását követően, 1939. január 23-án hozták létre.¹²⁸ Alárendeltségébe a nyíregyházi 22., a kassai 23., az ungvári 24. gyalogdandárok és az ugyanilyen számú nyíregyházi, kassai, munkácsi tüzérosztályok, a nagyszöllősi VIII. kerékpáros zászlóalj, az ungvári VIII. közelfelderítő repülőszázad, valamint a szatmárnémeti és kassai vonat- és műszaki alakulatok tartoztak.¹²⁹ A hadtestnek később a 8. határvadászdandárt is alárendelték. A VIII. hadtest parancsnokságát 1941. június 21-én 0 órától Munkácsra telepítették.¹³⁰ Parancsnoka Szombathelyi Ferenc altábornagy volt.

A 8. határvadászdandár szintén új szervezésű alakulat volt. A dandárparancsnokságot Kárpátalja visszacsatolása után 1939. április 5-től helyezték át Ungvárra, majd 1940. március 1-től Beregszászra.¹³¹ Feladata a magashegyi határvédelem és határőrizet fenntartása volt. Parancsnokául Rakovszky György¹³² tábornok lett kinevezve. Szervezetszerű csapatai a 2., 3., 10., 11., 25., 26., határvadász zászlóaljak voltak, Felsővisó, Rahó, Ökörmező, Fenyvesvölgy, Vezérszállás és Nagyberezna békehelyőrségeken.¹³³ A mozgósítás során a dandárt Volóc, Toronya irányába tolták el.

A támadásban részt vevő magasabbegységek közül a legmodernebb tagadhatatlannal a magyar királyi I. gyorshadtest¹³⁴ volt.

¹²⁶ SZABÓ Zoltán, *Hegyvadászok*, hn., én., 3. fejezet, 6. mell. (Tanulmány, Hadtörténeti Könyvtár 107.217 jezetén.)

¹²⁷ LENGYEL, im, 13–14. o.

¹²⁸ Magyarország a második világháborúban – Lexikon, főszerk: SIPOS Péter, Budapest, 1997. 152. o. /A. (A továbbiakban: MMV.)

¹²⁹ A m. kir. honvédség békehadrendje 1940., in: CSIMA János, *Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához*, Budapest, 1961. 101. vázlat.

¹³⁰ HL, Kp-csop. I/1. 56. o.

¹³¹ ILLÉSFALVI, im, 764. o.

¹³² Rakovszky György (Miskolc, 1892. X. 10.–Kisoroszi 1962. IV. 29.): 1941. V. 1-től tábornok, 1941. II. 2.–1941. VIII. 1-ig a 8. határvadászdandár parancsnoka.

¹³³ ILLÉSFALVI, im, 757–767. o.,

¹³⁴ Kivonuló hadrendet lásd: 1. sz. melléklet

Mint az a gyorscsapatok felállítását megelőző, a katonai vezetésen belüli tudományos-szakmai vita során megfogalmazódott, a gyorsanmozgó alakulatok a környező államokkal szembeni revíziós műveletekre voltak kiképezve, felszerelve. A Kárpát-medence terepadottságait (és az ország hadfelszerelésre fordítható gazdasági erőforrásait) szem előtt tartva kerültek szervezetébe a kerékpáros, lovas és gépkocsizó alakulatok.¹³⁵ A 8000. sz. eln.1/a–1938. rendelet alapján 1938. május 1-jei hatállyal, már meglevő alakulatok bázisán, két lovas- és egy gépkocsizó dandár került felállításra – átmeneti jelleggel. Elsőként a 2. gépkocsizó dandárt szervezték meg. A gyors felállítás célja nem csak a szervezés korábbi elkezdése volt, hanem a végleges szervezet kialakításhoz tapasztalatok begyűjtése, továbbá, hogy megfelelő kiképzett személyi állomány álljon rendelkezésre.¹³⁶

Az 1938. június 14-én kiadott szervezési intézkedés október 1-jei hatállyal már új seregtestként tartalmazta az 1. és 2. gépkocsizó dandárokat. Mind a lovas, mind pedig a gépkocsizó dandár hadrendjébe került a lovas- és gépkocsizó egységeken kívül 2 kerékpáros-zászlóalj. Az hadrendbe beillesztettek további páncélosokkal felszerelt alegységeket: a gépkocsizó dandároknál egy felderítő-zászlóaljat (1 gépkocsizó-gyalogszázad, 1 páncélgépkocsi-század és 1 kisharcokocsiszázad), a lovasdandároknál pedig egy kisharcokocsiszázadot.¹³⁷

Fentiek eredményeként jött létre 1939. március 1-jén a *magyar királyi I. gyors-hadtest parancsnokság* a gyorscsapatok irányításának összefogására, Szolnok, majd Budapest központtal. Alárendeltségébe négy seregtest¹³⁸: az 1. és 2. gépkocsizó, valamint az 1. és 2. lovasdandárok tartoztak. Az 1. gépkocsizó dandár parancsnoksága Budapesten, a 2. gépkocsizó dandáré Munkácsra, az 1. lovasdandáré Nyíregyházán, a 2. lovasdandáré Kecskeméten volt. 1940. október 1-jétől a gyorsanmozgó (lovas-ság, gépkocsizó gyalogság, páncélos, kerékpáros) csapatok számára új fegyvernemi kategóriát vezettek be gyorsfegyvernem néven.¹³⁹

Felállításukkor a gyors-hadtest csapatai tagadhatatlanul a magyar hadsereg legmodernebb egységeinek minősültek, annak ellenére, hogy a korszerűségtől nemzetközi összevetésben még így is messze álltak. Felszereltség tekintetében leginkább a közepes- és nehéz harcokocsik hiánya érezte hatását a későbbi harcokban, a gyorscsapatok átütőerejét pedig jelentősen csökkentette a gépkocsizó, kerékpáros és lovas

¹³⁵ NAGYBACZONI NAGY Vilmos: A gyorsan mozgó seregtestek. *Magyar Katonai Szemle*. 1936. 4. 2–28. o.

¹³⁶ HL Vkf. 2383. eln. 1. 1938. Gépkocsizó és lov. dd-ok rögtönzött felállítása (kiépítése)

¹³⁷ A gyorscsapatok felállításáról lásd részletesen: KISS Gábor Ferenc: „*Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton.*” *A magyar királyi honvédség gyorscsapatai [1938–1941]*. Szeged, 2014. 24–37. o.

¹³⁸ A korabeli terminológiában az önálló hadműveletek végrehajtására alkalmas (szakcsapatokkal, ellátó alakulatokkal bíró) magasabbegység.

¹³⁹ Irányelvek... 768/Bbk elnöki o. 1940.

csapatrészek különböző menetteljesítménye.¹⁴⁰ A későbbiek során több fejlesztést is végrehajtottak: a gépkocsizó dandárokat egy-egy felderítő, a lovasdandárokat egy-egy harcokosi-zászlóaljjal erősítették meg.¹⁴¹ Távlati célként a lovas- és páncélos-hadosztályokká való felfejlesztést jelölték ki. 1941. június 3-tól megkezdték a gépkocsizó dandárok 9. és 11. kerékpáros zászlóaljait harcokosi-zászlóaljjá alakítani, de páncélosok hiányában egyelőre csak két-két századot állítottak fel.¹⁴²

A gyorscsapatok 1939-ben a két lovas- és a felállítás elején levő 1. gépkocsizó dandár részeivel segítették a VI. és a VII. hadtestet Kárpátalja visszacsatolásában. 1940 szeptemberében az észak-erdélyi bevonuláskor Székelyföld megszállását kapták feladatul, ekkor már Miklós Béla tábornok¹⁴³ parancsnoksága alatt.¹⁴⁴ Első harci bevetésükre a délvidéki bevonuláskor került sor 1941-ben, a 3. hadsereg kötelékében, április 11-től május 6-ig.¹⁴⁵

A Szovjetunió elleni német támadás előkészítése során kapta a Honvéd Vezérkar azt az intézkedést az OKW-tól, hogy a gyorshadtestet rendelje vissza békehelyőrségeire. (A 2. lovasdandárt továbbra is Újvidék környékén hagyták.) A június 27-re vonatkozó mozgósítási parancsig, mivel leszerelésükre nem került sor, a dandárok anyagi és személyzeti kiegészítésekkel, a felszerelés rendbehozatalával foglalkoztak, az idő szűkössége miatt inkább kevesebb, mint több sikerrel. A kivonuló hadrendben az I. gyorshadtest parancsnokság, az 1. és 2. gépkocsizó dandárok, az 1. lovasdandár, és hadtestközvetlen¹⁴⁶ vonat- és csapatalakulatok szerepeltek.¹⁴⁷

A parancs első mozgósítási napként június 27-ét jelölte meg, a menetkészültséget 29-re kellett elérni. Az idő rövideje miatt minden igyekezet mellett itt-ott hiányok mutatkoztak. Az 1. gépkocsizó dandárnak Száldobost, Husztot, Felsőveresmartot, a 2. gépkocsizó dandárnak Tiszaborkutat, Visóvölgyet és az 1. lovasdandárnak Técsőt, Máramarosszigetet jelölték ki felvonulási körzetként. Reális esélye a beérkezésre valójában csak a kassai központú 2. gépkocsizó dandárnak volt, mivel egységei zömmel Kassán, Ungváron és Munkácson állomásoztak.¹⁴⁸

¹⁴⁰ A tapasztalatok szerint a napi menetteljesítmények (6 óra alatt): lovasság: 50 km, kerékpáros gyalogság: 70 km, gépkocsizó gyalogság: 120 km. Major Jenő vezérőrnagy jelentése a m. kir. Gyorshadtest 1941. évi oroszországi hadjáratának tapasztalatairól. Közreadja: BONHARDT Attila. *Had-történelmi Közlemények* 1991. 2. 182. o.

¹⁴¹ CSIMA, im, 358. o.

¹⁴² LENGYEL: Im.: 7. o.

¹⁴³ Miklós Béla (Budapest, 1890. VI. 11 – Budapest, 1948. XI. 21.): 1939. XI.1-től tábornok, 1941. XI. 1-től altábornagy. 1940. III. 1 – 1941. VIII. 1-ig az I. gyorshadtest megbízott parancsnoka, majd 1941. VIII. 1 – 1942. II.1-ig az I. gyorshadtest parancsnoka.

¹⁴⁴ Menetcéljaik elérését egyedül a gyorscsapatok teljesítették a kitűzött időre.

¹⁴⁵ MMV, 78/A, 134/B, 211/A o.

¹⁴⁶ Közvetlenül a hadtestparancsnokság alárendeltségébe tartozó alakulatok.

¹⁴⁷ Tájékoztató, 2. o.

¹⁴⁸ HL, Kp-csop, II./5. 1. o.

Az 1. gépkocsizó dandár ekkor még Budapesten gyülekezett.¹⁴⁹ A 2. gépkocsizó dandár még szintén várta a bevonulókat, mert azok többnyire a Dunántúlról érkeztek. A felvonulás meggyorsítására így a VIII. hadtest parancsnoksága azonnal elindította a dandár tüzérségét és a 4. gépkocsizó zászlóaljat Kassáról, valamint az 1. lovasdandár tüzérségét is a hegyidandár támogatására.¹⁵⁰ Ezen kívül utasítást adott a 2. gépkocsizó- és az 1. lovasdandárnak a 30-i elindulásra, az „M” állomány¹⁵¹ elérésére való tekintet nélkül.¹⁵² A hadtestparancsnokság a leggyorsabban összevonható 2. gépkocsizó dandárt Verecke mögé szándékozott irányítani, hogy ne egy úton keljen majd át a Kárpátokon az egész gyorshadtest.¹⁵³ A felvonuló alakulatok légvédelmének megerősítésére három légvédelmi gépágyús üteg kiutalását kérték a Honvéd Vezérkar főnökétől.

I.6. A SZOVJET-MAGYAR HATÁR ÁTLÉPÉSE – (HATÁR MENTI HARCOK JÚNIUS 28-30.)¹⁵⁴

A hadiállapot elrendelésével kapcsolatos intézkedéseket június 27-én adta ki Szombat-helyi altábornagy: „A határról visszavonuló ellenséget követni kell. A hadtest a Felső-Tisza völgyében egy erősebb csapatot von össze. Addig is míg a felvonuló gyorshadtest beérkezik a jelenleg rendelkezésre álló erőkkel követi az ellenséget. Ezért a 8. határ vadász dandár nyugati szárnyán álló 26. és 11. határ vadász zászlóaljat vasúti szállítással átvonja az 1. hegyidandárhoz Körösmezőre. A felderítést be kell vezetni mindazokon a helyeken, ahol az orosz helyőrségek elhagyták helyeiket.”¹⁵⁵

A 8. határ vadász és az 1. hegyidandár az ellenség követésére lett utasítva azzal a meghagyással, hogy a gyengébb egységeket megtámadhatja, de a védelemre berendezkedett nagyobb erőket felderíti és csak akkor támadja meg, ha átkarolásra lehetőség nyílik. Az óvatosság érthető volt, hiszen a felderítés szerint a két előrenyomuló dandárral szemben jelentős túlerő, körülbelül 8 szovjet hadosztály állt.¹⁵⁶

¹⁴⁹ HL, Kp-csop, II/5. 5. o.

¹⁵⁰ HL, Kp-csop, I/1. 74. o.

¹⁵¹ „M” mint mozgósítási állomány.

¹⁵² HL, Kp-csop, III/b 4-6. o.

¹⁵³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 30. o.

¹⁵⁴ Lásd 3. számú vázlat 36. oldal. A térkép forrása: KONTZ, Im. 5. o.

¹⁵⁵ HL, Kp-csop, I/1. 56. o.

¹⁵⁶ Ua, 57. o. Értésüléseik pontosak voltak, hiszen ekkor a határ túloldalán álló szovjet 12. hadsereg 13. és 17. lövészhadteste összesen egy lövész (164.) és öt hegyilövész-hadosztályt (44., 58., 192., 60., 96.) számlált. A hadsereg 16. gépesített hadteste alá két harckocsi-hadosztály (15., 39.), egy gépesített hadosztály (240.) és egy motorkerékpáros ezred (19.), továbbá 1 tüzérdandár és 4 tüzérezred tartozott.

A 8. határvadász dandár felkészült a támadásra. A 11. határvadász zászlóalj felderítése szerint a szovjet csapatok a nap során kiürítették Szjankit és a környező állásokat. Járőreikre a szovjetek rálóttek.¹⁵⁷

Az átirányítások miatt az alárendeltségi viszonyok megváltoztak: A 8. határvadász dandár alá ezentúl az 1., 2. hegyi-, a 10., 25. határvadász-, a VIII. kerékpáros zászlóalj, és az 1. légvédelmi tüzérsztály tartoztak, az 1. hegyidandár alá pedig a 3., 4., hegyi-, a 2., 3., 11., 26. határvadász-, a VI. kerékpáros zászlóaljak, és az V., VIII., és 105. légvédelmi tüzérsztályok.¹⁵⁸

A gyorshadtest, mint említettük ezen a napon kezdte meg mozgósítását. Ez azonban az elvártnál lassabban történt, gépkocsikkal való gyenge ellátottsága miatt. A helyzet javítandó a gyorshadtest gépkocsi igényét a hadművelletben részt nem vevő hadtestek készletéből egészítették ki a Honvéd Vezérkar Főnökének utasítására.¹⁵⁹

A légierő VIII. és X. közelfelderítő századának a kassai incidens miatt elrendelt megtorló légitámadása a 2/3. vadászszázad támogatása mellett zajlott le. Eredményesen támadtak Sztanyiszlav, Oporec, Lavocsnye, Rozanka, Jelenkovata katonai célpontjait, repülőtereket, laktanyákat. Több találatot értek el a pályaudvarokon gőz alatt álló szerelvények ellen.¹⁶⁰

Június 28-án egyelőre csak a 8. határvadász dandár mintegy 70 km-es szakaszán kezdődött meg a harctevékenység. A dandár csapatai közül három zászlóalj átnyomult a határon. A 25. határvadász zászlóalj előtti területet felderítése üresnek jelezte a szovjetek kitértek a támadás elől. Így a zászlóalj a Vereckei hágón át késő délutánig előrenyomult Klimiecig, felderített Tucholjkáig.¹⁶¹ Tűzharcban megfutamítottak egy kisebb szovjet utóvédet. A harcban két magyar katona hősi halált halt. A keleti hadjárat első halottai így e zászlóalj katonái, Tóvizi Sándor őrzvezető és Torzsás József honvéd voltak.¹⁶²

Az 1. hegyi zászlóalj a Beszkid-alagút rombolásának megakadályozására már korábban felkészült, így meglepetésszerűen el tudták foglalni azt a szovjetektől, még a robbantás előtt. A zöm az Opor völgyében nyomult előre a délután folyamán, elővédje¹⁶³ Oporecnél akadt el a szovjetek védelmében.

¹⁵⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319.19. o.

¹⁵⁸ HL, Kp-csop, III/b, 1. o.

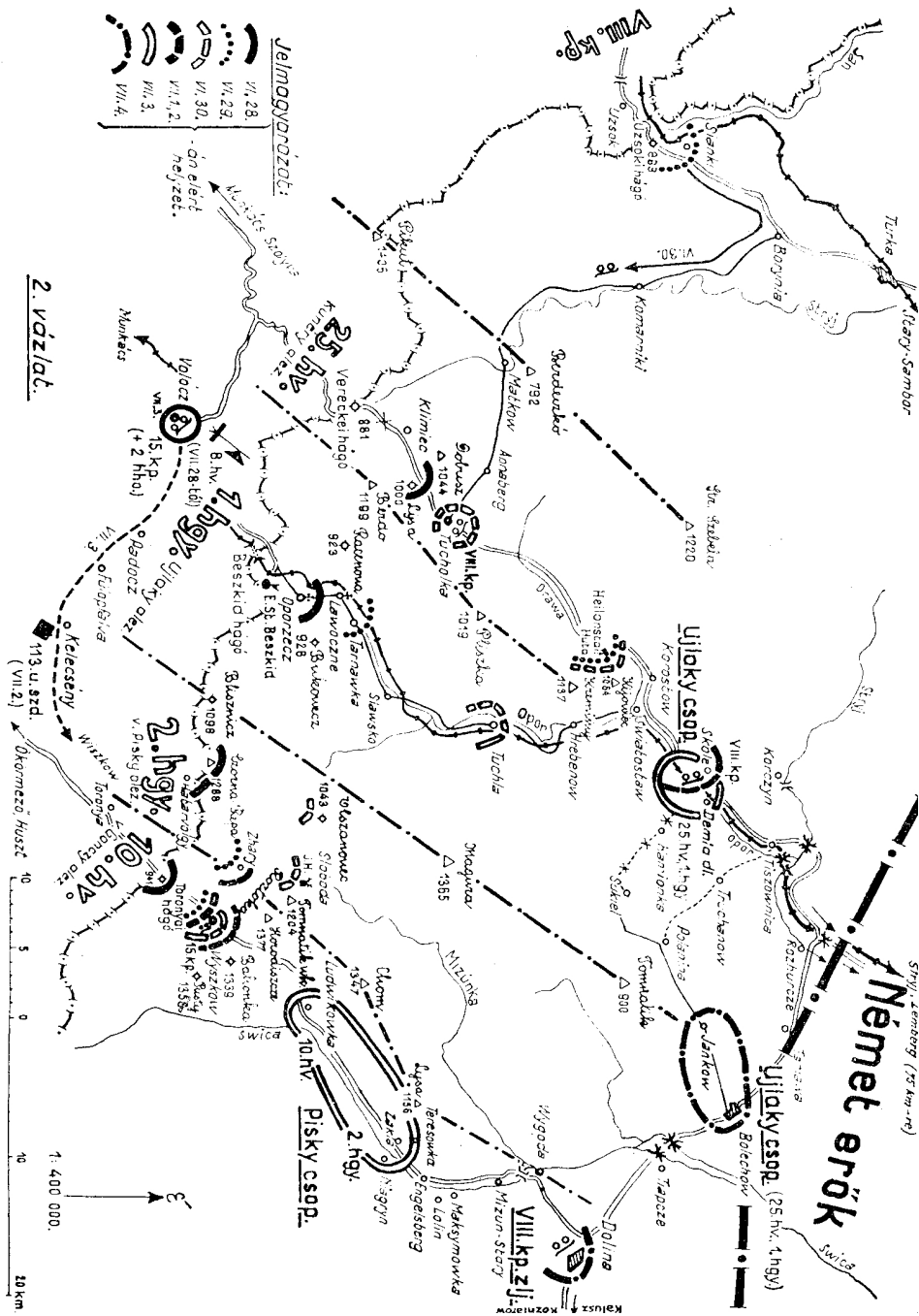
¹⁵⁹ HL, Kp-csop, I/1. 62. o.

¹⁶⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 23. o.

¹⁶¹ Ua, 30. o.

¹⁶² HL, Kp-csop, I/1. 59. o.

¹⁶³ Elővéd: előremenet alatt a főcsapatot biztosítja, a menetakadályokat elhárítja, esetleges ellenséges osztagok ellenállását letöri. Összecsapás esetén a főcsapat harcához kedvező viszonyokat igyekszik teremteni. OSZLÁNYI–SZÉCSY 591. o.

3.sz. vázlat: A szovjet-magyar határ átlépése – határmenti harcok június 28- július 4.

A 10. határvadász zászlóalj előtt is visszavonult az ellenség, így megkíséreltek előrenyomulni a Toronyai-hágón keresztül, de a műszaki záruk és a Viskovnál védőállást foglaló szovjetek a jelentősebb előretörést egyelőre megakadályozták.¹⁶⁴

A 8. határvadász dandár támadó zászlóaljainak sávjában észlelt műszaki záruk és aknamezők általános jelenség voltak a Kárpátokon való áttörés során. Ahogy a dandár története fogalmaz: „Az előrenyomulásnál a szovjet csapatok által az egész határsávban tömegesen alkalmazott útzáruk, aknák, híd és úttestrombolások miatt igen fontos feladat hárult a kezdetektől fogva a magyar utászokra és árkászokra.”¹⁶⁵ A támadó dandárok szerencséjére azonban a szovjet egységek nem eléggé használták ki a rombolásokban és úttorlaszokban rejlő lehetőségeket, vélhetőleg a visszavonulás nagy sietve történt végrehajtása miatt.¹⁶⁶ Így a rendelkezésre álló műszaki erők a 8. határvadász dandárnál általában elegendőnek bizonyultak az utak megtisztítására, helyreállítására.

A 2. hegyi zászlóalj a nap folyamán a Csorna Repa és Határvölgy köré gyülekezett a későbbi támadáshoz.

A VIII. kerékpáros zászlóalj 90 km-es menet után elérte Csontos községet. Mivel közvetlenekkel nem rendelkezett, így a dandárparancsnok egy géppuskás századot és egy árkász szakaszt utalt ki számukra.¹⁶⁷

A dandárparancsnok előre települt Volórcra.¹⁶⁸ A Kárpát-csoport parancsnoka ide rendelte dandár-tartalékként az 5. gépkocsizó zászlóaljat egy esetleges szovjet visszacsapástól tartva.¹⁶⁹

Az 1. hegyidandár csapatai egyelőre a Felső-Tisza völgyében gyülekeztek a később indítandó támadáshoz.¹⁷⁰ A dandárral szemben a szovjetek állásaikat továbbra is megszállva tartották. Kőrösmezővel szemben 58 harckocsit 60 golyószórót és körülbelül 1200 katonát figyeltek meg A 3/3. határvadász század tűzharcot vívott egy szovjet csoporttal.¹⁷¹

A gyorsadtest 1. lovasdandárának a tervek szerint július 1-én kellett volna elérnie a menetkészültséget. A hadtestparancsnokság a leggyorsabban összevonható 2. gépkocsizó dandárt Verecke mögé szándékozott irányítani, hogy ne egy úton keljen majd át az egész gyorsadtest.¹⁷² A légvédelem megerősítésére három légvédelmi géppágyús üteg kiutalását kérték a vezérkari főnöktől.

¹⁶⁴ HL, Kp-csop, I/1. 65. o.

¹⁶⁵ HL, Kp-csop. II/2. 5. o.

¹⁶⁶ KONTZ, im, 28.o.

¹⁶⁷ LENGYEL, im, 46. o

¹⁶⁸ KONTZ, im, 7. o.

¹⁶⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 30. o.

¹⁷⁰ HL, Kp-csop, I/1, 61. o.

¹⁷¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 30. o.

¹⁷² Uo.

A következő nap, június 29-én a 8. határvadász dandár csapatai folytatták előretörésüket: A 25. határvadász zászlóalj előrehaladását műszaki záruk és rombolások egyaránt gátolták, de ezeket leküzdve csak gyenge utóvédekkel találkoztak, amiket repeszgránátok tüzevel hamar elűztek. A zászlóalj estére Hutáig jutott el, és helyzetéből adódóan felmerült a lehetőség, hogy amennyiben a következő napon elérik az Opor és az Orava összefolyását Szkole előtt, elvághatják az 1. hegyidandár elől az Opor völgyében visszahúzódó ellenséges alakulatok útját.¹⁷³

Az 1. hegyi zászlóalj útjában csak gyenge utóvédek álltak, de az úton végrehajtott rombolások és műszaki záruk késleltették az előrehaladást, ezért a zászlóalj alá rendelték a 153. kerékpáros utász századot. A szovjetek visszahúzódása miatt estig a zöm Szlavszkoig jutott el.

A 2. hegyi zászlóalj mint a dandár tartaléka indult el, de a nap folyamán a többi egységgel való összeköttetése megszűnt. (Ennek oka az volt, hogy nem vitték magukkal a rádiót.) Zharitól délre egy-két ezred erejű utóvéd oldalazó tüzebe kerültek. Mivel arra számítottak, hogy az ellenség visszahúzódik, így a zászlóalj beásta magát.

A 10. határvadász zászlóalj helyzete Viskovnál, a Svica patak völgyét lezáró erős ellenséges utóvéddel szemben nem változott, várták azok visszahúzódását.¹⁷⁴

A VIII. kerékpáros zászlóalj Uzsok körletbe ért. Fel kellett készülnie a 30-án Szjankiról indítandó támadásra. Feladatuk volt a német 17. hadsereg szomszédos, von Briesen gyalogsági tábornok¹⁷⁵ vezette LII. hadtestével¹⁷⁶ felvenni az összeköttetést.

A hadtestparancsnokság alárendelte a dandárnak a 24. tüzérosztályt, ez azonban csak béke állományra¹⁷⁷ volt feltöltve.¹⁷⁸ Két ütege az 1. hegyi, egy ütege pedig a 10. határvadász zászlóaljhoz került beosztásra.¹⁷⁹

Az 1. hegyidandár helyzete a nap folyamán változatlan maradt, folytatta a támadó csoportosítás kialakítását, és a hadtestparancsnok utasítására felkészült egy esetleges ellenséges betörés elhárítására. A 2. határvadász zászlóalj felderítő járőre átlépte a határt. A nagy ködben végrehajtott felderítés során sem ellenséggel, sem műszaki zárással nem találkozott.

Ezzel szemben a 3. határvadász zászlóalj mind a hat kiküldött felderítő csoportját tűz alá vették a szovjetek. Ugyanígy tüzet kapott a 4. hegyi zászlóaljnak a határ

¹⁷³ KONTZ, im, 10. o.

¹⁷⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 36. o.

¹⁷⁵ Kurt Alfred Otto Erimar von Briesen: (Anklam, 1886. V. 3.–1941. XI. 20. Andrejevka) 1940. VIII. 1-től gyalogsági tábornok. 1940. XI. 25-től a német LII. hadtest parancsnoka.

¹⁷⁶ A német LII. hadtest alakulatai voltak ekkor: 100. és 101. könnyű és a 257. gyaloghadosztályok.

¹⁷⁷ Béke állomány: a parancsnokságok, csapatok békére előírt létszáma. Nagy általánosságban a hadi állomány 30-60%-a.

¹⁷⁸ HL, Kp-csop, III/a. 103. o.

¹⁷⁹ KONTZ, im, 10. o.

innenső oldalán portyázó járőre, Királymezőnél.¹⁸⁰ A szovjetek a várható magyar áttörés megakadályozása érdekében saját oldalukon felrobbantották a dandár előtt a Kőrösmező-Voronyenka vasút alagútját.¹⁸¹

A légi felderítés szerint Szkoléról, Dolináról, Sztrijről körülbelül három gyaloghadosztály, és harckocsi dandár, egy-két lovas ezred, és egy gépesített dandár vonult vissza.¹⁸²

Délután a légierők parancsnoksága utasítást adott az 1. repülődandár parancsnokság megalakulására és Beregszászra való kitelepülésére.¹⁸³ A dandár parancsnoka Bánfalvy István ezredes¹⁸⁴ lett. A 3/5. bombázó század és a 4/II. bombázó osztály a 2/3. és a 2/4. vadászrepülő századok fedezete alatt megtorló támadást intézett Sztrij ellen, a június 27-én Nagybánya ellen végrehajtott szovjet bombázás miatt.¹⁸⁵

A gyorshadtest felvonulása eközben folyamatban volt. A 2. gépkocsizó dandár még várta a bevonulókat, mert azok többnyire a Dunántúlról jöttek. A felvonulás meggyorsítására a VIII. hadtest parancsnoksága azonnal elindította a dandár tüzérségét és a 4. gépkocsizó zászlóaljat Kassáról, valamint az 1. lovasdandár tüzérségét is a hegyidandár támogatására.¹⁸⁶ Ezen kívül utasítást adott a 2. gépkocsizó és az 1. lovasdandárnak a 30-i elindulásra, az „M” állomány elérésére való tekintet nélkül.¹⁸⁷ A gyorshadtest 1. gépkocsizó dandára ekkor még Budapesten gyülekezett.¹⁸⁸

I.7. A KÁRPÁT-CSOPORT MEGALAKULÁSA¹⁸⁹

A gyorshadtesthez június 29-én 19 órakor érkezett meg a Vkf 1217./M. 1. Vkf-1941. számú „*Intézkedés a gyorshadtest és egyéb közvetlen alakulatok felvonultatására*”. A parancs szerint a VIII. hadtest parancsnoksága június 30-tól mint a Honvéd Vezérkar főnökének közvetlenül alárendelt „Kárpát-csoport parancsnokság” működik, Szombathelyi Ferenc altábornagy hadtestparancsnok alatt.¹⁹⁰ A német hadvezetést

¹⁸⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 37. o.

¹⁸¹ HL, Kp-csop, I/3. 25. o.

¹⁸² HL, Kp-csop, I/1. 63. o.

¹⁸³ HL, Kp-csop, III/a. 81. o.

¹⁸⁴ Bánfalvy István (Sopron, 1897. IV. 3.–Budapest, 1975. III. 17.): 1940. IX. 9-től ezredes. 1941.?-tól az 1. repülődandár parancsnoka.

¹⁸⁵ HL, Kp-csop, I/1. 13. o.

¹⁸⁶ Ua. 74. o.

¹⁸⁷ HL, Kp-csop, III/b 4-6. o.

¹⁸⁸ HL, Kp-csop, II/5. 5. o.

¹⁸⁹ Hadrendjét lásd: 1. sz. függelék.

¹⁹⁰ HL, Kp-csop, I/1. 62. o.

ezzel egy időben tájékoztatták arról, hogy a magyar Kárpát-csoport készen áll a hadműveletekbe való bekapcsolódásra.¹⁹¹

A csoport mostani felállítása nem minden előzmény nélkül történt, hiszen 1939-ben, a Kárpátalja visszacsatolásával kapcsolatos hadműveletek, illetve a megszállás koordinálására a kassai VIII. hadtest parancsnoksága irányításával az 1. és 2. lovas-, a 2. gépkocsizó dandárok, a 24. gyalogezredből és a hadtest területén állomásozó kerékpáros, valamint határvadász-zászlóaljkból létrehozták a Kárpát-csoport parancsnokságot. A március 15-től 24-ig tartó hadműveletek alatt a csoport parancsnoka Szombathelyi Ferenc altábornagy volt.¹⁹²

A Kárpát-csoport 1941-es újjáalakítása során a VIII. hadtest törzséből és annak közvetlen csapat- és vonatalakulataiból, illetve a határőrizetet ellátó 8. határvadász és 1. hegyidandárból állt fel, valamint a támadó erő növelése céljából alárendeltségbe utalták még a gyorshadtest három dandárát (1., 2. gépkocsizó és 1. lovasdandár) is. Ezekon kívül erősítésül megkapták még a 101. légvédelmi tüzér parancsnokságot és a 2. lovasdandár 15. és 16. kerékpáros zászlóalját,¹⁹³ továbbá egyéb kiegészítő műszaki alakulatokat. Erősítésképpen a gyorshadtestnek hadtestközvetlenként alárendelték a 2. páncéloszászlóaljat, és az I. gépvontatású légvédelmi-tüzérosztályt.¹⁹⁴ A Kárpát-csoport és az alárendelt gyorshadtest-részek összesen 3355 tiszttel, 89760 fő legénységgel, 21265 lóval, 3308 országos járművel, és 5858 gépjárművel vonultak fel.¹⁹⁵

A csoport feladata a Szovjetunió elleni hadműveleteken belül a német hadművelési terv azon hiányosságának kiküszöbölése volt, amelyről már korábban szó esett: nevezetesen, a sávjától északra támadó német 17. és a déli 11. hadseregek közti űr betöltése és azok oldalbiztosítása, valamint a Dnyeszter-folyó hídjainak birtokba vétele. Ezeket a hadművelési célokat a július 1-ére elrendelt támadás volt hivatott elérni. A hadvezetés a német 17. hadsereg előretörése miatt a Kárpát-csoport előtt a szovjet csapatok utóvédek ellentámadásai melletti visszavonulására számolt.¹⁹⁶

¹⁹¹ Lásd: Halder naplójának június 29-i bejegyzése. A csatlakozó magyar erőket Halder a Dél Hadsergcsoporthoz látta célszerűnek alárendelni. JACOBSEN: Im. 435. o.

¹⁹² MMVL, 211. o /A.

¹⁹³ HL, Kp-csop, I/1. 91. o.

¹⁹⁴ Uo., 80–81. o.

¹⁹⁵ Tájékoztató, 3. o. A felvonult járművek mennyisége igen jelentős, kiváltképp, ha figyelembe vesszük, hogy az 1939-ig visszacsatolt területekkel együtt Magyarország gépjárműállománya 47276 db volt. Tehát a kivonuló alakulatok az ország teljes gépkocsi állományának több, mint 12 %-át vitték magukkal! PETRICHEVICH HORVÁTH Miklós: Magyarország gépjárműállományának alakulása az 1939. évben. *Statisztikai Szemle* 1940. 2. 116–128. o.

¹⁹⁶ HL, Kp-csop, I/1. 89. o. A számitás helyesnek bizonyult: a szovjet Főparancsnokság Főhadiszállás június 30-án a Délnyugati Front számára kiadott parancsa utasította a csapatokat, hogy július 9-ig vonuljanak vissza a Sztálin-vonal megerősített körleteibe és rendezkedjenek be szívós védelemre. NHHT 542. o. Ennek megfelelően ezen a napon adta ki a szovjet Főparancsnokság Főhadiszállás

A parancsnokok 30-án délelőtt a hadtestparancsnokságon értekezletet tartottak a támadással kapcsolatos teendőkről. A megbeszélés során élénk vita bontakozott ki a hadművelleti felvonulás mikéntjéről. Közlekedési szempontból a magyar támadás megindításakor a Kárpátok keleti lejtőire való kijutást erősen akadályozta a közutak korlátozott száma, hiszen az egyébként járhatatlan magashegységi terepen csak a hágók és a folyó völgyek jelentettek átkelési lehetőséget. Erre a tényezőre hívta fel a figyelmet a 8. határ vadász dandár parancsnoka, Rakovszky György tábornok, aki javasolta, hogy a gyorshadtest egésze ne a Tatár-hágón keresztül legyen bevetve, mert a rombolások miatt nagyon lelassul majd az előrenyomulás. Az átkelő dandárok közül csak az első fog tudni időben kibontakozni, a többi mögötte fog tolongani.¹⁹⁷ Ezen kívül a tábornok kifejtette, hogy négy hadművelleti egységet (a gyorshadtest három dandárát és az 1. hegyidandárt) egy ilyen szűk hegyi útra zsúfolni igen kockázatos, mivel egy szovjet ellentámadás esetén lehetőségük sincs a védekezéshez való felfejlődésre. Javasolta a 2. gépkocsizó dandár Viskovi-hágón át való bevetését, mert az Dolinára kijutva elvághatná a Tatár-hágó túloldalán visszavonuló ellenség útját. A felvázolt elképzelés egybevágott Szombathelyi parancsnok tervével, aki már június 28-án lépést kívánt tenni a 2. gépkocsizó dandár eltolására Vereckére, de a Kárpát-csoport parancsnokság vezérkari főnöke, Álgya-Papp Zoltán vezérkari ezredes¹⁹⁸ és a megbeszélésre időközben megérkező német összekötő Himer vezérőrnagy ragaszkodtak a gyorshadtest és az 1. hegyidandár Tatár-hágón való „átréseléséhez”.¹⁹⁹ Ez a döntés a későbbiekben komoly gondot okozott a felvonult csapatok ellátásában, és mint várható volt, a szovjet visszavonulás kellő iramú üldözését is lehetetlenné tette.²⁰⁰

Mivel a hadműveletek során a német alakulatokkal szorosan együtt kellett működni, ezért a német magasabb parancsnokságokra magyar összekötő tiszteket vezényeltek.²⁰¹ A Dél Hadseregcsoporthoz Németh József tábornokot, a 11. hadsereghez

a határ túloldalán álló 12. és 18. hadseregeknek is a visszavonulási parancsot a Zbrucs-Dnyeszter vonalára. *Voszemnadszataja v szrazsennyija za rogyinu*. Moszkva, 1982. 22. o.

¹⁹⁷ Az aggodalmat érthetőbbé teszi, ha figyelembe vesszük, hogy a harctéri tapasztalatok szerint csupán egy gépkocsizó zászlóalj normál (nem hegyi) úton számított átlagos oszlophossza 6,5 km volt. A folyó háború tapasztalatainak ismertetése Budapest, 1942. 2. melléklet, 3. o.

¹⁹⁸ Álgya-Pap Zoltán (Budapest, 1895. III. 18. – Hága, 1987. X. 16.): 1939. V. 1-től vezérkari ezredes, 1939. I. 15. – 1941. VIII. 1-ig a kassai VIII. hadtest vezérkari főnöke, emellett 1941. VI. 28. – 1941. VIII. 1-ig a Kárpát-csoport vezérkari főnöke.

¹⁹⁹ HL. Kp-csop, I/3. 26-27. o. és III/a. 85-86. o.

²⁰⁰ A zsúfoltság okozta lassú haladás mellett gondot okozott a műszaki erők és a forgalomirányítás hiánya, illetve a rámenős alakulatparancsnokok tolkodása. 5745 / eln. 1. vkf. – 1941. Vörös Gyula vk. százados: Kárpát csoportnál szerzett tapasztalatok jelentése.

²⁰¹ HL, Kp-csop, I/3. 21. o.

Baitz Oszkár ezredest²⁰², a 17. hadsereghez Makray Sándor vezérkari alezredest²⁰³ és a német 4. légiflottához Szentnémedy Ferenc²⁰⁴ ezredest nevezték ki.

Június 30-án a gyorshadtest alakulatai közül az 1. gépkocsizó dandár Budapestről 18 órakor, négy lépcsőben indult el és éjfélre Csap-Huszt területére ért el, mintegy 250 km megtételével. A 2. gépkocsizó dandár éle elérte a Tisza felső völgyét. Az 1. lovasdandár még szintén felvonulásban volt, egyes részeivel Nagybocksó környékén.²⁰⁵

²⁰² Baitz Oszkár (Budapest, 1893. X. 22.–Budapest, 1958. XII. 20.): 1939. V. 1-től ezredes, 1941. VI–1941. VII. hóig összekötő tiszt a német 11. hadseregnél.

²⁰³ Szentnémedy Ferenc (Orsova, 1896. XI. 12.–n. a.): 1939. XI. 1-től ezredes, 1940. IX. 1.–1941. VIII.1-ig a légierő parancsnokság beosztott törzstisztje.

²⁰⁴ Makray Sándor (Dunakeszi, 1898. VI. 10.–München, 1968. XII. 24.): vezérkari alezredes 1939. XI. 1-től. 1941. VI. 30.–1941. IX. 24-ig összekötő tiszt a német 17. hadseregnél, 1941. VIII.1-től a Honvéd Vezérkar főnökének számysegédje.

²⁰⁵ HL, Kp-csop, II/5. 6. o

II. A KÁRPÁT-CSOPORT HADMŰVELETEI: A KÁRPÁTOKTÓL A ZBRUCSIG (1941. JÚNIUS 30–JÚLIUS 9.)

II.1 A KÁRPÁTOKON VALÓ ÁTKELÉS, ELŐRETÖRÉS A DNYESZTERIG²⁰⁶

A Kárpát-csoport első hadműveleti napján, június 30-án csak a 8. határvadász dandár arcvonalán voltak harcok:

A 10. határvadász zászlóalj újra Viskovra támadott, és ezúttal komoly veszteségeket (tisztek 32%, legénység 36%) szenvedett,²⁰⁷ mivel a zászlóaljparancsnok, Gönczy Aladár őrnagy²⁰⁸ a felderítés eredményét félreértékelve támadásra indította egységét, így az belerohant a szovjet utóvéd tüzérségi és aknavető tüzébe. Rakovszky dandárparancsnok a támadást leállította, a zászlóaljat védekezésre utasította.²⁰⁹ A szovjet utóvéd nagy mélységben tagoltan, igen nagy tüzerővel állta útját a zászlóaljnak, ezért a magyar egységek hátrébb húzódtak.²¹⁰

A 2. hegyi zászlóalj tehermentesítő támadást indított a 10. határvadász zászlóalj érdekében, de előosztaga csak Szlobodáig jutott. Itt az osztag a viszkovi védőállás folytatásában levő túlerejű szovjet egységekbe ütközött, így a 10. határvadász zászlóalj jobbszárnyához csatlakozva védelembe helyezkedtek. A szovjet erődvonal Behonka 1339 magassági pont, Horodisce 1377 magassági pont, és Tomnatik 1204 magassági pontok között húzódtott.²¹¹ A zászlóaljak az utánpótlási útvonal igen rossz állapota miatt légi úton igényeltek lőszert és élelmiszert.²¹²

Az 1. hegyi zászlóaljnak sikerült a nap során a legmesszebb előretörnie. Mivel ellenség nem állta útját, így az Opor völgyében estig elérték Tuchlját. Másnapi feladatuk Szkole elfoglalása volt.

²⁰⁶ Lásd: 4. sz. vázlat, 44. o. a térkép forrása: NAGY, i. m. 12.

²⁰⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 46. o.

²⁰⁸ Gönczy Aladár (1894. X. 11.): őrnagy – személyi anyaga nem lelhető fel.

²⁰⁹ HL, Kp-csop, II/2. 7. o.

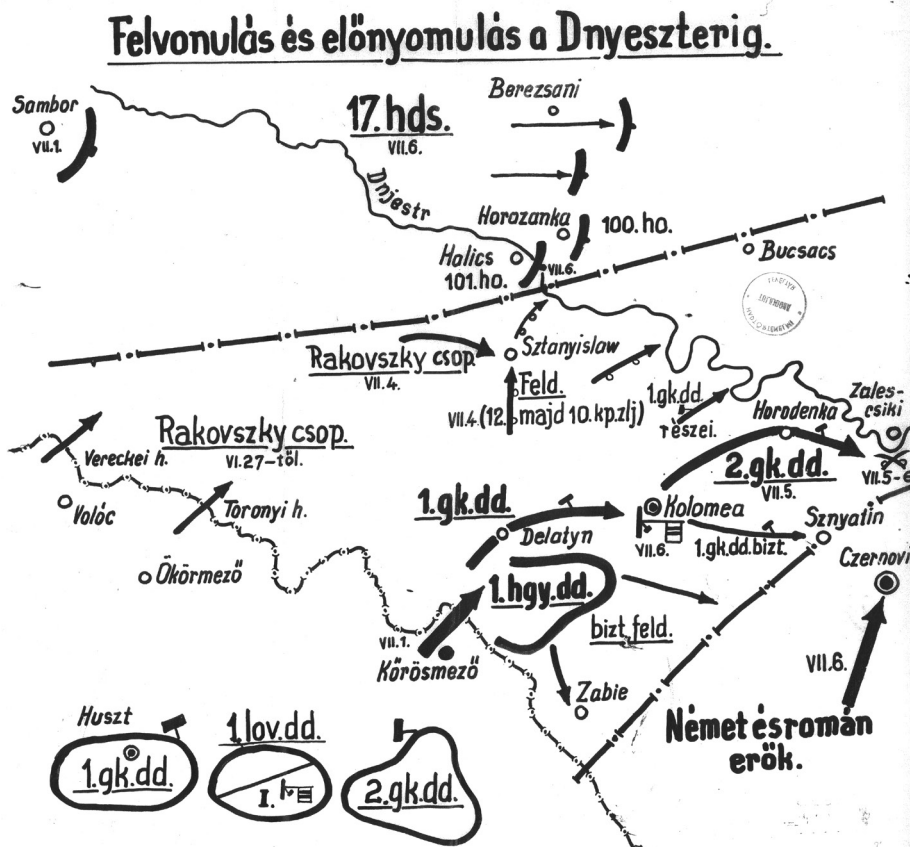
²¹⁰ HL, Hp-csop, I/1. 67. o.

²¹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 46. o.

²¹² HL, Kp-csop. III/a. 86. o.

A 25. határvadász zászlóalj támadási feladatát, az Opor és Orava összefolyásának elérését, a szovjet erők elvágására, nem tudta megvalósítani, mivel szovjet védővonalba ütközött. Elővédjét Korosztovnál mindenhonnan tűz alá vették, és a zömig visszavetették. A szovjet ellentámadást csak a zászlóalj főerői tudták megállítani.²¹³ Az elővéd nagy veszteségeit az okozta, hogy annak parancsnoka nem küldött ki felderítő osztagot, így az egész alakulat belefutott a szovjet utóvédbe.²¹⁴

A VIII. kerékpáros zászlóalj beérkezett Tucholjkára. A zászlóalj kerékpár és gépkocsi anyaga – főleg azok abroncsai – már ettől a felvonulástól úgy leromlottak, hogy másnapra pihenőt kaptak a javítások elvégzésére. A 8. határvadász dandár parancsnoksága Volócra költözött.²¹⁵

4. sz. vázlat: A Kárpátokon való átkelés, előretörés a Dnyeszterig

²¹³ HL, Kp-csop, I/1. 60. o.

²¹⁴ KONTZ, im, 13. o.

²¹⁵ Uo.

A gyorsadtest csapatai közül az 1. gépkocsizó dandár 18 órakor indult el Budapestről négy lépcsőben és Csap-Beregszász-Huszt területére értek el, mintegy 250 km megtételével. A 2. gépkocsizó dandár egyes részei elérték a Tisza felső völgyét. 5. gépkocsizó zászlóalja Volócnál, 6. gépkocsizó zászlóalja és a 2/4. gépvontatású tarackos tüzér osztálya Munkácsnál voltak. Az 1. lovasdandár még szintén felvonulásban volt, egyes részeivel Nagybocskó környékén.²¹⁶

Az 1. hegyidandár támadáshoz csoportosított át. A balszárnyon a 3., a jobbszárnyon a 26. határvadász zászlóalj helyezkedett el, mögöttük tartalékban a VI. kerékpáros zászlóalj várakozott. A csapatmozgásokhoz a szovjetek váratlan világítással szolgáltak, mivel felgyújtották a vorochtai és a tatarovi fűrésztelepeket.²¹⁷ A 2. hegyi zászlóalj megszállta Pietrosz 2020 háromszögelési pontot.²¹⁸

A Kárpát-csoport parancsnoksága Husztra települt, működését 21 órakor kezdte meg. A VII. közelfelderítő század és a gyorsadtest-parancsnokság Aknaszlatinára települt. A 101. számú páncélvonat század beérkezett Csapra.²¹⁹

A július 1-jén megindítandó támadást részleteiben a Kárpát-csoport parancsnokság 277./ vkf. hdt. I. a. 41. VI. 30. számú intézkedése szabályozta. Ennek lényege: az ellenség visszavonulását a Kárpát-csoport támadással követi, súllyal Kőrösmező területéről. A támadás célja Gyeljatinton keresztül Sztanyiszlavot és Kolomiját minél előbb elérni. A támadási feladatok végrehajtására különböző alegységekből csoportokat²²⁰ állítottak fel. Ezek feladatai részletesen:

- Felkl csoport: (2., 3., 11., 26. határvadász, 3., 4. hegyi, VI. kerékpáros zászlóalj, és az 1. hegyidandár-közvetlenek, parancsnok: Felkl Jenő tábornok) támad a Tarac völgyében zömmel Kőrösmezőn át, Jablonycára, cél: Mikulicsin. Két zászlóaljjal támad a Hoverla-magaslatról a Prut völgyében észak felé, a zöm elősegítésére biztosít a Csorna Hora magaslaton, és kelet felé zárja a Tisza-völgyet. Támogatásul a 2. gépkocsizó és az 1. lovasdandár tüzérsége erőltetett mentben előrevonul Kőrösmezőre.
- Rakovszky csoport – 8. határvadász dandár: (10., 25. határvadász, 1., 2. hegyi és VIII. kerékpáros zászlóalj, parancsnok: Rakovszky György tábornok) Feladata: Tiszovica, Sztarij-Muzum vonalát érje el.
- 2. gépkocsizó dandár: 1-re érjen be Kőrösmezőre, légvédelmével biztosítsa a felvonulási körzetet.²²¹

²¹⁶ HL, Kp-csop, II/5. 6. o

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ HL, Kp-csop, III/b, 8. o.

²¹⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 47. o.

²²⁰ A hadműveleti egységekből létre hozott csoportok esetleg összeállított kötelékek, legtöbbször különböző fegyvernemekből, egyes konkrét harc feladatok végrehajtására.

²²¹ KONTZ, im, 10–11. o.

A Kárpát-csoport és a szomszédos hadseregek sávhatáraiként a jobb oldalon Kuti, Sznyatin, Mjelnjica, és Kamenyec-Podolszkij vonala, a bal oldalon az Uzsoki szoros, Szkole, Kalus, Bucsacs vonal lett kijelölve. A két csoport közti sávhatár a Pantyr-hágó, Nadvorna, Jezierzany vonala volt.²²²

A támadást a bombázó osztály támogatta reggel 7-órától. A földi erők támadása 7 óra 45 perckor kezdődött. A meginduláskor tehát a felvonulásban levő gyorshadtest még nem kapott szerepet, az áttörés az 1. hegyi és a 8. határvadász dandárokra hárult. A hadtest alakulatai közül egyedül a 2. gépkocsizó dandár kapott közvetlen feladatot: 1-jére érjen be Körösmezőre, légvédelmével biztosítsa a felvonulási körzetet.²²³

A támadás elrendelése a végrehajtásra kijelölt csapatokat nem teljes felkészültségükben érte. A kiadott intézkedések a gyorshadtest csapataitól rendkívüli menetteljesítményeket követeltek meg, ráadásul július 1-jére be sem tudták fejezni a mozgósítást. A 2. gépkocsizó dandár beérkezett részei a béke állományú létszámot csak 15-20 fővel haladták meg.²²⁴ Ahogy a harcba csak később bekapcsolódó gyorshadtest naplója fogalmaz: „A Kárpát csoport VII. 1. támadása pedig teljes lerohanás jellegű rögtönzés volt, ahol nem lehetett sem várni, sem sokat okoskodni.”²²⁵

Anyagi tekintetben a Vezérkar Főnöke szabad kezet adott Szombathelyi parancsnoknak, és feloldotta minden előírásbeli megkötés alól. Erre nagy szükség is volt a hiányok gyors pótlása miatt.²²⁶

A támadás első napján, július 1-jén eleredt az eső, és több napon keresztül kisebb szünetekkel, változó erősséggel esett, tovább súlyosbítva a közlekedési helyzetet. A legnagyobb gondot az okozta, hogy a megáradt, gyorsfolyású hegyi patakok rendre elsodorták a szükséghidakat.

Északon a Rakovszky-csoport fő szándéka a viskovi erődvonalban levő túlerejű szovjet csapatok kivetése volt. Ez a német hadműveletekhez annyiban kapcsolódott, hogy itt az ellenség lekötésével jobb esélyeket biztosítottak a német 17. hadsereg csapatainak az észak felé visszavonuló szovjet erők elvágására.²²⁷

A csoport jobb oldalán levő 10. határvadász és 2. hegyi zászlóalj járőrvállalkozásokat hajtott végre a szovjetek mögött. Többre erejükből nem futotta, mivel lőszerutánpótlásuk elakadt, és a szovjet védővonalakban Viskov és Jenecov között igen erős egységek álltak szemben.²²⁸

²²² HL, Kp-csop, III/b, 12–13. o.

²²³ KONTZ, im, 10–11. o.

²²⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 47. o.

²²⁵ HL, Kp-csop. I/3. 28. o.

²²⁶ A felkészületlenséget jellemzi, hogy a támadás megindítása előtt a VIII. hadtest semmiféle egészségügyi felkészültséggel nem rendelkezett, olyannyira, hogy még sebesültszállító típusgépkocsija sem volt. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 29. o.

²²⁷ HL, Kp-csop, I/1. 97. o.

²²⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 58. o.

A csoport bal szárnyán levő 25. határvadász zászlóalj felderítői észak felől túljutottak az Opor és Orava összefolyásán egészen Korcsinig. A zöm az összefolyásnál találkozott az 1. hegyi zászlóaljjal és így kétoldalról körbefogva sikerült egy nagyobb ellenséges csoportosulást felszámolniuk, valamint komolyabb zsákmányt ejteniük. Rakovszky dandárparancsnok utasítására a zászlóaljak 14 óra után benyomultak Szkoléra, ahol több mint tíz feltöltött raktárat vettek kézbe főleg ruhaneműkkel és élelmiszerekkel megrakva. A felderítők után nyomulva Tiszovicánál, valamint Korcsinnál elfoglalták a Stryj átjáróit.²²⁹ A VIII. kerékpáros zászlóalj nap közben pihent, majd az előbbieket után bevonult Szkoléra.²³⁰

Az 1. hegyidandár és alárendelt csapatai támadásához az alegységekből több csoportot alkottak. Az első kettő feladata az áttörés, a többié ennek biztosítása volt. Az előretörést a 2. gépkocsizó dandár előrevont utászai segítették.

- Kögler-csoport (3., 26. határvadász, VI. kerékpáros zászlóaljak, másfél páncceltörő század, hat tüzér üteg és egy-egy utász és árkász szakaszok, parancsnok: Kögler Jenő ezredes²³¹): Célja Jablonyica-Siencsuk vonal elérése volt.
- Bárdossy-csoport (3. hegyi zászlóalj egy százada, 1. hegyi huszárszázad, és egy páncceltörő szakaszparancsnok: Bárdossy Aladár alezredes²³²): Feladata volt a Kögler-csoporttól délre fedezni. Ennek értelmében a 3. hegyi zászlóalj százada a vorochtai vasút vonal mentén nyomult előre a településig, ahol egy üteggel biztosító állást foglalt. A felderítést végző 1. hegyi huszárszázad Tatarovig jutott el.

Az 1. hegyidandár és a VIII. hadtest többi alakulatai mögöttük sorakoztak fel. Két kisebb csoport oldalbiztosító feladatot kapott:

- Magda, másképp Pietrosi-csoport (2., 11. határvadász zászlóaljak parancsnok: Magda Elek alezredes²³³): Eredeti területükön, a Hoverlán biztosították a határt.
- Bogdáni-csoport (3/3. hegyi század, parancsnok: Bartal Béla főhadnagy²³⁴): Zárta a Tisza-völgyet.²³⁵

A támadás nagyobb ellenállásba sehol nem ütközött, mivel a szovjet csapatok éjjel visszavonultak. Szombathelyi úgy döntött, a fő támadási irányban a gyors hadtest parancsnokának, Miklós Bélának adja át a parancsnokságot július 2-ától, létrehozva az 1. hegyidandár alárendelésével a Miklós-csoportot. (Egyúttal a Felkl-csoportot

²²⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 59. o.

²³⁰ Ua, 122. o.

²³¹ Kögler Jenő (n. a., 1891. XII. 21. – Szombathely, 1955. IX. 27.): ezredes, 1941. VII. 1. – 1941. VII. 8-ig az 1. hegyidandár harccsoportjának parancsnoka.

²³² Bárdossy Aladár (Szombathely, 1894. III. 19. – ?): 1938. V. 5-től alezredes, 1939. X. 1. – 1942. V. 1-ig az 1. hegyi huszárszázad parancsnoka.

²³³ Magda Elek (Bikal, 1895. III. 28. – n. a.): alezredes, 1939. I. 23. – 1942. X. 1-ig a 11. határvadász zászlóalj parancsnoka.

²³⁴ Bartal Béla (Sziszek, 1912. VII. 4. – Budapest, 1952. II. 6.): főhadnagy, 1940. VI. 8. – 1942. IX. 31-ig a 3. hegyi zászlóalj parancsnoka.

²³⁵ HL, Kp-csoport, I/1. 102. o. – A csoport nevét a Tisza-völgyben levő Tiszabogdányról kapta.

megszüntették.)²³⁶ Feladatául az 1. hegyidandár által elért vonalról a támadás folytatását kapta Kolomija-Gyeljatin területére.

A gyorshadtest beérkezett csapatainak indulási területre való átcsoportosítását még 1-jén délután meg is kezdte. A 2. gépkocsizó dandár alakulatainak előrevonása a hegyidandár csapatainak félreállításával, annak menetvonalán keresztül óriási torlódást okozott az amúgy is szűk hegyi úton. Felkl tábornoknak, a hegyidandár parancsnokának panaszát és javaslatát – miszerint csak a hidak helyreállítása után vessék be a gyorshadtestet – elvetették.²³⁷ A 2. gépkocsizó dandár éle Blotekig jutott.

Az 1. gépkocsizó dandár a nap során kiindulási körletétől 280 km-t haladva élével Rahót érte el, vonatsapatai azonban még csak ekkor indultak el Budapestről.

Az 1. lovasdandár zöme Nagybocskóig jutott. A dandár beérkezett alakulatai 80%-os feltöltöttségen voltak.²³⁸ A gyorshadtest-parancsnokság Kőrösmezőre költözött.²³⁹

A 101. számú páncélvonat századot felderítésre vetették be a Beszkiden át Opocre.²⁴⁰ A század alkalmazását korlátozta, hogy csak a normál nyomtávú vasúti szakaszon volt bevethető.

Az általános benyomás az volt, hogy a szovjetek kelet-északkelet felé visszavonulnak – kivéve a 8. határ vadász dandár alakulatai előtt, ahol a visszavonulást biztosítják, a mőtárgyakat rombolják, a lakóépületeket felgyújtják.²⁴¹

Július 2-án a Rakovszky-csoport pihenőt kapott, mert igen kimerültek, leromlottak csapatai. A pihenő alatt az északi irányú biztosítás volt a feladata. A szomszédos német 101. könnyű gyaloghadosztály²⁴² felé a határvonal Orov, Taniava, Boljechov, Kalus települések északi vonalában húzódott.²⁴³

A 10. határ vadász zászlóalj az éjjel elvonult szovjet csapatok után bevonult Viskovra, a 2. hegyi zászlóalj pedig Zharit érte el. A szovjet állásokban igen sok tüzérségi lőszer maradt vissza, ezek összegyűjtését megkezdték.²⁴⁴

A csoport előrejutásához sok műszaki erőre lett volna szükség a továbbiakban, mivel előrenyomulási területén igen ritka és rossz minőségű volt az úthálózat és mert a Stryjen és a Svicán a hidak végig rombolva voltak. Ennek ellenére másnap a még meglévőket is elvették tőlük, a fő támadási irány segítésére. Igaz beígértek egy

²³⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2320. 57. o.

²³⁷ HL, Kp-csop, IV/d. 8. o.

²³⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 58. o.

²³⁹ HL, Kp-csop, II/5. 6. l.

²⁴⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 58. o.

²⁴¹ Lsd: 118. sz. jegyzet.

²⁴² Parancsnoka: Joseph Brauner von Haydringen (Tulln, 1886. X. 4.–Perov, 1954. IV. 27.): 1941. III. 1-től altábornagy. 1941. VI. 26.–1942. IV. 11. a német 101. könnyűhadosztály parancsnoka.

²⁴³ KONTZ, im, 15. o.

²⁴⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2319. 67. o.

hadihidoszlopot, de az csak 3-án ért be Volócra.²⁴⁵ A csoport erősítést is kapott: a folyamatosan beérkező 15. kerékpáros zászlóalj. Szükség is volt az erősítésre, mert várható volt, hogy az északon előrehaladó német hadosztályok nagyobb szovjet egységeket nyomhatnak rá a csoportra, így széles alakzatban akartak továbbhaladni.²⁴⁶

E napon a gyorshadtest alakulatai közül csak a 2. gépkocsizó dandár folytatott aktív támadó tevékenységet. Felderítő-zászlóalja Mikulicsinig jutott, éle estére Gyeljatinig. Mivel Tatarovtól Gyeljatinig hét híd volt felrobbantva, a 6. gépkocsizó zászlóalj időnyerés céljából gyalog indították tovább. A dandár előrehaladását leginkább a sok rombolás, nem pedig az aktív szovjet ellenállás akadályozta. Ez főként azért történhetett, mert a hadihíd anyagok még hátul voltak Huszton, és csak egy béke állományú árkászszázad, valamint az 1. hegyi utászszázad állt rendelkezésre.²⁴⁷ Ezért a Rakovszky-csoport 151. és 152. kerékpáros utász századait a Kárpát-csoport parancsnoksága átrendelte a Tatár-hágóhoz, így viszont a 8. határvadász dandárnál nem maradt semmiféle műszaki erő.²⁴⁸

Az 1. gépkocsizó dandár ezen a napon ért be felvonulási körzetébe, Borkút-Trebusa területére, kivéve 9. harcokosi-zászlóalját és vonatát.

Az 1. lovasdandár továbbra is felvonulóban volt Aknaszlatina – Máramarossziget területére. Parancsnoksága Nagybocksóra települt át.²⁴⁹

Az 1. hegyidandárt délután alárendelték a gyorshadtestnek és Zsabja környékére nyomulva biztosította annak hátát dél felől: A 26. határvadász zászlóalj Mikulicsinen, a 3. határvadász zászlóalj Tatarovon, a 2., és 11. hegyi zászlóaljak Lazescsinánál.²⁵⁰ A 4. hegyi zászlóalj ezen a napon ért be Körösmezőre. Az utánpótlási nehézségek ekkor kezdték éreztetni hatásukat a hegyidandárnál. Mivel a vonatok lemaradtak, így fogytán volt az élelem. A dandár ezen időlegesen a vorochtai péküzem beindításával segített.²⁵¹

A bombázó erők a kelet felé visszavonuló szovjet oszlopokat támadták a Zalescsikiről és Kolomijáról elvezető utakon, a parancsnak megfelelően súllyal a Dnyeszter-átjárókon. Ezen kívül bombázták Kutit és Sznyatint. A légifelderítés szerint az ellenség zöme már átkelt a Dnyeszteren és észak felé vonult vissza. Az előre nyomulás útvonalán a hidak többsége le volt rombolva.²⁵²

A következő két nap, július 3-4-én a Kárpát-csoport parancsnokság a Miklós-csoportnak Kolomiján és Horogyenkán átnyomulva a Dnyeszter-átjárók birtokbavételét

²⁴⁵ KONTZ, im, 17. o.

²⁴⁶ HL, Kp-csop, I/1. 125. o.

²⁴⁷ HL, Kp-csop, II/5. 8. o.

²⁴⁸ HL, Kp-csop, I/1. 120. o.

²⁴⁹ HL, Kp-csop, II/5. 8. o.

²⁵⁰ HL, Kp-csop, I/1. 106. o.

²⁵¹ HL, Kp-csop, II/4. 8. o.

²⁵² HL, Kp-csop, I/1. 128. o.

és hídfőalkotást tűzte ki feladatául, hogy a Tiszovica felé támadó 8. határvadászdandár elől visszavonuló szovjet csapatok útját elvágassa.²⁵³

Július 3-án a Rakovszky-csoport előtt a bekerítési szándék elől az ellenség visszavonult. A dandárparancsnokság utasítására a Szkolében levő összes alakulatból az 1. hegyi zászlóalj parancsnoka, Újlaky György²⁵⁴ alezredes parancsnoksága alatt létrehozták az Újlaky-csoportot.²⁵⁵ A 2. hegyi zászlóalj parancsnoka, Pisky Zoltán²⁵⁶ alezredes parancsnoksága alatt ugyanakkor a Pisky-csoportot.²⁵⁷ A csoportok felállításának célja az erők koncentrálása volt.²⁵⁸ Az Újlaky-csoportnak 4-ére Boljehovra kellett előretörnie.²⁵⁹ A Pisky-csoport a nap folyamán 10. határvadász zászlóaljával Ludvikovkát, 2. hegyi zászlóaljával Tyeresovkát, érte el. Ez utóbbi Vigoda felé derített fel. Sztrijben sikerült felvenni az összeköttetést a szomszédos német csapatokkal, így tehát az oldaltámadás veszélye elhárult. – Igaz a találkozás egy-egy fő sebesültet követelő egymásra lövöldözéssel kezdődött, mivel nem ismerték meg a németek a magyar egységet.²⁶⁰ Napközben Viskovra teljesen beérkezett a 15. kerékpáros zászlóalj is. A VIII. kerékpáros zászlóalj a főerőket fedezve Dolináig jutott el.

A VIII/2. utász század hídverésen dolgozott az Oporon Szkolénál, ami másnapra el is készült. A Svicán egyelőre nem tudták elkezdni a munkát, mert az esőktől folyóvá duzzadt a patak.²⁶¹

A gyorshadtest egységei közül ezen a napon a 2. gépkocsizó dandár mint első lépcső nyomult előre a fő támadási irányban. A 12. kerékpáros zászlóalj és a dandár élzászlóalja, a 6. gépkocsizó zászlóalj egy 150 fős szovjet egység kiverése után bevonult Kolomijára. A dandár főerői Jamnáig jutottak, felderítői Sztanyiszlavig.²⁶² A dandár 11. harcokocsizó zászlóalja ezen a napon rakodott ki Kőrösmezőn. Az 1. gépkocsizó dandár csapatai a Tatarov és Kőrösmező közötti területet érték el s időközben a felvonulási területre beérkezett a 9. harcokocsizó zászlóalj is.

A csapatok hágón való átkelését a zsúfoltságon és a rombolásokon kívül az esőtől síkossá vált út is jelentősen lassította.

²⁵³ HL, Kp-csop, III/b. 16. o.

²⁵⁴ Újlaky György (Kassa, 1894. VI. 29. –?): alezredes, 1939. X. 1. – 1941. X. 1-ig. az 1. hegyi zászlóalj parancsnoka.

²⁵⁵ Újlaky-csoport: 1. hegyi, 25. határvadász, VIII. kerékpáros zászlóaljak és a 24. tüzérosztály.

²⁵⁶ Pisky Zoltán (Budapest, 1893. XI. 11. – Jarocsin(?), 1945. I. 21.): alezredes, 1939. X. 1. – 1942. X. 1-ig a 2. hegyi zászlóalj parancsnoka.

²⁵⁷ Pisky csoport: 2. hegyi és 10. határvadász zászlóaljak, 24. tábori tarackos és a 2. hegyiágyús ütegek, 24. árkász és a 151. kerékpáros utász századok.

²⁵⁸ HL, Kp-csop, I/1. 137. o.

²⁵⁹ KONTZ, im, 18. o.

²⁶⁰ HL, Kp-csop, I/1. 134. o.

²⁶¹ Ua, 146. o.

²⁶² HL, Kp-csop, II/5. 10. o.

Az 1. lovasdandár felvonulási területére a nap folyamán a még hiányzó csapatai is beérkeztek.²⁶³

Az 1. hegyidandár helyzete a nap folyamán nem változott, továbbra is biztosító feladatot látott el, és folyamatos felderítést végzett.

A 101. önálló tüzérfelderítő repülőosztály jelentése szerint a szovjetek nagymérvű visszavonulást hajtottak végre észak felé a Kuti-Sznyatin-Zalescsiki-Jagelnyica útvonalon. Hasonló jelentést tett a 4. bombázó ezred is a Kolomija-Zalescsiki-Skala útvonlról. A bombázó- és vadász kötelékek eredményesen támadták a visszavonuló az oszlopokat.²⁶⁴ A repülőfelderítés szerint már csak három ép híd volt ekkor a Dnyeszteren, kettő Zalescsikinél, egy pedig Nyizsnyovnál. Ebből adódóan a gyorsadtest parancsnoksága a Horogyenka-Zalescsiki felé való előrenyomulást tűzte ki célul.²⁶⁵

A vezérkar főnökség benyomása szerint a szovjetek tervszerű visszavonulást hajtanak végre a Dnyeper mögé. A Dnyeszterig már csak utóvédek vannak hátra. További feladatként a Kárpát-csoportnak az északkeleti irányú előretörést adták meg Sztanyiszlav-Halics irányába.²⁶⁶

A megkezdett anyaggyűjtés²⁶⁷ során eddig főleg 12,2 cm-es tüzérségi lőszer található a szovjet állásokban, illetve a Szkolén magyar kérze került tizennégy raktárban 10 t benzint, élelmet és sok ruhaneműt zsákmányoltak.²⁶⁸

Július 4-én a Rakovszky-csoport csapatai folytatták lendületes előrenyomulásukat. A 15. kerékpáros zászlóalj gépkocsizó éle híd nélkül átkelt a Svicán, és már dél előtt beért Dolinára. 17 órára felderítőik behatoltak Sztanyiszlav városába, és épen kézbevették a Bisztrica hídját. A gyors előretörés hatására a „[...]szovjet katonaság pánikszzerűen elmenekült észak-északkeleti irányba[...]”, hátrahagyva tetemes mennyiségű szállításra előkészített hadianyagot. A zászlóalj sztanyiszlavi zsákmánya 18 db könnyű-, 8 db közepes- és 6 db 52 tonnás nehézharckocsi, valamint 25 db lánctalpas vontató, 50 db tehergépkocsi, 5 db személygépkocsi és 2 db I-16-os vadászrepülőgép volt. Ezekon kívül magyar kézbe került egy teljesen feltöltött katonai raktár, 15 vagon tüzérségi lőszer és 10.000 liter benzin.²⁶⁹

²⁶³ HL, Kp-csop, II/5. 10. o.

²⁶⁴ HL, Kp-csop, I/1. 136. o.

²⁶⁵ ZSEDÉNYI Zoltán, A gyorsadtest hadműveletei Oroszországban 1941-ben – kézirat, Budapest, 1942., 5. o. Hadtörténeti Könyvtár 6577 jelzetten.

²⁶⁶ HL, Kp-csop, I/1. 139. o.

²⁶⁷ Az elfoglalt területeken megszervezték az anyaggyűjtő szolgálatot, amely a [...] hadviseléshez felhasználható talált és zsákmányolt anyagot gyűjti, rendezi és a felhasználás helyére juttatja. Anyaggyűjtő szolgálat szabályzat. Budapest, 1940. 1§.

²⁶⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2320. 71., 78. o.

²⁶⁹ HL, Kp-csop. II/3. 19. o.

A VIII/2. utász század Szkole közelében elkészült az Opor szükséghidjával, így az Újlaky-csoport 1. hegyi, és 25. határvadász zászlóalja reggel átkelt az Oporon és élével Dolinára, zömmel Boljechovig nyomult előre. Az út minőségét jellemzi, hogy a lövegeket többször is tolni kellett. A Pisky-csoport a nap folyamán zömmel Rozsnyatovig és attól északra jutott el. A VIII. kerékpáros zászlóalj Dolinára ért be, ahonnan a Kárpát-csoport parancsnoksága még aznap ki is vonta a zászlóaljat és előrerendelte Bednarovra. A dandárparancsnokság Dolinára települt át. A gyors előretörés és a rossz útviszonyok a dandár utánpótlását szinte lehetetlenné tették. A Rakovszky-csoport kiterjedése a hadműveletek folytán légvonalban ekkorra már több mint 180 km-re nyúlt meg.²⁷⁰

Az 1. hegyidandár továbbra is biztosító feladatot látott el. Ezen kívül megkezdte a katonai közigazgatás bevezetését az általa megszállt területen.²⁷¹ A Kögler-csoport Berezovra, a 3. hegyi zászlóalj Zsabajára, a Magda-csoport Vorohtára ment. A 4. hegyi zászlóalj Lazescsinán szállt meg, a VI. kerékpáros zászlóalj pedig Bloteknél. A dandár vonata Kőrösmezőn állt.²⁷² A 3. hegyi zászlóalj déli irányba kiküldött feldehítőit a Czeremosz-völgyben erős ellenséges támadás érte, csak az erősítésül utánuk menő géppuskás szakasz tudta felmenteni őket. A dandár területén sok volt a rombolt műtárgy. A legkomolyabb gondot ezek közül a gyeljatini viadukt és a Tatarov-Mikulicsin közti híd okozta.²⁷³

A repülő erők Zalescsiki ellen intéztek sikeres bombatámadást, a pályaudvaron levő szerelvények közül többet megrongáltak.²⁷⁴

A 2. gépkocsizó dandár ele (6. gépkocsizó és 12. kerékpáros zászlóalj) a további előrehaladáshoz Kolomijában gyülekezett. A dandár Zasztavna és Csernyovci településekre derített fel és felvette az összeköttetést a román 3. hadsereg alárendeltségébe tartozó alakulatokkal.

Az 5. gépkocsizó zászlóalj és a 2/4. üteg folytatta útját Horogyenkára, ahol azonban az elővéd mintegy két zászlóaljnyi szovjet egységbe ütközött. A szovjetek igen szívósan, kitartóan védekeztek, a faluban minden egyes házat külön-külön kellett tőlük elfoglalni. A zászlóalj végül egy átkarolással kivetette ugyan a helységből a szovjeteket, de bekeríteni már nem tudta őket, mert Szerafincyire visszavonultak. A 12. kerékpáros zászlóalj Kolomijáról Sztanyiszlavon keresztül – ahol felvette az összeköttetést a 15. kerékpáros zászlóaljjal – Nyizsnyovra nyomult előre, hogy az ottani Dnyeszter-hidat elfoglalja, innen azonban Horogyenkára rendelték a harcban álló gépkocsizók megerősítésére.²⁷⁵

²⁷⁰ HL, Kp-csop, I/1. 146–147. o.

²⁷¹ HL, KP-csop, II/4. 10. o.

²⁷² HL, Kp-csop, I/1. 141. o.

²⁷³ HL, Kp-csop, II/4. 14. o.

²⁷⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2320. 92. o.

²⁷⁵ HL, Kp-csop, II/5-b. 3. o.

A 2. gépkocsizó dandár parancsnoka utasítást adott a szovjetek oldalba támadására: az 5. gépkocsizó zászlóalj a beérkező 12. kerékpáros zászlóaljjal, egy üteggel és a 4. gépkocsizó zászlóaljjal és még két üteggel támadjon Kadobestije-Zasztavna irányában, a 6. gépkocsizó zászlóalj és egy üteg pedig Kolomijáról Csernyovcira. A támadás célja a visszavonuló szovjetek bekerítése lett volna, de azok a támadáshoz csoportosuló erők elől visszahúzódtak.²⁷⁶

A szovjetek horogyenkai ellenállása az általános hadműveleti helyzetből következett. A szovjet hadvezetés június 30-án kiadott parancsa szerint a Délnyugati Front csapatainak és a Déli Front jobbszárnyának a régi erődörletek vonalára kellett visszavonulniuk.²⁷⁷ A Horogyenkánál és Sznyatinnál szembenálló szovjet egységek a románok elől visszahúzódnak, Csernyovciról Zalescsikin át kivonuló csapataik útját fedezték. Az itt ellentámadó alakulatok állandó erősítést kaptak az észak felé visszavonuló seregtestektől.²⁷⁸

Az 1. gépkocsizó dandár menetoszlopa ekkor még Tatarov és Kőrösmező között húzódnak, az 1. lovasdandár beérkezett felvonulási területére, Borkútra és Rahóra.²⁷⁹

Július 5-én a Kárpát-csoport további feladataiként a Honvéd Vezérkar főnöksége a német 17. hadsereg déli szárnyának biztosítása mellett a Szeretre való előretörést és átjáróinak elfoglalását adta meg. Ennek alapján a Kárpát-csoport parancsnoka által kitűzött feladatok: Miklós-csoportnak a Dnyeszter elérése a Kárpát-csoport teljes szélességében, az átjárók biztosításával és a Szeretig való előretöréssel.²⁸⁰

A légi felderítés a Dnyeszter és a Szeret között erődítési munkákat figyelt meg.²⁸¹

A Rakovszky-csoportnak kerékpáros részeivel el kellett érnie Sztanyiszlavot és biztosítani kellett a német 17. hadsereget, valamint a Miklós-csoportot, átvéve tőle az átjárókat.²⁸²

Sávhatárként maradtak az eddigiek, meghosszabbítva, délen Uscie-Biskupie, Kalus, északon Bucsacs, Csorkov, Tinna, Bar vonalban.²⁸³

A 15. kerékpáros zászlóalj zöme is bevonult Sztanyiszlavba, gépkocsis részekkel a Dnyeszterig nyomultak. Sztanyiszlavban nagy mennyiségű gumit, üzemanyagot és élelmiszert zsákmányoltak.²⁸⁴ A Rakovszky-csoport értesítést kapott, hogy a szomszédos német 101. könnyű gyaloghadosztály súlyos harcban áll Halicsnál. Szombat-

²⁷⁶ HL, Kp-csop, II/5. 11. o.

²⁷⁷ MVT 1939-1945 / 4., 51. o.

²⁷⁸ Uo, 161. o.

²⁷⁹ HL, Kp-csop, II/5. 12. o.

²⁸⁰ HL, Kp-csop, I/1. 147. o.

²⁸¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 107. o.

²⁸² HL, Kp-csop, I/1. 148. o.

²⁸³ HL, Kp-csop, III/b 20. o.

²⁸⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 112. o.

helyi tábornok, Kárpát-csoport parancsnok kérésére segítségül útba indították a 15. kerékpáros zászlóalj gépkocsizó részeit, és a 15. kerékpáros üteget, de beavatkozni már nem tudtak, sőt a folyó túlsópartján megjelenő magyarokat a németek tűz alá vették. A félreértés szerencsére nem okozott veszteséget.²⁸⁵ A zászlóalj felderítői megállapították, hogy a Dnyeszter hídjait felrobbantották a szovjetek, így ép híd már csak Zalescsikiben maradt.

A Pisky-csoport Podhorkiig (2. hegyi zászlóalj), Kalusig (10. határvadász zászlóalj), és Bednarovig (VIII. kerékpáros zászlóalj) jutott el. Az Újlaky-csoport Dolinára vonult be.²⁸⁶

A 113. utász század a nap folyamán helyreállította a Vigoda melletti hidat és hadihidat vert Podhorkinál a Lomnicán.²⁸⁷

A gyorshadtest 2. gépkocsizó dandárának feladata végrehajtásához komoly harcokat kellett vívnia a Dnyeszter-átjáróért.²⁸⁸ A Benda Antal ezredes²⁸⁹ parancsnoksága alatt a támadáshoz létrehozott harccsoport (a 4., 5. gépkocsizó-, 12. kerékpáros zászlóalj, és három üteg) Szerafinyici felől Zalescsiki-Zasztavna irányába támadt, Horogyenkáról. Kriscatekben hullámzó harcot vívtak a szovjet egységekkel. Délután 4 órára a felderítőknek sikerült kijutniuk a zalescsiki hídig, de azt átkelésük után a szovjetek felrobbantották, így a felderítők a túloldalon rekedtek.²⁹⁰

A 6. gépkocsizó zászlóalj elfoglalta Kocmant és onnan átkaroló támadást indított, azonban attól keletre és délre túlerőben levő szovjet csapatok voltak. Délelőtt fél 11 körül erős szovjet ellentámadás kezdődött, amit a zászlóalj összes erőinek bevetésével tudott csak visszaverni. „*Ebben a küzdelemben mindenki részt vett, a zászlóaljparancsnoktól a gépkocsivezetőig. Az orosz politikai biztosok pisztollyal és géppuskatűzzel próbálták visszatartani a megriadt katonákat, de sikertelenül. Az egész szovjet arcvonalon, mintegy 2 km-es hosszúságban nagy menekülés vette kezdetét [...]* A 6. gépkocsizó zászlóalj részei azonnal üldözésbe mentek át, de 10 óra 55 perckor újabb igen erős orosz ellentámadásba ütköztek, úgyhogy a további előnyomulás teljesen megakadt.” – emlékszik vissza dandár története.²⁹¹ Csernyovci felől a visszavonulóban levő szovjet 28. hegyilövész-hadosztály csoportosított ellentáma-

²⁸⁵ KONTZ, im, 21. o. A jelenség – főleg a hadjárat elején – sajnos általános volt: a magyar ruházat színében nagyon hasonlított a szovjetre, így csak a sisak alapján lehetett a katonákat megkülönböztetni. A románok e miatt sárga karszalag viselését vezették be. PEINLICH Béla: A 3. gépkocsizó zászlóalj harcai az 1941. évi keleti hadjáratban. Magyar Tartalékos Tisztek Lapja, 1942. 18. 6. o.

²⁸⁶ HL, Kp-csop, I/1. 157. o.

²⁸⁷ HL, Kp-csop, II/3. 24. o.

²⁸⁸ Lásd 4. sz. tékép, 55 oldal. A vázlat forrása: Nagy Miklós őrgy. (akkor fhdgy.): Az 1941. évi oroszországi hadjáratok (súlyl al a gyors hdt. működésén) HL Tanulmánygyűjtemény 3059.

²⁸⁹ Benda Antal (Arad 1894.III.26.–n. a.): 1941.V.1-től ezredes. 1940. XII. 1–1941. X.1. 2. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettes.

²⁹⁰ HL, Kp-csop, II/5. 14. o.

²⁹¹ HL, Kp-csop, II/5-c. 19. o.

dásra és a zászlóalj felderítői a csernyovci úton 50-60 harcocsit figyeltek meg. A zászlóalj kitért a támadás elől és Sznyatinra visszahúzódva védelemre készült fel.²⁹²

5. sz. vázlat. A zalescsiki ütközet

A Benda-csoport a repülődandártól azonnali légi támadást kért a szovjetek ellen. A rossz idő miatt azonban a 2/II. vadászrepülő-osztály és a 4. bombázóezred repülői visszafordultak. Végül a VIII. közelfelderítő század eredményesen bombázta az el-lentámadó szovjeteket.²⁹³

A rossz utánpótlási helyzetből adódóan a dandár lőszerpontja lemaradt, így kénytelenek voltak a fogytán levő pánccéltörő lőszerrel légi úton igényelni.²⁹⁴ A nehézséget megoldandó az 1. gépkocsizó dandár lőszerosztályát is előrevonták.

A dandárparancsnok a kolomijai útelágazásnál kétfelé is bevethető tartalékot képzett az 1. gépkocsizó dandártól előrevont 9. és a 11. harcocszi-zászlóaljából, valamint a felderítő-zászlóalj egy részéből. Ezen kívül intézkedett a Benda-csoport

²⁹² HL, Kp-csop, II/5-c. 13. o.

²⁹³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 112. o.

²⁹⁴ HL, Kp-csop, I/1. 163. o.

Sztavcsani-Verencsanka vonalában biztosító 4. és 5. gépkocsizó zászlóaljainak 11. és 12. kerékpáros zászlóaljjakkal való felváltásáról.²⁹⁵ A harc közben megerősített és átszervezett 6. gépkocsizó zászlóalj végül visszavetette a szovjet 28. hegyilövész-hadosztály támadását, amely az éjszaka folyamán visszavonult.²⁹⁶

A Zalescsikiért folytatott harcok személyi vesztesége magyar részről 2 fő tiszt és 25 fő legénység halott, 60 fő sebesült, anyagi vesztesége egy páncéltörő ágyú és egy páncélgépkocsi volt.²⁹⁷ Ez az ütközet volt az eddigi hadműveletek legkomolyabb összecsapása a magyar és a szovjet erők között.

Az 1. gépkocsizó dandár menetben volt Kolomijára, de ebben hátráltatta lőszer-ozslopának előrevonása, így vonulását csak 18 óra után tudta folytatni. A Dnyeszter legfontosabb átjáróit Zalescsikitől Jezsulpolig elérte. A felderítést bevezette Sznyatintól délkeletre.

Az 1. lovasdandár az 1. gépkocsizó dandár nyomában volt Borkúttól Tatarovig elnyúlva.²⁹⁸

Az 1. hegyidandár kitolta biztosítási területét. A 26. határ vadász zászlóalj Pisztinre ment, a Magda-csoport Tatarovra, a 4. hegyi zászlóalj Vorochtára. A 3. határ vadász zászlóalj a Bárdossy-csoport alárendeltségébe lépett. A dandárnál mostanra vált kritikussá az utánpótlási helyzet, kiváltképp a Bárdossy-csoportnál, amely általában 25–30 km-re volt a zömtől. A 26. határ vadász zászlóalj is ekkor fogyasztotta el utolsó tartalék élelmiszer adagját. A dandár repülőgépes utánpótlást kért.²⁹⁹

A hiányok nagyok voltak jóformán minden csapattestnél. Ez nemcsak az utánpótlási utakon, hanem a szervezésen is múlt, mivel az ellátó szervek csak július 5-én kezdték meg működésüket, akkor is csak részben. A csapatok gyakorlatilag csak abból gazdálkodhattak, amit magukkal vittek, vagy találtak.³⁰⁰ Ebből adódóan leginkább a lőszerutánpótlás okozott gondot, mivel a zsákmányolt szovjet lőszereket nem tudták felhasználni.

A légi felderítés a Dnyeszter és a Szeret között erődítési munkákat figyelt meg.³⁰¹ Ezen a napon kezdték meg a repülő csoport egységeinek áttelepítését: Az 1. repülődandár parancsnoksága Kőrösmezőre, a 2/II. vadászrepülő osztály és a VII. közelfelderítő század Kolomijára, a VIII., X. közelfelderítő század és a vonatcsapatok Nadvornára, és a 4/II. bombázórepülő osztály Bustyaházára települt át. A 3/5. bombázórepülő század maradt Debrecenben.³⁰² A gyors hadtest hadműveleteinek

²⁹⁵ HL, Kp-csop, II/5, 15. o.

²⁹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 112. o.

²⁹⁷ Uo.

²⁹⁸ HL, Kp-csop, II/5, 15. o.

²⁹⁹ HL, Kp-csop, II/4. 16. o.

³⁰⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 108. o.

³⁰¹ Ua. 2321. 107. o.

³⁰² HL, Kp-csop, I/1. 153. o.

közvetlenebb támogatása céljából Gyiresy Sándor alezredes³⁰³, a gyorshadtest-közvetlen repülő erők parancsnoka javaslatot tett a támogató légi erők Kárpátokon túlra történő kitelepítésére. A javaslatot Bánfalvy ezredes, a repülődandár parancsnoka ellenezte, mert még nem látta biztosítottak a működés feltételeit.³⁰⁴

A nap folyamán a Kárpát-csoport parancsnokság Husztról Kőrösmezőre költözött.³⁰⁵

Július 6-án Szombathelyi Kárpát-csoport parancsnok megbeszélést folytatott Németh tábornokkal, a Dél Hadseregcsoporthoz kihelyezett összekötő vezetővel, aki a német kívánságokat közvetítette a továbbiakra nézve. E szerint a következő hadműveletekben csak a gyorshadtest vegyen részt, ugyanakkor kívánatos volna a hátszágából a többi kerékpáros és gyorsalakulat bevetése is. Szombathelyi ellenvéleményként kifejtette, hogy „[...] a gyorshadtest megerősítve a még rendelkezésre álló négy kerékpáros zászlóaljjal teljesen elegendő arra, hogy az egyre szűkülő, végeredményben mindössze is 50-60 km-es sávot kitöltse. A gyorsaság a fontos és az utak helyreállítása, nem pedig újabb erőknek a hátszágából való bevetése.” Hozzátette még, hogy a gépkocsizó dandárok megerősítésére a németektől kellene kérni páncélos alakulatokat és páncélelhárító fegyvereket.

A Honvéd Vezérkar Főnökségének hadműveleti osztálya részben megerősítette Szombathelyi véleményét, mivel kijelentette, hogy „[...] bárhol is jöjjenek némely kívánságok, ezek csak magánbeszélgetésnek tekintendők, minden esetben a VKF³⁰⁶ dönt.”³⁰⁷

Az előrenyomulás során e napon a Rakovszky-csoport 15. kerékpáros zászlóaljának egy százada egy megrongált híd pilléreit pallókkal áthidalva Nyizsnyovnál átkelt a Dnyeszteren és Tlusztéra előretörve felderített, ahol egy kisebb szovjet egységet vertek szét. Az itt felbukkanó német felderítők igen elcsodálóztak, hogy magyar egységeket találtak maguk előtt.³⁰⁸ A zászlóalj zöme Sztanyiszlavban volt, ahová időközben a VIII. kerékpáros zászlóalj is beérkezett. A hadihídanyag még Lomnicán volt beépítve és csak négy-öt nap múlva volt várható felszabadulása, de a parton talált rossz kompot utászaik kijavították, és hamarosan megkezdheték a gépkocsizó részek átszállítását is.³⁰⁹ A komp meggyorsítására a 113. utász század két ro-

³⁰³ Gyiresy Sándor (Báránd, 1893.IX.26. –n. a.): alezredes 1937. XI. 1-től. 1941.VIII. 28-tól a gyorshadtest-közvetlen repülőcsapatok megbízott, majd kinevezett (1941.XI.1-től) parancsnoka.

³⁰⁴ OLASZ Lajos: A Kárpátoktól a Donyecig A magyar légierő harci tevékenysége, 1941. július-december. In: A Repüléstörténeti Konferencia Közleményei 2007. 61. o.

³⁰⁵ HL, Kp-csop, I/1. 159. o.

³⁰⁶ VKF: a Honvéd Vezérkar Főnöke, ekkor (1941. szeptember 5-ig) Werth Henrik.

³⁰⁷ HL, Kp-csop, I/1. 171-172. o.

³⁰⁸ KONTZ, im, 21. o.

³⁰⁹ HL, Kp-csop, I/1. 169. o.

hamcsónakját előre küldte a Kárpát-csoport parancsnokság.³¹⁰ A Kárpát-csoport további előrenyomulását ekkor már egészében hátráltatta a patakok, folyók vízszintjét és sodrását újra megnövelő eső, ami majd csak július 8-án állt el.³¹¹ A Pisky-csoport Sztanyiszlavra, az Újlaky-csoport Kalusra tört előre.³¹²

Az 1. hegyidandár kiterjesztette a felderítést kelet felé. A Bárdossy-csoport Kutira ment előre, fedezvén a gyorsadtest hátát. A VI. kerékpáros zászlóalj kivált a kötelékből, és Gyeljatnba vonult.

A gyorsadtest főtámadást végrehajtó 2. gépkocsizó dandára Zalescsikinél felzárkózott a Dnyeszterre. Gázlókat kerestek, ami az esőzésektől néhol 300 méteresre szélesedett folyón nem volt egyszerű feladat. Átkelési eszközök hiányában egyelőre egyébként sem tudtak partot váltani.³¹³ A Benda-csoport 12. kerékpáros zászlóalj napközben Verencsankánál felmorzsolta egy hátra maradt 200 fős szovjet utóvédet.

A nap folyamán az 1. gépkocsizó dandár elérte Kolomiját. Felderítő-zászlóalj Sznyatinnál biztosított, ahol felvette az összeköttetést a délre támadó román erőkkel.³¹⁴

Az 1. lovasdandár Tatarov–Mikulicsin területét érte el.³¹⁵ A dandár többi csapatánál változás nem történt, pihenéssel, úthelyreállítással foglalkoztak.³¹⁶

A 16. kerékpáros zászlóalj és a VIII. gépvontatású közepes tarackos tüzérsztály tartalékként bevonult Máramarosszigetre.

A repülőfelderítés szerint ekkorra Kamenyec-Podolszkit már kiürítették a szovjetek és sűrű oszlopokban vonultak észak felé. A bombázó erők az uscie-biskupiei és a skalai úton visszavonuló csapatok ellen bombatámadást intéztek.³¹⁷

A gyorsadtest parancsnokságát Tatarovban meglátogató Szombathelyi Ferenc altábornagy az utánpótlási útvonalról szerzett benyomásai alapján úgy vélte, hogy a további hadműveletek megalapozása két-három napon belül nem lehetséges, mivel az utak állapotában javulás csak addigra várható.³¹⁸ Az ellátás egyelőre csak a nagy mennyiségű zsákmányolt üzemanyagból tűnt biztosítottnak.

Július 7-én a Szereten túli hadműveletekre a Honvéd Vezérkar főnöksége külön intézkedést adott ki. Ennek értelmében a szomszédos német 11. és 17. hadseregek helyzete szükségessé teszi a további keleti irányú előrenyomulást. A Kárpát-csoport feladata ebből adódóan a folyó átlépése után a Sztugyenica patakig való előretörés

³¹⁰ KONTZ, im, 23. o.

³¹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2322. 146. o.

³¹² HL-Kp-csop, I/1. 169. o.

³¹³ Ua. 166. o.

³¹⁴ HL, Kp-csop, II/5. 18. o.

³¹⁵ HL, Kp-csop, I/1. 166. o.

³¹⁶ HL, Kp-csop, II/4. 17. o.

³¹⁷ HL, Kp-csop, IV/d, 120. o.

³¹⁸ HL, Kp-csop, I/1. 168. o.

volt Borscseven és Kamenyec-Podolszkin át, ami azt célozta, hogy a 3. román hadsereg Csernyovci és Kotin felé történő támadása elől visszahúzódnak, Andrej Kirillovics Szmirnov altábornagy³¹⁹ vezette szovjet 18. hadsereg alakulatainak útját elvágják.³²⁰ Az előretörés kivitelezése a gyorshadtest feladata lett.³²¹

A 8. határvadász dandár parancsnoksága előreköltözött Sztanyiszlavba ahová az Újlaky-csoport is beérkezett. Gyalogos részeivel a kapott parancsnak megfelelően az elért pozíciókat tartották, megkezdték a zsákmányanyag összegyűjtését. A 15. kerékpáros zászlóalj éjjel átkelt a Dnyeszteren és reggelre Porohovkára ért. Felderítő százada rajtaütéssel elfoglalta a Borscsevre vezető Szeret-hidat az azt éppen felrobantani készülő szovjet utászoktól.

A Szeretre való előretörésnek az is volt a feladata, hogy a Zalescsikinél a gyors-hadtesttel szemben álló szovjet erőket átkarolják. Így hát a 15. kerékpáros zászlóalj gyorslépcsője a Kárpát-csoport parancsnokságának kérésére Tlusztén keresztül Liszovcára tört előre, hogy elvágja a Zalescsikiből visszavonuló ellenség útját, de ez a szovjet csapatkivonás gyorsasága miatt nem járt sikerrel. A 15. és VIII. kerékpáros zászlóaljak gyors ütemben befejezték az átkelést. A VIII. kerékpáros zászlóalj Szipria felé nyomult előre.³²² További feladatként ez a két zászlóalj biztosította a Dnyeszter túlszárnyát a gyorshadtest egységeinek átkelését.³²³

A gyorshadtest 2. gépkocsizó dandára a nap folyamán pihent és anyagpótlást végzett a Benda-csoport biztosítása mellett. A csoport megakadályozta az előző nap szétugrasztott szovjet csapatrészek kisebb erőinek összegyűlését és újbóli harcba lépését. A dandár megkezdte az átkelést a Dnyeszteren. A hadihíd-anyag felszabadulásáig a partváltást itt is komppal, illetve szükséghíddal kellett megoldani.³²⁴ A 4. gépkocsizó zászlóalj és a gyalogos részek Zalescsikinél bürün, a járművek és lövegek Mihajlcsinél kompon keltek át. A Dnyeszter túlszárnyán Tlusztéig jutottak el, de a felderítők délutánra egészen a Szeretig nyomultak előre, ahol a 15. kerékpáros zászlóalj által elfoglalt híd túloldalán hídfőt alkottak.

Az 1. gépkocsizó dandár élével felzárkózott a Dnyeszterre. Ezen a napon azonban még nem tudtak átkelni a folyón, így a zöm Zsivacsov-Nyezviszka-Obertin körzetében gyülekezett és várta a mihaljcsei híd elkészültét. Egyelőre csak a dandár felderítői jutottak át a túlszárnyra. A dandár parancsnoksága Kolomijára ment előre. Az

³¹⁹ Andrej Kirillovics Szmirnov (Szentpétervár, 1899.VIII.27.–1941.X.8. Popovka): 1940.VI.5-től altábornagy. 1941.VI. 21.–1941. X. 8-ig a 18. szovjet hadsereg parancsnoka.

³²⁰ A szovjet 18. hadsereg alakulatai ekkor: a 17. és 55. lövészhadtest, valamint a 4. tüzérdandár, továbbá a 16. gépesített hadtest és a 7. pontonhíd-ezred voltak. Légierőjét a 64. repülő- és a 45. vegyes repülőhadosztályok adták. GRILEV: 17. o.

³²¹ HL, Kp-csoport, I/1. 177. o.

³²² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2322. 130. o.

³²³ HL, Kp-csoport, I/1. 180. o.

³²⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 121. o.

1. lovasdandár Kolomiján állva maradt, ahova parancsnoksága is áttelepült. Lovas részei még a hegyekben voltak a torlódás miatt.³²⁵

Az 1. hegyidandárt a gyorshadtest alá rendelték. A Bárdossy-csoport Pisztinre ment a 26. határvadász zászlóaljhoz. A 3. hegyi zászlóalj Koszovra ment előre, ahol sikerült felvenniük az összeköttetést a román erőkkel. A dandár műszaki alakulatai és zászlóaljanként három-három század a mikulicsin-kolomijai út helyreállításán dolgoztak. Az útkarbantartáson kívül megszervezték az anyaggyűjtő szolgálatot is a zsákmány összeszedésére.³²⁶ Kolomiján is sok értékes anyag volt és a kihasználatlan kalusi olajkutatkat is hamarosan be akarták üzemelni. Az eddig elfoglalt területen körülbelül egy hadtestnek elegendő üzemanyagot és nagy mennyiségű élelmet találtak, így „csak” a lőszerutánpótlást kellett megoldani.³²⁷

A nap folyamán Kőrösmezőre beérkezett a hadihíd oszlopok előrevonásához harminchárom vontató, de a személyzet közül csak tizenhat értett a vontatáshoz, a többinek még jogosítványa sem volt, így a hídanyag előreszállítása tovább késett.³²⁸

A VII. közelfelderítő század és a Kárpát-csoport parancsnoksága Kolomijába települt át.

Július 8-án a Kárpát-csoport parancsnokság utasítása megállapította, hogy a szovjetek a Dnyeszter és a Szeret közti területet teljesen kiürítették, csak szórványos utóvédek maradtak hátra. Feladatként számukra a szövetséges erők bekerítési műveletének segítségét határozták meg. (Ennek a bekerítő manővernek lett majd eredménye az umanyi katlancsata augusztusban, ahol a szovjet 6., 12. és 18. hadseregek 20 hadosztálya semmisült meg.³²⁹) A csoportnak a Sztugyenica-patakig történő előretörés mellett minél több ellenséges erőt kellett lekötnie a szovjetek észak felé tartó visszavonulást hátráltatva. Ehhez a gyorshadtest alá rendelték a 15., VIII. és IX. ke-rek-páros zászlóaljakat miután azok a Szeretet átlépték. A parancsban meghatározott feladataik a következők voltak:

Miklós-csoport törjön előre a Sztugyenica-patakig. 8. határvadászdandár fejezze be az átkelést, érje el a Szeretetet, sávjában vegye át az átjárókat, készüljön fel a további támadásra. Sávhtárai: a Szeretig Nyizsnyovtól a Dnyeszter, Szokolov, Jagielnyica, Szoszolovka vonala.

A Kárpát-csoport sávhatárai ekkor északon Halics, Monaszteriszka, Bucsacs, Csorkov, Tinna, Bar vonalában, délen a Dnyeszter vonalán a Kalus patakig húzódtak.

A támadás fő erejét a gyorshadtest képezte, melynek Borscseven és Kamenyec-Podolszkin át kellett elérnie a Sztugyenicát. Az előrenyomulást a Rakovszky-csoport

³²⁵ HL, Kp-csop, II/5. 20. o.

³²⁶ HL, Kp-csop, II/4. 18. o.

³²⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 130. o.

³²⁸ Ua, 131. o.

³²⁹ BOOG, im. 485. o.

volt hivatott biztosítani, a Szeret átjáróinak elfoglalásával.³³⁰ A feladatok végrehajtását a megáradt folyók és a még mindig viharos időjárás nehezítették.

A 8. határvadász dandárnál az eddigi csoportképzést (Pisky-, Újlaky-, és Rakovszky-csoport) megszüntették. A dandárnak a kapott parancs értelmében az átjárók birtokbavétele után állva kellett maradnia. A zöm továbbra is Sztanyiszlavban maradt.³³¹ A hadihíd oszlop az említett okok miatt továbbra sem érkezett be, így az átkelés egyelőre csak kompon történhetett.

A gyorshadtest 2. gépkocsizó dandára az átkelés után három oszlopban tört előre a Zbrucsig a jobb szárnyon a 4. gépkocsizó zászlóalj a Dnyeszter mentén Sinkovra támadt. Középen a 11. harcokocsizó zászlóalj kerékpáros részei, és a 12. kerékpáros zászlóalj Szuparkán és Germakovkán át a Zbrucsig tört előre. A bal szárnyon pedig az 5., 6. gépkocsizó zászlóaljak, a gépvontatású tüzérosztály, a 11. kerékpáros zászlóalj kerékpáros részei nélkül, a légvédelmi gépágyús szakasz, valamint a 3/4. utászszázad Mihaljcsitól Borscseven át nyomultak a Zbruczig. Borscsevnél egy nagyobb ellenséges utóvédet szereltek le saját veszteség nélkül.³³²

A már a gyorshadtesthez tartozó 15. és VIII. kerékpáros zászlóaljak Tluszte térségében egy hátra maradt ellenséges csoportot zúztak szét. Felderítésükkel szintén kiérték a Zbrucsig.

Az 1. gépkocsizó dandár a Mihaljcsinél elkészült hídon átkelt a Dnyeszteren és a Szeret felé igyekezve elérték Tlusztét és Jagelnyicát. Felderítőik a Szereten meglevő hidakat átvették a 15. és a VIII. kerékpáros zászlóaljaktól.

Az 1. lovasdandár továbbra sem vett részt az előretörésben, folytatta felzárkózását a Dnyeszterre. Kolomijánál biztosító feladatot látott el, míg páncélos és kerékpáros erői a gyorshadtest többi részének hátát fedezték.³³³

Az 1. hegyidandár és a 26. határvadász zászlóalj ezen a napon 0 órától kilépett a gyorshadtest kötelékéből, a Kárpát-csoport közvetlen alárendeltségébe. A csapatok az út zsúfoltsága miatt továbbra is helyükön maradtak, útkarbantartást végeztek. Szombathelyi altábornagy a Felkl dandárparancsnokot bízta meg a helyreállítások és az utánszállítás vezetésével.³³⁴ A délutáni vihar az eddig is rossz állapotú utakat tovább rombolta, sok szükséghidat pedig elsodortak a megáradt patakok. Ezek hatására az utánpótlás teljesen leállt, ezért útvonalát áttették a Toronya-Sztanyiszlav vonalra, ahol kevesebb volt a híd.³³⁵

³³⁰ HL, Kp-csop, III/b, 22-23. o.

³³¹ HL, Kp-csop, I/1. 195. o.

³³² HL, Kp-csop, II/5. 21. o.

³³³ Uo. 22. o. Bár a lovasdandár eleddig harcselekményben nem vett részt, a rendelkezésre álló források alapján július 8-án először ennél a csapattestnél hirdette ki tábori bírósága a fosztogatásokkal szembeni rögtönbíráskodást. 6045 / eln. 1. vkf. – 1941. Fosztogatás a gyorshadtestnél

³³⁴ HL, Kp-csop, I/1. 194. o.

³³⁵ HL, Kp-csop, II/4. 20. o. A jezupoljei (Sztanyiszlav-É 7 km) Dnyeszter-hidat a július 13-án mozgósított 111. vasútépítő század állította helyre. ZAKARIÁS Zoltán, Honvéd vasútépítők. Gyál, [1991.]. 128. o.

II.2. A GYORSHADTEST KIVÁLÁSA A KÁRPÁT-CSOPORTBÓL

Július 8-án kapta meg a Kárpát-csoport parancsnoksága a Honvéd Vezérkar intézkedését³³⁶ a gyorshadtest július 9-i, 0 órától való kiválásáról és a német Dél Hadsergecsoportnak való alárendeléséről. A kiválás oka a német hadsergecsoport kérése volt, mivel hadműveleteik folytatásához szükségük volt a magyar gyorscsapatokra is, ahogyan erre az összekötő Németh tábornok már július 6-án utalt Szombathelyinek. A gyorshadtest további feladata, míg a Dél Hadsergecsoporttól más utasítást nem kap, az eredeti előrenyomulás folytatása volt: felzárkózás a Sztugyenicára és a szovjet elvonulás megakadályozása, ami továbbra is tartott Kamenyec-Podolszkitól északkelet felé. Tájékoztatásul a Honvéd Vezérkar közölte, hogy később – előre láthatólag augusztusban – a gépkocsizó zászlóaljok tartalékos legénységét és az 1. lovasdandárt felváltani tervezi. (Ez a terv végül nem valósult meg.)

A korábbi, gyorshadtestet támogató repülőerőkkel kapcsolatos kérdés megoldására is sor került. Az 1. repülődandár továbbra is a Honvéd Vezérkar Főnökségének közvetlen alárendeltségében maradt (majd csak július 14-15-én tért vissza békeállomására, Mátyásfüldre). Mellette ugyanakkor Orosz Béla alezredes³³⁷ parancsnoksága alatt létrehozták az *I. gyorshadtest repülőparancsnokságot*, a kolomijai repülőtéren.³³⁸ A harcoló alakulatok légi támogatását így az 1. repülődandár és az I. gyorshadtest repülőparancsnokság együtt látta el. A harcok megkezdése óta folyamatosan bevetett VII. és X. közelfelderítő századok felváltására az I. és a III. közelfelderítő századok kiküldését rendelte el a Légierő Parancsnokság.³³⁹ A felderítők közvetlen oltalmazására a nap folyamán Kolomijára kitelepült a 2/3. vadászszázad.

A Kárpát-csoportra vonatkozólag közölték, hogy területi és katonai közigazgatási parancsnokságként szintén a Honvéd Vezérkar Főnöksége közvetlen alárendeltségében működik, míg a megszállt területeket német közigazgatás át nem veszi. Feladatai: a gyorshadtest mögött biztosít, illetve a területét megtisztítja a szétszóródott szovjet csapatoktól és helyreállítja a közbiztonságot.³⁴⁰

A Vezérkari Főnök parancsának értelmében adta ki intézkedését Szombathelyi altábornagy a Kárpát-csoportra nézve.³⁴¹ Ennek lényege: a gyorshadtest megkapja az

³³⁶ Vkf 1607. M. 1. vkf. 1941. számú parancs.

³³⁷ Orosz Béla (Sepsiszentgyörgy, 1894. VII. 23.–Budapest, 1976. XII. 31.): 1938. V. 1-től alezredes. 1939.X.17.–1941.IX.1-ig a nehézbombázó repülőezred parancsnoka. Mint ilyen, 1941. VII. 9.–1941.VIII. 27-ig a gyorshadtest-közvetlen repülőcsoport parancsnoka.

³³⁸ Ekkori alegységei voltak: a VII. és X. közelfelderítő század (9-9 db He-46), a 2/3. vadászszázad (9 db CR-42), továbbá a VIII. légvédelmi tüzérsztály három légvédelmi gépágyús fészakasza, a 2. mozgó repülőgépjavitó műhely (ezen belül egy Ca-101-es szállítórepülő raj). Bázisrepülőtere Kolomija volt.

³³⁹ HL, Légierő Parancsnokság, Vk. M. 1669/1941.

³⁴⁰ HL, Kp-csop, I/1. 183. o.

³⁴¹ HL, Kp-csop, III/b 22. o.

1. hegyidandártól a VI., a 8. határvadász dandártól a VIII. kerékpáros zászlóaljkat a VIII/1. kerékpáros géppuskás század kivételével, ami a Rakovszky-csoportnál marad. Az I. gyorshadtest a Szeret átlépése után a 15. kerékpáros zászlóaljat a Kárpát-csoport saját rendelkezésére visszairányítja. Az 1. hegyi- és 8. határvadász dandárok július 9-én elért helyzetükben maradnak. Ezeken kívül Szombathelyi felhívta a gyorshadtest figyelmét arra, hogy a további hadműveletekhez feltétlen kérjen a németektől páncélos és repülő erőket, mert a jelenlegi szervezettel a gyorscsapatok komoly hadműveletek megvívására nem alkalmasak.³⁴² Ezt közölte a Vkf. 1. osztályának főnökével, a Kolomijára látogató Sáska vezérkari alezredessel is, aki a 2. lovasdandár 2. páncéloszászlóaljának kiküldését ígérte meg erősítésül és azt, hogy a gyorshadtestet von Rundstedt tábornagy „[...] *jellegének megfelelően fogja alkalmazni.*”³⁴³

A Kárpát-csoport működésének offenzív szakasza július 9-én 0 órával, a gyorsadtest kivonásával véget ért, amikor a Kárpát-csoportból kiváló gyorshadtest 1717 tiszttel, 41790 fő legénységgel, 7529 lóval, 1037 országos járművel, és 4372 gépjárművel német Dél-Hadseregcsoporthoz alárendeltségbe lépett.³⁴⁴ A Kárpát-csoport a továbbiakban mint megszálló alakulat felügyelte és igazgatta a gyorshadtest működési területe és az országhatár közti galíciai területeket. Állományába 1941. július 9-én 1516 tiszt, 44482 fő legénység, 12861 ló, 2032 országos jármű, és 1334 gépjármű tartozott.³⁴⁵

A gyorshadtest kiválásáig tartó hadműveletek személyi veszteségei a július 16-án összesített veszteséglista szerint:

- 1. hegyidandárnál: halott 1, sebesült 4 fő legénység.
- 8. határvadász dandárnál: halott 2 fő tiszt, 46 fő legénység, sebesült 1 fő tiszt, 76 fő legénység, eltűnt 1 fő tiszt, 76 fő legénység.
- gyorshadtestnél: halott 2 fő tiszt, 85 fő legénység, sebesült 16 fő tiszt, 247 fő legénység, eltűnt, 1 fő tiszt, 13 fő legénység.³⁴⁶

³⁴² HL, Kp-csop, I/1. 184. o.

³⁴³ Uo. 197. o.

³⁴⁴ Tájékoztató, 2. o.

³⁴⁵ Uo.

³⁴⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2323. 207. o. (A szovjetek az utóvédharcokban és a visszavonulásban körülbelül 500 főt vesztek halottakban és 1000 főt fogolyként.)

III. A MAGYAR KIRÁLYI I. GYORSHADTEST HADMŰVELETEI

III.1. ELŐRETÖRÉS A BUGIG (1941. JÚLIUS 9-AUGUSZTUS 10.)

III.1.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 júliusában³⁴⁷

A német Dél Hadseregcsoport támadásának távlati célja a korábbi lengyel-szovjet határon húzódó Sztálin-vonal³⁴⁸ áttörése után Kijev elfoglalása volt, továbbá az, hogy a visszavonuló szovjet haderőből minél nagyobb számú alakulatot kössön le, kerítsen be, és semmisítsen meg, lehetőleg még a Dnyeper előtt.³⁴⁹

A Délnyugati Front parancsnokságának július 3-án kiadott 0040. számú direktívája a német támadással szemben a következő feladatokat adta hadseregeinek:³⁵⁰

Az 5. hadsereg Novograd-Volinszk felé, Korosztén megerődített körletére támaszkodva akadályozza meg a német csapatok áttörését, míg a 6. hadsereg visszahúzódik a Rudnics-Belokorvici vonalra, és Zsitomir felé biztosítja a 26. hadsereg jobb szárnyát. A 26. hadsereg visszahúzódik a Katerinovka-Korosztki terepszakasza, és megakadályozza a német támadás kijutását Bergyicsevhez. Az ehhez délről csatlakozó 12. hadsereg akadályozza meg a német előrenyomulást Kazatin felé, kitartóan védje Leticsevet, és déli műveleti határán, a Vinnyica-Szmotrics vonalon biztosítsa a Déli Front 18. hadseregének visszahúzódnását a Szinyavka-Komarovci terepszakasza.

A szovjet hadműveleti célokkal ellentétben a július 5-én megújuló német támadás a beköszöntő nyári eszések ellenére viszonylag gyorsan teret nyert:

Július 9-ére északon a 6. hadsereg előtt Kleist vezérezredes támadó élt alkotó 1. páncéloscsoportjának 13. és 11. páncélos hadosztályai Kijevtől alig 100 km-re

³⁴⁷ Lásd: 1. számú vázlat: 13. o.

³⁴⁸ A Sztálin-vonal erődeit – amelynek a gyorsadtest működési sávjába eső szakasza Bar-Ny Kamenyec-Podolszki-K közt húzódott, a Dnyeszterig – Lengyelország 1939-es megszállása után részben leszerelték. KAUFMANN, J. E. – JURGA, E.: im. 355. o.

³⁴⁹ BOOG: Im. 480. o.

³⁵⁰ ЦАМО. Ф. 334. Оп. 3949cc. Д. 4. Лл. 53–56. A parancs külön felhívta a figyelmet a vezetésben tapasztalt hiányosságokra, különösen a rádiókészülékek használatára a gyorsabb parancstovábbítás és végrehajtás eléréséhez.

elérték Zsitomir-Bergycsev vonalát. A csoport további feladata a Kijevre való előretörés volt.³⁵¹ Július 11-re a támadás már a Kijevtől 20 km-re levő Ipreny folyóig jutott, de a szívos ellenállás miatt nem sikerült a várost menetből bevenni. Az 1. páncéloscsoport Kijev előtt július 15-én dél-délkelet felé fordulva, az üldözést Bjelaja Cerkovon keresztül azonnal bevezetve Umany irányába igyekezett, hogy a 17. hadsereg által lekötött szovjet 6. és 12. hadseregek mögé kerülhessen, amelyeknek először a Kijevben és Cserkassziban levő utánpótlási vonalait vágták el.³⁵²

Dél Hadseregcsoport középső szakaszán a 17. hadsereg a Bug irányába támadt, ahová a Sztálin-vonal július 16-i áttörése után Vinnyicánál sikeresen ki is jutott és hídfőt létesített, lekötve ezzel a szovjet 6. és 12., valamint a délről északkelet felé visszavonuló 18. hadseregeket.

A hadseregcsoport déli szárnyán a német 11. és a román 3. hadseregek feladata az északi átkarolás dél felől történő kiteljesítése volt, Mogiljev-Podolszktól Umany felé, a szovjet Déli front 18. és 9. hadseregei mögött. A román 4. hadsereg a fenti műveletet a Dnyeszter irányába támadva délről biztosította. Von Schobert vezérezredes 11. hadserege július 18-án átkelt a Dnyeszteren és hídfőket foglalt a túlparton, majd folytatta Cserevicsenko vezérezredes³⁵³ észak-északkelet felé visszavonuló 9. hadseregének üldözését. A délen előrenyomuló román 4. hadsereg támadása a szívos szovjet védelemben azonban hosszabb időre elakadt.

A szovjet hadvezetés természetesen nem késlekedett az ellenlépések megtételével: megerősítették a kijevi erődkörzetet, továbbá a német támadó éket, az 1. páncéloscsoportot el akarták szakítani a főerőktől. Ennek eléréséhez északról, és délről egyidejű ellenlökést indítottak, jelentős légi támogatás mellett. Északról, Korosztyenyből, a Délnyugati front, Potapov tábornok vezette 5. hadserege, délről a Délnyugati front, Kosztyenko tábornok³⁵⁴ vezette 26. hadserege támadott. Ezek voltak az első szervezett, nagyobb arányú szovjet ellentámadások a június 22-én megkezdődött hadműveletek folyamán. Az ellencsapások célja egyrészt a német előretörés lassítása volt, másrészt időnyerés az ukrainai szovjet erők Sztálin-vonal mögé történő visszavonásához.³⁵⁵

A szovjet ellenlökések érdemben akadályozták Kijev elfoglalását, óriási áldozatok árán értékes időt nyertek a visszavonuláshoz, illetve az erők átszervezéséhez, valamint a beérkező erősítések harcbavetéséhez.

³⁵¹ WAGENER, Carl: Heeresgruppe Süd. Bad-Neuheim, é. n. 61. o.

³⁵² MOSZKALENKO, K. Sz.: A délnyugati irányban 1. köt. Budapest, 1982. 50. o.

³⁵³ Jakov Tyimofejevics Cserevicsenko (Novoszjolovka, 1894. X. 12. – Moszkva, 1976. VII. 4.) 1941-től vezérezredes. 1940-től az Ogyesszai katonai Körzet, majd 1941. VII-IX. 29-ig a 9. hadsereg parancsnoka.

³⁵⁴ Fedor Jakovlevics Kosztyenko (1896. II. 22. – Harkov, 1942. V. 26.) 1940. VI. 5-től vezérőrnagy. 1941. VI. ? – 1941. IX. ?-ig a 26. hadsereg parancsnoka.

³⁵⁵ NHHT. 87. o.

A Kijev-környéki ellentámadásokon túl a szovjet hadvezetés – a pervomajszki előrenyomulásból felismerve a német 17. és 11. hadseregek átkaroló szándékát – július 18-án parancsot adott a Délnyugati és Déli frontok 6., 12., 18. és 9. hadseregeinek a Belaja Cerkov-Gajsin-Kamenka-Dnyszter folyó vonalra történő visszavonulásra.³⁵⁶

III.1.2 A gyorshadtest harcai Pervomajszkig³⁵⁷

A gyorshadtest július 9-i német alárendeltségbe kerülése után nem kapott egyből új parancsot, így a korábbi feladatokat folytatatták: előretörés Kamenyec Podolszkira, a Kárpátokból kibontakozó erők felzárkóztatása, valamint a hadtest működési határán a kapcsolat fenntartása a szomszédos szövetséges erőkkel. A gyorshadtest légi felderítése megállapította, hogy a hadtest előtti területen a szovjet 18. hadsereg 17. lövészhadteste visszavonult, csak utóvédeket hagytak hátra.³⁵⁸ Így a Zbrucsa történő felzárkózást nem is a szovjetek ellenállása, hanem a mostoha időjárás viszonyok, a július 9-10 körül megindult esőzések miatt csúszóssá vált utak gátolták leginkább.³⁵⁹

A gyorshadtest további légi támogatása tekintetében véleménykülönbség alakult ki az illetékes katonai vezetők között. Míg a Légierő Parancsnokság által kiadott leszerelési utasítás a továbbiakban csak a 2/3. vadászszázadot hagyta volna a hadműveleti területen, addig a Dél Hadseregcsoporthoz kirendelt összekötő törzs vezetője, Németh József tábornok fokozott légi támogatás kirendelését látta szükségesnek.³⁶⁰ A hadtestet támogató repülő erők közül végül 9-10-én a VII. és X. közelfelderítő századok, valamint a 2/3. vadászrepülő század áttelepültek Jezierzanyba, hogy a harcolókat közvetlenebbül tudják támogatni.

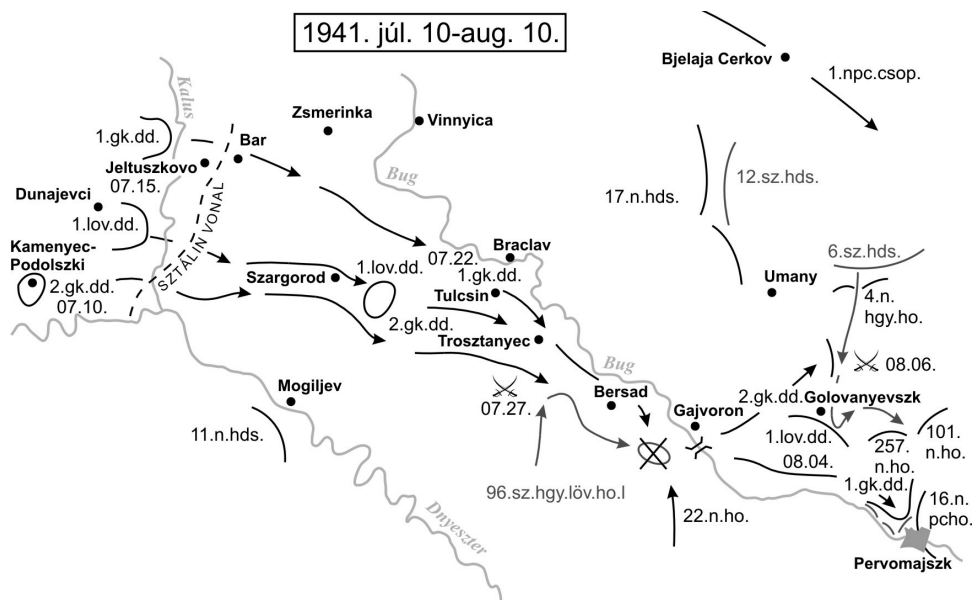
³⁵⁶ Ukrainszkaja Sz Sz Sz R v velikoj otvecseszvennoj vojne Szovjetszkogo Szozjuza 1941–1945. 1. k. Kijev, 1975. 202. o. (Más forrás szerint július 20-án - MVHT 116. o.)

³⁵⁷ Lásd: 6. sz. vázlat: 67. o.

³⁵⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 184. o.

³⁵⁹ Mint azt Major vezérőrnagy megállapította: „Az ukrán síkság föld utai a kemény altalaj miatt száraz időben igen jól, teljes sebességgel járhatók. Elég azonban akár 5 perc esőzés is, hogy az utak csúszóssá váljanak.” A „bogárhátú” útról az árokba lecsúszott járművek, ha nem lánctalpasok, pedig csak vontatóval húzhatók ki. MAJOR, im. 188. o. Legjobban járható a már nyirkos, de még nem csúszós, letaposott földút, a „Sztalin-beton” volt, mert az már nem is porzott. SOMLÓ Béla: A pécsi gépkocsiosztály IV/2. tkg oszlopának részvétele a gyorshadtest 1941. évi oroszországi hadjáratában. 48. o. HL. Tanulmánygyűjtemény, 2811. Vö: A folyó háború tapasztalatainak összefoglaló ismertetése: A K-i harctér terepviszonyai és az ellenség méltatása. Budapest, 1943. 5. o.

³⁶⁰ Bővebben lásd: OLASZ, i.m. 62. o.

6. sz. vázlat: Előretörés Pervomajszkig

Az 1. gépkocsizó dandár Szmotricson keresztül július 11-én Dunajevci felé nyomult előre. A támadást szovjet vadászrepülők alacsony támadásai zavarták meg, de jelentősebb veszteséget nem okoztak. Az átkelő alakulatok légi támogatására kirendelték a 2/3. vadászszázadot. A VII. közelfelderítő század bombatámadást hajtott végre Novaja Usicánál a visszavonuló szovjetek ellen. További gépkocsizó gyalogsági támadás érte a dandárt 12-én hajnalban, amit visszavertek.

A 2. gépkocsizó dandár Kamenyec-Podolszkira felzárkózott, felderítése azon túlhaladt. 11-én éjszaka egy több harcokcsival támogatott gyalogsági támadást hártottak el.

Az 1. lovasdandár, mintegy 50 km-es hátránnyal, az esőktől megáradt Dnyeszteren még csak ekkor fejezte be az átkelést.

A seregvonat még ennél is jobban le volt maradva, mert a Kárpátokon át a sok rombolt híd és az esőzésektől megáradt hegyipatakok miatt igen nehézkesen lehetett csak előrevonni.

Július 12-én az 1. gépkocsizó dandár bevonult Dunajevcibe, míg a 2. gépkocsizó dandár zöme Kamenyec-Podolszkiba. A szovjet visszavonulást a gyors hadtest repülő erői igyekeztek akadályozni, megzavarni. A gyors hadtest-közvetlen repülőparancsnokság július 12-ére az 1/3. vadász-századdal egészült ki, ami a kivonásra kerülő 2/3-as századot váltotta. A Kolomijába kitelepült század mindjárt bevetésre is került. Aznap a vadászok öt szovjet vadászrepülőt lőttek le, egy saját veszteség árán.³⁶¹ További kettő gép egyéb baleset és kényszerleszállás miatt nem tért visz-

³⁶¹ M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légierő 1938–1945. Budapest, 1999. 146. o.

sza. A szovjetek novaja usicai csoportosításait a VII. és az I. közelfelderítő századok vadászfedezet mellett támadták. Továbbá a VII. és a X. közelfelderítő századok Zvancsiknál támadták a szovjetek oszlopait. A gyorshadtest azon igényét, miszerint támogatásként egy bombázórepülő-századot telepítsenek át Kolomijába, a VKF. egyelőre nem fogadta el.³⁶²

Az időközben Kamenyec-Podolszkiba települt gyorshadtest parancsnokság további szándéka az volt, hogy a lovasdandárt az északra levő 1. és a délre levő 2. gépkocsizó dandárok közé zárkóztassa fel, a Sztugyenyica patakhoz.³⁶³

A gyorshadtest további várható alkalmazására a július 13-i összefoglaló helyzetjelentés utal először. A Dél Hadseregcsoport intézkedése alapján a hadtest feladatai a következők lettek: a német 257. gyaloghadosztály³⁶⁴ beérkezéséig elért helyzetében biztosítja az északról szomszédos német LII. hadtest oldalát, valamint a Kalus folyó nyugati partját. 18-ig felzárkózik Kamenyec-Podolszki területére, és felkészül az 1. páncéloscsoport keretében, Proszkurovon át észak felé indítandó támadásra.³⁶⁵

Július 18-ig a felzárkózást, valamint a Kalus folyó bal partjának megtisztítását a gyorshadtest dandárai csak helység harcok árán tudták elérni. A szovjet főerők visszavonulását fedező, harcokcsikkal, valamint tüzérséggel megerősített utóvédekkel mindhárom dandár összecsapott a maga szakaszán. Az 1. gépkocsizó dandárt 15-én harcokcsikkal támogatott ellenlökés érte. A dandároknak kiadott területek birtokbavétele 16-áig tartott. Ezen kívül támadó feladatot csak az 1. gépkocsizó dandár 9/3. könnyűharcokcsi-százada, majd az 1. gépkocsizó zászlóalj kapott 21-én, amiket a hadtesttel északról szomszédos, von Haydringen altábornagy vezette német 101. könnyű gyaloghadosztály délre törő bekerített élének felmentésére rendeltek ki. A Pecsarára előre nyomuló alakulatok az erős szovjet ellenállás letörése után másnapra vették fel az összeköttetést a szétszóródott német csapatrészekkel.³⁶⁶

Miklós tábornok a rendelkezésére álló néhány napot erői pihentetésére és feltöltésére kívánta felhasználni, pótlandó a gyors mozgósítás okozta hiányosságokat, valamint a két hetes üldözés során elszenvedett veszteségeket. Az eddig eltelt idő alatt a hadtest alá rendelt VI. és VIII. kerékpáros zászlóaljak igen nagy mérvű járművesztéséget szenvedtek, továbbá az ezekhez besorozott idősebb korosztály a

³⁶² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 193. o.

³⁶³ Uo. 189. o.

³⁶⁴ A német 257. gyaloghadosztály parancsnoka ekkor (1940. III. 31. – 1942. IV. 30-ig): Karl Sachs (Crossen, 1886.II.5. – Pervouralsk 1952/1953 tél): 1939. X. 1-től utász tábornok.

³⁶⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 206., ill. 245. o. A várható támadó feladatok ellátásához Miklós tábornok folyamatosan szorgalmazta bombázó erők kirendelését a gyorscsapatokhoz, mert a rendelkezésre álló közelfelderítők csak sokkal kisebb hatékonysággal, a szovjet vadászokra érzékenyebben tudták támogatni a szárazföldi műveleteket.

³⁶⁶ A harcokcsi század hat harcokcsiját a szovjetek, további egyet az esti szürkületben tévedésből a németek lőtték ki, ezzel a század 40 %-os veszteséget szenvedett el egy nap alatt. Uo. 219. o. és BABUCS Zoltán – MARUZS Roland: „Jász vitézek, rajta előre!” Budapest, én. 28–29. o.

támadás tempóját sem bírta tartani, így a hadtestparancsnokság kérte ezek kivonását és helyettük a még felvonulásban levő 15. és 16. kerékpáros zászlóaljok előrevonását.³⁶⁷ A várható feladatok ellátásához nagy mennyiségű motorkerékpárt, gépkocsit és tehergépkocsit, valamint tartalék motorokat és gumiabroncsokat kértek a Proszkurovba kitelepült fővezérségi anyagi kirendeltségtől.³⁶⁸ A feltöltést nehezítette, hogy az anyagok csapatokhoz való eljuttatásához nem állt rendelkezésre elegendő szállítóképesség. Az utólag útba indított három (106., 107. és 108.) tehergépkocsi oszlop csak július 18-án ért Kolomijába, továbbá a gyorshadtest a németek által átadott üzemanyagot ép hordók hiánya miatt nem tudta átvenni.³⁶⁹

A Dél Hadseregcsoport gyorshadtesttel kapcsolatos további elképzeléseit az összekötő Németh tábornok július 15-én jelentette a hadtest vezérkari főnökének. Eszerint a hadtest jelenlegi helyzetében készüljön fel a további keleti irányú alkalmazásra. A magyar csapatok a német 17. hadsereg déli szárnya és a német 11. hadsereg északi szárnya közt kerülnének bevetésre, hogy román alakulatokkal közvetlenül ne érintkezzenek. Németh tábornok közvetítette továbbá a hadtestparancsnok, Miklós Béla azon kérését is, hogy a gyorshadtest által megszállt területek pacifikálását és a hadtápterület biztosítását a Kárpát-csoport vegye át, mivel a nagy kiterjedésű területen a támadó feladatok ellátása mellett erre nincs módjuk.³⁷⁰ – Utóbbi kérésnek a Kárpát-csoport a gyorscsapatok 18-án előrevonásakor eleget is tett.

Július 16-án Stülpnagel gyalogsági tábornok, a német 17. hadsereg parancsnoka telefonon fejtette ki szándékait Miklós tábornoknak a gyorshadtest további alkalmazásával kapcsolatban: hadserege feladatai ellátásához, déli szárnyának biztosításához a továbbiakban is nagy szüksége volna a magyar gyorshadtest csapataira, amelyek eddig is olyan szélességben támadtak, mint saját hadseregének kilenc hadosztálya. Mivel a gyorshadtest eredetileg tervezett északi irányú előrevonása más német csapatok menetével súrlódna, továbbá az utánpótlási vonalat bonyolítaná, így módosító javaslatát felterjesztette a Dél Hadseregcsoport parancsnokságának.

Miklós tábornok a fentiekkel teljesen egyet értve azzal egészítette ki saját, a vezérkarfőnöknek tett jelentésében, hogy így csapatai nem kerülnek olyan helyre, ahol a nagyon rossz útviszonyok miatt támadóképességük tovább csökkenne. A várható alkalmazás kétes hasznáról a gyorshadtest parancsnoka a következőképp fejtette ki

³⁶⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 198. o. A VI. és VIII. kerékpáros zászlóalj felváltása majd csak három hónappal később, október első napjaiban valósult meg a II. és VII. kerékpáros zászlóaljjal. Az ekkor kért 15. és 16. zászlóalj kivonásukig megszálló alakulatként szolgáltak.

³⁶⁸ Uo. 220. o.

³⁶⁹ A visszavonuló szovjetek mindent tönkretettek, amit nem tudtak elszállítani. A hátrahagyott üzemanyag hordókat kilukasztották, vagy eltüntették a dugóit, így ezekhez utólag kellett 2500 db dugót kiszállítani, hogy a németek által kiutalt üzemanyagot át lehessen venni. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 258. o.

³⁷⁰ Uo. 224. o.

álláspontját: „a gys. hdt. ütőkészsége, de helyesebben kifejezve mozgóképessége a romló, és részben rossz gépjármű anyag miatt folyton csökken és olymértvű anyagi elhasználódást jelent, ami nem áll arányban a várható anyagi előnyökkel.”³⁷¹

Ugyanakkor a kilátásban levő feladatokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy a pihentetés alatti pótlások csak a legszükségesebb hiányokon segítenek, a további támadáshoz az alapfelszereltségen túl komolyabb anyagi háttérre lesz szükség, mind élelemben, mind hadianyagban.

Mindemellett Miklós Béla tábornok utasítást adott csapatainak a keleti irányú támadás előkészítéséhez szükséges átcsoportosításra és az elől lévő alakulatok megerősítésére.³⁷²

17-én éjjel Makray vezérkari alezredes, a német 17. hadsereghez kirendelt összekötő jelentette, hogy a gyorshadtest további alkalmazására vonatkozó elképzelést a Dél Hadseregcsoport parancsnoksága jóváhagyta.³⁷³ A 17. hadsereg alárendeltségébe átkerülő gyorscsapatok feladatai a következőképp alakultak: a hadtest helyén maradván töltsön fel, biztosítsa a 17. hadsereg déli szárnyán levő LII. hadtest oldalát, illetve két gépkocsizó dandárával készüljön fel a 18-án Bar-Zsmerinka-Braclav irányába indítandó keleti irányú támadásra, melynek célja a német 11. hadsereg elől, a Dnyeszter vonaláról a Bug felé, északra visszavonuló szovjet 9. hadsereg alakulatainak elvágása volt.³⁷⁴ A magyar támadással szemben a szovjet 12. hadsereg alakulatai védekeztek.

A támadást az északi szárnyon gyorshadtest 1. gépkocsizó dandára indította meg július 19-én hajnalban Bar felé, ami a tönkreázott utakon eleinte lassan haladt előre. A helységharccal elfoglalt Bar után a gépkocsizók a szomszédos német LII. hadtest ideiglenes alárendeltségében a hadtest déli szárnyát képező, Sanne vezérőrnagy vezette³⁷⁵ 100. könnyű gyaloghadosztálynak segítettek a támadását kibontakoztatni.³⁷⁶ Az előretörés során a Braclav előtt, Pecsaránál bekerített és ellentámadásokkal szorongatott németekkel elővédje felvette az összeköttetést, majd tehermentesítésként a gépkocsizók Sztanyiszlavcsikon keresztül, július 21-ig Zsmerinkáig törtek előre, ahol egy kétnapos ütközet bontakozott ki a szovjetekkel.³⁷⁷ A dandár 22-én tovább támadott a Bug mentén Pecsarára, ahol erős, tüzéséggel és harckocsikkal támogatott, több zászlóalj-erejű ellenlökéseket kellett elhárítania. Az ütközetben a dandár 21 szovjet harckocsit semmisített meg, ejtettek

³⁷¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 229-230. o.

³⁷² Uo. 248. o.

³⁷³ Uo. 237. o.

³⁷⁴ Uo. 257. o. és Tagesberichte 192. o.

³⁷⁵ Werner Sanne (Berlin, 1889. IV. 5.–1952. IX. 26., Kraszopolje) 1940. IV. 1-től vezérőrnagy. 1940. XII.10.–1943. I.30-ig, fogságba eséséig a német 100. könnyű gyaloghadosztály parancsnoka.

³⁷⁶ ZSEDÉNYI: im. 10. o.

³⁷⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 283. o.

250 foglyot, zsákmányoltak 14 löveget, 1 harcokocsit, 16 gépkocsit, sok száz kézi-fegyvert, továbbá kiszabadítottak egy szakasznyi német katonát, valamint szovjet kézbe került német légvédelmi anyagot. A veszteségek is komolyak voltak, mivel a dandár 1 fő tiszten és 7 fő legénységen túl elvesztett 12 harcokocsit (ebből 7 javítható volt), 3 páncélgépkocsit, továbbá 15 gépkocsi vált üzemképtelenné.³⁷⁸

A középén Szargorod felé megindult 1. lovasdandár működési sávjában, Kurilovce-Murováne területén elfoglalta a Sztálin-vonal már kiürített erődjeit,³⁷⁹ majd tovább haladva 23-ig Dzurinig jutott. Gépkocsizó részeit a 2. gépkocsizó dandár alá rendelték, az ott folyó harcok támogatásához.

A 2. gépkocsizó dandár Kamenyec-Podolszkiból csak a német 257. gyaloghadosztály átvonulása után indulhatott meg, július 20-án, hogy a lovasdandáron átvonva Szargorodon keresztül átvegye a támadást a gyorsadtest arcvonalának déli szakaszán. A 2. gépkocsizó dandár a lovasdandár segítségével Dzurinnál elhárított erős szovjet ellenállás letörése után nyomult előre Tulcsinra július 23-án.³⁸⁰ A tulcsini út mentén a gépkocsizók előtt felderítést végző 1/3. vadásszázad repülői szovjet páncélos csoportosítást vettek észre, amit alacsony támadással meg is támadtak.³⁸¹

A gyorsadtest repülőerői a hadműveleti mozgást követve július 20. után fokozatosan áttelepültek Bar repülőterére. Először az 1/3. vadász-, majd (ennek 23-i Szutyiszki-re való továbbtelepülése után) az I. (9 db. He-46) és III. (9 db. WM-21) közelfelderítő-század.³⁸²

III.1.3. Az umanyi csata

A német támadás további célja a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó arcvonalán a következőképp alakult 1941 júliusának második felére:

Északon a Délnyugati front Potapov tábornok vezette 5. hadseregének korosztályos ellentámadásait a német 6. hadsereg elhárította. Az átkarolás északi szárnyán von Kleist vezérezredes 1. páncéloscsoportja Kijev alól dél felé áttörve Bjelaja Cerkovon keresztül Umany-kelet felé támadt, hogy a Vinnyica térségében

³⁷⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 293. o. A jelentés kiemeli az 1. üteg harcát 5-6 teherautónyi szovjet különítménnyel, amit csak 100 méterről lehetett beazonosítani. A közelharc során zsákmányul estek a tehergépkocsik, valamint az általuk vontatott lövegek és mozgókonyhák, a bennük fővő étellel. Uo. 332. o.

³⁷⁹ Ezeket a román erők Dnyeszteren történő 19-i átkelésének hírére ürítették ki a szovjetek. HL. Tanulmánygyűjtemény, 3294. „Hadik huszárok” hadikronikája 1941. év június hó 27-től 1941. év november 3-ig. 23. o. (A továbbiakban: Hadik.)

³⁸⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 296. o. és Tagesberichte 201. o.

³⁸¹ TOMOR László: Harcok az orosz égen. Budapest, 1942. 29. o.

³⁸² M. SZABÓ: Im. 148. o.

tömörülő és onnan nagy tempóban leváló szovjet alakulatokat elvághassák a visszavonulástól.³⁸³ A 17. hadsereg alakulatai kelet felé támadtak Umány általános irányban, lekötve a visszavonuló szovjet 6. és 12. hadseregeket.

A dél felől a Mogiljevénél a Dnyeszterre kijutó, majd azon átkelő német 11. és román 3. hadseregek azonban az átkaroláshoz nem voltak képesek megfelelő sebességgel előrenyomulni északkelet felé. A Dnyeszter felől támadó, de térben lemaradt hadseregek így nem tudtak az átkarolásban érdemben részt venni (felzárkózásukat a kiterjedt esőzés csak tovább akadályozta). Ezt felismerve az OKH a 17. hadseregnek adta át a katlan bezárásának feladatát Pervomajszk elérésével. Ennek végrehajtására került a gyorshadtest e hadsereg alárendeltségébe. A módosított tervek megvalósítását azonban a július végi-augusztus eleji esőzések jelentősen gátolták, nem beszélve a szovjet alakulatok példászerű visszavonulásáról.³⁸⁴ Július 30-án a német hadvezetés Umány körül még 26 hadosztályra tehető szovjet erőt várt bekeríteni. Pervomajszknál egy kisebb bekerítésre készültek: a von Schobert vezérezredes 11. hadserege elől észak felé visszavonuló mintegy 6 hadosztályra.³⁸⁵

A gyorshadtest troosztanyeci és bersadi lökései elől a szovjetek Umány felé húzódtak vissza. A kelet-délkelet felé való kitörést az 1. páncéloscsoport, valamint az időközben Pervomajszkig előretörő gyorshadtest akadályozta meg, mialatt az észak felé való kitérés lehetőségét Novoarhangelszktől nyugat-délnyugatra a német erők zárták el.³⁸⁶ Az augusztus 2-án bekerített szovjet 6. és 12. hadsereg erőinek felmorzsolása 13-áig tartott.

Nézzük tehát a gyorscsapatok szerepét részleteiben az umanyi hadműveletben!

A gyorshadtest alakulatainak lendületes támadása megtörte a Tulcsin-Braclav vonalban védekező szovjet utóvédek ellenállását, ezért a Dél Hadseregcsoport július 24-re az áttörést befejező német 100. könnyű gyaloghadosztály után a Bug mentén a Troosztanyec-Bersad-Gajvoron vonalon történő előretörést határozta meg a gyorshadtest feladatául, hogy a Bug kanyarulatába szorult szovjet erőket semmisítse meg.³⁸⁷ A hadművelet folytatásához az összekötő Makray vezérkari alezredes sürgette a Miklós Béla által már többször kért bombázó erők kirendelését,³⁸⁸ valamint a páncélos járművekben elszenvedett veszteség legalább részbeni

³⁸³ BOOG: Im. 481. o.

³⁸⁴ A szovjetek a július 20-án kiadott parancsnak megfelelő visszavonulásukat gépkocsizó utóvédekkel fedezték. Kitartó, szívós, igen önfeláldozó alakulatok voltak ezek, amiknek nagy szerepük volt a főerők kivonásának sikerében. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 268. o.

³⁸⁵ Uo. 358. o.

³⁸⁶ MVT. 118. o.

³⁸⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 293. és 301. o.

³⁸⁸ Az első intézkedés a kivonuló vegyes bombázó század felszerelésére július 24-én történt csak meg. Uo. 299. o.

pótlását. Ekkor kezdtek jelentkezni az összetett német anyagi alárendeltségnek³⁸⁹ a hátrányai, veszélyeztetve ezzel a kiszabott feladatok végrehajtását. A német eredetű lövegekhez szükséges 10,5 cm-es lőszernek csak 1/6-át, az igényelt olajból azonban semennyit nem kaptak meg a magyar csapatok.³⁹⁰

A támadást a Bug mentén szervezeten visszavonuló és szívósan védekező szovjet alakulatok³⁹¹ ellen a 2. gépkocsizó dandár folytatta. Felderítői az előző napi esőzések miatt felázott utakon 25-én érték el Trosztanyecet, majd súlyos harcokban egy átkarolással megtörve a védők ellenállását tovább támadtak 26-án Bersad felé.

Miklós Bélának szándéka volt a támadó élt képező dandár felváltása az 1. gépkocsizó dandárral, hogy az üldözést átvegye, de erre csak a felázott közlekedési utat hosszan lefoglaló német 257. gyaloghadosztály átvonulása után kerülhetett sor, július 27. után.

A lovasdandár lovas részei az éltől több mint 50 km-re lemaradva továbbra is Szargorodtól keletre gyülekeztek. Az eddigi harcok során elszenvedett nagyarányú lóvesztés miatt a további harci alkalmazáshoz a huszárokból gyalogszázadokat kezdtek szervezni.³⁹²

Külön említést érdemel az a probléma, amit a szomszédos román seregtestek jelentettek a magyar déli szárnyra nézve. A magyar–román ellentétek csillapítása érdekében a két szövetségesnek szigorúan tilos volt átlépnie működési sávhatárait. Ugyanakkor a román csapatok rendszeresen 20-30 km-rel hátrább voltak, az általuk megadott tereppontoknál, így a magyar erők déli szárnya biztosítás híján állandóan veszélyeztetve volt.³⁹³

³⁸⁹ A magyar alakulatok a német eredetű fegyverekhez és gépkocsikhoz a löszert és az alkatrészeket, valamint a gépkocsikhoz az üzemanyag, illetve a gumiabroncsok többségét német vonalról kapták, a magyar anyagi kirendeltségen keresztül. Megjegyzendő, hogy például a gépkocsialkatrészek igénylését júliusban a krakkói, majd augusztustól a bergyicsevi német Zentral-Erzatsteillagernek kellett eljuttatni, ahonnan új alkatrészt csak a régi alkatrészek leadásával lehetett igényelni. A kiadott alkatrészekről készült jegyzéket pedig a Zentral-Kraft-Ost hivatalához kellett eljuttatnia a magyar anyagi kirendeltségnek. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 289–290. o.
A magyar fegyverek és gépjárművek utánpótlását, továbbá az ételmezési és ruházati anyagot mindvégig a magyar ellátó szervek biztosították – lehetőségeinek megfelelően. A német utánpótlási vonal a gyorsadtest gyakran változó (5 hónap alatt 10 alkalommal) alárendeltsége miatt a hadműveletek végéig gondokat okozott.

³⁹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 306. o.

³⁹¹ A szovjetek eltökéltségére jellemző, hogy a szétugrasztott csapatrészek az arcvonaltól mögött tovább harcoltak, eseti célpontokat keresve maguknak. Így támadta meg egy géppisztolyokkal felszerelt csoport 24-én az 1. gépkocsizó dandár parancsnokságát, több sérült és egy halott veszteséget eredményezve. Uo. 312. o.

³⁹² A gyalogos századok megszervezését július 30-tól kezdték meg. Hadik 30. o. és Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 316. o.

³⁹³ ZSEDÉNYI: im. 11. o. Zsedényi a hadinaplóban is rögzített megjegyzése szerint az összeköttetés románokkal megvan, általában barátságosak, de „támadó kedvet nem mutatnak” Vkf. 1. o. napi

Ekként történhetett meg, hogy 27-én a 2. gépkocsizó dandár 5., és 6. gépkocsizó zászlóaljából, valamint a 13. kerékpáros-zászlóaljból Ankey-Anesini Győző vezérkari ezredes³⁹⁴ vezetése alatt létrehozott harccsoportot³⁹⁵ Gorgyijevkán keresztül Bersad felé történő előretörése közben meglepte Demidovkáról a Sepetov ezredes³⁹⁶ vezette szovjet 96. hegyilövész-hadosztály egy megerősített ezreddel végrehajtott oldaltámadása. A szovjet támadást csak az 1. lovas páncéloszászlóalj, és a 11. harcokocsi-zászlóalj bevetése verte vissza.³⁹⁷ Nagy veszteségek (9 tiszt és 77 fő legénység halott, eltűnt: 10 fő legénység, sebesült: 13 tiszt és 202 fő legénység, megsemmisült: 13 kis és 19 könnyű harcokocsi) árán, de sikerült a támadást megakasztani, és a védelmet megszervezni.³⁹⁸ A 27-én délben lezúdult újabb nyári esőzés a támadást és az 1. gépkocsizó dandár előrevonását nagyban megnehezítette, de az így is, a felázott talajon vánszorogva Trosztanyecig előre tudott húzódni.

A 2. gépkocsizó dandárt megtámadó szovjet erő része volt annak a néhány hadosztálynyi csoportnak, amely előző nap Olgopoltól nyugatra a német 11. hadsereg északi szárnyán levő 22. gyaloghadosztállyal megütközött, és arról lefordulva észak felé tért ki.³⁹⁹ A visszavonulóban levő szovjet hadosztályokat a 2. gépkocsizó dandár a sáros úton gyalogmenetben történő előretöréssel végül 29-én Bersad és Gajvoron közt tudta utolérni. Az észak felől a német 100. könnyű- és a 257. gyaloghadosztályok által megközelített Gajvoronról a szovjetek több ellentámadást is indítottak.⁴⁰⁰

A gyorshadtest légijerjének közelfelderítő és vadász repülői július 28-án Annapol repülőterére települtek. Ekkorra egészültek ki teljesen a kinti repülőerők a korábban többször kért bombázókkal, amit végül a Légierő Parancsnokság egy vegyes bombázó század kiküldésével az 1902/ M. le. vk. – 1941. sz. rendeletében hagyott jóvá.⁴⁰¹

helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 324. o.

³⁹⁴ Ankey-Anesini Győző (Marosújvár, 1893. XI. 23. – Buenos Aires, 1955. II.): ezredes: 1938. V. 1-től, vezérőrnagy 1941. XI. 1-től. 1941. XI. 1. – 1942. V. 1-ig az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka.

³⁹⁵ Az Ankey-csoport alakulatai ekkor: 5. , 6. gépkocsizó-, 13. kerékpáros zászlóalj és két üteg, majd ez ideiglenesen kiegészítve a 12. kerékpáros, 11. harcokocsizászlóaljjal, a német 37/2. üteggel, az 1. lovasdandár 9 ütegevel.

³⁹⁶ Ivan Mihajlovics Sepetov (1902 – 1943. V. 21.): ezredes, 1941. III. 22. – IX. 9-ig a szovjet 96. hegyilövész hadosztály parancsnoka.

³⁹⁷ Voszernadszataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 33. o.

³⁹⁸ A szovjet ellentámadás sikerét növelte, hogy az Ankey-csoport elhanyagolta a felderítést és a felázott úton lemaradt alárendelt tüzéségének löszervonata is. Ankey a szovjet támadás elhárítására alapozva nyújtotta be később felvételi igényét a Mária Terézia Katonai Rendbe, amit a harcvezetési hibák miatt a Rend Káptalanja egyhangúlag elvetett. MAKAI Ágnes – SALLAY Gergely Pál: A Mária Terézia Katonai Rend történetének utolsó fejezete. HK. 2005. 4. 1083. o.

³⁹⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 324. o. és SCHMITZ et al. 644. o.

⁴⁰⁰ Mint azt Miklós tábornok is megjegyezte: a szovjet „minden egyes terepszakaszon ellentámadásokkal támogatott szívós utóvédharcokat folytat, zömének tervszerű kivonása érdekében.” Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 338. o.

⁴⁰¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 299. o.

A Proszkurovba beérkezett vegyesbombázó-század (összesen 6 db. Ca-135 és 9 db. Ju-86) megérkezése után egyből bevetésre került: 28-án Bersadnál egy kb. 300 járműből álló szovjet gépkocsioszlopot támadtak a Capronik, majd a Junkersek 29-én német kérésre Guska közelében visszavonuló szovjet oszlopokat bombáztak.⁴⁰²

A gyorshadtest-parancsnok, Miklós tábornok 28-án kiadott további szándékai voltak: Bersad elfoglalása, majd Gajvoronra történő előretörés, a Bugon átkelve híd-főalkotás.⁴⁰³

Július 29-én az 1. és 2. gépkocsizó dandár betört Bersadra. Az 1. gépkocsizó dandár előcsapatai tovább támadtak dél felé a német 22. gyaloghadosztállyal karöltve, de már csak a szovjet utóvédek maradványát sikerült elfogni és megsemmisíteni. A dandár másnap tovább támadott Gajvoron irányába, majd estére be is vonult a városba. A harcok során a dandár 3300 foglyot ejtett, továbbá zsákmányolt 6 db 8 cm-es ágyút, 6 hegyi tarackot, 5 páncéltörő ágyút, sok gyalogsági fegyvert és 50 katonai járművet.⁴⁰⁴ A rombolt Bug-híd kijavítására a hadtestparancsnok – a további előrejutás előkészítéséhez – előrerendelte a hadihídoszlopokat.

A 2. gépkocsizó dandár zöme Bersad és a Bug között gyülekezett, a folyó irányában biztosítva, a Bug-kanyarulatot fésülték át szétszóródott szovjet csapatrészek után kutatva.

Az aktív szovjet légitvekenységet jellemzi, hogy július utolsó három napján a gépkocsizó dandárok légvédelme három vadászpilótát és két bombázót lőtt le. A magyar vegyesbombázó-század 30-án a Bug túlsó partján visszavonuláshoz gyülekező szovjeteket bombázta a Golovanyevszk melletti erdős területen. A célterületen megfigyelt nagyszámú híradóeszköz magasabb parancsnokság jelenlétére utalt, így a bombázókat kísérő vadászpilóták alacsony támadást intéztek az erdő ellen. A támadás igen eredményes volt, a veszteség: két sérült bombázó.⁴⁰⁵

Az 1. lovasdandár továbbra is Tulcsin és Trosztanyec között gyülekezett. Előre vonása a lóállomány helyzete (a 4. huszárezrednél eddigre már kétszer át kellett patkolni a lovakat) és a nehezen száradó utak miatt egyelőre várattott magára.⁴⁰⁶ A dandár további alkalmazására nézve némi ellentét bontakozott ki július végén Makray vezérkari alezredes és Miklós tábornok között. Utóbbi a támadó élek mögötti biztosítás miatt fontosnak tartotta a lovasdandár kint tartását, illetve később a 2. lovasdandárral történő leváltását. Makray vezérkari alezredes összekötőként – a német 17. hadsereg

⁴⁰² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 337. o. Már az első bevetésen elszenvedték első veszteségüket: egy Ju-86-os bombázó nem tért vissza. NAGYVÁRADI Sándor – M. SZABÓ Miklós – WINKLER László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Budapest, 1986. 246. o.

⁴⁰³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 339. o.

⁴⁰⁴ Uo. 352. o.

⁴⁰⁵ Uo. 349. o. Egy gép szovjet vadász által (mivel bevetésre indulva nem vették fel Anapolon vadászkíséretüket) - a legénység kényszerleszállással megmenekült, egy másik pedig a szorgos magyar légvédelem áldozata lett, de repülőterére még sikeresen visszatért.

⁴⁰⁶ Hadik 22., 26. o.

véleményét is tolmácsolva – a kivonás mellett érvelt, mivel a lovas alakulatoknak az eddigi tapasztalatok szerint egy-egy ütközet után 8-10 nap pihenőre volt szükségük, ami az üldöző hadműveletek tempójával nem volt összeegyeztethető. Az állatállomány a pihenő alatt javult ugyan, és kiegészítésként a terepviszonyokat jobban bíró hucul lovakat is begyűjtöttek, de Makray úgy vélte, a fogolykísérése és hátsó terep biztosításán túl másra tovább a lovas csapatok nem használhatók.⁴⁰⁷

A hadtestparancsnok további szándéka a Gajvorontól délre levő híd elkészülte után a német alakulatokkal egyeztetett előretörés volt Pervomajszkra.⁴⁰⁸ A művelethez az 1. gépkocsizó dandár augusztus 1-jén a Bugon átkelve kelet felé nyomult előre az észak-déli irányú utak lezárására. Az 1. lovasdandár Bersadon keresztül felzárkózva a gépkocsizók mögött alkotta a támadás második lépcsőjét. Az előretörést az eső megszüntette és a két napos szeles, száraz idő kifejezetten segítette. (Mint ahogy a szovjet visszavonulásnak is kedvezett, így nekik sikerült Umanyt kiüríteniük.)

Az 1. gépkocsizó dandár éle augusztus 3-án a kiújult esőzéstől felázott úton végül vánszorogva érte el délutánra a Pervomajszk nyugati szélétől 3-km-re levő útkereszteződést, ahol az előosztág páncélosai egy szovjet menetoszlopot zavartak szét.⁴⁰⁹ A városba az erős szovjet gyalogsági ellenállás és a sorozatos ellentámadások miatt 4-én még nem tudtak bejutni. Augusztus 5-én – némi egymásra lövöldözés után – a dandár előcsapatai felvették az összeköttetést a városba már korábban keletről benyomult, Hube vezérőrnagy⁴¹⁰ vezette német 16. páncélosadosztállyal.⁴¹¹ A gépkocsizók feladata a németek által épen kézbevert átjárók biztosítása lett, hídfők kiépítésével, valamint a város megtisztítása. A feladatot a Baló-csoport hajtotta végre. Baló ezredes⁴¹² parancsnoksága alá az 1. felderítő-, 3. gépkocsizó zászlóalj, továbbá a 9. harcokcsi- és a 13. kerépkároszászlóalj egy-egy százada tartozott.⁴¹³ Pervomajszk

⁴⁰⁷ Mint írja: „*Kérem tekintetbe venni a nálunk kiirthatatlan elfogultságot a saját lovas fegyvernemmel szemben.[...] A lovasság mint fegyvernem meghalt. Egyéni véleményem, hogy a leváltást itt [már mint a 17. hadsereg parancsnokságán – megj.: A. Sz. V.] megmosolyognák és azt kérdeznék, miért nem küldünk néhány gépkocsizó gyalogost?*” Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 345., 352., 362. o. A döntés a Dél Hadseregcsoport kompetenciája volt és több napos várakozás után végül elsikkadt, majd csak szeptemberben került elő újra.

⁴⁰⁸ Uo. 348. o.

⁴⁰⁹ CHAPÓ Gyula: Egy harcokcsiszakasz harcaiból levont tanulságok. Magyar Katonai Szemle, 1942. 6. 556. o.

⁴¹⁰ Hans Valentin Hube (Naumburg, 1890. X. 29. – 1944. IV. 21. Thundorf): Vezérőrnagy 1940. VI. 1-től. 1940. VI. 1-től a 16. páncélosadosztály parancsnoka.

⁴¹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 377. o. és Tagesberichte 237. o.

⁴¹² Baló Zoltán (1899. I. 15. – Németország, 1975.) ezredes 1941.V. 1-től. 1940. I. 15. – 1941. VIII. 1 között az 1. gépkocsizó dandár felderítő zászlóalj parancsnoka.

⁴¹³ VÁRHALMI Iván: A m. kir. honvédség erőfeszései a gépesítés terén 1920-tól 1941. 06-ig. A Kárpát-csoport majd az I. gyorshadtest hadműveltei a Szovjetunióban 1941-ben. h. n. 2012. 157. o., ill. térk. – Magánkiadás.

átvétele során a gépkocsizó dandár elfogott 550 foglyot, zsákmányolt 40 löveget, 250 gépkocsit, 10 páncéltörő ágyút, 20 gumicsónakot, valamint 10 géppuskát.⁴¹⁴

A lovasdandár továbbra is szorosan az éldandár mögött haladt, fedezve annak mögöttes területét. A 2. gépkocsizó dandár ez alatt még Bersad területén pihent, így számukra lehetővé vált a szükséges javítások, pótlások elvégzése.

A gyorshadtest pihentetésével és feltöltésével kapcsolatban a hadtestparancsnok Miklós Béla tábornok és az összekötő Makray vezérkari alezredes a lovasdandár tárgyköréhez hasonlóan különböző álláspontot képviseltek. A hadtest vezérkari főnöke, Zsedényi vezérkari ezredes⁴¹⁵ augusztus 3-án a 17. hadsereg vezetésétől nyolc napos pihenőt kért, tekintettel a gépjárműállományra, a hadtest alakulatainak széthúzódottságára, valamint arra, hogy a dandárok harminckét napja szakadatlanul harcolnak.⁴¹⁶ Makray vezérkari alezredes – a német megközelítést jobban ismerve – óvott ettől a kéréstől, mert szerinte ezzel a szlovák és román alakulatok értékének színvonalára csökkenne eddigi igen jó megítélésünk a németek szemében. Szóvá tette továbbá azt is, hogy a német alakulatoknál pihenőnapnak minősül minden állással eltöltött nap, valamint azt is megemlítette, hogy a hadtestet eddigi alkalmazási területén a 17. hadsereg többi alakulatához képest igencsak kímélték és veszteségeik is elenyészők azokéhoz viszonyítva.⁴¹⁷ A pihenő megkérését végül Makray visszatartotta, de Miklós Béla az augusztus 5-én a hadtestparancsnokságon, Gajvoronban látogatást tett Stülpnagel tábornoktól az 1. gépkocsizó dandárnak kieszközölt néhány nap feltöltési időt.⁴¹⁸

A bekerített szovjet főerők (a 6. és 12. hadseregek) ez idő alatt több kísérletet tettek a gyűrűből való kitörésre. Az egyik ilyen próbálkozás a gyorshadtest lovasdandárának golovanyevszki arcvonalszakaszán történt, augusztus 6-án. A német 4. hegyihadosztály vonalát Kopenkovatánál tíz páncélossal áttörő mintegy 4000 fős szovjet harccsoport dél felé nyomult, Golovanyevszk irányába.⁴¹⁹ Még előző nap, 5-én Miklós Béla az 1. gépkocsizó dandárnál járva szóban utasította a lovasdandárt, hogy a gépkocsizók hátának biztosítására húzódjon közelebb, kelet felé.⁴²⁰ Továbbá a 2. gépkocsizó dandár – a felzárkózási utasításnak megfelelően – 6-án szintén az éldandár mögé igyekezett, így a németeken áttört szovjet alakulatok éppen a három, gyorsan bevethető magyar dandár-

⁴¹⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 404. o.

⁴¹⁵ Zsedényi Zoltán (Kassa, 1897.VII. 22. –Budapest, 1979. X. 27.): ezredes 1941. V. 1-től. 1941. II. 1. –1942. II.15. az I. gyorshadtest vezérkari főnöke.

⁴¹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz. 2325. 378. o.

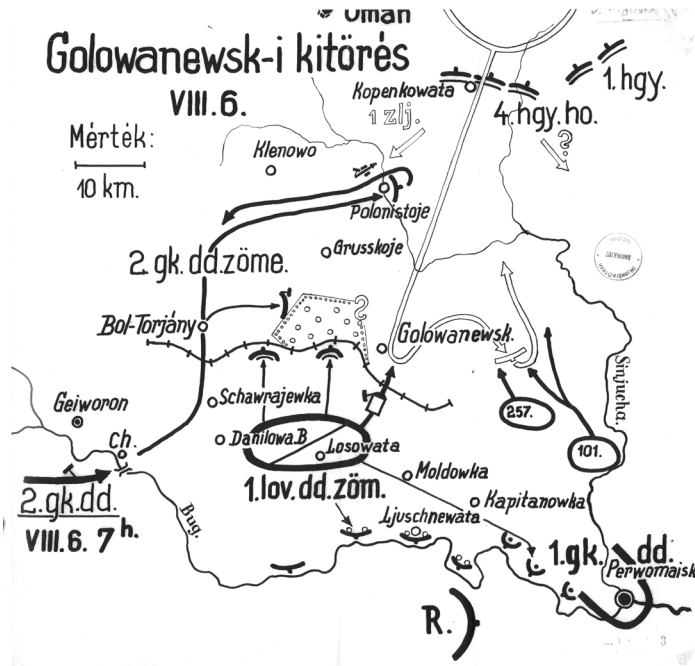
⁴¹⁷ Makray megjegyezte többek közt azt is, hogy „*ez nem a Bácska-i bevonulás, hanem a hadtörténelem legkeményebb háborúja, [...] ha a pz. Gr. 1-hez való átadás megtörtént volna, akkor a gyorshadtest már a múlté lenne.*” Valóban, a 17. hadsereg fő támadási irányában működő német csapatok több helyütt lényegesen nagyobb veszteségeket szenvedtek (pl. a német 4. hegyi hadosztály Vinnyicánál egy nap alatt 1200 embert veszített). Uo. 357., 380. o.

⁴¹⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 401. o.

⁴¹⁹ Ua. 409. o. és STEETS, Hans: Gebirgsjäger bei Uman. Heidelberg, 1955. 97–99. o.

⁴²⁰ ZSEDÉNYI, im. 15. o.

ba futottak bele.⁴²¹ A németekkel Golovanyevszknél megütköző szovjetek kitörésének harci zajára felfigyelt az 1. lovasdandár egyik előőrse. Erre a dandárparancsnok, Vattay Antal tábornok⁴²² páncélgépkocsikat, valamint kerékpárosokat indított erőszakos felde-
rítésre a harc irányába. A felderítést végző, Merész László zászlós vezette páncélgép-
kocsi szakasz azonnal rárontott a kitörő szovjetekre. Két páncélgépkocsival gyakorla-
tilag megsemmisített két századnyi kozák lovasságot, és szétugrasztott 20 teherautónyi
gépkocsizó gyalogságot, megtörve lendületüket, nem mellesleg megmentve a Sachs
tábornok vezette német 257. gyaloghadosztály tágabb törzsét és vonatcsapatait.⁴²³

7. sz. vázlat: A golovanyevszki kitörési kísérlet

⁴²¹ Lásd. 6. sz. vázlat. A térkép forrása: NAGY, im. 8.

⁴²² Vattay Antal (Sopron, 1891. VIII. 13- Budapest, 1966. XI. 2.): 1941.V.1-től tábornok. 1940. XII.24. –1942.IX.30. az 1. honvéd lovasdandár parancsnoka.

⁴²³ Vattayt a sikeres öntevékeny beavatkozás miatt ekkor terjesztették fel a német Vaskereszt I. és II. osztályára. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz 416. o. Érdekes momentum, hogy a golovanyevszki szovjet kitörés elhárítására hivatkozva hárman is kérték felvételüket a Mária Terézia Katonai Rendbe: Miklós Béla hadtestparancsnok, Vattay Antal dandárparancsnok, és Merész László zászlós. A Rend Káptalanja mindhárom aspiráns elutasította. A döntést Miklós és Vattay esetében a viszonylag kis (3 századnyi) szovjet erőre és a megtett intézkedések magától értetődőségére hivatkozva utasították el. Merésznél az öntevékenységet hiányolták, mivel parancsra kezdte meg a felderítést. 4401/el. 1. vkf – 1942, 6750/el. 1. vkf – 1942, és MAKAI – SALLAY: Im: 1075–1081. o és 1093–1095. o.

A beérkező, Sanne vezérőrnagy vezette német 100. könnyű gyaloghadosztállyal kifejlesztett ellenlökés a pánikba esett szovjeteket délkelet felé térítette ki, egyenesen a 101. könnyű- és 257. gyaloghadosztályok arcvonalára.⁴²⁴ Ekkor került fogságba a szovjet 6. hadsereg törzse, Muzicsenko hadseregpáncsnokkal együtt, aki, mint egy fogoly vallomásából kiderült, Merész harchelyétől mintegy 600 m-re vezette a szovjet kitörést.⁴²⁵

A lovasdandár eközben öntevékenyen észak felé tolódott el, hogy a kitörést elvágja, beavatkoznia azonban ekkor már nem kellett.

A 2. gépkocsizó dandár Golovanyevszk nyugati oldalán biztosított ekkor, mint a német LII. hadtest tartaléka.

Az elfoglalt területeken még napokig tartott a szétszórt szovjet csapatrészek elfogása, felőrlése. Az 1. gépkocsizó dandár a kitörési kísérletek elcsúszta után, augusztus 7-től – ideiglenesen az 1. páncéloscsoport von Wietersheim gyalogsági tábornok⁴²⁶ vezette XIV. gépkocsizó hadtestének alárendeltségében – a 16. páncélosadosztály területét is átvéve a pervomajszki hídfőben biztosító feladatot látott el Konstantinovkáig.⁴²⁷ A városparancsnokságot Pervomajszkban ez idő alatt a 9. harckocsi-zászlóalj látta el.⁴²⁸

Az 1. lovasdandár Pervomajszktól nyugatra gyülekezett és a Bug felé biztosított, míg a 2. gépkocsizó dandár a Golovanyevszk és Pervomajszk közötti területre csoportosult át a további alkalmazásra felkészülve, az 1. páncéloscsoport ideiglenes alárendeltségében. Az összevonást, illetve a feltöltést a kiújuló esőzés nagyon megnehezítette. A gyorsdandár parancsnoksága 9-ére Pervomajszkra települt előre. A továbbiakra nézve egyelőre csak benyomásai voltak a hadtestparancsnokságnak, vélelmezték a 17. hadsereghez történő visszakerülést, továbbá a Bug mentén történő déli irányú előretörést Nyikolajevig.⁴²⁹

A Pervomajszk környéki harcokban a magyar és német alakulatokat eredményesen támogatták a légi csapatok. Augusztus 1-jétől a vegyesbombázó-század többször támadta a védekező szovjet alakulatokat. Augusztus 4-én az 1/3. vadász- és a III. közelfelderítő-századok Bersadra települtek át. A gyorsdandár

⁴²⁴ WEINMANN, Willi: Die 101. Jäger-Division. Offenburg, 1965. 116–118. o.

⁴²⁵ Merész zászlóst e haditettéért soron kívül előléptették hadnaggyá, továbbá megkapta a Magyar Érdemrend lovagkeresztjét, hadiszalagon. CSICSERY-RÓNAY István: Az umani hőstett. Magyar Katonai Szemle, 1942. 9. 524. o.

⁴²⁶ Gustav Wietersheim (Breslau, 1884. II. 11. – 1974. IV. 25., Bonn): 1938.II.1-től gyalogsági tábornok. 1939.IX.1-től 1942.IX.15-ig a német XIV. gépkocsizó hadtest parancsnoka.

⁴²⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 430. o. és Tagesberichte 247. o.

⁴²⁸ UNGVÁRY Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005. 30. o. (Ennek a feladatnak egy érdekes epizódja volt a pervomajszki sörgyár kiürítése, ahonnan a részeg német és magyar katonákat csak több óra alatt tudta a kiküldött járőr elzavarni. BABUCS-MARUZS: Im. 32. o.)

⁴²⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 432. o.

repülőparancsnokság augusztus 5-én Pervomajszk környékének felderítésére adott utasítást a III. közelfelderítő századnak. A felderítés eredményeként 3 Ca-135 bombázta a szovjet csapatösszevonásokat a várostól délkeletre. Az 1/3. vadászszázadot alacsony támadó szovjet vadászok ellen, és a bombázók kísérésére vetették be többször.⁴³⁰ Német közelfelderítők jelentése alapján az umanyi bekerítésben, Podviszokoje község északi részén egy szovjet magasabb parancsnokság, valamint egy evakuálásra előkészített szállító repülő volt beazonosítható.⁴³¹ A német 17. hadsereg repülőparancsnokságának kérésére az 1/3 vadászszázad két raja alacsony támadással megsemmisítette a repülőgépet, továbbá intenzíven támadták a szovjet parancsnoki harcálláspontot.⁴³²

E hadműveleti szakasz repülők szempontjából fontos fejleménye volt még, hogy 7-én Szutyiszki-re megérkezett 7 db csapatpróbára kiküldött új Re-2000 repülőgép.⁴³³

Bár az eredeti célt – a szovjet hadseregeket Vinnyica körzetében bekeríteni – csak térben eltolva és módosítva sikerült megvalósítani a Dél Hadseregcsoportnak a végül Umanynál körülrárt és megsemmisített szovjet 6. és 12. hadseregek érzékeny veszteséget jelentettek a SzTAVKA⁴³⁴ számára.⁴³⁵ A Dél Hadseregcsoport

⁴³⁰ M. SZABÓ: Im. 149. o.

⁴³¹ B. Stenge (Becze) Csaba szerint a 12. hadsereg 15. gépesített lövészadosztályának parancsnokságát sikerült itt felderíteni. Az ANT-9 típusú szállító repülő a hadosztályparancsnok, Nyikolaj Nyikanorovics Bjelov vezérőrnagy (1941. III. 9. – VIII. 9-ig hadosztályparancsnok) kiszállítására érkezett. BECZE Csaba: „Kör Ász” Budapest, é.n. 39. o. Valójában ekkor a 15. gépesített lövészadosztály a Déli Front 9. önálló hadseregének bal szárnyát képezte.

⁴³² A német kérésre magyarázatot szolgáltat, hogy a 17. hadsereg Karl Kettembeil (Stettin, 1890. IV. 4. - München, 1976. IV. 12.) vezérőrnagy vezette repülőparancsnoksága (Koluft 17) ekkor nem rendelkezett vadász alakulattal, csak egy közel- egy távolfelderítő és egy futár századdal. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 399. és 403. o., és TOMOR, i.m. 50–55. o. A bevetésről egy vadász nem tért vissza.

⁴³³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 410. o.

⁴³⁴ A szovjet katonai irányítás legfelsőbb fóruma. 1941. július 10-én a korábbi Főparancsnokság Főhadiszállását Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásává nevezték át. Elnöke Sztálin, alelnöke Zsukov volt. 1941. VIII. 8-án, miután Sztálint a szovjet fegyveres erők legfelsőbb főparancsnokává nevezték ki, az általa vezetett legfelsőbb katonai irányító szerv nevét Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállására változtatták. Ennek orosz rövidítése volt a SzTAVKA. A főhadiszállás a legfelsőbb katonai parancsnok állandóan működő szerve volt, aminek végrehajtójaként működött a szovjet vezérkar. MVT 61. o.

⁴³⁵ Az itt kapott sokk súlyosságát jelzi, hogy ennek hatására adta ki augusztus 16-án a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága a 270. sz. rendeletét, melyben a magukat megadó parancsnokokat (így Ponyegyelint is) gyávaság vádjával illeti, és az ekként eljárókkal szemben halálbüntetést helyez kilátásba. Ponyegyelinen ezt német fogságból való szabadulása után, 1950. VIII. 25-én végre is hajtották. HRISZTOFOROV: Vaszilij: A háborús katasztrófa elhárítása érdekében tett rendkívüli intézkedések a Szovjetunióban. in: Háború és nemzeti önismeret, Szerk: BARTHA Eszter, KRAUSZ Tamás. Budapest, 2011. 33–35. o.

kezére került több mint 103.000 hadifogoly, köztük a szovjet hadseregek törzse és parancsnokai is.⁴³⁶

III.2. A NYIKOLAJEVI CSATA (1941. AUGUSZTUS 10-16.)

III.2.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 augusztusában

A német hadászati célokat ebben az időszakban Hitler július 23-án és 30-án kiadott 33. valamint 34. számú hadműveleti utasításai határozták meg. Fenti utasítások szerint az Dél Hadseregcsoport arcvonalán a szovjet alakulatokat a Dnyeper nyugati oldalán meg kell semmisíteni. További célok voltak a páncélos csapatok számára a harkovi iparvidék megszállása, a gyalogsági, valamint a hegyi csapatok számára a Krím elfoglalása.⁴³⁷

A sikeres umanyi bekerítés után a hadműveleti helyzet a következőképpen alakult a Dél Hadseregcsoportnál: északon a német 6. hadsereg az újonnan felállított szovjet 37. hadsereg⁴³⁸ kijevi hídfőjét és az attól északra levő 5. hadsereget támadta. Középen a 17. hadsereg a harcterület megtisztítását, a foglyok és zsákmányanyag összeszedését végezte Umany térségében.⁴³⁹

A középen és délen a hadműveletek üldöző jellegéből adódóan nagy iramban előretörő, átkarolást végrehajtó gépkocsizó magasabbegységek mögött messze lemaradva következtek a gyalogos alakulatok. A szovjet csapatok Dnyeper menti átkarolására tehát csak a hadseregcsoport gépkocsizó és gyorsanmozgó csapatainak volt esélyük: a német 1. páncéloscsoportnak és a magyar királyi I. gyorshadtestnek.⁴⁴⁰

A szovjet Főhadiszállás a német célt felismerve, augusztus 5-én kiadott direktívájában augusztus 10-i határidővel elrendelte a Tyulenyev tábornok⁴⁴¹ vezette Déli

⁴³⁶ WAGENER: Im. 68. o. és BOOG: Im. 485. o, von Stülpnagel az umanyi bekerítésért kapta meg a Lovagkeresztet Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 506. o. Ugyanakkor a német veszteségek is igen nagyok voltak: pl. a 4. hegyihadosztály Vinnyicától az umanyi katlan-csata végéig 52 tisztet és 1726 fő légénységi állományt veszített. STEETS: Im. 111. o.

⁴³⁷ WAGENER: Im. 348-349. o.

⁴³⁸ A 37. hadsereget a kijevi megerősített körlet csapatai, valamint az időközben erősítésként beérkezett tartalékok egységes parancsnokság alá vonására hozták létre 1941 augusztus 8-án. MVT. 117. o., MEHNER-STANEK: 151. o. Parancsnoka 1941. VIII. 6.–1941. IX. 25. között Anton Ivanovics Lopatin (Kamennaja, 1897.I.18.–Moszkva, 1965. IV. 9.) vezérőrnagy volt.

⁴³⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 441. o.

⁴⁴⁰ BOOG: Im. 510. o.

⁴⁴¹ Ivan Vladimirovics Tyulenyev. (Satrosani, 1892.I.28.–1978. VIII. 15. Moszkva): Hadseregtábornok 1940.VI.05-től. 1941. VI. 25.–1941. VIII. 30-ig a Déli front parancsnoka.

front hadseregeinek visszavonását a Csigirin-Voznyeszenszk-Dnyeszter-limanszkoje terepszakasra.⁴⁴²

A páncéloscsoport a Dnyeper mentén nagy ívben délre kanyarodva Krivoj-Rogon keresztül igyekezett a körülzárt Ogyesszától visszavonuló szovjet hadseregeket katlanba szorítani. Továbbá a lehető legtöbb átjárót épen birtokba venni és a Dnyeperen túli hadműveletekhez megteremteni az előfeltételeket, ahogy a feladatokat Hitler utasításának augusztus 12-én kiadott kiegészítése pontosította.⁴⁴³ A sugárirányban szétnyíló páncélos erők lekötötték a Cserkasszínál hídfőben levő szovjet 38. hadsereget, elfoglalták Krivoj-Rogot és bevezették a támadást Dnyeper partján fekvő Nikopol, valamint Dnyepropetrovszk felé.⁴⁴⁴ E sokirányú hadműveleti tevékenység eredményeként azonban a fő feladatot, a német 11. és a román 3. hadsereg elől délen visszavonuló Cserevicsenko tábornok vezette szovjet 9.⁴⁴⁵ és a Szofronov tábornok⁴⁴⁶ vezette Önálló Tengermelléki Hadsereg⁴⁴⁷ elvágását, az erők szétaprózása miatt a Fekete-tenger augusztus 13-i elérésével nem sikerült maradéktalanul teljesíteni.

A déli irányú hadműveleteken belül a magyar királyi I. gyorshadtest feladata a szovjetek visszavonulási útján, a Bug fekete-tengeri torkolatánál fekvő közlekedési csomópont, Nyikolajev elfoglalása volt. Az új parancshoz igazítva augusztus 10-től a hadtest az 1. páncéloscsoport alárendeltségébe került és a várakozásokkal szemben itt is maradt a hadműveleti szakasz végéig. A hadtestparancsnokság az események irányításához Voznyeszenszkbe, harcálláspontja Malinovkára települt.⁴⁴⁸

III.2.2. A nyikolajevi csata⁴⁴⁹

A gyorshadtest további működését az új alárendeltség határozta meg. Nyikolajev elfoglalásának feladatát a Werner Kempf páncélos tábornok⁴⁵⁰ vezette Kempf-csoport

⁴⁴² MVT. 118. o.

⁴⁴³ GLANTZ, David M.: Barbarossa, Charleston, 2001. 237. o.

⁴⁴⁴ WAGENER, Im. 69. o.

⁴⁴⁵ A Déli Front kötelékébe tartozó hadsereg alakulatai voltak ekkor: 14., 35., 48. lövész-, 2. lovas-, 2., és 18. gépesített hadtestek, továbbá a 80., 81., 82., 84., és 86. megerősített körletek.

⁴⁴⁶ Georgij Pavlovics Szofronov (1893. – 1973.III.?): Altábornagy 1940.VI.5-től. 1941.VII.31. – 1941.X.5-ig az Önálló Tengermelléki Hadsereg parancsnoka.

⁴⁴⁷ A Tengermelléki Seregcsoport alapjain létrehozott magasabbegység Önálló Tengermelléki Hadsereg hadrendi elnevezésen 1941. VII. – VIII. 18-ig működött. A Déli Front alárendeltségében levő hadsereg alakulatai voltak ekkor: 25., 51., és 150. lövészadosztály, 265. hadtestközvetlen tüzérezred, 69. vadászrepülő ezred. 1941. VIII. 20-tól Tengermelléki Hadseregként védte a bekerített Ogyesszát.

⁴⁴⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 448. o.

⁴⁴⁹ Lásd., 8. sz. vázlat: 84. o. A térkép forrása: NAGY, i. m.

⁴⁵⁰ Werner Kempf (Königsberg, 1886.III.9. – 1964.I.6., Bad Harzburg): páncélos tábornok: 1941.IV.1-től. 1941.I.6. – 1942.I.31-ig a német XXXXVIII. gépesített hadtest parancsnoka.

kapta. A csoport alakulatai ekkor Heinrici altábornagy⁴⁵¹ 16. gépkocsizó és Hube vezérőrnagy 16. páncélos hadosztályai, valamint a magyar királyi I. gyorshadtest voltak. A gépkocsizó alakulatok közül először az 1. gépkocsizó dandár mozdult el 10-én, hogy a város bevételére való előkészületek után, 12-én az Ingul túlpartjára átkelő 16. páncélos hadosztállyal Nyikolajevre támadjon.⁴⁵² A gyorshadtest előtti terepszakaszon a Bug és az Ingul között a szovjet 18. hadsereg 55. lövészhadtestének 130. és 17. hadtestének 164. lövészhadosztályai védekeztek Novaja Ogyessza vonalában⁴⁵³. Hadosztályparancsnokaik voltak: Szafronov⁴⁵⁴, valamint Cservinszkij⁴⁵⁵ ezredek.

A folyóközben dél felé támadó gépkocsizó dandároknek a nehéztüzérséggel támogatott szívós védelem leküzdésén túl a rendszeres ellentámadásokat is el kellett hárítaniuk.

Az új alárendeltség természetesen a magyar repülők tevékenységét is meghatározta. Így a közvetlen feladatokat az 1. páncéloscsoport repülő-parancsnoksága, (Koluft Pz. Gr. 1) adta, amelyet Gnamm ezredes⁴⁵⁶ irányított. A hadtest augusztus 10-én megindítandó támadásának előkészítésében komolyabb szerepet kaptak a gyorshadtest-közvetlen repülőerők, melyek a város bombázásával vezették be a csatát. Másnap, 11-én a támadó kötelékek (5 db. Ca-135, 6 db. Cr-42 és 5 db. Re-2000) a szovjet 9. hadsereg visszavonulási útjának kiemelt fontosságú pontjait, a nyikolajevi Bug-hidat és vasútállomást támadták, amiket sikerrel le is romboltak.⁴⁵⁷ Természetesen az egy magyar vadászrepülő-század és a csapatpróbán levő vadászrepülők nem voltak képesek a légifölény kivására, de a kitűzött célt végrehajtották, sikeresen védték a közlekedési csomópontokat és a visszavonuló oszlopokat támadó bombázókat. További kilenc igazolt légi győzelemmel gyarapították eddigi eredményeiket, egy Héja veszteség mellett.⁴⁵⁸ A mozgó hadműveletek közvetlenebb támogatása érdekében augusztus 12-én az 1/3. vadászszázad Voznyeszenszk repülőterére települt át.

⁴⁵¹ Sigfrid Heinrici (Soest, 1889. V. 10- Bad Neuheim, 1964. XI. 8.): 1941. VI. 1-től altábornagy. 1941. III.16.–1942.XI.12-ig a 16. gépesített gyalogezred parancsnoka.

⁴⁵² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 439., 446. o.

⁴⁵³ Voszemnadzataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 40-41. o. és Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 453. o., valamint GRILEV, 34. o.

⁴⁵⁴ Szemen Szergejevics Szafronov ezredes, 1941.VII.26.–X.16-ig a 130. lövészhadosztály parancsnoka.

⁴⁵⁵ Anatolij Nyikolajevics Cservinszkij ezredes, 1941.I.15.–X.16. között a 164. lövészhadosztály parancsnoka.

⁴⁵⁶ Walter Gnamm (Alpirsbach 1895. V. 28- Garmisch-Partenkirchen, 1947.IV.20.): 1940.VI.1-től ezredes. 1941.VI.22.–X.4-ig az 1. páncéloscsoport repülőparancsnoka.

⁴⁵⁷ M. SZABÓ: Im. 150. o. A gyorshadtest repülőparancsnoksága alá tartozó egységek sikeréhez a 12-én Pervomajszkba látogató Löhr vezérezredes, a 4. légiflotta parancsnoka személyesen gratulált.

⁴⁵⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 467. o.

8. sz. vázlat: A nyikolajewi csata

Augusztus 11-re az 1. gépkocsizó dandár Nyikolajewtől mintegy 35 km-re északra, Novaja Ogyesszáig nyomult előre. A hevenyészett tábori erődítések mögött védekező szovjet 130. és 164. lövészhadosztályok beásott utóvédeket és aknazáratokat hátrahagyva, harcolva vonultak vissza. Szuworovkai ellentámadásukkal mintegy 5 km-re vetették vissza a dandár támadó élét.

A 2. gépkocsizó dandár 12-ére a Novaja Ogyesszától északnyugatra levő Michajlovkánál leváltotta a német 16. gépkocsizó hadosztály részeit és támadáshoz csoportosított át.⁴⁵⁹

A lovasdandárt Miklós Béla a támadás bal szárnya, az 1. gépkocsizó dandár mögött kívánta felzárkóztatni, így az két és fél nap alatt Pervomajszktól mintegy 210 km-t menetelve átcsoportosított a gépkocsizók mögé.⁴⁶⁰

A Bug és az abba Nyikolajevnél betorkolló Ingul közrefogta háromszögben az előretörés során egyre erősödött a szovjetek ellenállása. Ez arra engedett következtetni, hogy Nyikolajeven keresztül délről a szovjet 9. hadsereg jelentősebb alakulatai akarnak visszahúzódní a Bugtól keletre.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 451. o.

⁴⁶⁰ ZSEDÉNYI: im. 18. o.

⁴⁶¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 452. o.

A két gépkocsizó dandár augusztus 12-re egymás mellé zárkózva a Bug és az Ingul közti terepszakaszon haladt előre, 30-40 km szélességben elnyújtva.

Az 1. gépkocsizó dandár csapatai sokat szenvedtek a szovjet 18. hadsereg légierejének⁴⁶² eredményes tevékenységtől is. A dandárt csak 12-én háromszor támadták szovjet vadászok, melyek közül a légvédelem 3 db-ot lelőtt.⁴⁶³

Az előrenyomulás személyi vesztesége augusztus 12-ig: 1 fő tiszt, 17 fő legénység halott, 1 tiszt és 56 fő legénység sebesült, 5 fő legénység eltűnt. Anyagi veszteség: 4 db. páncélos, 2 db. tehergépkocsi, 2 db. Botond⁴⁶⁴, 1 db. páncéltörő ágyú, 1 db. vontató, 10 db egyéb jármű.⁴⁶⁵

A szovjetek 13-án Novaja Ogyessza vonalában igen erős ellenállást tanúsítottak, amit a mélység nélkül támadó dandároknak nehezen sikerült áttörniük.⁴⁶⁶ A harcsoportok között több kilométeres hézagok voltak, melyeket csak közelbiztosítás⁴⁶⁷ töltött be, áttörési lehetőséget hagyva ezzel a szovjeteknek. A szovjet hadosztályokkal szemben a támadást tehát folyamatosan fenn kellett tartani, hogy ne tűnjön fel nekik a támadó mélység hiánya. A hézagok csökkentésére a gyorshadtest parancsnoka a hadtestközvetlen alakulatokból az 1. gépkocsizó dandárhoz a 8., a 2. gépkocsizó dandárhoz a 13. kerékpáros zászlóaljat rendelte alá. Miklós Béla a felzárkózóban levő lovasdandárt a hézagok betöltésére szeretne volna felhasználni, de ezt a német vezetés nem engedte, hanem a dandárt augusztus 14-én az Ingul keleti partjára átdobta, hogy a folyó mentén dél felé törjön előre, biztosítva annak partvonalát.⁴⁶⁸

Ennek oka az volt, hogy a folyó alsó szakaszánál az elégtelen német páncélos erők nem tudták teljesen elzárni a visszavonulás útját, csak a fontosabb átkelőhelyeket voltak képesek elfoglalni. A Nyikolajevet kelet felől megközelítő Leibstandarte SS Adolf Hitler dandárnak⁴⁶⁹ és a 16. páncéloshadosztálynak két fronton kellett harcolnia. Egyrészt az Ingulon átkelő erőkkel, másrészt a Herszon felől felmentő támadásokat indító csapatokkal. Így a két gépkocsizó dandár nyomására az Ingulon partot váltó szovjetek a német csapatok közti réseken ki tudtak préselődni és a páncéloshadosztályok szellős arcvonalán keresztül kelet felé kivonták magukat a bekerítésből.

⁴⁶² A 18. hadsereg repülő erői voltak ekkor: 64. repülőhadosztály és a 45. vegyes repülőhadosztály.

⁴⁶³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 449. o.

⁴⁶⁴ 1938-ban rendszeresített 1,5 t teherbírású, háromtengelyes terepjáró rajgépkocsi.

⁴⁶⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 450. és 467. o.

⁴⁶⁶ Tagesberichte 263. o.

⁴⁶⁷ Közelbiztosítás: az egyes csapatrészek közötti terepszakaszkok felderítését, az összeköttetés folyamatos fenntartását célzó tevékenység. Általában közelbiztosító járőrök segítségével.

⁴⁶⁸ ZSEDÉNYI: Uo.

⁴⁶⁹ Parancsnoka ekkor Joseph Dietrich (Hawangen, 1898. V.28. – Ludwigsburg, 1966. IV. 22.) SS-Gruppenführer und General der Waffen-SS volt.

Augusztus 15-én az 1. gépkocsizó dandár az Ingul folyóközi szovjet hídfőit támadta Nyikolajevet mintegy 20 km-re megközelítve.⁴⁷⁰

A 2. gépkocsizó dandár a kivonásra készülő szovjet gyalogos, lovas és gépkocsizó utóvédeken rajtaütött és megsemmisítette azokat.

Az 1. lovasdandár a Leibstandarte SS Adolf Hitler dandár jobb szárnyán, az Ingul völgyében 16. páncélosadosztály déli irányba támadó, von Arenstorff alezredes⁴⁷¹ által vezetett német 79. gépkocsizó lövészezrede mellett harcolt, a magyar gépkocsizókkal megközelítőleg egy vonalban, igen erős szovjet erővel szemben. A dandárparancsnokság légi támogatást kért, amit a III. közelfelderítő század bombázással és a támogató vadászok alacsony támadással valósítottak meg.

A nyílt terepen zajló harcot a forróság mellett a felgyújtott, mintegy 500 holdnyi területen égő búzatábla is nehezítette.⁴⁷² A dandár kerékpáros zászlóaljai e harcok során igen komoly veszteségeket szenvedtek.

Augusztus 16-án kora reggel délkelet-felől benyomult Nyikolajevre Hube vezérőrnagy 16. páncélosadosztálya.⁴⁷³

Az 1. gépkocsizó dandár a várostól mintegy 10-15 km-re északra levő Ingulparti települések még ellenálló szovjet hídfőit támadta Ingulkán és Peresadovkán, ahová a nap folyamán sikerült is betörni. A 2. gépkocsizó dandár elérte Nyikolajev északi peremét, városba vezető hidakat azonban a szovjetek felrobbantották. A lovasdandár az Ingul keleti partja mentén a hídfőikből kivonuló, kitörni szándékozó szovjetekkel állt harcban augusztus 17-ig.⁴⁷⁴

A gyorshadtest parancsnokának az volt a benyomása, hogy a német alakulatok elől a bekerítésből kiszabadult utóvédekkel harcolnak dandárai.⁴⁷⁵ Miklós Béla tábornok úgy tervezte, hogy csapatai átfésülik az elfoglalt területeket, valamint felkészülnek a további, várhatóan a Nyikolajevvel egyidőben elfoglalt Krivoj-Rog irányában történő előrevonásra. A tervek végrehajtását azonban lényegesen befolyásolta, hogy ekkorra üzemanyaghiány miatt a gyorshadtest mozgásképtelenné vált.⁴⁷⁶

Nyikolajev elfoglalásának hadműveleti szakaszában nem az eső akadályozta a harctevékenységet, annál inkább a nagy szárazság. Az olykor 49 °C-os (!) hőségben, vízhiány mellett végrehajtott menetek leginkább a lovasdandárnál éreztették

⁴⁷⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 473. o.

⁴⁷¹ Hans-Adolf von Arenstorff (Lohe, 1895. X. 18.–Brjanka-Krasznopol, 1952. V. 5.): 1939. I. 1. alezredes. 1941. V. 14.–1942. I. 14-ig a 79. gépkocsizó lövészezred parancsnoka.

⁴⁷² Hadik. 49. o.

⁴⁷³ SCHRAMM, Percy E. Szerk.: Kriegstagebuch der Oberkommandos der Wehrmacht 1940-1941. München, 1982. (Továbbiakban: KTB OKW), 576. o.

⁴⁷⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 478. o.

⁴⁷⁵ Uo. 476. o.

⁴⁷⁶ Uo. 477. o.

hatásukat. Az egyébként is fogyó lóállomány további 1/3-dal csökkent; sok ló kapott hőgutát.⁴⁷⁷ A lovas részek így mindössze egy, kíméltre szoruló ezredre fogyatkoztak.

Külön ki kell emelni a gyorshadtest repülő alakulatainak e hadműveleti szakasz alatti működését.⁴⁷⁸ Mint említettük, a csata bevezetése is bombatámadással kezdődött, de az egész nyikolajevi hadművelet alatt igen sok bevetést hajtottak végre mindhárom repülő csapatnem pilótái. Az I. közelfelderítő-század – általában vadászbiztosítás nélkül – értékes légi felvételeket készített az átkelőkről és a visszavonuló oszlopokról, továbbá a harc feladására felszólító röpcédulákat szórt le a Nykolajeven át visszavonuló szovjet csapatoknak.⁴⁷⁹ 13-án Gnamm alezredez kérésére a Nykolajevra támadó német alakulatokat oldalazó tüzellel elárasztó ágyúnaszádot alacsony támadással tették irányíthatatlanná az I. közelfelderítő század repülői. Az 1/3. vadászszázad és a különleges vadászraj is folytatott harcászati felderítést – pl. német kérésre 16-án Herszon felett, ahol megállapították, hogy a szovjetek a repülőtereket kiürítették – valamint általában a bombázókat biztosították. A vegyes bombázó század repülői augusztus 15-től kezdve folyamatosan támadták a gyorscsapatok előtt visszavonuló szovjet alakulatokat, valamint a Bug deltájában a 2. gépkocsizó dandár oldalát veszélyeztető monitorokat⁴⁸⁰. Sikeres bevetéseket hajtottak végre továbbá a 16. páncélos hadosztály arcvonalán átjutott szovjet alakulatok ellen is. Személyi veszteséget ez idő alatt nem szenvedtek el a repülőcsapatok, a bevetések során megsérült 2 felderítő és egy bombázó javíthatónak bizonyult.

Az augusztus 17-én lezáruló nyikolajevi csata során az 1. páncéloscsoport az eredetileg szemben álló erőkből az óriási szovjet veszteség mellett a várt 40-45.000 főből csak mintegy 2600-at (köztük egy tábornokot) tudott foglyul ejteni, a döntő többségnek sikerült kivonnia magát a bekerítésből.⁴⁸¹ Magyar fogságba is mindösszesen kb. 2000 szovjet katona esett.⁴⁸² Von Kleist vezérezredez elégedettségét fejezte ki a gyorshadtest Nyikolajev körüli teljesítményével kapcsolatban.⁴⁸³

⁴⁷⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 487. o.

⁴⁷⁸ Ua. 504. o.

⁴⁷⁹ ZÁMBÓ Dezső: Hadak útján jártunk. Repülőnapló a szovjetorosz háborúból. Budapest, 1942. 98. o.

⁴⁸⁰ Monitor: puska, géppuska, valamint könnyű lövegek találatai ellen páncélozott, kis merülésű folyami hajóegység, amelynek nagyobb ürméretű ágyúi, géppuskái vannak.

⁴⁸¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 479. o.

⁴⁸² 6971 / eln. 1. vkf.- 1941. Major Jenő: Tapasztalatok az 1941. évi orosz hadjáratból, 9. o. A továbbiakban: Major: Tapasztalatok)

⁴⁸³ Uo. 498. o. A korábbi hadművelési szakaszokkal kapcsolatos kitüntetési felterjesztések is ekkortájt érkeztek meg a gyorshadtesthez. Ekkor kapták meg a Vaskereszt 2. fokozatát a hadtestparancsnok és a dandárparancsnokok. Uo. 495. o.

III.2.3. Hadműveleti szünet (1941. augusztus 19-29.)

A nyikolajevi hadműveletben egyrészt a támadó alakulatok alacsonyabb létszáma nehezítette a célok végrehajtását, másfelől az utánpótlási útvonalak megnyúlása is éreztette hatását. Az üzemanyaghiány olykor leállással fenyegette a támadást, mivel a kiutalt üzemanyagot több mint 200 km-rel hátrébb levő állomásokról kellett volna elhozni, ehhez pedig a gyorshadtestnek nem volt elegendő szállítókapacitása.⁴⁸⁴

A nyikolajevi csata után a gyorshadtest végre pihenőt kapott. Miklós Béla tábornok már augusztus 3. óta szorgalmazta egy hosszabb feltöltési időszak jóváhagyását a német 17. hadsereg parancsnokságánál. Erre azonban a német támadás üteme és a hadműveleti helyzet miatt nem volt lehetőség. A feltöltésre, javítások elvégzésére nagy szükség volt, hiszen a hadtest már negyvenöt napja egyfolytában harcolt, illetve menetelt. A nyikolajevi csata befejeztére a készletek teljesen kimerültek. Az utánpótlási vonalak hossza miatt a feltöltés és az elhasználódott gépjárművek, harceszközök javítása egyelőre lehetetlen volt. A hadtest pihentetési gyülekező körzeteként kijelölt Krivoj-Rog-délnyugat térségbe való felzárkózást csak az üzemanyag beérkezésének ütemében, lépcsőzetesen lehetett tehát végrehajtani.

Augusztus 19-én a gyorshadtest – kikerülve a Kempf-csoportból – az 1. páncéloscsoport közvetlen alárendeltségébe lépett.⁴⁸⁵ További feladata a dandárok előrevonása volt Krivoj-Rog irányába, ahová 20-án a hadtestparancsnokság is áttelepült. A mintegy 150 km-es útra legkorábban az 1. gépkocsizó dandár indult meg, de üzemanyag kiszabata az elhasznált gépjármű-motorok túlfogyasztása miatt Novij Bugig elfogyott, így egyelőre csak az út 2/3-át tudta megtenni.⁴⁸⁶ Ez után csak részenként, 27-ére sikerült Krivoj-Rog térségébe vonulniuk. A lovasdandárnál csak a gépkocsizó és kerékpáros részek tudtak 20-án megindulni előre.

A Pervomajszkban (Nyikolajevtől kb. 150 km) kiutalt üzemanyagért a kiújult nagy esőzések miatt felázott utakon csak augusztus 26-ra tudott megérkezni a felvételező csoport.⁴⁸⁷

A 2. gépkocsizó dandár az üzemanyag beérkezése után, augusztus 27-én tudta megvalósítani előrevonását.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Zsedényi szerint volt alkalom, hogy a kiutalt üzemanyagot 500-700 km távolságból kellett volna elszállítani, így a gyorshadtest kénytelen volt az átvételt megtagadni. Uő. im. 19. o.

⁴⁸⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 486. o.

⁴⁸⁶ Uo. 497. o.

⁴⁸⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 516. o.

⁴⁸⁸ A gyorshadtest előrevonása a kiszámíthatatlan indulási és beérkezési időpontok miatt nehéz helyzetbe hozta a német forgalomirányítókat, akiknek a Krivoj Rog felé vezető egyetlen úton kellett a német 11. és 17. hadseregek részeit, valamint a 16. páncélosadosztályt is előre mozgatniuk. Uo. 498. o.

A gyorshadtest alakulatai végül augusztus 28-ra érték el teljesen az eredetileg kijelölt gyülekezési körletet, Krivoj-Rog térségét, ahonnan a következő napokban az újabb alkalmazás helyére, a Dnyeper zaporozsjei kanyarulatába vonultak.

Mialatt a gyorshadtest gépkocsizó, kerékpáros és lovas alakulatai a harcmentes feltöltéssel foglalkoztak, a hadtest repülőcsoportja folyamatos légi támogatást nyújtott az előretörő német 1. páncéloscsoportnak. Az augusztus 19-én Krivoj-Rogba áttelepült a 1/3. vadászrepülő-század és a III. közelfelderítő század (ez utóbbi 29-én tovább költözött Tomakovkára). Ugyanekkor a vegyes bombázó század Pervomajszkba települt át, míg az I. közelfelderítő század 21-én Kazankára.⁴⁸⁹ A repülést a kiújuló esőzés több napra megbénította.

A vadászszázad egy raja 26-án a dnyepropetrovszki német hídfő védelmére repült, amit a szovjetek igen erősen támadtak a levegőből. Az alacsony támadást végrehajtó 10 szovjet vadász közül 5-öt lelőttek.⁴⁹⁰ A gyorshadtest 1/3. vadászszázada és a különleges vadászraj a következő nap délelőttjén rajonkénti bevetésekkel további 10 légi győzelmet aratott az uljanovkai repülőtérről éppen felszálló szovjet vadászrepülőök ellen, egy veszteség mellett.⁴⁹¹

Augusztus 28-án változás történt a gyorshadtest-közvetlen repülőparancsnok személyében, Orosz Béla alezredest beosztásában Gyiresy Sándor alezredes váltotta fel.⁴⁹²

Az I. gyorshadtest repülőcsoport erőinek mérlege augusztus 27-ig Orosz alezredes szerint 555 bevetés, 40 t bomba ledobása, 27+4 (bombázó repülőök elhárító tüzétől) légi győzelem és 5 repülő veszteség volt.⁴⁹³

III.3. FOLYAMVÉDELEM A DNYEPERNÉL (1941. AUGUSZTUS 30-OKTÓBER 6.)

III.3.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 szeptemberében⁴⁹⁴

A szovjet hadvezetés augusztus 19-én adta ki a Délnyugati Front csapatainak az új feladatot, miszerint a Dnyeper vonalára felzárkózva szívósan védjék a jobb-parti

⁴⁸⁹ ZÁMBÓ: i. m. 108. o.

⁴⁹⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 520. o.

⁴⁹¹ Uo. 526. o. von Kleist vezérezredes külön gratulált a gyorshadtestnek az eredményes repülő bevetésekhez.

⁴⁹² TOMOR: i. m.: 92. o.

⁴⁹³ OROSZ Béla: A magyar légierők teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig. Budapest, 1942. 47. o. Az elveszett/megsemmisült repülőgépek: 3 db. CR-42, 1db. Re-2000, 1 db. Ju-86K.

⁴⁹⁴ Lásd: 1. számú vázlat: 13. o.

Ukrajnát, a Donyec-medencét és Észak-Kaukázust a Dnyepropetrovszk-Zaporozsje-Herszon vonalon.⁴⁹⁵

Hitler augusztus 21-i, 35. számú parancsa ugyanakkor az OKH korábbi tervének megváltoztatásával a Moszkva ellen irányuló hadművelet helyett a tél beállta előtt új feladatot szabott. A Krím, valamint a Donyec környéki szén- és iparvidék kézbevétele lett az elsődleges feladat. Ezen belül a Közép- és Dél Hadseregcsoport találkozásánál a támadás továbbvitelét szabta meg Rosztov és Harkov irányába, továbbá a Krím elfoglalását jelölte meg hadászati célként, amihez a Dnyeper vonalában megszilárdított szovjet védelmet át kellett törni.⁴⁹⁶

A megadott célokon belül a Dél Hadseregcsoport feladatai a következők voltak: a Dnyeperen átkelve Rosztov-Harkov főttámadási irányba előretörni. A 6. hadsereggel a Gyesznán át északról, az 1. páncéloscsoport segítségével pedig a Dnyeperen át délről a Malinovszkij altábornagy⁴⁹⁷ parancsnoksága alatt újjászervezett szovjet 6. hadsereg⁴⁹⁸ mögé kerülni és megsemmisíteni azt.⁴⁹⁹ Amennyiben sikerül a Dnyeper mentén dél felé elérni az Azovi-tengert, valamint északkelet felé Harkovot, akkor lehetőség nyílik elvágni egyrészt a krími, másrészt a kijevi szovjet erőket: a Déli és a Délnyugati Frontot.⁵⁰⁰

A fentieknek megfelelően az 1. páncéloscsoport Mackensen lovassági tábornok vezette⁵⁰¹ III. gépkocsizó hadteste és XIV. gépkocsizó hadtestének részei kemény harcban augusztus 17–25. között felszámolták a szovjet Dnyeper-védelem nyugat felé kiugró dnyepropetrovszki hídfőjét, elfoglalták a várost, és a sikert továbbfejlesztve 29-ére hídfőt alkottak a folyó bal partján.⁵⁰² E hídfőbe ezután a páncéloscsoport mind több és több alakulatot igyekezett átvonni a további műveletek megalapozásához. A hídfő kiépítése gyakorlatilag azt a célt szolgálta, hogy a szovjetekkel elhitesse, hogy a Dél Hadseregcsoport a fő áttörést itt akarja el-

⁴⁹⁵ Voszmemnadszataja v szrazsennyija za rogyinu. 46. o.

⁴⁹⁶ KTB OKW. 1061-1062. o.

⁴⁹⁷ Rogyjon Jakovlevics Malinovszkij (Ogyessza, 1898. XI. 23.–Moszkva, 1967. III. 31.): 1940. VI. 4-től altábornagy. 1941. III. 13.–VIII. 25-ig a 48. lövészhadtest parancsnoka, majd 1941.VIII.25.–1941. XII.?-ig a 6. hadsereg parancsnoka.

⁴⁹⁸ Az umanyi katlanban megsemmisült és VIII. 10-én feloszlott 6. hadsereget 1941.VIII.25-én szervezték újjá a volt Tartalék Hadsereg bázisán. Alkulatai voltak ekkor: a 169., 226., 230., 255., 273., 275. lövészadosztályok, a 26., 28 lovashadosztályok, valamint a 8. páncélosadosztály, továbbá a 44. vadászpülöhadosztály. MEHNER, Kurt – Staněk, Jaroslav: Armee unter dem Roten Stern. Osnabrück, 1999. 142. o. és Szovjetszkaja vojennaja enciklopedia. 5. kötet. (Szerk. biz. elnöke: OGARKOV, N. V., Moszkva, 1980.

⁴⁹⁹ WAGENER: Im. 74–75. o.

⁵⁰⁰ BOOG: Im. 518. o. és Major: tapasztalatok, 9. o.

⁵⁰¹ Eberhard von Mackensen (Bromberg, 1889. IX. 24.–1969. V. 19., Alt-Mühlendorf): lovassági tábornok 1940. VIII. 1-től. 1941. I. 15.–1942. XI. 22. között a III. gépkocsizó hadtest parancsnoka.

⁵⁰² Ehhez szükség volt arra is, hogy több hidat sikerült kézbe venni, mielőtt a szovjetek felrobbantották volna. KTB OKW, 579–580. o.

érni és így a Kremencsugnál a német 17. hadsereg von Briesen gyalogsági tábornok vezette LII. és Kortzfleisch gyalogsági tábornok⁵⁰³ vezette XI. hadtestei⁵⁰⁴ által kifejlesztett másik hídfőről elterelje a figyelmet.⁵⁰⁵ Hasonló hídfőt sikerült képeznie a Dnyeperen a Dél-Hadseregcsoport jobbszárnyán a német 11. hadseregnek Kahovkánál, még augusztus 30-án. A hídfő kiterjesztése tette lehetővé a Déli Front 9. hadserege ellen szeptember 9-én indított támadást, aminek következtében a szovjetek a Dnyeper vonaláról keleti irányba visszavonultak a Balki-Novonyikolajevka-Melitopol-Azovi-tenger vonalra.⁵⁰⁶

A siker egyik fő feltétele azonban az volt, hogy a Dnyepetrovszk-Zaporozsje közötti nagy Dnyeper-kanyarulat biztosítva legyen a folyó mögött védekező szovjetek ellentámadásaival szemben, nehogy az umanyi megsemmisülés után újjászervezett, Galanin vezérőrnagy⁵⁰⁷ vezette szovjet 12. hadsereg⁵⁰⁸ egy áttöréssel a támadó szárnyak mögé kerülhessen.⁵⁰⁹ A német hadvezetés ezt a kiemelkedően fontos feladatot bízta a Kremencsughoz vonuló német XIV. gépkocsizó hadtestet felváltó magyar királyi I. gyorshadtestre.⁵¹⁰ A Dél Hadseregcsoport – Halder által is rögzített – benyomása szerint a gyorshadtest ekkor még a „*saját hadosztályokénál nem rosszabb*” harcértékkel rendelkezett.⁵¹¹ Feltehetően ez is közrejátszott abban, hogy a hadtestnek egy, a valós erejét meghaladó feladatot kellett ellátnia: mintegy 200 km-es szakaszon védeni a Dnyeper partját a túloldali szovjet 12. és 18. hadseregekkel szemben, melyeknek közbülső sávhatára a Dnyeper-Orehov vonal volt.

A gyorshadtest rendelkezésére álló erők lehetőségein többszörösen túlmutató, védelmi vonalára nehezedő több hetes, állandó nyomás csak Kijev szeptember

⁵⁰³ Joachim von Kortzfleisch (Braunschweig, 1890. I. 3. – 1945. IV. 20. Wulwesort) gyalogsági tábornok. 1940. VIII. 1-től. 1940. III. 1. – 1941. X. 6-ig a XI. hadtest parancsnoka.

⁵⁰⁴ A német LII. hadtest alakulatai voltak ekkor: 97. és 100. könnyű gyaloghadosztályok, valamint a 76 gyaloghadosztály. A német XI. hadtest alakulatai voltak ekkor: 101. könnyű, valamint a 125., 239., és 257. gyaloghadosztályok.

⁵⁰⁵ A kremencsugi hídfőt az 1. páncéloscsoport XXXXVIII. és XIV. hadtestei szélesítették ki. A támadást szeptember 11-én indították meg. WAGENER: Im. 77–78. o.

⁵⁰⁶ Voszmenadzataja v szrazsennyija za rogyinu. 49. o.

⁵⁰⁷ Ivan Vasziljevics Galanin (1899.VII.25. – 1958.XI.12.): Vezérőrnagy: 1940.VI.5-től. 1941.VIII.?. – 1941.X.?-ig a XVII. lövészhadtest bázisán újjászervezett 12. hadsereg parancsnoka.

⁵⁰⁸ Az augusztusban újjászervezett szovjet 12. hadsereg alakulatai voltak 1941. szeptember 1-től: a 270. és 274. lövészadosztály, a 268. és 374. tüzérezredek, a 11. páncélos hadosztály, és az 50., 524. pontonhídandárok. Légieréjét a 64. vadászpilóta hadosztály 181. vadászpilóta ezrede adta. GRILEV: 43. o.

⁵⁰⁹ BOOG: Im. 510. o.

⁵¹⁰ A várható feladatról augusztus 21-én értesült Makray vezérkari alezredes összekötő csoportja. 26-án már azt is lehetett tudni, hogy Zaporozsjtól északra várható a kijelölt terület átvétele. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 498. és 517. o.

⁵¹¹ JACOBSEN: Im. 523. o. Kérdés azonban, hogy ennek a benyomásnak a kialakulásában volt-e, és ha igen, mennyi szerepe az összekötő feladatokat ellátó Makray vezérkari alezredesnek. Lásd például a lovasdandár kivonásáról szóló vitát fentebb.

26-i elfoglalása után enyhült. Október 1-jén a német 1. páncéloscsoport alakulatai a dnyepropetrovszki hídfőből kelet-délkelet felé előrenyomulva átkarolással fenyegették a Déli Front gyorshadtesttel szemben álló szovjet 12. hadseregét. A szovjetek visszavonulása után, október 5-én a gyorshadtest újra megszállhatta védelmi szakaszán a szovjet túlerő nyomására szeptember 5-én kiürített zaporozsjei szigetet.

III.3.2. Folyamvédelem a Dnyepernél I. szakasz: 1941. augusztus 30-szeptember 6.⁵¹²

A várható feladat előtti szemlélésre augusztus 27-én került sor, amikor is a gyors csapatok parancsnokai végigjárták a Dnyeper Nikopol melletti és zaporozsjei folyamszakaszait a német 16. és 25. gépkocsizó hadosztályoknál.⁵¹³ A felfrissítés miatt kivonásra kerülő hadosztályoktól⁵¹⁴ védelemre átveendő Dnyeper-szakasz kiterjedése megközelítette a 200 km-t: Zaporozsjétől észak felé légvonalban 70 km, dél felé 100 km hosszon nyúlt el. Már ekkor látható volt, hogy a főellenállási vonal⁵¹⁵ nagy kiterjedése csak támpontszerű megszállást tesz lehetővé.⁵¹⁶

A gyorshadtest védelmi terepszakaszával szemben a Déli Front Galanin vezérőrnagy és Szmirnov altábornagy vezette 12. és 18. hadseregeinek alakulatai álltak. Sávhatáruk az Orjehov-Nikopol vonal volt. Zaporozsjétől északra a szovjet 12. hadsereg 274., délre, a sávhatárig, a 270. lövészadosztálya védekezett. A várost fogolyvallomások alapján az 545. őrhadosztály tartotta kézben.⁵¹⁷ A szovjet 18. hadsereg Dnyeper-védelmének középpontjában, Malaja Lepetichánál a 164. lövészadosztály, bal szárnyán Gornovsztajevkiig a 130. lövészadosztály védekezett. Jobb szárnyán – a gyorshadtest déli védelmi szakaszát képező 1. gépkocsizó dandárral szemben – a 30. lovashadosztály állt.⁵¹⁸

⁵¹² Lásd: 9. sz. vázlat: 93. o. A térkép forrása: NAGY, i. m. 15. o.

⁵¹³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2323. 528. o.

⁵¹⁴ SCHMITZ et al.: 3. k. 466. és 4. k. 822. o.

⁵¹⁵ A korabeli katonai terminológia szerint a védelmi szakasz ellenség felé néző oldalának védműveit összekötő vonal.

⁵¹⁶ A feladat aránytalanságát mutatja, hogy az érvényben levő harcászati szabályzat megkötése így szólt: „Zászlóaljnak általában ne adjunk 3 km-nél nagyobb kiterjedést.” Harcászati szabályzat I. köt. Budapest, 1939. 176. o. Összevetésként: egy szovjet lövészadosztály (3 db. 3 zászlóaljból álló lövészrezd) számára 10 km hosszú védelmi szakasz volt megszabva. Helyzetjelentés, 104. o., és: A Szovjet haderő ismertetése csapat- és osztályparancsnokok részére. Budapest, 1942. 9. o.

⁵¹⁷ Ezt szeptemberi fogolyvallomások is megerősítették. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 601. és 728. o. A 12. hadsereg további alakulatai voltak: a 11. harckocsihadosztály, az 50. és 524. utászászlóalj. GRILEV, 43. o.

⁵¹⁸ Voszennadszataja v szracsennyija za rogyinu. 46. o. A védelem második lépcsőjében a 96. hegyihadosztály, állt. Tüzérségét a 437. hadseregközvetlen tüzérezred, valamint a 30. és a 82. légvédelmi tüzérezredek alkották. GRILEV, 43. o.

Az eredeti tervek szerint a gyorshadtest folyamvédelmi tevékenysége szeptember 6-8-ig volt várható, utána: pihenő Krivoj-Rogban, majd a 17. hadsereg hátsó részeinek biztosítását látta volna el, vagy Dnyepropetrovszkon keresztül előrevonva az 1. páncéloscsoport mögött került volna bevetésre.⁵¹⁹

A kijelölt folyamszakaszok elfoglalását a 2. gépkocsizó dandár kezdte meg augusztus 30-án. Az 1. gépkocsizó dandár csak ezt követően, az üzemanyag beérkezése után tudott elmozdulni. A német alakulatok teljes felváltását 31-ére fejezte be a gyorshadtest.⁵²⁰ A hadtestparancsnokság vezetési törzse a védelmi szakaszhoz közel, Tomakovkára települt.⁵²¹

9. sz. vázlat: A Dnyeper-védelem első szakasza

A folyó biztosításának súlypontjában a 12 km hosszú és 3 km széles zaporozsjei sziget védelme volt, mert annak elfoglalásával a szovjetek könnyebben alkothattak volna hídfőt a nyugati parton. A sziget a 2. gépkocsizó dandár lehetőségeihez képest szűkre szabott, mintegy 55 km-es fővédővonalába esett. Az erők elosztásakor ezért a dandárt megerősítették a hadtestközvetlen tüzérséggel és a lovasdandár

⁵¹⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 562. o. Természetesen ezt a hadműveleti helyzet időközben többszörösen felülírta. Hitler 1941. szeptember 6-án kiadott 35. számú hadműveleti utasításában a magyar csapatokkal, mint a német 1. páncéloscsoport Kremencsugi hídfőből idítandó támadásának egyik magasabb egységként számol. (A német 198. gyaloghadosztály és az olasz expedíciós alakulatok mellett.) GLANTZ, 239–240. o.

⁵²⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 547. o.

⁵²¹ Ellátó részei maradtak Krivoj-Rogban. Uo. 525. o.

gépvoztatású tüzérosztályával. A folyó vízállását nagyban befolyásolta, hogy a szovjetek a Zaporozsjétől északra épült óriási duzzasztógátat felrobbantották. Így a védelem alsó szakaszán, a víztározóból kizúduló víz nagy kiterjedésű, járhatatlan, mocsaras-lápos területet hozott létre, ami a védők helyzetét könnyítette, ugyanakkor a leapadt folyó a várostól északra sok helyen gázolhatóvá vált. A domborzati viszonyok sem kedveztek a védelemre készülő magyar erőknek, mert Zaporozsjéből a szovjetek beláthatták a lapos, főnyes szigetet. A sziget déli részét a németek elaknásították, és a levonuló ár után felszínre került szárazföldet az aknazár miatt a gépkocsizók nem tudták megszállni. (Később ez a szigetrész lett a szovjet támadások fő kiindulópontja.)⁵²² A folyó menti terepet a meredek nyugati parton vízfolyások vájta mély horhosok szeldelték, facsoportok, erdőcskék tarkították, ami a védők számára ugyanúgy kitűnő rejtőzési lehetőséget biztosított nappal, mint az átszivárgó szovjet felderítőknak, partizáncsoportoknak éjjel.⁵²³ A gyorshadtest folyamvédelmének felépítése a rendelkezésre álló erők adta szűkös lehetőségeket és a terep adottságait figyelembe véve a következő volt:

Első vonal: egymástól 800-3000 (!) m-re levő tábori őrsök, figyelők a vízparton. Összeköttetés látás útján és mozgó járőrökkel. A nehéz tüzfegyverek a szigettel szemben összpontosítva. Dandár tartalékok: egy puskás és egy forgalomszabályozó-század és néhány (üzemanyaggal fel nem töltött) harcokcsi. Tüzérség: zászlóaljanként egy könnyűüteg, középen kettő – váltóállásokban a nagy kiterjedés miatt. Légvédelem a dandár középső zászlóaljánál, súllyal a fő berepülési irányon (Nikopol). A gyér védelmi erőket a folyópart műszaki záraival egészítették ki, botló és tányéraknák, drótakadályok telepítésével. Továbbá a számba vehető vízi eszközöket mind áthúzták saját partra.⁵²⁴

A szembenálló szovjetek tevékenysége kettős volt. Egyrészt a reguláris egységek erős tüzérségi támogatás mellett felderítő vállalkozásokat, nyílt partváltási kísérleteket hajtottak végre. Másrészt az általában éjjel átkelő kiképzett partizán egységek, döntően halászoknak, hajósnak és egyéb vízen dolgozó embereknek öltözve polgári

⁵²² ZSEDÉNYI: Im. 22. o.

⁵²³ A gépesített hadviselés következtében a gyorsan előre törő német és magyar alakulatok mögött a bekerített, szétvert szovjet csapatrészekből, polgári önkéntesekből, kommunista párttagokból különböző szervezetségű partizán alakulatok jöttek létre. Az irreguláris hadviseléssel a gyorshadtest alakulatainak leginkább az üldöző harcokat követő folyamvédelmi időszakban kellett szembeállnia, amikor a partizán csapatok több fajtájával is fel kellett venniük a harcot: a reguláris katonákból szervezett partizánoktól kezdve a polgári lakosság közé elvegyült diverzánsokon keresztül a Dnyeperen átdobott szabotázs-különítményig bezárólag. A partizán alakulatok szervezetéről bővebben lásd: A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 10. Partizánharcok. Budapest, 1942. 67 o.

⁵²⁴ MAJOR: Im. 199. o. A harcokcsik üzemanyag nélküli tartalékok voltak, mert a dandár kevés tartaléka nem volt kiosztható. Miután minden számba vehető erőre szükség volt, a forgalomszabályozók előírás ellenesen szovjet Tokarev automata puskákkal lettek felszerelve, mert a rendszeresített kézi fegyverük (37 M pisztoly) kevés volt a védelmi harchoz.

ruhában, a magyar vonalak mögötti községekben szervezték az ellenállást, rombolták a hír- és utánpótlási vonalakat.⁵²⁵

A szigettől északra a lovasdandár gépkocsizó és kerékpáros részeiből Ankay-Anesini Győző vezérkari ezredes parancsnoksága alatt felállított harccsoport,⁵²⁶ délre az 1. gépkocsizó dandár rendezkedett be védelemre. A lovasdandár lovas részei az eddigi hadműveletek miatt olyan mértékű állatelhullást szenvedtek el, hogy csak gyalogos harcra voltak bevetethők. Ez védelemben megfelelt ugyan, de további alkalmazásuk kérdésessé vált.

A folyóbiztosítás – a fenti nehézségek miatt – nappal tulajdonképpen csak a tábori őrsök közti szakaszok megfigyelését, éjszaka pedig állandó járőrözést jelenthetett. Az éjjel átjutott egységeket nappal igyekeztek bekeríteni, elvágni a visszavonulási úttól és felszámolni. A folyamatos igénybevétel rendkívül megterhelte a gyorsadtest csapatait.

A Wietersheim gyalogsági tábornok⁵²⁷ vezette XIV. hadtestet felváltó gyorscsapatok már a védelmi vonalak elfoglalásának első napjától, augusztus 31-től kezdve kénytelenek voltak felvenni a harcot a Dnyeperen túlról átszivárgó szovjet felderítő vállalkozásokkal. Az 1. gépkocsizó dandárt Nikopolban erős tűz alatt tartotta a folyó túlpártjáról a szovjet 18. hadsereg 437. hadtestközvetlen tüzérezrede.⁵²⁸ A dandár légvédelme egy szovjet vadász- és két bombázó repülőt lőtt le.⁵²⁹

A 2. gépkocsizó dandár zaporozsjei szigeten levő előretolt részei szintén heves tűz alatt álltak. Zaporozsjeban kiterjedt vasúti és közúti szállításokat figyeltek meg, amiket tüzérségi tüzellel igyekeztek zavarni. A dandártörzset egy polgári ruhás, megadást színlelő csoport támadta meg, amit „*harcon kívül helyeztek*”.⁵³⁰

A folyamamvédelmen túl a gyorsadtest műszaki alakulatai a 152. gépkocsizó utász-zászlóalj vezetésével a dnyepropetrovszki német hídfőből indítandó hadművelet előkészítéseként a dnyepropetrovszki két pályás, két szintű vasúti és közúti híd megtisztítását kapták feladatul. A hídon a szovjetek visszavonulásuk során felrobbantottak

⁵²⁵ Ez utóbbiak kiszűrése nagy gondot okozott a gyorsadtest-parancsnokságnak. Ellenrendszabályként eltiltották a polgári lakosságot a Dnyeper partjára járástól, és ezután minden ott felbukkanó civilre tüzet nyitottak. Miután ez sem vezetett eredményre, hiszen a helyieknek szükségük volt vízre és a halászat biztosította élelelmre, így kiürítették a vízparti falvakat és megfélemlítéssel kiadatták a lakossággal a közbe vegyült partizánokat. MAJOR, Im: 201. o. és ZSEDÉNYI Im: 23. o.

⁵²⁶ A csoport részei voltak: a 13. és a 14. kerékpáros zászlóalj, a 3. gépvontatású közepes tüzérsztály, az 1. és a 2. légvédelmi gépágyús üteg, az 1. lovas páncélos zászlóalj, az 1. lovas utászszázad, az 1. lovasdandár vonat gépkocsizó része, és a 3., 4. huszárezredek páncéltörő ágyús századai. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 831. o.

⁵²⁷ Gustav Wietersheim (Breslau, 1884. II. 11. – 1974. IV. 25., Bonn): 1938.II.1-től gyalogsági tábornok. 1939.IX.1. – 1942.IX.15-ig a német XIV. gépkocsizó hadtest parancsnoka.

⁵²⁸ A szovjet 18. hadsereg alakulatai 1941. szeptember. 1-től a 130. és 174. lövészadosztály, a 96. hegyilövészadosztály, a 30. lovashadosztály voltak. Tüzérségét a 437. hadtestközvetlen, valamint a 30. és a 82. légvédelmi tüzérezredek alkották. GRILEV, 43. o.

⁵²⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2325. 552. o.

⁵³⁰ Ua. 2325. 553. o

két 240 tonnás mozdonyt, amelyek közül az egyik a vízbe fordult, a másik a pályán maradt. A munkát az állandó szovjet tüzérségi tűz ellenére az utászok – nagy leleményességről tanúságot téve – néhány nap alatt elvégezték.⁵³¹

Szeptember 2-án folytatódott a szovjet felderítő és lefogyó tevékenység. Állandó tüzérségi tűz alatt tartották Nikopolt és a zaporozsjei szigetet, továbbá folyamatos járőr vállalkozásokat, valamint erős légitámadásokat indítottak a túlpartról. Céljuk ezzel a magyar oldal védelmének kipuhatolása, erejének felmérése volt.

A 2. gépkocsizó dandár tüzérségi tűzzel és járőrökkel színlelt támadást kísérelt meg a zaporozsjei szigetről, de az erős szovjet zárótűzben nem sikerült átjutniuk a túlpartra. A támadás célja az ezzel egy időben a dnyepropetrovszki hídfőből a német LII. hadtest által indított hídfőbővítési kísérletének leplezése volt.⁵³² Válaszként a szovjetek a sziget déli részén század erejű betörést hajtottak végre, amelyet a dandár 17 foglyot ejtve elszigetelt.

Az 1. gépkocsizó dandár arcvonala egész nap folyamatosan tűz alatt volt, előtte a szigeteken megfigyelő járőrök mozogtak. A dandár légvédelme egy szovjet bombázót lelőtt.⁵³³

A német 1. páncéloscsoport dnyepropetrovszki hídfőből folytatott támadását a gyorshadtest-közvetlen repülőcsoport 1/3. vadászrepülő-százada támogatta, légi oltalmazással, illetve alacsony támadással.⁵³⁴

Szeptember 3-án a szovjetek tovább fokozták felderítő tevékenységüket. Több jel arra mutatott, hogy egy szélesebb körű támadás van kibontakozóban a zaporozsjei sziget elfoglalására, az azon húzódó kettős (vasúti és közúti) híd birtokba vételéért.

Az 1. gépkocsizó dandárnál Nikopollal szemben a szovjet 18. hadsereg 96. hegyilövész hadosztálya, Sepetov ezredes vezetésével délután, a 437. hadtestközvetlen tüzérezred erős tüzérségi támogatása mellett több ponton átkelést kísérelt meg, ami a gyalogsági tűzben végül összeomlott. A várost védő 2. gépkocsizó zászlóalj az állandó partizán tevékenység miatt éjjel kitelepítette a lakosságát.⁵³⁵

A zaporozsjei sziget déli csücskével szemben a magyar egységek tüzérség állásba vonását és átkeléshez használatos úszó járművek csoportosítását figyelték meg.⁵³⁶ Ezekon kívül a szovjetek a gyorscsapatok egész arcvonalával szemközt megszállták az apróbb szigeteket. A zaporozsjei szigetet védő 2. gépkocsizó dandár jelentése

⁵³¹ Sikerült a városi műegytemről megszerezni a híd rajzait, majd a mozdonyt felemelve éjszaka a műszakiak kicserélték alatta a rongált síneket és levontatták a hídról. Az elkészült hídra a szovjet felderítés megtévesztésére egy deszkából készített vonatmakettet helyeztek. LOVIK Károly et al.: Hat haditudósító a vörös harctéren. Budapest, é. n., 120–122. o. és ZAKARIÁS: im. 128–130. o.

⁵³² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2325. 555. o.

⁵³³ Uo. 554. o.

⁵³⁴ M. SZABÓ: Im. 151. o.

⁵³⁵ A páncélosokkal megerősített gépkocsizó gyalogság a városi kenyérgyár területére gyűjtötte össze a civileket, mert a városból többször hátulról lőtték a partvédő csapatrészeket. CHAPÓ: Im. 560–562. o.

⁵³⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 559. o.

szerint a sziget déli részéről nem sikerült az elkeseredetten védekező szovjeteket kivetni, sőt erejük már 2-3 zászlóaljnyira növekedett.⁵³⁷

A hadtestparancsnok a várható támadás elleni védelem fokozására átcsoportosításokat rendelt el: A 2. gépkocsizó dandár megerősítette arcvonalának déli szárnyát, a lovasdandár ló nélküli legénységéből felállított megerősített zászlóaljat az északi védősáv határára, az Ankey-csoporthoz⁵³⁸ vezényelték.⁵³⁹

Továbbá Zsedényi vezérkari ezredes, mint a gyorsdandár vezérkari főnöke a nagy kiterjedésre hivatkozva szeptember 4-én kérte az 1. páncéloscsoporttól, hogy Clößner altábornagy⁵⁴⁰ Tamakovkán felfrissítés alatt levő német 25. gépkocsizó gyaloghadosztályának⁵⁴¹ egy gyalogezredét tartalékként helyezték készenlétbe. Ezt a németek meg is tették.⁵⁴²

A várt szovjet támadás szeptember 5-én, mesterséges köddel leplezve, több ponton egyszerre indult. Északon az Ankey-csoportnál átkelt szovjet alakulatokat az előző nap átvezényelt zászlóaljjal, a hadtesttartalék 14. kerékpáros zászlóaljjal továbbá a német Kühn vezérőrnagy⁵⁴³ 14. páncélosadosztálya egy zászlóaljának segítségével estére sikerült a Dnyeperbe visszanyomni.

A 2. gépkocsizó dandár északi védőkörleténél sikeresen váltottak partot a szovjet csapatok. A zaporozsjei szigeten mind az északi végen levő hídnál, mind középen nagy erővel keltek át a támadók. A 2. gépkocsizó dandár sziget védelmével megbízott parancsnokhelyettese, Benda Antal ezredes a nagy veszteségek miatt, tartalékok hiányában jelentette a sziget feladását, amit az 1. páncéloscsoport parancsnoksága kategorikusan megtiltott, meghagyva, hogy másnap a német XIV. hadtest részeivel délen leváltja az 1. gépkocsizó dandárt, hogy a gyorsdandár átszervezhesse a sziget védelmét.

Az 1. gépkocsizó dandár arcvonalán a szovjet flottilla monitorjainak tüzével⁵⁴⁴ támogatott átkelési kísérleteket a gépkocsizók (az 1. és a 2. gépkocsizó zászlóalj) erejük végső megfeszítésével – a 3. és 4. forgalomszabályozó-századok bevetésével

⁵³⁷ A szovjetek a nagy veszteségek miatti pótlások során felhígult alakulataik támadó kedvét speciális eszközökkel is fokozták. Egy, a szembenálló szovjet 274. lövészhadosztálytól zsákmányolt parancs szerint az első vonal mögött levő gyalogsági nehézfegyvereket a saját legénység „küzdő szellemének fenntartására” is alkalmazzák. Helyzetjelentés 103. o.

⁵³⁸ Az Ankey-csoport alakulatai voltak ekkor: 13. és 14. kerékpáros zászlóalj, 3. gépvontatású közepes tüzérszázad, az 1. és a 2. légvédelmi gépágyús üteg, az 1. lovas páncélos zászlóalj, az 1. lovas utászszázad, az 1. lovasdandár vonat gépkocsizó része, és a 3., 4. huszárezredek páncéltörő ágyús századai.

⁵³⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 564. o.

⁵⁴⁰ Heinrich Clößner (Gießen, 1888. IX. 17. – 1976. III. 28., Konstanz): 1939.X.10-től altábornagy. 1939. IX.1. – 1942.I.25-ig a 25. gépkocsizó gyaloghadosztály parancsnoka.

⁵⁴¹ SCHMITZ et al.: 4. k. 822. o.

⁵⁴² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 568. o.

⁵⁴³ Friedrich Kühn (Eutin, 1888. VIII. 7. – 1944. II. 15., Berlin): vezérőrnagy 1940.VII.1-től. 1941. III.22. – 1942.VI.30-ig a 14. páncélosadosztály parancsnoka.

⁵⁴⁴ DREXLER István: Páncélos dandár harcai. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 15. 5. o.

– megghiúsították. Az átszivárgott szovjet csapatöredékeket a Nikopolból északkelet felé kivezető útig szorították.⁵⁴⁵

Szeptember 6-án a nap folyamán az Ankey-csoport a partszakaszára átszivárgott és szétugrasztott szovjet alakulatokat próbálta felmorzsolni.

Az 1. gépkocsizó dandár Nikopolnál megszilárdította helyzetét és Heinrici altábornagy 16. gépkocsizó hadosztálya részeivel megkezdte felváltását.⁵⁴⁶

A 2. gépkocsizó dandár a zaporozsjei szigetről folyamatos tűz alatt visszahúzódott a Dnyeper nyugati partjára. A kiürített szigetre az 1. páncélos csoport parancsára közúti hídon keresztül hídfőalkotási céllal ellentámadást indított az előző nap tartalékként bevett 14. kerékpáros zászlóalj és erejét megfeszítve sikerült is megkapaszkodnia.⁵⁴⁷

A szigeten összevont szovjet erőcsoportosítást reggel a III. közelfelderítő század, délelőtt az 1/3. vadászszázad, délután a vegyes bombázóezred hat Ju-86-os bombázója támadta.⁵⁴⁸ Ez a bevetés azonban már érdemben nem tudta befolyásolni a sziget sorsát.

Von Kleist vezérezredes a sziget parancs ellenére történő kiürítése miatt szigorú kivizsgálást és felelősségre vonást követelt a gyorshadtest vezetésétől. A hadtestparancsnok Miklós vezérőrnagy azonnal az arcvonalba sietett a helyzet tisztázására. Jelentésében rámutatott: a sziget védelméért a kiürítést elrendelő Benda ezredes felelt. 5-én éjjel 11-ig Miklós vezérőrnagy is a szigeten volt és Bendának a sziget megtartását, valamint a szovjet kézbe került déli rész visszafoglalását adta parancsba. Tartalék nélküli két zászlóalja a túlerejű támadás nyomását nem bírta, mivel az előző napok folyamatos harcái alatt kimerültek.⁵⁴⁹ A csapatok helytállása példás volt, Benda ezredes idegei azonban felmondták a szolgálatot, így 5-6-ra virradó éjjel hátra kellett szállítani.⁵⁵⁰

A közel 200 km-es védőkörlet tehát megbosszulta magát.⁵⁵¹ Miután a szovjetek erőszakos felderítésükkel kipuhították, hogy két hadosztályukkal szemben milyen gyéren tudta a gyorshadtest megszállni az időközben sok helyütt gázolhatóvá vált folyószakaszt, egyszerre több helyen is megindították offenzívájukat, ami a sziget si-

⁵⁴⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 566. o.

⁵⁴⁶ Uo. 579. o. és: Die deutschen Divisionen 1939–1945 3. k. szerk.: SCHMITZ, Peter et al. 466. o.

⁵⁴⁷ A hídfő megtartása már ekkor kérdéses volt, mert Makray vezérkari alezredes jelentése szerint „A csapat harcértéke a teljes kimerülés miatt csekély, ellenállóképessége kétséges.” Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 577. o., 579. o.

⁵⁴⁸ M. SZABÓ: Im. 151. o.

⁵⁴⁹ A kudarcban része volt annak is, hogy a sziget védelmét átvevő magyar alakulatok a németekhez képest tüzerőben mesze alulmaradtak. Századszinten a német alakulat fegyverzete volt: 16 db. golyószóró, 2 db. géppuska, 3 db. 37 mm-es páncéltörő ágyú, 2 db. nehéz aknavető és 3 db. gránátvető. Ezzel szemben a váltó magyar kerékpáros századnál volt: 10 db. golyószóró, 1 db. géppuska, 1 db. zsákmányolt szovjet irányzék nélküli páncéltörő ágyú, 1 db. nehézpuska. VINCZE Lajos: Egy kerékpáros század védelmi harca Saporoshje-szigetén. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1943. 18. 4. o.

⁵⁵⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 578. o.

⁵⁵¹ A gyorshadtest 12 zászlóalja az érvényben levő harcászati szabályzat szerint legfeljebb 36 km-t védhetett volna.

keres elfoglalásával végződött. A hadtest kis tartalékai fokozatosan felmorzsolódtak, így a nagy veszteségek miatt kieső erők pótlása lehetetlenné vált.

Miklós tábornok szeptember 10-i, a védelmi műveletek első szakaszáról szóló jelentése kiemelte, hogy a hadtest harcokciállománya „*az eredetinek már egyharmadánál is kevesebb, lőszerutánpótlás igen korlátozott, 6 közepes löveg kiesett*”⁵⁵², *A csapatok egy része, elsősorban a 2. gk. dd-nak a szigeten volt három zlj-a (4., 5., 6. gépkocsizó zászlóalj – A. Sz. V.) a veszteségek és túlerőltetés miatt erkölcsileg és anyagilag felőrlődött és jelenleg ütőképtelennek mondható.*”⁵⁵³ Az ütőképesség visszaszerzéséhez pihentetést, feltöltést és hadrendi összevonásokat, csökkentéseket javasolt.

A folyamvédelmi harcok első, szeptember 6-ig tartó szakaszának mérlege az 1. gépkocsizó dandárnál: 1 tiszts és 12 fő legénység halott, 40 fő sebesült, 10 fő eltűnt. A 2. gépkocsizó dandárnál erre az időszakra, részletezés nélkül, összesen 448 fő veszteséget jelentettek.⁵⁵⁴

A történet hatására a német 1. páncéloscsoport folyamvédelem céljából a Wietersheim gyalogsági tábornok parancsnoksága altt álló XIV. gépkocsizó hadtest és a gyorsadtest összevonásával (kivéve az Ankay-csoportot) létrehozta a Wietersheim-harccsoportot. A továbbiakban a hadtest szándéka ezen alárendeltségen belül a kapott parancsnak megfelelően a Dnyeper nyugati partjának védelme volt.⁵⁵⁵

III.3.3. Folyamvédelem a Dnyepernél, II. szakasz: 1941. szeptember 7-október 6.⁵⁵⁶

A sziget kiürítése után a magyar királyi I. gyorsadtest gépkocsizó dandárai az új alárendeltségben szeptember 7-én megkezdték védelmük átszervezését a Zaporozsjéval szemben megmaradt 55 km-es szakaszon. A Nikopolnál 100 km-es védőkörletéből felszabadult 1. gépkocsizó dandár átvette a 2. gépkocsizó dandár védelmi szakaszának déli és középső körleteit, továbbá az új felálláshoz átszervezték a gyorsadtest tüzérségét is.⁵⁵⁷ Az Ankay-csoport, feladata – a 46 km széles főellenállási vonal védelme – meghagyása mellett szintén új alárendeltségbe került: Mackensen lovassági tábornok III. gépkocsizó hadtestének 14. páncélosadosztálya alá. A páncélosadosztály korábban megkapott segéderőivel tovább folytatta védelmi területének megtisztítását.⁵⁵⁸

⁵⁵² Egyszerűen elhasználódtak. Többnél csődudor és töltőür kiegész történt, javíthatatlanul üzemképtelenné téve a löveget. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 568. o.

⁵⁵³ Uo. 591. o.

⁵⁵⁴ Uo. 578. o.

⁵⁵⁵ Uo. 578. o.

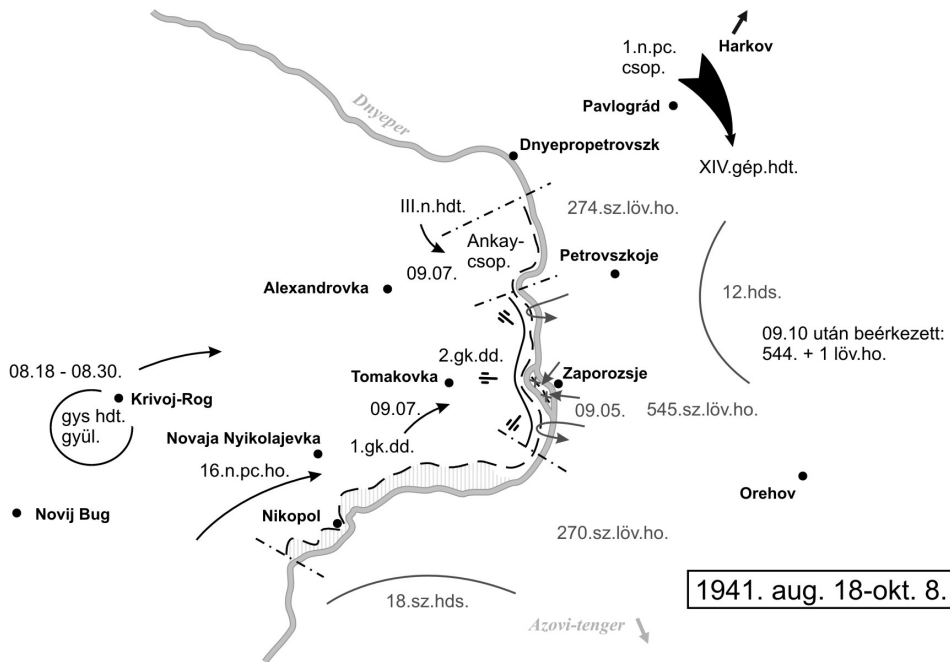
⁵⁵⁶ Lásd: 10. sz. vázlat. 100. o.

⁵⁵⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 585. o.

⁵⁵⁸ Ua. 586. o.

A csoport kiegészítésül kapott egy huszárezredet és – a loállomány helyzetéből adódóan – négy gyalogos huszárszázadot.

A gyorshadtest folyamvédelme az átszervezés után a következőképp állt fel: az első vonal rendes védelmi csoportosítás volt a folyóparton. Dandártartalékként már egy teljes zászlóalj, egy forgalomszabályozó-század és 15 db feltöltött harckocsi jutott. Ekkor már zászlóaljanként egy-egy üteg volt kiosztható, fix állásban, amely a túlsó partot is uralta 1-3 km távolságban; továbbá egy központi támogató csoport, egy üteg távolharc-csoport közepes lövegekkel és egy zsákmányolt lövegekkel felszerelt központi üteg került felállításra, ami váltóállásokból a kívánt helyen tudott tüzérségi súlyt képezni. A küzdőket – zászlóalj szinten – közvetlenül a folyó hosszantozására rejtetten beállított három löveg és két légvédelmi ágyú támogatta. A műszaki védelem érdemben nem változott az előző időszakhoz képest.⁵⁵⁹

10. sz. vázlat: Folyamvédelem a Dnyepernél

A nagy nyomás miatt a 2. gépkocsizó dandár 14. kerékpáros zászlóalja a hidat aláaknáztta és hídfőjét feladta, így a sziget már teljes egészében a szovjetek kezébe kerülhetett.⁵⁶⁰ Az védelem átszervezése épp időben ment végbe, mert miután a

⁵⁵⁹ MAJOR: Im. 200. o.

⁵⁶⁰ A szovjetek augusztus 6-án reggel 9-től este 7-ig óránként ismétlődő tüzecsapásokkal puhították a hídfőt, majd frontális gyalogsági támadást indítottak, amely csak a hídpályára telepített aknazáron

zaporozsjei szigetet a szovjetek megszállták, a siker kifejllesztése érdekében már szeptember 7-én több zászlóalj-erejű átkelési kísérletet indítottak a Dnyeper nyugati partjára. Az első átkelési lépcső partot váltott részeit a 6. gépkocsizó zászlóalj kézitűsében semmisítette meg.⁵⁶¹ A további lépcsők a tüzérségi tűzben összeomlottak.

A III. közelfelderítő század felderítése szerint a szovjetek újabb nagy arányú átkelést készítettek elő, 2 gőzhajóval, 10 átkelési taggal és 14 komppal. Az összevonást a nap folyamán a vegyes bombázószázad Junkersei, valamint a közelfelderítők többször sikeresen bombázták.⁵⁶²

Szeptember 9-én szórványos tüzérségi tűz feküdt a fővédővonalon. Zaporozsjéból észak felé megrakott vasúti szerelvények gördültek ki és megkezdték a városi üzemek rombolását. Fogolyvallomások szerint a szovjet 12. hadsereghez a veszteségek pótlására beérkezett az 544. őrhadosztály és egy beazonosíthatatlan számú, felszerelés nélküli lövészadosztály.⁵⁶³

A gépkocsizó dandárok a védelmi területükre átszivárgott diverzáns műszaki különítmény részeit⁵⁶⁴ és szétszóródott reguláris csapatokat számolták fel. A hadtest tüzérsége német tüzérrrepülők adatai alapján hatásosan lőtte a szovjet tüzérséget és a visszavonuló csapatokat. A sikeresen kilőtt szerelvények miatt a vasúti forgalom több napig szünetelt.⁵⁶⁵

Két nappal később, 11-én a területére betört szovjet csapatrészek megsemmisítése után az Anka-csoport újra visszakerült a gyorshadtest alárendeltségébe. A hadtest vegyes bombázószázada a zaporozsjei szigeten csoportosuló mintegy három ezred erejű szovjet összevonást, valamint a zaporozsjei légvédelmi ütegeket támadta.

Másnap a csoport védőkörletét a lovasdandár vette át, északi szakaszát pedig az elvonuló német 14. páncélosadosztály átadta a Makay István ezredes⁵⁶⁶ parancsnoksága alatt felálló Makay-csoportnak. E csoport a 3. és 4. huszárezredből valamint a hadtestparancsnokság által erősítésül alárendelt két ütegből és egy légvédelmi üteg-

akadt el. Harccselekmények a M. kir. honvédség 1941–43. évi harcaiból, Budapest, 1943. 66–69. o.

⁵⁶¹ A zászlóalj veszteségei a harcban: 11 fő legénység halott, 3 tiszt és 54 fő legénység sebesült. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 584. A szovjetek vesztesége 200 fogoly és 150 halott volt. ZSEDÉNYI.: Im. 24. o.

⁵⁶² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 583. o.

⁵⁶³ Uo. 601–603. o. Mint az a szovjet 274. lövészadosztály 963. lövészrezredétől zsákmányolt szeptember 18-i parancsból kiderül, a szovjet Déli Frontnál ekkorra már általánossá vált a lőszer- és felszerelés-hiány. Miklós Béla: Gyorshadtest helyzetjelentése 1941. november hó 15-ről. (A továbbiakban: Miklós: Helyzetjelentés) 10. mell. 131. o.

⁵⁶⁴ A szovjet 5. önálló műszaki különítmény 2. zászlóaljának részei szivárogtak át a Dnyeper magyar oldalára. Feladatuk a szeptember 13. utánra tervezett szovjet támadás előkészítése volt: hidak, utak, vasutak, távbeszélő vonalak rombolása, parancsnokságok megtámadása. Sikertelenségük egyik oka kiképzésük rövidsége (mindössze 10 nap) volt. Miklós: Helyzetjelentés 11. mell. folio 137–139.

⁵⁶⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 597. és 601 o.

⁵⁶⁶ Makay István (Budapest, 1891. I. 14.–Luniniec, 1944.VI.21.–1939. XI. 1-től ezredes. 1941.IX.1. (VIII.27.)–1942. XI. 15. között a m. kir. „Hadik András” 4. honvéd huszárezred parancsnoka.

ből állt.⁵⁶⁷ Így a gyorshadtest fővédőkörlete a gépkocsizó dandárok déli és középső szakaszaival már 100 km hosszan terül el a Dnyeper partvonalán. A 12. kerékpáros zászlóalj, mint hadtesttartalék, Tomakovka és Alexandrovka közé csoportosult.

Szeptember 12-én a német 1. páncéloscsoport átadta a Dnyeper-védelmet az Oberbefehlshaber des Rückwärtigen Heeresgebietes Súdnek.⁵⁶⁸ Ezen belül a von Roques tábornok⁵⁶⁹ vezette harccsoport⁵⁷⁰ alárendeltségbe került a gyorshadtest.⁵⁷¹ A pontos feladatok megbeszélésére és a magyar kívánságok előadására Zsedényi vezérkari ezredes Krivoj Rogba repült. A gyorshadtest parancsnoksága a nagy kiterjedésű védőkörletre tekintettel kérte a német hadvezetéstől a lovasdandár szakaszának átvételét az olasz „Torino” (52. gépesített gyaloghadosztály)⁵⁷² által.⁵⁷³

Az átszervezések a szovjet 12. hadsereg alakulatainak is feltűnhettek, így a hadtest szándékának és helyzetének megállapítására újabb felderítő vállalkozásokat kezdtek a Dnyeper jobb partjára (amiket a hadtest dandárai rendre elhárítottak), valamint megerősödött légi felderítésük is.⁵⁷⁴ Ezen kívül kölcsönös tüzérségi tűz jellemezte az elkövetkező napokat.⁵⁷⁵

Szeptember 14-én az 1. gépkocsizó dandár tüzérsége telitalálattal felrobbantotta a zaporozsjei szigeten létesített lőszerraktárt.⁵⁷⁶

⁵⁶⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 603., 607. o.

⁵⁶⁸ Déli Hátsóseregterület Parancsnokság 1941. július 9-én alakult meg. Feladata a Dél Hadeseregcsoport hadműveleti területe mögötti részek pacifikálása, közigazgatás bevezetése, és a termelés beindítása, ezek irányítása volt.

⁵⁶⁹ Karl von Roques (Farnkfurt a. M. 1880.V.7. – Landsberg, 1949.XII.24. ?): légvédelmi tüzér tábornok, 1941. III. 16. – 1942. XII-ig a Dél Hadeseregcsoport biztosító-megszálló erőinek parancsnoka.

⁵⁷⁰ A Roques-csoport alakulatai voltak: 213., 444., 454. Sicherungsdivision (Russwurm, Wilck, Sich. Div.), 1. SS gépkocsizó gyalogdandár (Reichsführer SS), továbbá a szlovák 1. biztosító dandár. WAGENER, im. 83. o., SCHERZER, Veit: Deutsche Truppen im. 2. Weltkrieg, Bayreuth, 1993. 382. o.

⁵⁷¹ HL. Mikrofilmtár 646. tekercs. Kriegstagebuch Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, Kriegsbericht über die Kämpfe des I. Honvéd Schnellkorps unter Gruppe Roques. (A továbbiakban: KTB, Kriegsbericht) 1032. o. Összekötőként Porzezinsky György (Budapest, 1904. V. 24-?.?): vezérkari százados 1935. XI. 1-től, lett kiküldve. (Később ő váltotta Makray Sándor vezérkari alezredes összekötői beosztásában a német 17. hadsereg parancsnokságán: 1941.X.1. – XII.15.)

⁵⁷² 52. gépesített gyaloghadosztály „Torino” Parancsnoka 1940–1941 között: Luigi Manzi (1883. VIII. 2. – 1941.?) altábornagy. Főbb alakulatai: 81., 82. gyalogezred, 52. gépvontatású tüzérezred. Részletesen lásd: Le operazioni dell unita Italiana al fronte russo (1941–1943). Róma, 1977. 534–535. o.

⁵⁷³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 626–627. o.

⁵⁷⁴ Ennek eredményességét bizonyítja, hogy az elkövetkező napokban több bombatámadást intéztek a tomakovkai hadtestparancsnokság ellen. Uo. 618. o.

⁵⁷⁵ A szovjet tüzérségre jellemző volt, hogy az ütegállások felderítésének megnehezítéséért és a hatások növeléséért a nappali állásokból éjszaka előrevonták ütegeiket. 27.581 / eln. / 2. vkf. nyil. 1941 Miklós Béla: Helyzetjelentés 102. o.

⁵⁷⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 615. o.

A dandárok védőkörleteiben megkísérelt két-két szovjet felderítő vállalkozást a védelem elhárította. Ugyanígy sikertelen volt azonban a 2. gépkocsizó dandár felderítői által megkísérelt átkelés is.

A szovjetek a sziget 700 m-es hidját a Dnyeper nyugati ágán felrobbantották. Oldalukon erős csapatösszevonásokat és a partvonalon műszaki záruk telepítését figyelték meg a felderítők. Fogolyvallomások szerint a támadáshoz felkészültek, csak a parancsot várták a csapatok.⁵⁷⁷

Következő nap a várható támadást bevezetendő egyre fokozódott a szovjet tüzéség nyomása. A tervszerű felderítés jeleként két-két, szakasz- és századerejű átkelési kísérletet hajtottak végre a hadtest mindhárom védőkörleténél. A 2. gépkocsizó dandár védőkörletének északi szakaszán egyes csapatrészek sikeresen partot váltottak. Ezek felszámolása egész nap eltartott. Éjszaka a 10. kerékpáros zászlóalj körzetébe kísérelt meg betörni két század erejű szovjet felderítőcsoport, de ezt a kerékpárosok elhárították.⁵⁷⁸

Ahogy az várható is volt, másnap, 16-án hajnalban az 1. gépkocsizó dandár védőkörletének közepén a zaporozsjei szigetről erős tüzéségi előkészítés után két zászlóalj támadott. A szovjet erők jó része az átszervezett védelem kitűnő tűztervének köszönhetően már a folyam tükrén megsemmisült vagy visszafordult. Az átjutott maradékot még délelőtt felszámolták. Délután a 2. gépkocsizó dandár egy újabb 40 fős, illetve a lovasdandár egy 60 fős motorcsónakos átkelési próbálkozást hárított el.

A repülő felderítés által megfigyelt három nagyobb átkelési gyülekezési gócpont ellen délelőtt a vegyes bombázószázad Capronijai, majd délután a III. közelfelderítőszázad repülői hatásos bombatámadást intéztek, amiről a felderítők egy gépe nem tért vissza.⁵⁷⁹

17-én a csapatok csekély tartalékok miatti kimerültségére hivatkozva a hadtestparancsnok újra szorgalmazta a lovasdandár felváltását az olasz „Torino” hadosztályal.⁵⁸⁰ A folyamatosan zajló szovjet átkelési kísérletek az két oldalról érkező tűzben az 1. és 2. gépkocsizó dandárnál kudarcba fulladtak.⁵⁸¹ Északon a lovasdandár védelmi vonalán sikerült egy 300 fős szovjet deszantnak átjutnia, ami aztán a védők

⁵⁷⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 618. o.

⁵⁷⁸ Uo. 622. o.

⁵⁷⁹ Uo. 623. o.

⁵⁸⁰ Az egyes zászlóaljknál lassan került sor a felváltással való pihentetésre. Több alegység augusztus 31. óta folyamatosan harcolt. Uo. 628. o.

⁵⁸¹ A szovjetek a magyar oldalról visszafordult csónakokat nehézfegyvertűzzel kényszerítették a támadás megismétlésére. ZÁKÁNY György: Védelem a Dnyeper partján. Magyar tartalékos tisztek lapja 1942. 10. 3-4. o. Sztálin 1941. szeptember 12-én adta ki a záróosztagok felállítására vonatkozó utasítását. E szerint: „A záróosztag feladatai közé tartozik, hogy [...] tartóztassa fel a pánikba esett megfutamodó katonákat, ha szükséges akár fegyverhasználat árán is.” Idézi: VOLKOGONOV, im. 316. o. vö: HRISZTOFOROV, im. 33. o.

által körülzártan elszántan védekezett, jelentős veszteségeket (3 fő halott és 22 fő sebesült) okozva az ellenük fellépő Anka-csoportnak.⁵⁸²

Ezen a napon tett látogatást a gyorshadtest zaporozsjei arcvonalán Ernst Anton Krosigk ezredes,⁵⁸³ von Roques tábornok vezérkari főnöke, aki a továbbiakra nézve arról tájékoztatta a hadtestparancsnokságot, hogy a dnyepropetrovszki hídfőből szeptember 19-20 körül a hídfő bővítése céljából a Dnyeper keleti partja mentén támadást kíván indítani a német 1. páncéloscsoport. Ennek támogatására, elterelésként a Dél Hadseregcsoport utasítása szerint a gyorshadtestnek védelmi vonala északi szakaszán tüntető támadást kell majd indítania.⁵⁸⁴

Szeptember 19-én az olasz „Torino” hadosztály egy vezérkari tisztje tett látogatást a gyorshadtest-parancsnokságon, hogy megbeszélje a lovasdandár 21-én átveendő védőkörletével kapcsolatos teendőket. Azonban még ugyanaznap este érkezett a Roques-csoport tájékoztatása, miszerint német alakulatok fogják átvenni az 1. gépkocsizó dandár védőkörletét.⁵⁸⁵

A hadtest fővédővonalán a helyzet stabilizálódott, a további napokban jelentős változás nem történt: a légi felderítés által megfigyelt csoportosításokat a tüzérség lőtte. Az átkelni készülő csapatokat a tüzérségi tűz általában már a vízen szétzilálta. A partot fogott alakulatrészeket a dandárok bekerítették és elfogták, vagy felőrölték. A szovjet légierő felderítői menetrendszerűen pásztázták a folyópartot és a védelem mélységét, továbbá a harcok beszüntetésére felhívó röpcédulákat szórtak a magyar állásokra.⁵⁸⁶

Az elkövetkező napokban a kiküldött felderítő járőrök a zaporozsjei szigetre csak a sziget északi részén tudtak átjutni. Megállapították, hogy északon a part már nem volt megszállva és a sziget belsejében sem volt akkora az erőcsoportosítás, mint azt korábban feltételezték.⁵⁸⁷ A szovjet alakulatok ereje a középső és déli védelmi szakaszokon a tűzrendszer fenntartása mellett érdemben nem csökkent.⁵⁸⁸ Északon a felderítés benyomása szerint a megszálló erők ellenállása gyengült. A felderítés északi

⁵⁸² Hadik: 73-75. o.

⁵⁸³ Ernst Anton Krosigk (Potsdam, 1898. III. 5. – Kanden, 1945. III.16.): 1941. IV. 1-től ezredes, 1941.III.16.–1941. XII. 26-ig a Dél Hadseregcsoport Hátsó Seregterület Parancsnokságának vezérkari főnöke.

⁵⁸⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 629. o. Valójában a tervezett támadás célja a Dnyeper és az Azovi-tenger közt védekező szovjet 18. és 9. hadsereg elvágása volt.

⁵⁸⁵ Az váltásra azért nem került sor, mert a 17. hadsereghez átvezényelt olasz „Pasubio” 9. gépesített gyaloghadosztálynak a „Torino” gépjárműveket kellett, átadjon, a „Torino” hadosztályt pedig Dnyepropetrovszkhoz irányították. KTB, Kriegsbericht, 1035. o. Továbbá a kritikus üzemanyag-helyzet is akadályozta a leváltást.

⁵⁸⁶ OLASZ: i. m. 77. o.

⁵⁸⁷ A nappali felderítési eredmények csak viszonylagosak voltak, mert a szovjetek védelmi harcjelzéséhez hozzá tartozott, hogy a fővédővonalakat nappal kiürítették, és azokat csak napnyugta után szállták meg újra az állásrendszer mögötti óvóhelyről előjövő csapatok. Helyzetjelentés, 102. o.

⁵⁸⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 638–640. o.

tapasztalatait egy aznap lehallgatott rádióparancs is megerősítette, miszerint a szovjet hadvezetés elrendelte Zaporozsje kiürítését.⁵⁸⁹ Ezzel párhuzamosan a szovjetek vállalkozó kedve is érezhetően csökkent. Az elkövetkező napok további felderítési tapasztalatai szerint a szovjeteknél nyugtalanság volt megfigyelhető.

Szeptember 22-én igen felerősödött a szovjet légi tevékenység. A nap során kilenc légitámadás történt, összesen 22 repülővel: bombázták a dandárok védőkörleteit, Tomakovkán a hadtestparancsnokságot, valamint a krivoj-rogji magyar repülőteret. A 2. gépkocsizó dandár légvédelme lelőtt két szovjet repülő.⁵⁹⁰ A Dnyeper keleti partjára átkelt rohamjárőrök megfigyelése szerint a szovjetek állásaikat részlegesen kiürítették.⁵⁹¹

Két nappal később az 1. gépkocsizó dandár védelmi vonalán több átkelési kísérletet vert vissza. A lefogyó tüzéségi tűz erősödött, erődítési munkálatokat figyeltek meg Zaporozsje város Dnyeper-parti oldalán. Ekkorra fejezték be a szovjetek, ahogy azt a 963. lövészezred szeptember 20-án kiadott parancsa meghatározta, a meglévő hevenyészett folyóparti tábori erődítések és műszaki záruk megerősítését.⁵⁹² A lovasdandárral szemben tüzéség vonult állásba, ami összességében arra utalt, hogy a szovjetek támadást vártak a Dnyeper magyar oldaláról.

A 2. gépkocsizó dandárnál eközben két diverzáns csoportot semmisítettek meg, amiket egy romboló zászlóalj részeként dobtak át. A dandár vonalát a derült ég ellenére bombázók támadták. A tomakovkai hadtestparancsnokság megtámadására indult bombázók azonban a heves légvédelmi tűz miatt visszafordultak. A parancsnokság védelmére ekkortól naponta áttelepült egy CR-42-es raj a tomakovkai repülőtérré.

A magyar szándékok kipuhatolására a szovjetek másnap, 25-én, tovább fokozták vállalkozásaik számát. Az 1. gépkocsizó dandár fővédővonalánál tíz alkalommal próbáltak átkelni. A támadásokat a szovjetek „hátról géppuskával ösztönözték”, ezen kívül bombatámadást is intéztek a dandár állásai ellen.

A 2. gépkocsizó dandár három vállalkozást hártott el. A lovasdandárnál a szórványos tüzéségi és aknavető tűzön kívül átkelési kísérlet nem történt.⁵⁹³

A sikertelen átkelések a szovjetek számára nem hozhattak érdemleges felderítési eredményt, így továbbra is bizonytalanok maradtak a magyar szándékokkal kapcsolatban. Tehát másnap újabb átkeléseket kíséreltek meg az 1. lovas- és a 2. gépkocsizó dandárokkal szemben, amelyek a korábbiakhoz hasonlóan kudarcba fulladtak. Az 1. gépkocsizó dandár tüzésége átkelési előkészületet imitálva reggel 7-8 óra között egy

⁵⁸⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 645. o. A kiürítés megkezdésének időpontja a lehallgatott beszélgetésből nem volt megállapítható.

⁵⁹⁰ Ua. 666. o. A repülőtéren a vadászok és bombázók csapatai között labdarúgó mérkőzés zajlott. A sajátjuk vélt öt szovjet bombázó előtt csak akkor húzódtak fedezékbe, mikor azok már kioldották bombáikat. A közelfelderítők köreltérére hulló bombák két halottat követeltek. TOMOR, i. m. 130. o.

⁵⁹¹ Tagesberichte 356. o.

⁵⁹² A 963. lövészezred parancsa 1941. IX. 20. Idézi: Helyzetjelentés 135–136.. o.

⁵⁹³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 691. o.

órás tűzrajtaütést hajtott végre védvonalának zaporozsjei szakaszán, amire a szovjetek heves tüzzel válaszoltak és megszállták a védőállásaikat, amelyekre ezután a hadtest visszahelyezte a tüzérségi zárótüzet, nagy veszteségeket okozva a szovjeteknek.⁵⁹⁴

A szovjet légi tevékenység súlya továbbra is a hadtestparancsnokság területére esett, amelyet ezen a napon kétszer is támadtak.⁵⁹⁵

Szeptember 27-én végre legalább részben sor kerülhetett a 19-én rögzített átszervezésekre, minek következtében a gyorshadtest arcvonala rövidült. A zaporozsjei szigettel szemben, a sziget teljes szélességében az 1. gépkocsizó dandárt a gyorshadtest ideiglenes alárendeltségébe került német 4. őrezred váltotta fel, amelyet a hadtest saját erőkkkel megerősített.⁵⁹⁶ A fővédővonal déli végét, a zaporozsjei sziget alsó csúcsától dél felé a Coretti ezredes⁵⁹⁷ vezette 4. őrezredtől és a 10. kerékpáros zászlóaljtól a Kivoj-Rogból érkező 1. SS gépkocsizó gyalogdandárnak⁵⁹⁸ kellett volna átvennie, de üzemanyaghiány miatt egyelőre még a szemrevételezést sem tudták végrehajtani.⁵⁹⁹ Mindenesetre az 1. gépkocsizó dandárnál felszabadult három zászlóalj és két üteg végre lehetőséget adott a hadtestnek a folyamatos váltások megszervezésére a csapatok felfrissítése érdekében.⁶⁰⁰

A szovjet partvédelem a hadtestparancsnokság 2. gépkocsizó dandár felderítő járőreinek jelentésére alapozott benyomása szerint Zaporozsijnál, a szovjet 545. őrhadosztálynál volt a legerősebb, vélhetően itt számítottak jelentősebb támadásra.

28-án hajnalban 5 óra előtt, a lovasdandár megindította a még 17-én a Roques csoporttól parancsba kapott és többször elhalasztott erőszakos felderítő vállalkozását. A napokkal korábban előkészített támadás első lépcsője az utolsó pillanatban megnyitott erős szovjet elhárító és aknavető zárótűz miatt a keleti parttól 70 m-re kénytelen volt visszafordulni. Így a támadás az ellenállás hevességének felmérésén kívül más eredménnyel – a veszteségeket leszámítva – nem járt. A hadtestparancsnok jelentése szerint a szovjetek tisztában lehettek a vállalkozás helyével és idejével. A támadási kísérlet tapasztalatai alapján Miklós Béla tábornok

⁵⁹⁴ KTB, 662. o.

⁵⁹⁵ A sors iróniája, hogy éppen a hadtest légvédelmi parancsnokának irodáját bombázták szét. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 701. o.

⁵⁹⁶ KTB, 663. o. Az őrezred kapott két könnyű és négy közepes légvédelmi gépágyús üteget, egy utász szakaszt és három híradó rajt. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 702. o.

⁵⁹⁷ Julius Coretti (Luttenberg, 1892. II. 11.–Graz, 1970. VIII. 8.): 1940. II. 1-től ezredes. 1941. III. 18. –1942.VII.5-ig a 4. őrezred parancsnoka.

⁵⁹⁸ Parancsnoka: Richard Herrmann (Grünberg, 1895. XII. 20. – Viszock, 1941. XII. 27.): SS Brigadeführer und Generalmajor der Waffen-SS 1940.VI. 21-től. 1941. V. 25.–XII. 27-ig, (haláláig) az 1. SS gépkocsizó gyalogdandár (Reichsführer SS) parancsnoka.

⁵⁹⁹ KTB, 668. o.

⁶⁰⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 692–693. és 709. o. és HL. Mikrofilmtár. Kriegstagebuch Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd 644. tekercs (a továbbiakban: KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd), 1176. o.

alapos indoklás mellett javaslatot tett a Roques-csoportnak a további tervezett átkelési kísérletek helyett felderítő járőrvállalkozások indítására és látszattámadások tűzérési előkészítésére.⁶⁰¹ A csoportparancsnokság az indítványt elfogadta, így a szeptember 30-ról október 1-re halasztott támadás helyett járőrvállalkozásokat rendeltek el.

A német 4. őrezred megfigyelése szerint a nap folyamán újabb szovjet csapatok érkeztek Zaporozsjéba. Állásaikat nehéztűzérés és aknavetők lőtték. Az 1. gépkocsizó dandár állásait egy bombázó raj támadta. A 14. kerékpáros zászlóalj váltásként bevonult a lovasdandárhoz.

Az elkövetkező néhány nap során különösebb esemény nem történt.

Szeptember 29-én tovább folyt a csapatok háterszági alakulatokkal történő kiégyeztetése: a VI. és VIII. kerékpáros zászlóaljak (még július 18-án kért) felváltására beérkező II. kerékpáros zászlóalj a 2. gépkocsizó dandárhoz, a VII. kerékpáros zászlóalj az 1. lovasdandárhoz vonult be. – A leváltott zászlóaljak az ezt követő napokban indultak meg hátrafelé Krivoj-Rogba.⁶⁰² Tekintettel az eddig elszenvedett veszteségekre, felváltás nélküli kivonásra került továbbá az 1. és 2. gépkocsizó dandár 9. és 11. harcokcsi-zászlóalja, amelyek szintén visszaindultak az anyaországba.⁶⁰³ A néhány nappal korábban, 26-án a háterszágból beérkezett tűzér hangmérő szakasz az 1. lovasdandárhoz nyert beosztást.

A szovjetek vállalkozásait az őrezred, a lovasdandár és a 2. gépkocsizó dandár rendre elhárította. A hadtestparancsnok további terve a felderítés és a túloldal nyugtalanítása volt színlelt támadásokkal, tűzérési tűzzel, valamint a szovjet csapatmozgások légi támadásával.⁶⁰⁴

Így szeptember utolsó napján a vegyes bombázószázad Caproni részlege a Zaporozsjéból kelet felé kivezető vasútvonalak ellen bombatámadást hajtott végre. A támadás eredményeként mindkét vasútvonal megszakadt a várostól mintegy 5 km-re keletre, több napra elvágva ezzel a szovjet erősítések és csapatmozgások útját.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ A 28-i átkelési kísérlet vesztesége 11 halott, és 10 (másutt 20) sebesült volt. A hadtestparancsnok indoklásában szerepelt a jól kiépített, szervezett szovjet partvédelem, a saját tűzérés összehozásának üzemanyaghány miatti lehetetlensége, továbbá a fentiek miatti – várhatóan nagy – véráldozat megtakarítása. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 715. és 724. o.

⁶⁰² A VI. kerékpáros zászlóalj október 1-én, a VIII. október 2-án. Leharcolt állapotukra hivatkozva a hadtestparancsnok, Miklós Béla leszerelésüket javasolta – hazaszállításuk X. 7-ig Przemyslig megtörtént. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 749. és 804. o.

⁶⁰³ Uo. 747. o.

⁶⁰⁴ Uo. 723. o. és KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, 644. tekercs 1290. o.

⁶⁰⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 731. o. Megfigyelések szerint a városba érkező erősítés beszállításán túl e vonalakon végezték a dnyepropetrovszki hídfőből indult német támadás elől visszavonuló szovjet erők kivonását is. Uo. 723. o.

Október 1-jén a lovasdandár északi védőkörletének magasságában heves robbanások kíséretében tíz német páncélost figyeltek meg a túlparton. A dnyepropetrovszki hídfőből dél felé, a Dnyeper mentén előrenyomuló német 14. páncélosadosztály alakulatai Zaporozsje felé közeledtek.

A hadtestparancsnokság benyomása szerint ez nem befolyásolta a túlpart védelmét. Arra számítottak, hogy a szovjet védelem a „*K-i parton mindaddig kitart, amíg az átkaroló német páncélosok az álláselhagyásra nem kényszerítik.*” Ezt erősítette az is, hogy a nap folyamán hajnalban a lovasdandárnál, majd az 1. gépkocsizó dandárnál is partváltást kíséreltek meg a szovjetek.⁶⁰⁶

A Roques-csoport a gyorshadtest további feladataként a Dnyeper túlpartján folyó támadás – a szovjet erők észak-déli irányú felgöngyölítésének tűzértségi és gyalogsági támogatását adta parancsba. Ennek megfelelően a magyar műszaki erőkkel és anyaggal megerősített német 4. őrezred felkészült a Zaporozsjéra történő átkelésre. Mögé a 10. kerékpáros zászlóaljat tolták előre. Az együttműködés zavartalansága érdekében Kühn vezérőrnagy 14. páncélosadosztályához összekötőként kirendeltek egy rádióval felszerelt vezérkari tisztet.⁶⁰⁷

A fentiek részét képezték a német 1. páncéloscsoport támadási tervének, amelynek célja a német 11. hadsereg által Zaporozsjétől délre, mintegy 100 km-re, a Balki – Melitopol vonalon védekező szovjet 18. és 9. hadseregek átkarolása volt. A déli irányú támadáson belül a német XIV. gépkocsizó hadtest Pavlográd felől nyomult Orehov felé a Dnyeper mentén, Zaporozsjén keresztül.⁶⁰⁸ A támadás jobb szárnyán a német 14. páncélosadosztály haladt, amelyet a gyorshadtest támogatott.

A Dél Hadseregcsoport a folyó hadműveleti szakaszt követő további bevetetőség miatt jelentést kért a gyorshadtesttől: mikorra érhetik el dandárai menetképességüket? – A hadtest várható alkalmazását ebben az időszakban a német 17. hadsereg északi szárnyán, Krasznogradtól keleti irányban tervezték. A hadtestparancsnokság a szükséges gumi, üzemanyag és lőszer biztosítása esetén az 1. gépkocsizó dandárnál október 9-ét, a 2. gépkocsizó dandárnál 11-ét jelölte meg a további alkalmazásra történő felkészültség határidejének.⁶⁰⁹

A 14. páncélosadosztály előrenyomulását az 1. lovasdandár tűzértsége október 2-án tovább támogatta. Ezt a szovjetek tapogató tűzértségi tűzzel igyekeztek akadályozni, a dandár tűzértségét hatásosan bénították. A hadtesttel szembeni partvédők továbbra is makacsul kitartottak védőállásaikban, sőt valamennyi védőkörlettel szemben felderítő átkelési kísérleteket végeztek. A hadtest déli védelmi szakaszának

⁶⁰⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 734. o.

⁶⁰⁷ Uo. 735. o. (A tiszt személye a rendelkezésre álló források alapján nem beazonosítható.)

⁶⁰⁸ KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, 645. telercs 80. o.

⁶⁰⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 736. és 743. o.

átvételét – a mögöttes területek megtisztítása után – a tervezetthez képest öt nappal később, ezen a napon kezdte meg az 1. SS gépkocsizó gyalogdandár.⁶¹⁰

A gyorsadtest vegyes bombázószázada továbbra is a zaporozsjei vasútvonalakat és a szovjet ütegállásokat bombázta.⁶¹¹

Október 3-án a Zaporozsjét északkelet felől 20 km-re megközelítő német 14. páncélososztály támadása alatt a gyorsadtesttel szembenálló szovjet védelem összeroppant. A német páncélosok előtt a petrovszkojei Dnyeper-kanyarból visszavonuló szovjet alakulatokat a lovas-, és a 2. gépkocsizó dandár tüzésége támadta. A páncélosok előtt Petrovszkoje községben védekező szovjeteket a hadtest repülői sikeresen bombázták. A szovjetek a visszahúzódással párhuzamosan megkezdték a zaporozsjei sziget kiürítését is. Ennek során a már korábban megrongált vasúti híd egy újabb szelvényét robbantották fel, továbbá a városból is rombolás zaját lehetett hallani. A 2. gépkocsizó dandár déli védőkörletében, valamint a német 4. őrezreddel szemben azonban továbbra is megszállva tartották állásaikat.⁶¹²

A gyorsadtest repülőcsoport vegyes bombázó százada Alekszejevka közlekedési csomópontjait bombázta.⁶¹³

A következő nap, október 4-én a szovjetek délkeleti irányú visszavonulását követve a gyorsadtest alárendelt alakulatai közül több is partot váltott:

A kiürített zaporozsjei szigetet a német 4. őrezred vette birtokba, továbbá hídfőt foglalt a Dnyeper túlsó partján, előkészítendő a zaporozsjei bevonulást. A 2. gépkocsizó dandár két felderítő osztaga ellenállás nélkül jutott el a Zaporozsjéből észak felé vezető műútig.

A lovasdandár három századdal kelt át a folyón. Felderítették a petrovszkojei Dnyeper-ívet, továbbá elfoglalták magát a községet. Különösebb ellenállást nem észleltek. A folyamkanyar megtisztítására erősítésül átdobtak egy harcokocsiszázadot.⁶¹⁴ A fentiekén kívül tüzéségi tűzzel támogatták az 1. páncéloscsoport támadását.⁶¹⁵

A Dél Hadseregcsoporthoz utasítása alapján a gyorsadtestnek fel kellett készülnie a további alkalmazásra. Eszerint elsőként a lovasdandárnak kell majd átkelnie Dnyepropetrovszkba, várhatóan október 10-én, ezt a többi alakulat követi, hogy a 17. hadseregbeli alkalmazásra rendelkezésre álljanak.⁶¹⁶

⁶¹⁰ Kriegstagebuch des Kommandostabes Reichsführer SS, Bécs–Frankfurt–München, 1965. 38–41. o. és KTB 670. o.

⁶¹¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 744-745. o.

⁶¹² Uo. 750. o.

⁶¹³ A vegyes bombázószázad Caproni részlegének ez volt az utolsó éles bevetése a szovjet harctéren. A hadba lépés (VI. 27.) óta 87 bevetésen vettek részt és 90 t bombát dobtak le az ellenségre. Bővebben lásd: OLASZ: i. m. 78. o.

⁶¹⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 756. o.

⁶¹⁵ Tagesberichte 379. o.

⁶¹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 757. o.

Másnap a Dnyeper keleti partján a szovjetek által kiürített területekre bevonultak a gyorshadtest alakulatai. A hadtestparancsnok további szervezett ellenállásra nem számított, de orvlövészek tevékenysége szórványosan tapasztalható volt. A 4. őrezred elfoglalta Zaporozsjét. A 2. gépkocsizó dandárnak 68 fegyvertelen szovjet katona adta meg magát.

A zaporozsjei szigetet a 4. őrezred kötelékéből a gyorshadtest alá utalt német 414. területvédelmi lövészszázlój és két magyar zászlóalj szállta meg.

A lovasdandár részei a Dnyeper-kanyar megtisztítása után megkezdték gyülekezésüket a további átvezényléshez, valamint kivonásra kerülő részei a hazaszállítás-hoz készülődtek.⁶¹⁷

Október 6-án a 4. őrezred az 1. páncéloscsoport alárendeltségébe került át. Zaporozsjét a 2. kerékpáros zászlóalj és a német 414. területvédelmi lövészszázlój vette át tőlük. A viharossá váló hideg időjárás akadályozta a csapatmozgásokat, így főként – ép híd híján – a Dnyeperen történő partváltást.

A dandárok zömét egy-egy üteggel megerősített biztosítószázad hátrahagyásával kivonták a védvonalból, valamint megkezdték a telepített műszaki záruk bontását.⁶¹⁸

A folyamvédelem aktív szakasza ezzel befejeződött, a továbbiakban a magyar királyi I. gyorshadtest tevékenysége a csökkentett erőkkel történő folyammegfigyelésre korlátozódott. A folyamvédelem időszakában 1941. augusztus 31-október 5. között a gyorshadtest vesztesége 9 fő tiszt és 148 fő legénység halott, 54 fő tiszt és 762 fő legénység sebesült, valamint 74 fő legénységi állományú eltűnt volt.⁶¹⁹ A szembenálló szovjet alakulatok közül csupán a szovjet 270. lövészadosztály szeptember 1-október 1. közötti vesztesége volt megközelítőleg ugyanennyi: 227 fő halott, 828 fő sebesült, eltűnt és fogságban: 1-1 fő, más okból: 2463 fő.⁶²⁰ Fogolyvallomások alapján a szovjetek vesztesége a Zaporozsje környéki harcokban ezidő alatt összesen kb. 3000 fő volt halottban és ugyanennyi sebesültben.⁶²¹

⁶¹⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 760. és 763. o.

⁶¹⁸ Uo. 768. o.

⁶¹⁹ ZSEDÉNYI Zoltán: 1941 Dnyepri védelem – Harctudóítás az I. honvéd gyorshadtestnek a Gruppe Roques alatti harcáról. HL. Mikrofilmtár, vkf számnélküli iratok. Folio 239. 3 o.

⁶²⁰ A szovjet 6. hadsereg 0014. sz. parancsa, 1941. X4-én. A parancs külön kitér a hadosztályok adminisztrációs hiányosságaira, és a nyilvántartások szigorú ellenőrzését követeli meg, igazoló jelentés leadása mellett, a „más okból” kategóriájú veszteségek kiugróan magas száma miatt.

⁶²¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 770. o.

III.3.4. Hadműveleti szünet (1941. október 6-10.)

Október 6-án 14 órától – mint arról már korábban tájékoztatták a parancsnokságot – a gyorshadtest a német 17. hadsereg alárendeltségébe lépett.⁶²² A további várható alkalmazás eldöntése után, 9-én a gyorshadtest a 17. hadseregben belül a IV. hadtest bázisán létrehozott, Schwedler gyalogsági tábornok⁶²³ vezette csoportnak lett alárendelve.⁶²⁴

6-át követően a gyorshadtest parancsnoka, Miklós tábornok a német hadvezetés felé jelentette alakulatai menetképtelenségét. A feltöltések, pótlások után a hadtest menetképességét csak október 10-ét követően nyerte vissza. A néhány napos hadműveleti szünetet a csapatok soraik rendezésére használták fel. A készletek feltöltésével, eszközök javításával, karbantartásával foglalkoztak, a rendelkezésre álló lehetőségeken belül. A Vezérkar Főnök anyagi kirendeltségének jelentése szerint üzemanyag, lőszer és gumi tekintetében újra nehézségeik adódtak.⁶²⁵ A német gumi-kiutalás (7000 db. abroncs) átvételére az anyagi kirendeltség szerint Bergycsevben volt lehetőség.⁶²⁶ A Magyarországról útba indított 150 db. (!) gumi a hadműveleti szünet második napjára érkezett be.

Üzemanyag-kiutalását csak október 9-én kapta meg a hadtest, és a biztosított 1100 t benzín és olaj felvételezését csak ezután kezdhették meg a 110 km-re levő Krivoj-Rogban (150 t) és a közelebbi Dnyepetrovszkban (950 t).

A német eredetű fegyverekhez igényelt lőszer utánpótlás beérkezése október 10. után volt várható.

Az anyagok felvételezését, beszállítását az október elején beköszöntő hideg, viharos-esős időjárás csak tovább nehezítette. A hűvösre fordult idő miatt Miklós Béla szeszesisital és lovasdandár számára lótakarók kiküldését szorgalmazta.⁶²⁷

A leváltáson és kivonáson túl a harcoló csapatok veszteségeinek személyi pótlása is egyre sürgetőbbé vált a folyamvédelem nagy áldozatokat követelő

⁶²² KTB Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd, 104. o.

⁶²³ Viktor von Schwedler (Goarshausen, 1885. I. 18. – Freiburg, 1954. X. 30.) Gyalogsági tábornok 1938.II.1-től. 1939. IX. 1. – 1942. X. 18-ig a IV. hadtest parancsnoka.

⁶²⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2332. 778. o. A csoport részei voltak: IV. hadtest: 24., 76. és 94. gyaloghadosztályok, XXXIV. hadtest: 68. és 297. gyaloghadosztályok. KTB. 1140. o.

⁶²⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 792. o.

⁶²⁶ Kijevtől nyugatra, a gyorscsapatok körletétől légvonalban 300 km-re. Továbbá a jelentés méltatlanokodva megjegyzi, hogy menetképtelenséget előidéző gumihányt eddig a gyorshadtest nem jelentett. Ennek ellentmondani látszik, hogy még ugyanez a jelentés utal arra, hogy a hadjárat kezdete óta a gyorshadtest közel 10.000 db. abroncsot igényelt – nyilván okkal.

⁶²⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2330. 681–682. és 684. o. A kikerkező alakulatok felszerelésével kapcsolatos problémák egyre gyakoribbak lettek az őszi hideg miatt. Egy október 4-i jelentés szerint a többszöri figyelmeztetés ellenére még mindig nyári ruhában, köpeny nélkül indították el a hátszágából a váltást a harcra. Uo. 754. o.

időszakában. A szeptember végén a harctérre megindított személyi kiegészítések azonban a német utánszállítási vonalak túlterheltsége miatt már a lengyel területekről sem jutottak ki.⁶²⁸ Az útbaindítottak beszállásolása a vasútállomásokon nem volt megoldható, meleg ruházat nélkül a szabadban fagyoskodtak. A személyi pótlásokat szállító három száztengelyes szerelvény menetét a Wehrmacht szállítási parancsnoksága csak Vinnyicáig engedte volna tovább, onnan a hátra levő távolságot (500 km légvonalban!) gyalogmenetben kellett volna megtenniük, így a gyorshadtest október 9-én kérte a szállítmányok hazairányítását.⁶²⁹ Többszörös, hosszantartó egyeztetések után a gyorshadtest parancsnoksága október 12-én újra, nyomatékosan kérte a szerelvények visszafordítását, hivatkozva arra, hogy a „*most kezdődő mozgó hadműveletek minden utánpótlás felzárkóztatását lehetetlenné teszi. Befejezésük után pedig úgysem lesz rájuk szükség.*” A kérés ellenére a szerelvények október 14-én elindultak Lembergől Vinnyicára.⁶³⁰ Ide majd csak október 16-án, és 21-22-én érkeztek meg. Az időközben hazaküldött alakulatokhoz indított személyi pótlásokat innen visszafordították. Az első szállítmány 24-re ért Dnyepropetrovszkba, a többi ideiglenesen Vinnyicán maradt, ahol a gyorshadtesthez tovább menő, összesen 45 fő tiszt és 3990 fő légénység felszerelési hiányait a Megszálló Csoport Parancsnokság lehetőségeihez mérten kiegészítette.⁶³¹

III.4. ELŐRETÖRÉS A DONYECIG (1941. OKTÓBER 10-28.)

III.4.1. Hadászati-hadműveleti helyzet 1941 októberében⁶³²

Kijev szeptember 26-i eleste után, de még a katlanban rekedt csapatok felszámolása előtt teret nyert a Dél Hadseregcsoport keleti irányú előrenyomulása. Az 1. páncéloscsoport Novomoszkovszk felől dél felé az Azovi-tenger irányába támadt, elvágva ezzel a német 11. hadsereg által lekötött szovjet 9. és 18. hadseregek visszavonulási útvonulását. A 17. hadsereg a páncéloscsoporttól északra a Donyec-medence iparvidéke felé nyomult előre. Az erős szovjet ellenállás hatására az október 2-án megindult 17. hadsereg feladatait a Dél Hadseregcsoport 4-én módosította: az új

⁶²⁸ Október 12-ig még Lembergig sem jutottak el.

⁶²⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2332. 754. és 774. o. A kikerkezők hiányos felszerelésének kiegészítésére a fronton levő alakulatoknak már végképp nem voltak tartalékaik.

⁶³⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 801. és 830. o.

⁶³¹ Az otthonról útbaindítottak hiányainak mértékét jellemzi, hogy pl. összesen 968 pár bakancsot, kellett pótolni, nem beszélve a takaróról, zubbonyról, köpenyről, kesztyűről, kapcáról, evőcsészéről, nadrágszíjról, pisztolytáskáról, stb. Anyaghiány miatt azonban a továbbutazóknak csupán takaróban így is 2506 darabos hiányuk maradt. Uo. 891. o.

⁶³² Lásd: 1. számú vázlat: 13. o.

terv szerint a Harkov irányába nyomuló német 6. hadsereg három hadosztályával megerősítve Harkov helyett attól nyugatra, Krasznograd alatt támadt kelet felé.⁶³³

A fentiek keretében a német 17. hadsereg IV. hadtestéből létrehozott Schwedler-csoportnak eredeti feladata a Sztalinora való előretörés volt.⁶³⁴ Az alárendeltségébe került gyorshadtestnek Dnyepropetrovszkon átvonva Pavlográdtól kelet-délkeleti irányban, a Szamara mentén, Sztalinora kellett támadnia, de előrenyomulását a mostoha időjárás megtorpantotta. A 17. hadsereg időközben megváltoztatott terve alapján a gyorshadtest a 17. és a 6. hadsereg sávhatárán az előbbi északi támadó csoportjának szárnybiztosítását kapta feladatul.⁶³⁵ Ezen belül az LII. hadtesten történő átvonás után a Donyec kanyarulatánál levő Izjumra való előretörés volt a célja, hogy a folyón átkelve majd Kupjanszk irányába nyomulva a Harkov mögött dél felé forduló német 6. hadsereggel találkozzon.⁶³⁶ A beköszöntő csapadékos orosz ősz azonban e nagyívű hadászati elképzeléseket alaposan felülírta. A szinte folyamatos esőzések október 20-a utánra még terepjáró gépkocsik számára is lehetlenné tették a mozgást. A mozdulatlanságra kárhoztatott német 6. és 17. hadseregek elől így a szovjeteknek módjukban állt viszonylag rendezetten visszavonulniuk a Donyec mögé, erős hídfőket hátrahagyva. A hadműveletek folytatására csak a beköszöntő fagyok után, az utak megkeményedésével lett lehetőségük a támadó csapatoknak.

Mindeközben a SzTAVKA október 17-én kiadta utasítását a Délnyugati Front számára: 19-ei kezdettel megparancsolták a front hadseregeinek az Oszkol folyó vonalára való visszavonulást Kasztornaja-Kupjanszk-Krasznij Limany szakaszon.⁶³⁷ Céljuk ezzel az arcvonal rövidítése és tartalék alakulatok nyerése volt. A szovjet alakulatok visszavonulása az új terepszakaszra az esős időjárás segítségével tervszerűen megvalósulhatott. A frontparancsnok, Timosenko marsall október 28-án adta ki az új parancsot a tartós védelembe való átmenetelbe a Tyim-Balakleja-Izjum-Jampol vonalon.⁶³⁸

III.4.2. Előretörés a Donyecig⁶³⁹

Az új hadműveleti szakasz október 10-én óriási esőzéssel kezdődött. A csapadékos időjárás kisebb szüneteket leszámítva csak 28-a után változott meg. Október 11-én leesett az első hó is, ami az időjárás komoly változását vetítette előre.

⁶³³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 754–755. o.

⁶³⁴ Uo. 800. o.

⁶³⁵ BOOG: Im. 521. o.

⁶³⁶ ZSEDÉNYI: Im. 28. o.

⁶³⁷ BAGRAMJAN: Im. 409. o.

⁶³⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 429. o.

⁶³⁹ Lásd: 11. sz. vázlat: 118. o.

10-én délután a gyorshadtest vezérkari főnöke, Zsedényi vezérkari ezredes a Schwedler-csoport parancsnokságán, Golubovkán járt a helyzet és a várható feladatok megbeszélésére.⁶⁴⁰ Az itt kapott parancs szerint az eddigi harcászati tapasztalatokon alapulva a szovjetek helyzetét, céljait felderítendő, egy erős „*Gruppe Vorausabteilung*”⁶⁴¹ képzendő a gyorshadtest kötelékeiből, német alakulatokkal vegyesen, amely bevezeti a harcot. Ennek részei: magyar részről az 1. felderítő-, a 9. harcokcsi-, és a 3. gépkocsizó zászlóalj, valamint két üteg, német részről egy gépkocsizó lövészsorozat, egy rohamlövég- és egy páncélvadász osztály, egy légvédelmi század, egy üteg, és egy rádiós raj.

A Schwedler-csoport közvetlen alárendeltségébe tartozó gyorsélnök a tervek szerint október 12-én kellett egyesülnie Major Jenő tábornok⁶⁴² vezetésével Nilovkánál, hogy onnan erőteljesen törjön majd előre délkeleti irányban.

A Schwedler-csoporttól kapott parancs szerint az 1. gépkocsizó dandárnak 12-én kellett megindulnia Dnyepropetrovszkon keresztül Nagyvezsdovkára. A 2. gépkocsizó dandárnak 13-án át kellett kelnie a Dnyeperen Mihajlovka területére. A hadtest a kapott parancsnak megfelelően megkezdte az előkészületeket az új feladatra.

Október 11-én a gyorshadtest menetképes csapatrészei folytatták a kijelölt területekre való előrevonulást, bár ezt sem az eső, sem a dnyepropetrovszki hídnál kialakult torlódás sem segítette elő.⁶⁴³ Az Anka-csoport Novomoszkovszkot érte el,⁶⁴⁴ az 1. gépkocsizó dandár útban volt Mihajlovka-Golubovka területére. A hadtestparancsnokság áttelepült Golubovkára.

A Major-csoport folytatta gyülekezését Varlomovkára – Pavlográdtól 30 km-re északkeletre. A 2. gépkocsizó dandár még feltöltését végezte, várható indulása másnapra volt tehető.⁶⁴⁵

Október 12-én a hadtest alakulatainak előrevonása a rendkívüli üzemanyag-felhasználás ellenére a sárban elakadt. Délutántól kezdve egyfolytában zuhogott az eső,

⁶⁴⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 800. o.

⁶⁴¹ *Gruppe Vorausabteilung*: előrevetett csoport, vagy gyorsél melynek célja a harctevékenységgel való felderítés, aminek kezdeti sikerét kihasználva a támadást tovább lehet bővíteni. Részletesen lásd: A folyó háború tapasztalatainak ismertetése, Budapest, 1942. 22. o.

⁶⁴² Major Jenő (Baksa, 1891.VIII.6. – Blaiibach/Immenstadt, 1972. I. 13.) 1940. IX. 1-től tábornok. 1940. III.1. – 1941.XI.1-ig az 1. gépkocsizó dandár parancsnoka.

⁶⁴³ Az esőzés az egész 17. hadsereg területén fékezte a mozgást. A hadsereg-parancsnokság szálláscsinálói például a Pavlográdból Krasznográdba vezető kb. 150 km-es utat 36 óra alatt tették meg. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 806. o.

⁶⁴⁴ Zsedényi szerint itt ért véget a kövezett műút. Ettől keletre már csak földutak vezettek, amik a csapadéktól járhatatlanná váltak. ZSEDÉNYI: Im. 28. o. A haladási viszonyokat jól érzékeltetik egy résztvevő szavai: „*Ez a sár pedig olyan volt, ami semmiféle, eddig ismert sárra nem hasonlított. A rozslisztből dagasztott kenyértésztához hasonlított volna, ha nem lett volna fekete. A talajban feneketlennek tűnt. Fölrakódott rétegei pedig a hideg szélben gyorsan szikkadtak és megkeményedtek.*” E rétegeket időközönként kalapáccsal le kellett verni a kerekekről. SOMLÓ: Im. 55. o.

⁶⁴⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 801. o.

hevessége estére pedig tovább fokozódott. A kerékpáros részek, a tüzérség és a fogatolt vonatsapatok gyakorlatilag menetképtelenek voltak, de elakadt a gyorshadtest törzse és irodája is. A nehézségek ellenére erőltetett kétnapi mozgás alatt az előcsapatok másfél hadtest üzemanyag-javadalmazását használták el. Ezért a nap végén a gyorshadtest parancsnoka az elért helyzetben megállította az 1. gépkocsizó dandárt.⁶⁴⁶

A Major-csoport estig Geraszimovkáig jutott el. Az 1. gépkocsizó dandár teljes terjedelmében este 6 órára kelt át a hídon a Dnyeper túlsó partjára, éle Novomoszkovszkig jutott. Őket követte az Ankay-csoport éle, a 13. és 14. kerékpáros zászlóalj.

A 10. kerékpáros zászlóalj fogolykísérési feladatot kapott: 8000 szovjet hadifoglyot kellett Dnyepropetrovszkba kísérniük.⁶⁴⁷

Másnapra a gyorshadtest csapatai teljesen megbénultak. Az elakadt járműveket vonatokkal igyekeztek kihúzni, illetve az elnyúlt menetalakzatokat felzárkóztatni, ami csak pillanatnyi megoldást jelentett, tekintettel arra, hogy az utak állapota továbbra sem javult. A vonatoktól elszakadt, elől levő alakulatok néhány napig utánpótlás és részben élelem nélkül maradtak. A tovább romló időjárás – az egyre gyakoribb havas eső – miatt a Schwedler-csoport parancsnokságának utasítására délutántól minden mozgást beszüntettek.⁶⁴⁸

A gyorshadtest repülőalakulatai október 13-án áttelepültek Dnyepropetrovszkba.⁶⁴⁹ További alkalmazásukat azonban a szinte folyamatos esőzés ellehetetlenítette.

Október 14-én a beköszöntő fagyok hatására az összefüggő sártenger némileg megkeményedett.⁶⁵⁰ Az útviszonyok tartós javulására azonban nem lehetett számítani, így Miklós Béla tábornok a gyorshadtest alkalmazhatóságának visszanyeréséhez annak átszervezését határozta el. Az üldözéshez két lépcsőre tagolták a csapatokat:

Első lépcső: gépkocsizó dandárok egy-egy századdal csökkentett zászlóaljai, felderítő és harcokcsi-zászlóaljak, utász- és hírszázadok, a könnyűütegek zöme, a légvédelmi gépágyús ütegek, valamint a gépkocsizó zászlóaljaktól elvont Botondokkal mozgékonyra tett seregvonat-részek.⁶⁵¹

⁶⁴⁶ BELEZNAY István: Az 1. gépkocsizó dandár 1941. évi hadművelete a Dniepről a Donecig. Magyar Katonai Szemle, 1943. 1. 30. o.

⁶⁴⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 808–809. o.

⁶⁴⁸ Ua. 815. o. Az időjárás és útviszonyok miatt egyébként ideiglenesen az egész 17. hadsereg beszüntette a mozgást. Uo. 812. o.

⁶⁴⁹ M.SZABÓ: Im. 152. o.

⁶⁵⁰ BELEZNAY: Im. 30. o.

⁶⁵¹ Gépkocsizó dandáronként így kb. 700 jármű és 2000 ember maradt vissza. A leadott századok fegyverzetét a megmaradók átvették, így a zászlóaljak tüzereje nem csökkent. Továbbá így lehetett biztosítani a harcoló részeknek és utánpótlásuknak a megfelelő mennyiségű Botond terepjárót, az egyetlen járművet, amely képes volt megbirkózni a sárral. ZSEDÉNYI: Im. 29. o., és Major: Tapasztalatok, 12. o.

Második lépcső: Botondoktól megfosztott gépkocsizó-csapatrészek, kerékpáros zászlóaljok,⁶⁵² közepes tüzérség, néhány könnyű üteg és légvédelmi tüzérség, valamint vonatcsapatok. Ezek az útviszonyok javulásával követhették az első lépcsőt.

A Dnyepropetrovsk-Golubovka területén visszamaradt vonatcsapatok állva maradtak, anyagi alapot képezve az utánpótláshoz. A mozgékonyág visszanyerésén túl a hadtestparancsnok kimondott szándéka volt „*ily csoportosításban befejezni a hadműveleteket.*” Az átszervezés további előnyeit így látta:

„1./ a kitűzött cél gyorsan, kevesebb jármű tönkremenetelével érhető el,
2./ az előre jutott részek ellátása üzemanyaggal könnyebb,
3./ kivonáskor a nem mozgékony részek a vasúthoz közelebb vannak, a mozgékony részek oda inkább vissza tudnak jutni.”⁶⁵³

A további, Schwedler-csoportban történő alkalmazásra nézve a hadtestparancsnokság terve az volt, hogy az első lépcső a csoport élén betör a Donyec-vidékre, azt követi a gyalogság. A második lépcső kerékpárosai az útviszonyoknak megfelelően követik az élt, megtisztítják a terepet és dél felé biztosítanak. A visszamaradt részek – a vonatcsapatok – a helyükön állva maradnak.⁶⁵⁴

Október 15-én az utak állapotában jelentősebb javulás még nem következett be. A Major-csoport vonult csak előre, tervezett összevonási helye felé. A gyorshadtest csapatai az előző nap kiadott átszervezéseket végezték el. A Schwedler-csoport másnapi parancsa szerint a gyorshadtestnek Szokolje környékére kellett gyülekeznie a 17-én megindítandó, ekkor még meg nem határozott irányú (Sztalino, vagy Izjum) hadművelethez.⁶⁵⁵

A tervezett támadás napján Hermann Hoth vezérezredes⁶⁵⁶, a német 17. hadsereg új parancsnoka Golubovkán felkereste a gyorshadtest parancsnokságát.⁶⁵⁷ Minden bizonnyal e látogatás során közölték a hadtestparancsnoksággal a magyar csapatok új alárendeltségét és feladatát. A kiadott parancs szerint 12 órától a hadtest a 17. hadsereg közvetlen alárendeltségébe tartozik. További feladata: 18-án a német LII. hadtest déli szárnyán levő, Sachs tábornok vezette 257. gyaloghadosztály által tört résen – gyakorlatilag páncélos feladatot ellátva – az 1. gépkocsizó dandár átnyomul

⁶⁵² A kerékpáros részek a csapadékos őszi idő beálltával, október 10-től, gyakorlatilag teljesen használhatatlanná váltak. A sáros út alkalmatlan volt a kerékpáros közelekedésre, így a honvédek az előrejutás érdekében kénytelenek voltak még a 60 kg-os kerékpárokat is tolni-cipelni. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 885. o.

⁶⁵³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 823. o.

⁶⁵⁴ Uo. 824. o.

⁶⁵⁵ Uo. 829. o. Továbbá az időjárás zordabbra fordulása miatt a hadtestparancsnok sürgette a téli óvócikkek kiküldését.

⁶⁵⁶ Hermann Hoth (Neuruppin, 1885.IV.12. – Goslar n. a.): 1940. VII. 19-től vezérezredes. 1941. X. 5.–1942. VI. 1. között a 17. hadsereg parancsnoka.

⁶⁵⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 836. o.

a Malinovszkij altábornagy által vezetett szovjet 6. hadsereg védelmén.⁶⁵⁸ A sikert kifejlesztve a gépkocsizó dandárok előretörnek Izjumra, és birtokba veszik a Donyec hídjait.⁶⁵⁹ Az Ankay-csoport⁶⁶⁰ Gubinicára húzódik előre és onnan követi az 1. gépkocsizó dandárt. Működési határok: északon Pleszovoj – Lavkava – Kupjanszk, délen: Krasznopavlovka – Bogumilovka – Barvenkova –Kramatovka-észak.

Október 18-án az élt képező 1. gépkocsizó dandár elfoglalta megindulási körzetét Arteljnjaja térségében és felkészült a támadásra. Az LII. hadtest azonban a Harkov-Loszovaja vasútvonal mentén Krasznopavlovszknál a szovjet 6. hadsereg igen erős ellenállásába ütközött és támadása elakadt. A szovjetek itt fedezték a Harkovról kivont erőik elvonulását.

Az 1. gépkocsizó dandár 257. hadosztály harcálláspontján tartózkodó parancsnoka, Major Jenő tábornok azt a parancsot kapta Hoth vezérezredestől, hogy a dandár a hadosztály északi szárnyán törjön magának utat. Major azonban javasolta, hogy a harcászatiilag kedvezőbb déli szárnyon kellene áttörni, mert a vasútvonal átlépte után csak egy folyóakadály van Izjumig, míg az északi szárnyon négy kisebb folyó és két mélyvonulat húzódik a leküzdendő terepszakaszon. A javaslatot Hoth vezérezredes első megközelítésben nem fogadta el, mert valószínűleg Sachs tábornok elakadt 257. hadosztályát szerette volna tehermentesíteni. A hadtestparancsnokság, miután egyeztetett a 17. hadsereg vezérkari főnökével, Vincenz Müller ezredessel⁶⁶¹, kiegészítette Major elképzelését azzal, hogy a délen harcoló Schwedler-csoport és az északon levő LII. hadtest között benyomása szerint a szovjet védelemben hézagok vannak, amit ki lehetne használni. Hoth vezérezredes végül jóváhagyta az elképzelést.⁶⁶²

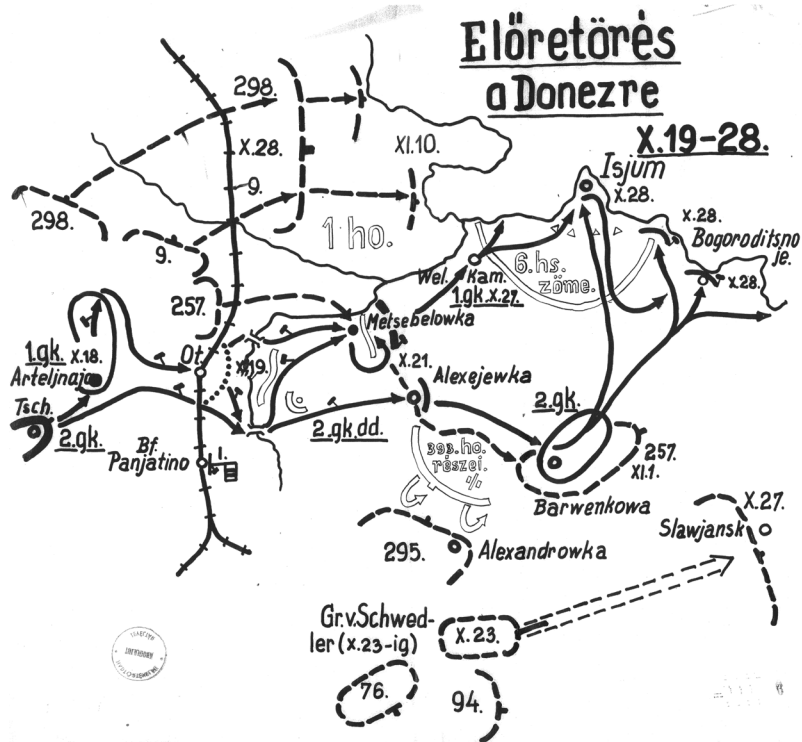
⁶⁵⁸ A szovjet 6. hadsereg állományába 1941. október 1-től a 255., 270., 275. lövészhadosztályok valamint a 26., 28. lovashadosztályok tartoztak. Tüzérségét a 274. tábori tüzérezred és a 671. tarackos tüzérezred, valamint a 14., 27., 504., légvédelmi tüzérosztályok alkották. Harckocsizó alakulatai az 1. és a 129. harckocsizó dandár voltak.

⁶⁵⁹ ZSEDÉNYI: Im. 29. o.

⁶⁶⁰ Az Ankay-csoport alakulatai az új feladat során: VII., 10., 12., 13., 14. kerékpáros, valamint az 1. lovas páncélos- és a 152. utász zászlóalj.

⁶⁶¹ Vincenz Müller (Aichach, 1894. XI. 5.–1961. V. 12.): 1939. I.1-től ezredes, 1940.XII.–1943.IX.1-ig a 17. hadsereg vezérkari főnöke.

⁶⁶² ZSEDÉNYI: Im. 30. o. Ez a támadás időben szerencsésen egybeesett a szovjet hadseregek számára kiadott visszavonulási paranccsal.

II. sz. vázlat: Előretörés a Donyecig

Éjszakai átcsoportosítást követően, másnap hajnalban az 1. gépkocsizó dandár két újonnan létrehozott harccsoportja, a vasútvonal mentén elhelyezkedő Otdocsninon keresztül kezdte meg támadását: Az áttörést a Temesváry Gerő alezredes⁶⁶³ 2. gépkocsizó zászlóalján létrehozott Temesváry-csoport⁶⁶⁴ vezette be.⁶⁶⁵ A jól sikerült, gyorsan teret nyert áttörést a 3. gépkocsizó zászlóalj parancsnoka, Peinlich Béla alezredes⁶⁶⁶ vezette harccsoport fejlesztette tovább: a résen át Rozsgyesztvenszkójerá támadt, ettől északra és délre a felderítő csoportoknak sikerült kézre keríteniük egy-egy hidat a Britajon és hídfőt alkotni a túlparton. A fő támadási irányban tapasztalt erős szovjet ellenállást a déli hídfőn keresztül előrevont 1. gépkocsizó zászlóalj

⁶⁶³ Temesváry Gerő (Marosvásárhely, 1893.XII.3. – n.a.): 1939. november 1-től alezredes. 1939.I.23–1942. III. 16. között a 2. gépkocsizó zászlóalj parancsnoka.

⁶⁶⁴ Temesváry-csoport: 2. gépkocsizó zászlóalj, egy könnyű tarackos üteg, 2 légvédelmi gépágyú, 1 utászszakasz.

⁶⁶⁵ A támadást előzetes felderítés nélkül, gyakorlatilag térképen tervezték meg. Csak annyi volt ismert, hogy a 257. hadosztály előtt álló erők több napja kitaranak és nem alárendelt csapatokról lehet szó. BELEZNAY: Im. 32. o.

⁶⁶⁶ Peinlich Béla (Pozsony, 1897.V.14. – n.a.): 1941.V.1-től alezredes. 1939. XI. 1. – 1942. III. 16-ig a 3. gépkocsizó zászlóalj parancsnoka.

Rozsgyesztvenszkojéra történő oldaltámadással igyekezett megtörni, de estig csak Fjedorovkáig jutottak el.⁶⁶⁷

A 2. gépkocsizó dandár második lépcsőként felzárkózott Arteljnajára a támadás továbbviteléhez.⁶⁶⁸

A gyorshadtest szárnyait balról a XIV. gépkocsizó hadtest 257., jobbról a Schwedler-csoport Geitner altábornagy⁶⁶⁹ vezette 295. gyaloghadosztálya fedezte. A német hadosztályok a gépkocsizók támadásával párhuzamosan Izjum felé törtek előre. A kölcsönös együttműködés miatt a támadással a korábbi sávhatárok megszűntek, és ezután a Schwedler-csoport is adhatott parancsokat a gyorscsapatoknak.⁶⁷⁰

Október 20-án a nehéz, sáros útviszonyok ellenére (már két napja egyfolytában esett az eső) az 1. gépkocsizó dandár tovább folytatta a támadást Mecsebelovka felé, Fjedorovkánál összecsapva a visszavonuló szovjet 255. lövészadosztály harcokcsikkal és aknavetőkkal megerősített utóvédeivel. Egy lehallgatott szovjet rádióüzenet szerint a gyorshadtest támadása meglepte a szovjeteket. Az előre törő magyar páncélosok ellen légi támogatást kértek.⁶⁷¹ A támadás a Mecsebelovka előtti terepszakaszig jutott el.

A 2. gépkocsizó dandár az 1. gépkocsizó dandár mögött délnyugatra alkotott lépcsőt. Az Anka-csoport a terepviszonyok miatt érdemben nem tudott előre haladni.

Másnapra virradó éjjel az 1. gépkocsizó dandár 3. gépkocsizó zászlóaljának Szentgyörgyi Zoltán főhadnagy vezette százada⁶⁷² éjszakai támadással áttörte a szovjet védelmi vonalat és a két szovjet ezred által védett község közepéig nyomult előre. A nyomában előretörő zászlóalj-zöm, majd a reggelre beérkező 1. és 2. gépkocsizó zászlóalj elfoglalták Mecsebelovkát. A szovjetek a helység visszavételére reggeltől kezdve három zászlóalj-erejű ellentámadást indítottak, de a gépkocsizók a harcokcsikkal megerősített tartalékszázad segítségével mindet elhárították. A meglepetés miatt hihetetlenül kis veszteség mellett (elesett: 1 tiszt, 2 honvéd, megsebesült 1 tiszt és 2 honvéd), ejtettek 300 foglyot. A lendületes támadást tovább folytatva, délutánra a Mecsebelovkán túl észak-dél felé szétnyílván

⁶⁶⁷ BELEZNAY: Im. 34. o. A támadást sötétedéskor leállították, mert a használt térképek alapján nem lehetett tájékozódni, kizárólag domborzati összehasonlításra voltak használhatók. A jelölt vasútvonalak és helységek nem tükrözték a valós állapotokat.

⁶⁶⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 852. o.

⁶⁶⁹ Herbert Geitner (Berlin, 1888. I. 25.–Freiburg, 1942. I. 22.): 1941.VIII.1-től altábornagy. 1940. II. 6.–1941.XII.8-ig a német 295. gyaloghadosztály parancsnoka

⁶⁷⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 849. o.

⁶⁷¹ Uo. 858. o.

⁶⁷² Szentgyörgyi Zoltán (1910. XI. 15- n.a.) 1938.XI.1-től főhadnagy. Századával éjjel átgázolt a szovjet védvonal előtti vizes-mocsaras területen és a házak közé beszivárogva helység harcban egy szakszon semlegesítette a védőket. A 3. gépkocsizó zászlóalj támadó főerői így könnyen kitágíthatták a védelmen ütött rést.

következő falvakat is elfoglalták.⁶⁷³ A támadás továbbvitele során újabb 700 szovjet katona került fogságba.⁶⁷⁴

Hoth vezérezredes táviratban gratulált Miklós tábornoknak a hadtest nehéz viszonyok közt végrehajtott sikeres támadásához.⁶⁷⁵

A 2. gépkocsizó dandár a déli sávban nyomult előre Barvenkova irányában, tehermentesítve a Schwedler-csoport északi szárnyát.⁶⁷⁶ Az Ankay-csoport és a kerékpáros részek, valamint a közepes tüzérség az útviszonyok miatt továbbra is mozdulatlanok maradtak. A folyamatos esőzések miatt a hátsó alakulatok mozgása megbénult, a messze levő dnyepetrovszki anyagi kirendeltségtől történő vételezés pedig teljesen ellehetetlenült. Így a küzdő csapatokhoz közelebb levő második lépcső üzemanyagát szállították előre a támadás fenntartásához.⁶⁷⁷

Az elkövetkező két napban a gyorshadtest alakulatai nem tudtak kimozdulni a sárból, csak felderítő tevékenységet folytattak. A hadtestparancsnok benyomása és fogolyvallomások szerint a szovjetek ekkor vonultak ki Harkovból és Izjumból. Ennek biztosítására utóvédek maradtak Izjumtól délnyugatra. A rossz idő ellenére az előre nyomuló 1. gépkocsizó dandár ellen légi támadást intézett négy repülőgép. Az 1/3. vadászszázad 3 raja egymást váltva oltalmazta a dandár támadó életét.⁶⁷⁸

A mozgóképesség visszanyeréséig a hadtest eddig elért helyzetében próbálta rendezni kötelékeit. A 17. hadsereg parancsnoksága arcvonalszakaszán parancsban szüntetett be minden mozgást.⁶⁷⁹

A légi felderítés szerint a szovjetek visszavonulóban voltak,⁶⁸⁰ az el nem szállítható készleteket felgyújtották – így az Izjumban felhalmozott gabonát is. Az Andrejevkről Izjumba vezető út teljesen víz alatt volt, így a gyorshadtest tevékenysége a hátsóbb részek, főleg a hadtáp felzárkóztatására korlátozódott.⁶⁸¹ Egyéb mozgás az útviszonyok miatt a hadtest vonalán nem történt.

⁶⁷³ BELEZNAY: Im.: 36-37. o. A dandárparancsnok Major Jenő vezérőrnagy közvetlenül a küzdő csapatok mögött irányította a harcot. Az erős tűzhatás miatt háromszor kellett harcálláspontot változtatnia.

⁶⁷⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 871. o. A 17. hadsereg által ejtett foglyok több mint felét a gyorshadtest csapatai szedték össze. A nap összvesztesége végül 15 halott és 35 sebesült volt. A nagyon kis veszteség azért is meglepő, mert az elfogott 700 szovjet katonától 250 db. automata puskát zsákmányoltak. MAJOR Jenő: A páncél dandár harcai – Mecsebelovka. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 16. 7. o.

⁶⁷⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 856. o.

⁶⁷⁶ ZSEDÉNYI: Im. 31. o.

⁶⁷⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 865–866. o.

⁶⁷⁸ Uo. 874. o.

⁶⁷⁹ Uo. 879. o.

⁶⁸⁰ A szemben álló szovjet 6. hadseregnek a kapott parancs értelmében október 23-áig Balakleja-Barvenkovo vonalra kellett visszahúzódnia. Ez éppen egybe esett a gyorshadtest támadásának ütemével. BAGRAMJAN: Im. 415. o.

⁶⁸¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 882. o.

Október 24-26-án a hadtest általában mozdulatlan maradt, csak felderítő részei törtek előre és elérték a Petropolje-Szavodszk vonalat, 40 foglyot ejtettek. Ez idő alatt a gyorshadtest személyi utánpótlásának első lépcsője (26 fő tisz, 1489 fő légénység) beért Dnyepetrovszkba.⁶⁸²

Miklós Béla parancsnok benyomása szerint a szovjetek a Donyec mögötti védőállásaikat elfoglalták, a Donyecen innen csak Izjuntól délre, illetve a hidaknál maradtak hátra utóvédek, előretolt állásaikban.

A leállított földi harctevékenységtől eltérően 25-én az 1/3. vadászszázad két raja megpróbált Loszovajára áttelepülni, de leszálláskor az első raj beleragadt a sárba, így a másik raj visszatért Dnyepetrovszkba. Az áttelepülést végül a III. közelfelderítő századdal együtt 26-án hajtották végre.⁶⁸³

A 17. hadsereg ekkori tervei szerint az útviszonyok javulása után a magyar királyi I. gyorshadtestet a Willi Schneckenburger vezérőrnagy⁶⁸⁴ vezette német 125. gyaloghadosztály váltja fel. A hadtest ezután délre vonulva csatlakozik a már Eugen Ott gyalogsági tábornok⁶⁸⁵ vezette XI. hadtest támadásához, Szlavjanszkra. A városba való bevonulás után várhatóan a hadműveleti helyzet igénye szerint vetik be.⁶⁸⁶

Október 27-én Miklós Béla hadtestparancsnok (vélelmezhetően a gyorshadtest további alkalmazását megbeszélendő) a 17. hadsereg parancsnokságára repült – onnan pedig majd 30-án tovább Budapestre. Távollétében a gyorshadtest parancsnokságát Major Jenő tábornok vette át, akit ez idő alatt Ankey-Anesini Győző ezredes helyettesített az 1. gépkocsizó dandár élén.⁶⁸⁷

A 17. hadseregtől kapott feladatot – Avamovka-Szavodszk ellenállási vonalra felzárkózni a hadseregzőm átcsoportosításának oldalvédelmére – a járhatatlan utak miatt a hadtest meg sem tudta kezdeni.⁶⁸⁸ Az 1. gépkocsizó dandár zöme Mecsebelovkán gyülekezett. A 2. gépkocsizó dandár Barvenkovkán csoportosult, 5. és 6. gépkocsizó zászlóalja gyalogosan próbált előrejutni a Donyec irányába. Felderítő osztaga gyalogos részeivel Velikaja Kaminsevacsig jutott, ahol szovjet utóvédekkel csapott össze. 120 foglyot ejtettek és zsákmányoltak egy nehéz harckocsit.⁶⁸⁹ Az Ankey ez-

⁶⁸² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 891. o. A kiküldött csapat-pótlások igen nagy felszerelési hiányokkal érkeztek meg. Lásd: 627., 631. jegyzet.

⁶⁸³ M. SZABÓ: Im. 153. o.

⁶⁸⁴ Willi Schneckenburger (Tübingen, 1891.III.30. – 1944.X.14. ?): vezérőrnagy 1940.VII.1-től. 1940. X.5. – 1942.XII.24-ig a 125. gyaloghadosztály parancsnoka.

⁶⁸⁵ Eugene Ott (Sinzig, 1890.V.20. – 1966.VIII.11. Hohenschtaftleben) gyalogsági tábornok 1941.X. 1-től. 1941.X.6. – XII.10-ig a XI. hadtest parancsnoka.

⁶⁸⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 897. és 899. o.

⁶⁸⁷ Uo. 913. o. – Más forrás szerint (Uo. 897. o.) a dandárparancsnokságot Zsombolyay Béla ezredes vette át. (Zsombolyay Béla (Budapest, 1893. VI. 12- Dombrád, 1964. I. 19.) 1940.V.1-től ezredes. 194?. – 1942.X.1-ig az 1. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettese.)

⁶⁸⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 899. és 904. o.

⁶⁸⁹ Uo. 909. o.

redes hadtestparancsnoki elfoglaltsága miatt megszüntetett Ankey-csoportból a VII. kerékpáros zászlóalj bázisán létrehozott Hernády-csoport⁶⁹⁰ előrevonása a sárban elakadt.

Másnap, 28-án a Dél Hadseregcsoport az 1. páncéloscsoport, valamint a 6. és 17. hadseregek területén az útviszonyok és az ellátási helyzet javulásáig határozatlan időre beszüntette a hadműveleteket. A 125. gyaloghadosztály ennek ellenére megkezdte menetét a gyorshadtest felváltására.⁶⁹¹

Ekkorra már az átszervezett gépkocsizó részek is csak gyalog tudtak mozogni.⁶⁹² Komolyabb előretörésre nem volt lehetőség, csak felderítő osztagok – hadseregpáncs ellenére történő – kiküldésére. A 2. gépkocsizó dandár felderítő járőrei észak felé, az 1. gépkocsizó dandár elé kanyarodva Izjuntól 5 km-re délre kijutott a Donyecig. A dandár délkeletre 30 km-t előretörő gyalogos felderítői Bogorodicsnojénál érték el a folyót, ahol a hidakat felrobbantva találták.⁶⁹³

A gyorshadtest hadműveleti jelentése szerint a hadtest „[...] a mai napon 230 km mélységben elnyúlva, mozdulatlanságra kárhozhatóan feküdt a sárban. Utánpótlás a legnagyobb nehézségekkel küzd.”⁶⁹⁴ A folyamatban levő hadműveleti szakaszra nézve a jelentés pedig megállapította, hogy az év hátralevő részében a hadtest az épített utakon kívül még a terepjáró járművek túlerőltetésével sem lesz képes nagyobb mozgásra.

A Donyecre való kijutás a feneketlen sárban tovább csökkentette a gyorshadtest gépjármű állományát. Az új feladatra való előkészületek során megállapították, hogy a hadtest bevethető részei három – három és fél gyenge gépkocsizó zászlóalj, két-három könnyű tarackos és egy-két légvédelmi gépágyús üteget tesznek ki összesen, páncélosok nélkül. A híradó, műszaki és egyéb ellátási részek mozgóképessége pedig nem volt biztosítható.⁶⁹⁵

Október utolsó két napján, ha lehet, még tovább romlott az időjárás. Az állandó eső miatt megszűnt közlekedés mellett a látótávolságot jelentősen csökkentő köd

⁶⁹⁰ Parancsnoka: Hernády Rudolf (? 1897. IV. 16. – Umanj. 1942. III. 30.): 1937. V. 1-től alezredes. A VII. kerékpáros zászlóalj parancsnoka. A csoport alakulatai voltak: a VII., 10., 12., 13., 14. kerékpáros, valamint az 1. lovas páncélos és a 152. utász zászlóalj. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 1113–1114. o. alapján.

⁶⁹¹ Ua. 905. és 911. o.

⁶⁹² A helyzetet jól jellemzi, hogy a legénység a csizmát drótokkal és madzagokkal kötötte a lábára, nehogy benne maradjon a sárban.

⁶⁹³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2329. 911. o. A 17. hadsereg parancsnoksága táviratban gratulált a gyorshadtest gépkocsizóinak menetteljesítményükhöz. A hadsereg többi része csak napok múltán zárkózott fel a Donyecre. A Budapesttől légvonalban több mint 2200 km-re levő Bogorodicsnoje volt a hadjárat során elért legtávolabbi pont, ahová magyar alakulat eljutott.

⁶⁹⁴ Uo. 909. o.

⁶⁹⁵ ZSEDÉNYI: Im. 31. o. A július 1-jét követően a Kárpátokon átkelő gyorshadtest harcképessége töredékére morzsolódott. Miután üttőképessége jelképpé vált, kint tartása nem csak felesleges, de veszélyes is lett volna.

súlyosbította a helyzetet, az utánszállítást teljesen ellehetetlenítve.⁶⁹⁶ A nagy igénybevétel miatt – Major vezérőrnagy jelentése szerint – ekkorra a hadtest gépjárműveinek 60%-a nagyjavításra szorult, saját kapacitással pedig csak 20%-ot tudott kijavítani, és további kiesésekkel számoltak.⁶⁹⁷

A szovjetek a Donyec nyugati partján már csak tüzérséggel megerősített kisebb folyambiztosító erőket hagytak hátra, a 6. hadsereg zöme visszavonult a túlpartra. Az 1. gépkocsizó dandár felderítői a visszavonuló csapatrészeket üldözték Izjum felé, de miután két oldalról erős tüzet kaptak, a hídig nem tudtak eljutni. Fogolyvallomásból derült ki, hogy a szovjetek Izjumból észak felé vonulnak vissza és itt a Donyec-hídat felrobbantották.

A dandár csapatait a szovjet légielő a rossz idő ellenére igen aktívan, 18 alkalommal, összesen 53 repülővel támadta.⁶⁹⁸ A gyorshadtest alárendelt légierője még nem tudott beavatkozni a szovjet légitevékenységbe, mert csak előző nap települt át Dnyeprodzserzinszkbe. Október 28-án a vegyesbombázó-század légi része, majd 30-án az 1/3. vadász- és a III. közelfelderítő-századok is beérkeztek.⁶⁹⁹ A gyorshadtest aktív légi oltalmazását a továbbiakban a repülőtér arcvonaltól való nagy (kb. 220 km-es) távolsága gátolta, mert a repülőknél csak az oda-vissza repülésre volt elegendő üzemanyaguk, a légi harcra már biztonsággal nem maradt.⁷⁰⁰

November 1-jén a Dél Hadseregcsoportnál működő Forgách László híradó százados,⁷⁰¹ összekötő jelentette, hogy a gyorshadtest további alkalmazása várhatóan a támadás jobbszányán az üldözés folytatása lesz. A 17. hadsereg további terveiben az 1. páncéloscsoport Donyec-íparvidékre való támadása szerepelt, amin belül a gyorshadtest feladata a Vorosilovgrádra történő további 200 km-es előretörés lett volna.⁷⁰² A továbbiak sikeres végrehajtása azonban a hadtest anyagi és technikai állapotára való tekintettel több volt, mint kérdéses. Felváltására ekkor már a német 257. gyaloghadosztályt szánták.⁷⁰³

November 2-án az 1. gépkocsizó dandár felderítő járőre behatolt Izjumba és tűzharcba keveredett a szovjet utóvéddel.

A 2. gépkocsizó dandár folyambiztosító járőrei egy szovjet átkelési kísérletet számoltak fel. Az ekkor ejtett foglyok szerint a dandár vonalával szemben a Donyec

⁶⁹⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 913. o.

⁶⁹⁷ Uo. 919. o. Csak a 2. gépkocsizó dandárnál tíz nap alatt (október 19–29.) 78 db gépjármű esett ki.

⁶⁹⁸ Uo. 916. és 919. o.

⁶⁹⁹ Uo. 974. o. A földi kiszolgáló részek november 5-re települtek át. Uo. 1032. o.

⁷⁰⁰ M. SZABÓ: Im. 153. o.

⁷⁰¹ Forgách László (Budapest, 1908.III.18. – 1946. VI. 26. Budapest): százados 1939.XI.1-től. 1941.VI. 29.–XII.20-ig teljesített frontszolgálatot. Pontos beosztása személyi lapja alapján nem rekonstruálható, így összekötői beosztásáról a vkf. 1 o. napi jelentései adnak hírt.

⁷⁰² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2321. 918. o. és ZSEDÉNYI: Im. 31. o.

⁷⁰³ Uo. 946. o. A váltásra eredetileg tervezett 125. gyaloghadosztály végül partizánok elleni harcban lett bevetve Krasznogradtól K-re. Uo. 994. o.

túlszárnyalt két lövész- és egy gépkocsizó lövészezred volt állásban.⁷⁰⁴ A Donyec nyugati partját átfésülő járőrök szovjet csapatokat már nem találtak.

A délelőtti derültebb időt kihasználva a dandár csapatait nyolc – veszteséget nem okozó – szovjet légitámadás érte, összesen harmincegy bombázóval.

Az elkövetkező napokban a gyorshadtest alakulatai érdemben nem mozdultak el, felderítést végeztek a Donyec partvonalán. Az időjárás némileg kedvezőbbben alakult, már nem minden nap esett, így az utak elkezdtek száradni, ugyanakkor egyre gyakrabban volt köd.⁷⁰⁵

Major vezérőrnagy benyomása szerint a szovjetek rájöttek, hogy aktív üldözés nem fenyegeti őket, így a továbbiakban a magyar szándékok megismeréséhez az érintkezés fenntartására törekedtek.⁷⁰⁶ Ehhez kisebb felderítő csoportokat küldtek át a folyón. A feladatot így a hadtest felváltásáig a Donyec-menti folyamatos járőrözés, az átkelés megakadályozása, illetve az átkelt szovjet felderítők elfogása, csoportjaik felszámolása jelentette.

Az 1. gépkocsizó dandár előtt november 4-én egy kisebb szovjet ellentámadás a tüzérségi tűzben összeomlott. Ezen kívül 5-én Izjum környékén további beásott utóvédeket számoltak fel. Összesen 58 foglyot ejtettek.

A 2. gépkocsizó dandár a Bogorodicsnoje melletti erdőben egy kozákszázadból és egyéb kötelékek maradványaiból álló partizáncsoportot semmisített meg. Nagy mennyiségű élelmiszert és robbanóanyagot, valamint távbeszélő eszközöket zsákmányoltak. Ebből az élelmiszer bizonyult a legértékesebbnek, mivel ekkor már csak repülőgépről történő ledobással lehetett az élcsapatok utánpótlását megoldani.⁷⁰⁷

Ugyanígy a tábori posta és a futárszolgálat is kizárólag légi úton volt már ekkor ellátható az anyaország és a gyorshadtest között. Ehhez azonban át kellett szervezni a hadtest repülőcsapatait. A futárkapcsolathoz rendszerbe állított, többször üzemképtelen (és végül repülésről letiltott) SM-75 mellett a másik, Ca-135 típusú futárgép is kiesett, miután motorhiba miatt Krivoj-Rogban kényszerleszállt. Így a hadtest repülőparancsnoksága a Ju-86-os századtól vett el három bombázót a futár és postaszolgálat helyreállítására, amik viszont így a csapatok támogatásából hiányoztak.⁷⁰⁸

A szovjet légierő a hadtest területét szinte minden nap több hullámban, több repülővel folyamatosan bombázta. Ezen kívül a vadászok alacsony támadásai is napirnden voltak.

⁷⁰⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 927. o.

⁷⁰⁵ Uo. 941. o. Ez ugyan még kevésnek bizonyult a mozgóképesség visszanyeréséhez, de legalább a légi utánpótlásra nyílt némi lehetőség.

⁷⁰⁶ Uo. 931. o.

⁷⁰⁷ Uo. 938. o.

⁷⁰⁸ Uo. 966. o. A bombázók kiváltásához november 11-én három futárgép rendszerbe állítását kérte a gyorshadtest-parancsnokság.

November 6-án kezdte meg a német 257. gyaloghadosztály részeivel a gyorshadtest felváltását, az utak állapota által lehetővé tett tempóban. A váltást néhány nap kényszerű szünet után a gyorshadtest teljesen november 12-ére fejezte be, a németek támogatására két-két úteget hátrahagyva. A további alkalmazáshoz a hadtest gyülekezőkörletének Konstantinovka lett kijelölve.⁷⁰⁹

Az 1. gépkocsizó dandár védelmi körletének jobb és bal szárnyait november 9-10-én vették át a német 457/III. és 435/I. zászlóaljok. A 2. gépkocsizó dandár jobb szárnyát november 9-én a német 477. gyalogezred egy zászlóalja váltotta.⁷¹⁰ A dandár 5. és 6. gépkocsizó zászlóaljainak felváltása 11-re fejeződött be.

A német és magyar alakulatok mozgását az idő javulásával – 9-10-én már a nap is kisütött – a szovjetek egyre gyakoribb repülőtémadásokkal zavarták. Csak november 9-11 között 16 alkalommal 45 repülő támadta a hadtest körleteit. A légtérbiztosítást az 1/3. vadászszázad látta el, amennyire működési ideje ezt a távoli reptérről lehetővé tette.

November 11-én délután érkezett vissza Miklós Béla altábornagy⁷¹¹ hadtestparancsnok Panjatinóra a gyorshadtest parancsnokságára. Utazásának eredménye lehetett, hogy az OKH-nál másnap, 12-én tartott vezérkarfőnöki értekezleten a Dél Hadseregcsoport vezérkarfőnökét tájékoztatták a magyar királyi I. gyorshadtest hadművelési területről történő kivonásáról.⁷¹²

A német 257. gyaloghadosztály által leváltott és kivonásra kerülő dandárok 12-13-án Mecsebelovka (1. gépkocsizó dandár) Barvenkovka (2. gépkocsizó dandár) és Mihajlovka (Hernády-csoport) körzetébe gyülekeztek.⁷¹³

Az átcsoportosítást az egyre keményebb fagyok⁷¹⁴ elősegítették, mert a korábbi sártenger végre járhatóvá vált. Ugyanakkor a hideg miatt a gyorshadtest repülő csoportjának alakulatainál a kivonást akadályozta, hogy a hideg miatt nem tudták repülőgépeik motorjaikat beindítani.⁷¹⁵

A Hernády-csoport 13-án megkezdte hátravonását vissza, Dnyepetrovszkba.

November 14-én a 17. hadsereg parancsnokságán közölték az összekötő Forgách századossal hogy a gyorshadtest november 15-től kivonásra kerül.⁷¹⁶ A részleteket és

⁷⁰⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 946.–947. o.

⁷¹⁰ Uo. 963. o.

⁷¹¹ Miklós Bélát 1941. XI. 1-jén léptették elő altábornaggyá.

⁷¹² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 988. o.

⁷¹³ Uo. 971. és 973. o.

⁷¹⁴ November 13-án -10, -15 °C-os hidegeket mértek. A keményre fagyott utakon a forgalom végre megindulhatott ugyan, de a mély keréknyomok csak lassú haladást tettek lehetővé. Uo. 978. és 983. o.

⁷¹⁵ Így motormelegítő kályhák rögtönzésére kényszerültek. TOMOR: i. m. 153. o.

⁷¹⁶ November 11-én a még szeptemberben, a rastenburgi tárgyalások során beigért négy megszálló dandár közül az első kettő (a 105. és a 108. megszálló dandár) megérkezett Bergycsevbe, ahonnan megkezdtek felvonulásukat alkalmazási helyükre. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2328. 971. o.

a további terveket Zsedényi vezérkari ezredessel az elkövetkező napokban egyeztetették. A német kivonási parancsot követő intézkedések szerint a gyorshadtest alakulatai november 23-ig Dnyepropetrovszkban gyülekeznek.

A gyalog menetelő részek a tervek szerint 26-án indultak Vinnyicára, ahonnan egy több napos műszaki pihenőt követően indultak tovább Kolomiján és Körösmezőn át „M” állomásaikra. A vasúton hazaszállítandó részek megindítását a szerelvények beérkezése után legkorábban november 23-a után tervezték.⁷¹⁷

A Megszállócsoport-parancsnokság szándéka szerint a II. és VII. kerékpáros zászlóaljakat vissza akarta tartani a 15. és 16. kerékpáros zászlóaljak felváltására. A tervet Miklós Béla a kerékpáros csapatnem korlátozott téli alkalmazhatóságára hivatkozva kérte megváltoztatni.⁷¹⁸

November 16-án Miklós Béla altábornagy hadtestparancsnok és Zsedényi Zoltán ezredes, vezérkari főnök búcsúzóul lejelentkezett a 17. hadsereg parancsnokságán, ahol tiszteletükre Hoth vezérezredes, díszvacsorát adott.⁷¹⁹ A hadseregparancsnok köszöntőjében meleg szavakkal méltatta a gyorshadtest utolsó hadműveleti szakaszban mutatott teljesítményét:

„A gyorshadtest nem csak az LII. hadtestet segítette előre és Gruppe von Schwedlernek az ellenség által északról való átkarolását akadályozta meg, az Izjum felé való előretöréssel, hanem új lendületet hozva a 17. hadseregbe, előrerántotta a Donyecig és a folyót annak élén elsőnek érte el. A Mecsebelovkai haditett pedig mindig fényes lapja marad a hadtörténelemnek.”⁷²⁰

⁷¹⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 983. o.

⁷¹⁸ Uo. 983. o. – Kérését végül nem vették figyelembe, mert mindkét zászlóalj a gyorshadtest hazaszállításának segítése után kint maradt a megszálló erőknél.

⁷¹⁹ Uo. 988. o.

⁷²⁰ Idézi: ZSEDÉNYI: Im. 32. o.

IV. A KÁRPÁT-CSOPORT MEGSZÁLLÓ TEVÉKENYSÉGE⁷²¹

A Kárpát-csoportnak az I. gyorshadtest kiválását követő további működését parancsnokságának az 519. Kp-csop. I. a. 41. VII. 9. számú rendelete szabályozta.⁷²²

E rendelet a Fővezérség által kiadott „*Irányelvek a Kárpát csoport parancsnokság részére az általa megszállott szovjet-orosz területen bevezetett szükségszerű katonai közigazgatás ellátásához*” című dokumentummal összhangban a következőket rögzítette⁷²³: A Kárpát-csoport parancsnokság mint területi és katonai közigazgatási parancsnokság működik tovább a határ és a gyorshadtest között, alárendeltségében a 8. határvadász és 1. hegyidandárok szervezetszerű alakulataival – kivéve a portyázó századokat, amelyek határőrizetet látnak el, és a VIII. hadtest parancsnoksága alá tartoznak.

A megszálló tevékenység során a Kárpát-csopot feladata a gyorshadtest mögötti harcászati biztosítás, a terület megtisztítása a szétszóródott szovjet csapatoktól, légvédelmi biztosítás, illetve a normális élet – termelés, közbiztonság – helyreállítása. Ehhez bevezetik a katonai közigazgatást. A terület felosztása a dandárok között:

- Felkl-csoport (1. hegyidandár): Kárpát-csoport déli határa-Nyezviska-Chotyimir-Otinja-Nadvorna-Rafaljova-oroszhatár.
- Rakovszky-csoport (8. határvadászdandár): ettől északkeletre a Dnyeszter mentén a Kárpát-csoport északi határáig. A Kárpát-csoport parancsnoksága Kolomijába, a dandároké Horogyenkába és Sztanyiszlavba települnek.

A megszállást minden nagyobb helységben legalább század erejű csoportokkal kell végrehajtani, a Dnyeszter-átjárókat tüzérséggel megerősített gyalogsággal kell biztosítani. A közigazgatással kapcsolatban a parancs leszögezte: az ukrán lakossággal lehetőleg barátságosan kell bánni, de a merényleteket, szabotázs akciókat meg kell torolni, ha kell, akár túszedéssel is. Egyéb bűncselekmények a közigazgatási hatóságokra és a honvédelmi igazságszolgáltatásra tartoznak.

⁷²¹ Lásd: 12. sz. vázlat, 134. o.

⁷²² HL, Kp-csop, III/b, 26. o.

⁷²³ 5691/VKF eln. 1. o. – 1941. 227. cs.

A megszállás befejezésére a nagy terület és a lóállomány jelentős megcsappanása miatt csak több nap után kerülhetett sor. A zászlóaljok úticéljukat általában július 16-ára érték el.

Az 1. hegyidandár július 12-én indult Tatarovból. A 11. határvadász zászlóalj, a 26. határvadász zászlóalj ütege, és a dandárparancsnok törzse Kolomijába, a 3. hegyi zászlóalj Obertinbe, a 4. hegyi zászlóalj Chlebicsin-Lesznijszbe vonultak. A 3. hegyi zászlóalj Koszovit, a 2. határvadász zászlóalj Gyeljatint, a 26. határvadász zászlóalj Horogyenkát, az 1. hegyi huszárszázad pedig Zablátovot szállta meg.

A 8. határvadász dandár 1. hegyi és, 25. határvadász zászlóaljai Sztanyiszlavba vonultak. A 10. határvadász és a IX. kerékpáros zászlóaljok a Dnyeszter északi oldalán zömmel Jagelnyicán, és Szkalán rendezkedtek be.⁷²⁴ A kijelölt állomáshelyek elfoglalása után a feladatok megkezdése nem váratott sokáig magára.

A Kárpát-csoport parancsnoksága július 11-i utasításában intézkedett a katonai közigazgatás bevezetéséről. Ennek segítésére a községi közigazgatási szerveket újra felállították, megbízható ukrán lakosokból. Nekik és az „Irányelvek”-nek megfelelően az 1. hegyi- valamint a 8. határvadász dandár tábori csendőr⁷²⁵ egységeinek kellett biztosítaniuk a megkezdődő aratási munkálatok zavartalanságát és a közrend helyreállítását.⁷²⁶ A szervezetszerű csendőr alakulatokon kívül a közigazgatás kiépítéséhez a későbbiekben a Kárpát-csoport parancsnoksága kérte további hadtáp csendőr egységek kivezénylését, ami azonban a létszámhiány miatt nehézségekbe ütközött, tekintettel a hátország belbiztonságának megőrzéséhez szükséges személyi állomány fenntartására.⁷²⁷ Az igazgatás vezetésével Kricsfalusy Hrabár Endre⁷²⁸ nyugállományú csendőr ezredest bízták meg.⁷²⁹

Megkezdődött a volt szovjet közigazgatási rendszer helyettesítése is, megszervezték a helyi polgári hatóságokat, tanácsokat.

Az anyagi készletek felderítését és összegyűjtését is megkezdték az anyaggyűjtő szolgálatok. Ehhez felállításra kerültek a 101., 102., 103., 104. anyaggyűjtő állomások és a 106., 107. mozgó gyűjtő és elosztó táborok. Július 16-tól 60, majd 100 tehergépkocsival kezdték meg a zsákmányanyag összegyűjtését. Megindították a gyárak és üzemek termelését.⁷³⁰ A termelés beindítása mellett fontos feladat

⁷²⁴ HL, Kp-csop, IV/1. 3. o.

⁷²⁵ Tábori csendőrség: a legfontosab magyar katonai rendészeti szerv a II. világháború idején, melynek feladata a hadsereg belső rendjének fenntartása, a kémelhárítás és a hírszerzés volt.

⁷²⁶ HL, Kp-csop, III/b, 29. o.

⁷²⁷ A létszámhiányon – mivel sem próbacsndőr, sem rendőr nem volt vezényelhető - vegyes járőrpárok (1 csendőr - 1 honvéd) felállításával igyekeztek segíteni. 6029 / eln. 1. vkf. – 1941. 108. hadtáp zászlóalj helyzetjelentése.

⁷²⁸ Kricsfalusy Hrabár Endre (Tökésfalu, 1890.IX.12. – 1946.XII.7. Ungvár) csendőr ezredes. 1941. VII. 12-től a megszállt területek katonai közigazgatásának vezetője.

⁷²⁹ HL, Vkf. 1. o. 1941. Közérdekű jelentések, 182. o.

⁷³⁰ HL, Kp-csop, III/b. 30. o.

volt még a harcoló csapatok utánpótlása miatt a közlekedési vonalak, utak, vasutak, hidak helyreállítása. Az utak járhatóvá tételéhez szükséges munkaerő biztosításához és megszervezéséhez már július 12-én törzsével együtt a Kárpát-csoport alárendeltségébe utalták a Közérdekű Munkaszolgálat Országos Felügyelőségét. Feladata a megszállt terület úthálózatának karba helyezése volt, melyhez a Kárpátalján dolgozó különleges munkaszolgálatos⁷³¹ zászlóaljkat, vegyes munkásszázadokat és a helyi ukrán lakosságot egyaránt igénybe vehette.⁷³² A munka nagyságát és sürgősségét jelzi, hogy augusztus 7-én a Kárpát-csoport parancsnoksága újabb 20 tábori vegyes munkásszázad mozgósítását kérte a honvédelmi minisztertől.⁷³³

A vasútvonalak járhatóvá tételét a 102. vasútépítő zászlóalj törzs alá rendelt 101., 104., 105., 111. vasútépítő⁷³⁴ századok, a 120., 123. vasútépítő munkaszolgálatos századok, valamint a VIII. utász zászlóalj végezte el, a német hadseregparancsnokság nagy elismerésével. A front mögött a 102. vasútépítő zászlóalj már augusztus 1-jén megkezdte a munkát a Zsmerinka-Kazatyin vasúti fővonal Bug (104. század) és Gyeszna (105. század) fölötti hídjaival, melyek augusztus 16. és 20-ra készültek el.⁷³⁵ A hadműveletek során a már augusztusban megtisztított Dnyepropetrovszki híd alsó pályájának rekonstrukcióját is a 102. vasútépítő zászlóalj végezte el szeptember 29. és október 24. között, a 17. hadsereg parancsnokságának legnagyobb meglegezésére.⁷³⁶

Mivel a megszálló csoport a hadműveleti terület mögött helyezkedett el, így mód nyílt a részleges leszerelésre. Egyes alakulatokat teljesen leszereltek, másoknál csak a nem ténylegeseket⁷³⁷, vagy azok egy részét bocsátották el.⁷³⁸ A különböző csoport-

⁷³¹ A munkaszolgálatos alakulatok feladata a fegyver nélküli honvédelmi szolgálat volt. Állományát származási, politikai, erkölcsi, vagy egészségügyi okokból katonailag alkalmatlannak minősített személyek alkották.

⁷³² Az utasítás külön kiemelte, hogy „*Lengyeleket a munkálatokhoz igénybe venni nem szabad.*” 5749 / eln. 1. vkf. – 1941. Kmf. kirendelése a Kárpátokon átvezető utak karbahelyezésére.

⁷³³ Az indoklás egyben megemlíti a sietség okát is: a jó úthálózat feltétele a zsákmányanyag hazaszállításának, illetve a sürgető betakarításhoz is munkáló kellett. Egy munkásszázad napi teljesítménye a tapasztalatok alapján 2-3 km út helyreállítása volt. „*A zsidó munkaerővel végeztetett karbahelyezési munkálatokat a Máramarossziget-i Államépítészeti hivatal főnöke is megnézte és a teljesítményt elismerete.*” 5915 / eln. 1. vkf. – 1941. Helyzetjelentés tábori vegyes munkásszázadok mozgósítás tárgyában.

⁷³⁴ A vasútépítő alakulatok feladata a rombolt vasútvonalak helyreállítása és az újraindított vasúti forgalom szervezése, irányítása volt.

⁷³⁵ CSIMA, im. 106. o., és ZAKARIÁS im. 130–136. o.

⁷³⁶ A német vezetés versenyt hirdetett a német és magyar vasútépítő alakulatok között. A felső pályát a németek, a nehezebb, alsót a magyar szakcsapatok kapták. A vasútra telepített szovjet tüzérség állandó zavarása mellett a magyar hídmező két nappal hamarabb készült el, mint a németeké. A győztes 102. vasútépítő zászlóalj díja egy vagon francia pezsgő volt. ZAKARIÁS im. 132. o.

⁷³⁷ Nem tényleges állomány: tartósan szabadságolt, tartalékos, szolgálaton kívüli állomány.

⁷³⁸ HL, Kp-csop, III/b, 35–36. o.

tok július 18-21. között indultak Kőrösmezőre és Volócra gyalogmenetben. Az 1. hegyidandártól 6306 fő és 3492 ló, a 8. határvadász dandártól 3855 fő és 1953 ló szerelt le.⁷³⁹ Ez a legénység és a lóállomány mintegy egynegyedét jelentette. Rajtuk kívül még kéthetes aratási szünetre elengedték a legénység egy részét két váltásban. Ez a nagyarányú állománycsökkenés egy időre komoly gondokat okozott a megszálló feladatok végrehajtásában.⁷⁴⁰

A gyorshadtest előrehaladásával időközben egyre növekedett a Dnyeszteren túli megszállandó terület. Ezt azonban csak időlegesen kellett felügyelni, mivel a németek augusztus elejére átvették a térséget. Augusztus 1-jén Szombathelyi altábornagy részvételével ünnepélyes keretek közt megtartották Lembergben a galíciai területek Lengyel Főköormányzóságba 5. kerületként történő betagozását. Az ünnepségen a németek részéről von Roques vezérőrnagy és Franck miniszter-főköormányzó⁷⁴¹ vettek részt. Nemsokára meg is kezdték a német igazgatás előkészítését. Ennek eredményeképp augusztus 14-én a Kárpát-csoport alárendeltsége is megváltozott, ekkortól a Dél Hadseregcsoport alárendeltségébe lépett.⁷⁴² A megszállt területek új határai lettek ekkortól: északon: Avratin- Zaruszje-Scserbany, délen a Dnyeszter-Zbrucs összefolyásától a Kalusig, keleten: Kalus-Bar-Scserbany, nyugaton: a Zbrucs folyó. A 8. határvadászdandár parancsnoksága és a Kárpát-csoport parancsnoksága Proszkurovba, az 1. hegyidandáré Dunajevcibe települt át.⁷⁴³

A megszállás katonai szükségszerűségeen túli céljainak elérése szempontjából nagy jelentőséggel bírt, hogy a területek augusztus 1-re tervezett átadását 14-ig sikerült elhúzni. E célokról Sáska vezérkari alezredes Szombathelyi altábornagynak így nyilatkozott: „[...]ezt a megszállt területet jó sokáig szeretnénk a kezünkben tartani, hogy a zsákmányolt hadianyagot, élelmiszert, üzemanyagot és főleg gummit amilyen gyorsan csak lehet, hazaszállítsuk és másrészt, hogy erre a területre a nemkívánatos honi elemeket, zsidókat és ukránokat áttelepíthessük.”⁷⁴⁴

Ami az első fő célt, a zsákmány begyűjtését illeti, míg a németek át nem vették a területet, addig szabadon gyűjthettek a magyar anyaggyűjtő szolgálatok. Ennek határt igazán csak a szállítójárművek mennyisége és az üzemanyaghiány szabhattott. Az OKH összekötőjén, Himer vezérőrnagyon keresztül július 27-én küldött tájékoztatása szerint a németekkel szövetséges haderők az elfoglalt területek zsákmányából a saját hiányok feltöltésének erejéig rendelkezhetnek azon túl ennek joga az OKH-t

⁷³⁹ HL, Kp-csop, IV/I. 5. o.

⁷⁴⁰ Uo.

⁷⁴¹ Hans Michael Franck (Karlsruhe, 1900.V.23. – 1946.X.16. Nürnberg): Obergruppenführer 1939.-tól. 1939.X.26-tól a Lengyel Főköormányzóság vezetője.

⁷⁴² HL, Kp-csop, IV/I, 13. o.

⁷⁴³ HL, Vkf. 1. o. 1941. Közérdekű jelentések, 456. o.

⁷⁴⁴ Idézi: HL, Kp-csop, I/1. 203. l.

illette meg.⁷⁴⁵ A magyar anyaggyűjtés jogi lehetőségeit meghaladó szorgosságát dicsérte, hogy a németek elől olajfűró berendezéseket és a bányák kisvasút anyagát sikerült még időben hátraszállítani,⁷⁴⁶ ami miatt Lasch⁷⁴⁷ galíciai német kormányzó nehezményezésének adott hangot.⁷⁴⁸

Az ukránai megszállás Sáska által megemlített második fő célja, a Magyarországon nemkívánatosnak minősített elemektől való megszabadulás volt. E tekintetben a polgári és katonai szervek részéről tapasztalhatunk igen hatékony együttműködést. Siménfalvy Sándor⁷⁴⁹, a KEOKH⁷⁵⁰ vezetője, 1941. július 12-én adta ki a rendőrhatalóságok számára az ország területéről kiutasítandó külhonosok összegyűjtése ügyében rendeletét.⁷⁵¹ A kitelepítések a már július 15-én „*Kőrösmezőn felállított m. kir. 108. számú katonai zsidó gyűjtő és mozgótáboron keresztül történtek*,”⁷⁵² ahonnan az itt összegyűjtött személyeket katonai teherautókon Bucsacs, Csorkov, és Kamenyec Podolszk városokba szállították.⁷⁵³ A katonai vonalon Werth és Sáska által szorgalmazott kitelepítésekkel kapcsolatban Szombathelyi, a Kárpát-csoport parancsnoka már július 14-én jelezte, hogy a művelet egyeztetni kellene a németekkel, mert hamarosan átveszik a katonai közigazgatást, és akkor „*a zsidóknak a tervezett áttelepítése esetleg akadályba ütközhet, vagy talán nem találkozik a németek helyeslésével.*”⁷⁵⁴ Valóban, a területen működő német 444. biztosító hadosztály július 28-i jelentésében intézkedést kért a magyar áttelepítések leállítására, mert az „*nyugtalanúságot okoz az ukrán lakosság körében*”.

⁷⁴⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2322. 200. o.

⁷⁴⁶ Mint a vonatkozó katonai szabályzat „gumisabálya” meghatározta, „*Elvileg [kiemelés tőlem: A. Sz. V.] csak az állam tulajdonához tartozó és a hadviseléshez felhasználható anyagot szabad lefoglalni, gyűjteni, és elszállítani.*” A feltételek közül a fent említett anyagok közvetlenül kevésbé voltak hadviseléshez szükségesnek mondhatók... Anyaggyűjtő szolgálat szabályzat. Budapest, 1940. 5. o.

⁷⁴⁷ Karl Lasch (Kassel, 1904.XII.29.–Breslau 1942.VI.1.): Obergruppenführer, 1941.VIII.1-től, a kormányzóság felállításától Galícia kormányzója.

⁷⁴⁸ Ua, 2326. 422. o.

⁷⁴⁹ Siménfalvy Sándor (Nagytarna, 1891.XI.23.– n. a.) miniszteri tanácsos, 1939 márciusától 1941 júliusáig a KEOKH helyettes vezetője, július 1-től vezetője.

⁷⁵⁰ Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság

⁷⁵¹ MAJSAI Tamás: A kőrösmezei zsidó deportálás 1941-ben. Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV-V. 1984–1985. 59–86. o.

⁷⁵² MOL K-149, 6. t, 250. csomó, 130. d., 6891. sz. akta, 1011. 201/7-1941. biz. A határvidéki magyar királyi rendőrkapitányság és alárendelt kirendeltségek 1941. harmadik negyedévi működéséről szóló jelentés. Idézi: GELLÉRT Ádám – GELLÉRT János: Az 1941. évi kőrösmezei deportálások. Betekintő 2012. 2.

⁷⁵³ Dálnoki a Szombathelyi elleni népbírósi perben tett vallomása szerint e célra 50 teherautót bocsátottak rendelkezésre. GELLÉRT – GELLÉRT 2012. 3. jegyzet.

⁷⁵⁴ Idézi: GELLÉRT – GELLÉRT 2012. 102. jegyzet.

A Kárpát csoport augusztus 9-i jelentése szerint már a megszállás első hónapjában 12711 főt telepítettek ki Galíciába.⁷⁵⁵ A kitelepítettek döntő többsége német, osztrák, lengyel, és szlovák zsidó menekült volt, de kerültek közéjük magyarok is, főként a visszacsatolt Kárpátaljáról. Közülük néhányan hazaszöktek, főleg magyar katonák segítségével, hordókba és egyéb szállítmányokba bújtatva, ami miatt külön rendszabályokat vezetett be a Kárpát-csoport parancsnoksága.⁷⁵⁶ A Dnyeszteről északra eső terület augusztus 1-jével német közigazgatásba történt betagozásával a probléma német megoldást eredményezett: a továbbiakban az Einsatzgruppe C⁷⁵⁷ kezére kerültek a Magyarországról kitoloncoltak. Az 1941. július-augusztusban deportált 19.426 személy legtöbbször az augusztus 27-28-án Kamenyec-Podolszkinál a Friedrich Jeckeln SS-Obergruppenführer⁷⁵⁸ parancsnoksága alá tartozó 320. rendőrzászlóalj⁷⁵⁹ által rendezett tömegmészárláson agyonlőtték.⁷⁶⁰ Keresztes-Fischer Ferenc⁷⁶¹ belügyminiszter erről tudomást szerezve augusztus 15-én ideiglenesen leállította a kitelepítéseket.⁷⁶²

A magyar katonai megszállás alá került területeken azonnal megindult a német SD⁷⁶³ rendszerének kiépítése. Ennek keretén belül német határrendőrség a magyar határ biztosítása céljából Tatarovban és Viszkovban ellenőrző pontokat állított fel, továbbá ukrán és lengyel rendőri egységekkel Kalusban, Dolinán és Nadvornán KriPo⁷⁶⁴ őrsöket hoztak létre.

A német igazgatás elvárásaival párhuzamosan a magyar hatóságok is bevezették a zsidók megkülönböztetésére szolgáló sárga karszalag viselését, amit egy 1941.

⁷⁵⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2322., 427. o.

⁷⁵⁶ HL, Kp-csoport, Kárpát csoport parancsnokság - parancsok 38., 40. sz.

⁷⁵⁷ Az SS Sicherheitsdienst alá tartozó Einsatzgruppe C Ukrajnában, a front mögötti területen gyűjtötte össze a zsidó, kommunista, vagy társadalomellenesnek minősített személyeket, akiket kivégeztek. Parancsnoka 1941. VI. 1-1941. X. 4-ig Otto Rasch (Friedrichsruh, 1891.XII.7-Nürnberg, 1948. XI.1.) SS-Brigadeführer volt.

⁷⁵⁸ Friedrich Jeckeln (Hornberg, 1895.II.2 – Riga, 1946.II.3.): 1936.IX.13-tól SS-Obergruppenführer und General der Waffen SS und Polizei. 1941.VI.23.–XII.11-ig a Höhere SS und Polizeiführer Rußland-Süd beosztást töltötte be.

⁷⁵⁹ Dieter POHL: The Murder of Ukraine's Jews under German Military Administration and in the Reich Commissariat Ukraine 30-31. o. In.: BRANDON, Ray –LOWER, Wendy (Szerk.): The Shoah in Ukraine. Bloomington, 2008. 23-76. o.

⁷⁶⁰ GELLÉRT Ádám – GELLÉRT János: Egy tömeggyilkosság anatómiája – Kamenyec-Podolszkij, 1941. augusztus. Betekintő, 2015. 4.

⁷⁶¹ Keresztes-Fischer Ferenc (Pécs, 1881.II.18.–Bécs, 1948.III.3.): 1938.V.24.–1944.III.22-ig belügyminiszter.

⁷⁶² Bővebben lásd: BRAHAM, L. Randolph: A magyar Holokauszt, Budapest, 1988. 171. o. Nem mellesleg az augusztus 14-től Galíciában életbe lépő német közigazgatás sem engedte volna a további kitelepítéseket.

⁷⁶³ SD: Sicherheitsdienst, az SS hírszerzési és kémelhárítási szolgálata.

⁷⁶⁴ KriPo: Kriminalpolizei, az SD alá tartozó 'bűnügyi rendőrség'.

július 29-i lakossági hirdetményben tettek közzé egy helyi újságban.⁷⁶⁵ Ugyanakkor a kitelepítésekkel teljesen ellentétesen a megszállt területen működésbe lépő német SD és SiPo⁷⁶⁶ által szervezett deportálásoknak, kivégzéseknek – mint ezt jelentéseikben e szervezetek képviselői panaszolták is – többször igyekeztek útját állni, ahogyan tették ezt július végén Kolomijában.⁷⁶⁷

A megszállt ukrainai területen a német közigazgatás bevezetésére augusztus 14-én 12 órától került sor, mikor is a magyar csapatok átadták az üzemek őrzését. A Déli Hátsóseregterület Parancsnokságnak intézkedésére a magyar királyi honvédség alakulatai ezután a Zbrucstól keletre eső területek megszállására vonultak át, a német 444. megszálló hadosztály felváltására. Működési határokként nyugatról a Zbrucz, délről a Dnyeszter a Zbrucs torkolatától, északról a Zarudze-Avratin vonal, keletről a Kalus-Bar-Leticsev-Scserbany vonal lett kijelölve. A csoport feladata az úgynevezett „Rollbahn Süd”, a Dél Hadseregcsoport fő utánpótlási vonalának biztosítása lett. Ezen kívül parancsuk volt még az erdős területek átfésülésére, a fegyverek begyűjtésére és a vasútvonalak biztosítására. Az átvonulást augusztus 26-ra befejezték. Ekkortól már a Mogilew-Bar vasútvonal felügyelete is alájuk tartozott.⁷⁶⁸

Szeptember 1-én a Galíciai Helytartóságtól keletre eső területen, a Dél Hadseregcsoport hadműveleti határain belül Erich Koch Gauleiter⁷⁶⁹ vezetésével megalakult a Reichskommissariat Ukraine (Ukrainai Birodalmi Főbiztosság). Az új helytartóság határai ekkor északon a Reichskommissariat Ostland, délen a Dnyeszter folyó Mogiljev-Podolszkiig, nyugaton a Galíciai Helytartóság, keleten pedig a Mogilew-Bar vonalon volt.⁷⁷⁰ Egyúttal ezen a területen bevezették a civil közigazgatást, kivonva a Heeresgebiete Süd alól. A Kárpát-csoport megszállási területének keleti határait ezzel összefüggésben kelet felé kitolták. Az új határok: délen: Dnyeszter-Mogiljev–Leonovka–Sabranka vonal, keleten: Konzseba – Uljanovka-Lipovice-Klinyik vona-

⁷⁶⁵ Dieter POHL: Hans Krueger and the Murder of the Jews in the Stanislawow Region (Galicia) 6. o. Shoah Resources Center http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%202292.pdf

⁷⁶⁶ SiPo: Sicherheitspolizei: 1939-től az SS-hez tartozó biztonsági rendőrség.

⁷⁶⁷ Hans Krüger SS-Hauptsturmführer, a sztanyiszlavi központú Grenzpolizei-Kommissariat parancsnokának jelentését idézi POHL, im. 6. o. és 9-10. o. Az ellentmondás feloldása valószínűleg abban kereshető, hogy Szombathelyi a hadműveleti területen működő Kárpát-csoport, és egyben a megszállt területek magyar katonai parancsnoka – Werthékkel ellentétben – személyesen ellenezte a zsidókkal szembeni pogromokat, illetve fizikai megsemmisítésüket. Erre utal az is, hogy a július közepén Kolomijában a zsidó lakosság kivégzését személyes fellépésével szakította félbe. Bővebben lásd: UNGVÁRY Krisztián: Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban 1941–1944. Esemény – elbeszélés – utóélet. Budapest, 2015. 178–180. o.

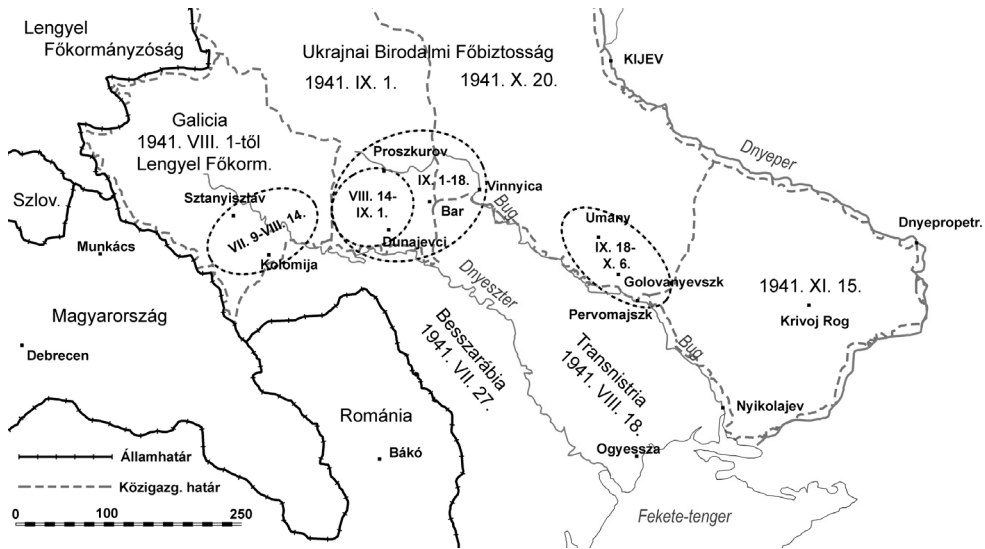
⁷⁶⁸ HL, Kp-csop, IV/1.14. o.

⁷⁶⁹ Erich Koch (Elberfeld, 1896.VI.19. – Barzewo, 1986.XI.12.): A Reichskommissariat Ukraine Gauleitere 1941.IX.1. – 1943.X.6-ig.

⁷⁷⁰ BOOG, i.m. 1074. o.

lig, nyugaton a Zbrucs folyó. Az Ukrajnai Helytartóság területére eső részt az 1. hegyidandár, az attól keletre eső területet a 8. határvadász dandár vette át Proszkurov és Vinnica székhelyekkel.⁷⁷¹

A csoport és a dandárok parancsnoki posztjain szeptember 6-tól változás állt be. A honvéd vezérkar főnökévé kinevezett Szombathelyi Ferenc beosztását a 8. határvadász dandár parancsnokságával együtt Farkas Ferenc⁷⁷² ezredes, az 1. hegyidandár parancsnokságát pedig Pintér Aladár⁷⁷³ ezredes vette át.⁷⁷⁴

12. sz. vázlat. a Kárpát-csoport megszálló tevékenysége – sematikus vázlat

A Kijev elestével megmozduló frontok a megszállási övezetet is átrendezték. Szeptember 18-án a román megszálló erőknek átadta a 8. határvadász dandár a Bartól és a Bugtól délre eső területeket. A további átcsoportosítások során Umány, Golovanyevszk és Pervomajszk területeire mentek a Kárpát-csoport megszálló erői, míg végül szeptember 26-ára Szombathelyi altábornagy, már mint a Honvéd

⁷⁷¹ HL, Vkf. 1. o. 1941. Közérdekű jelentések, 571. o.

⁷⁷² Farkas Ferenc (Apatin, 1891.VII.28. – Balatonfüred, 1970.VII.17.): 1938.V.1-től ezredes. 1941. VIII.1–1942.XI.1-ig a 8. határvadász dandár parancsnoka.

⁷⁷³ Pintér Aladár (Jásszentandrás, 1892.IX.13. – Budapest, 1973.X.26.): 1939.V.1-től ezredes, 1941.X.1. –1943.VIII.10-ig az 1. hegyidandár parancsnoka.

⁷⁷⁴ HL, Kp-csop, IV/1. 18. o.

Vezérkar Főnöke intézkedett a Kárpát-csoport felváltásáról, az Olgyay Károly⁷⁷⁵ tábornok parancsnoksága alatt, német alárendeltségben megalakuló Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság által. Az 1. hegyidandár felváltását szeptember 26-án a 124. dandár kezdte meg, míg a 8. határvadászdandár felváltására a 121. dandárt mozgósították. Olgyay október 1-től vette át beosztását, 6-án pedig Vinnyicára megérkezett a Megszálló Csoport parancsnoki törzse is, amely a kivonásra került Kárpát-csoporttól átvette a megszálló feladatokat.

⁷⁷⁵ Olgyay Károly (Alsókomána, 1887.XII.17.–Cleveland, 1956.V.20.): 1940.V.1- től tábornok, 1939. I. 15-1942. IV. 18-ig a 18. gyalogdandár, ill. könnyű hadosztály parancsnoka, 1941.X.2.–1942.II.10. az Ukrajnában működő Megszálló Csoport parancsnoka.

V. A MAGYAR KIRÁLYI I. GYORSHADTEST ÉS A KÁRPÁT-CSOPORT ALAKULATAINAK KIVONÁSA A HADMŰVELETI TERÜLETRŐL

V.1. A GYORSHADTEST KIVONÁSÁNAK ELŐKÉSZÍTÉSE

1941. augusztus 29-én Szombathelyi altábornagy, mint a szovjet megszállt területek katonai közigazgatási parancsnoka tájékoztató és búcsúzó látogatása során Umányba érkezett, majd 30-án Kirovográdon keresztül továbbrepült a gyorshadtesthez, végül a 17. hadsereg parancsnokságához, ahol találkozott a Makray vezérkari alezredes vezette összekötő csoporttal is.⁷⁷⁶ Ekkor már minden bizonnyal határozott elképzelése volt a gyorshadtest hazahozataláról, amit a legfelsőbb döntéshozói szinten is igen hamar lehetősége nyílt képviselni.

A gyorshadtest kivonásáról vagy további alkalmazásáról, esetleges felváltásáról a korábbi tapogatózások után komoly szándékkal Horthy Miklós kormányzó 1941. szeptember 7-10. között Hitlernél Rastenburgban tett látogatásakor esett szó. A megbeszélésre – visszaemlékezések szerint – Horthy már az utazás során úgy készítette fel kíséretét, hogy a teljes magyar haderő hazahozatalát kell elérni.⁷⁷⁷ Kísérői voltak ekkor Bárdossy László miniszterelnök, külügyminiszter és Szombathelyi Ferenc altábornagy, ekkor már mint a Honvéd Vezérkar főnöke. Szombathelyi külön tárgyalta Keitel tábornaggal,⁷⁷⁸ az OKW parancsnokával, ahol elővezette, hogy a gyorshadtestet az aktuális hadműveleti szakasz (Dnyeper-védelem) lezárulta után haza kívánják hozni, mert az nincs felkészítve téli hadviselésre, továbbá a következő háborús évre való felkészülésben is szükség van a jelenleg a fronton tartózkodó alakulatokra.⁷⁷⁹ A tárgyalásokon ekkor végül abban állapodtak meg Hitlerrel, hogy a németek átadják egy teljes páncélosadosztály felszerelését, valamint a gyorshadtest komoly

⁷⁷⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2324. 529., 537. és 544. o.

⁷⁷⁷ Bővebben lásd: KALÓ József: Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. PhD értekezés. Debrecen, 2010. 47–50. o.

⁷⁷⁸ Wilhelm Keitel (Helmscherode, 1882.IX.22.–Nürnberg, 1946.): Tábornagy: 1940.VI.19-től. 1939. IX.1-től 1945.V.9-ig az OKW főnöke.

⁷⁷⁹ KEITEL, Wilhelm: Életem, Nagykanizsa, é. n. 345. o.

anyagi veszteségeit pótolják.⁷⁸⁰ Így a hadtest a folyamatban levő hadműveletek – a Dnyepropetrovszk felől induló északi és déli irányú átkarolások – befejeztéig a fronton marad.⁷⁸¹ A kivonást eztán kezdhetik meg majd a magyar csapatok, a váltásként kiküldendő négy megszálló gyalogdandár fejében.

A politikai megállapodás eredményei a hadszíntéren, a harcoló alakulatok szintjén szeptember második felére jelentkeztek. Ekkor kezdett realizálódni a hadtest kivonása:

Szeptember 20-án Vörös János tábornok⁷⁸², a gyorshadtest további sorsát érintő igen fontos tárgyalás miatt tett látogatást a Dél Hadseregcsoporthoz Umanban.⁷⁸³ A megbeszélések során szóba került a lovasdandár augusztus eleje óta napirenden levő kivonásának kérdése is. Ennek eredményeként megállapodás született, hogy a Dnyeper-védelemből felszabaduló lovas részek fokozatosan kivonásra kerülnek, legkorábban október 1-jétől. A gépkocsizó és kerékpáros részek (13. és 14. kerékpáros, és az 1. lovas páncéloszászlóalj) a gépkocsizó dandárok megerősítésére továbbra is kint maradtak. A két gépkocsizó dandár kivonásával kapcsolatban rögzítették, hogy a magyar csapatok elmozdítása a német gépkocsizó és páncélos alakulatokkal egy időben fog megtörténni. Addigi várható alkalmazásuk: a Dnyeper-védelem után Krivoj-Rogban pihennek, feltöltenek, a felszerelést kiegészítik/kijavítják és ezt követően a 17. hadsereg alárendeltségében várhatóan a Donyec-medence irányában lesznek bevetve. A tárgyalások során ekkor megegyeztek az ukrain megszálló Kárpát-csoport egy közeli időpontban való kivonásáról is a beígért négy megszálló dandár fejében⁷⁸⁴

A további részleteket a magyar királyi I. gyorshadtest alakulataival kapcsolatban 22-én Vörös tábornok a Roques-csoportnál pontosította Krivoj-Rogban. A tárgyalás eredményeiről személyesen számolt be Miklós Béla tábornoknak még aznap, a gyorshadtest parancsnokságán Tomakovkán.⁷⁸⁵

⁷⁸⁰ A veszteségek pótlásából és a páncélosadosztály felszereléséből a németek saját hadianyag-igényei miatt ekkor semmi sem lett, így a gyorshadtest csapatai, mint láttuk, kivonásukig egyre rosszabb anyagi állapotba kerültek.

⁷⁸¹ JACOBSEN: Im. 526. o. (Halder szeptember 9-i feljegyzése a tárgyalásokról.)

⁷⁸² Vörös János (Csabrendek, 1891.III.23.–Balatonfüred, 1968.VII.23): Tábornok: 1941.V.1-től. 1940. XI.1.–1941. VIII.1-ig a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka. 1941.VIII.1.–1941. XI.1-ig az 1. hadsereg vezérkari főnöke.

⁷⁸³ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2324. 645. o.

⁷⁸⁴ Uo. 648. o.

⁷⁸⁵ Uo. 673. o.

V.2. AZ 1. LOVASDANDÁR KIVONÁSA

A megállapodásoknak megfelelően megkezdődött a lovasdandár kivonásra kerülő alakulatainak összevonása. Így a lovas részek Vinnyicára vonultak hátra lábon, hogy onnan (a szintén kivonásra kerülő 8. határvadász dandárral együtt) vasúton szállítsák őket tovább a hátországba. Gépkocsi anyaguk a kint maradók hiányainak pótlására hátra hagyták.⁷⁸⁶

A tárgyalások után legkorábban – már szeptember 24-25-én – az 1. lovasdandár leghátrább, Kamenyec-Podolszkiban levő részei keztek meg menetüket „M” állomásukra.⁷⁸⁷ A dandár további, arcvonalban levő alakulatainak felváltására Vörös tábornok szeptember 28-i tájékoztatása szerint csak akkor kerülhetett sor, mikor azt a szövetséges csapatok leváltják, vagy a Dnyeper-menti hadműveleti helyzet lehetővé teszi.⁷⁸⁸

Ez október elejére következett be, mikor is – az Ankay ezredes vezetésével kint maradt csoport kivételével – kivonásra került alakulatok⁷⁸⁹ hadrendi kötelekenként Pongrácz Pál ezredes⁷⁹⁰ parancsnoksága alatt megkezdtek menetüket vissza a hátországba. A lovasdandár elvonuló alakulatai feltűnést keltettek a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó parancsnokságán, és október 6-án magyarázatot követeltek az összekötőktől. A helyzetet 12-ére sikerült tisztázni. Kiderült, hogy a hadseregcsoporthoz tartozó vezérkari főnöke, Georg von Sodenstern gyalogsági tábornok,⁷⁹¹ a Vörös tábornokkal történt egyeztetésről nem tájékoztatta a hadműveleti tisztet, sőt magát a hadseregcsoporthoz tartozó parancsnokát Rundstedt tábornokot sem, így október 7-én még a lovasdandár bevetését tervezték a Zaporozsje-Nikopol közti Dnyeper-szakasz megtisztítására.⁷⁹²

A dandár alakulatai a szofijevkai gyülekező körletről Kirovográdon és Umanyon keresztül Vinnyicára meneteltek, ahonnan vasúton utaztak tovább. A gyalogmenetben

⁷⁸⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 683. o.

⁷⁸⁷ Az első útra kelt alakulatok a lóellátó-, a lóórház-, és lóüdültető állomások voltak. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 706. o.

⁷⁸⁸ Uo. 718. o.

⁷⁸⁹ Az 1. lovasdandár parancsnokság és tüzér parancsnokság, a 3. és 4. huszárezred, az 1. lovas tüzérosztály, az 1. lovas hírszázad (az 1. gépkocsizó vegyes hír szakasz kivételével), illetve a dandár fogatolt részei. Uo. 831. o.

⁷⁹⁰ Pongrácz Pál (Veszprém, 1889.VIII.30.–Paloznak 1969.I.5.): 1938. XI.1-től ezredes. 1939.XI.1.–1942.II.1-ig a 3. honvéd huszárezred parancsnoka.

⁷⁹¹ Georg von Sodenstern (Kassel, 1889.XI.15.–1955.VII.20. Frankfurt a. M.): 1940.VIII.1-től gyalogsági tábornok, 1941. IV. 1-től a Dél Hadseregcsoporthoz tartozó vezérkari főnöke.

⁷⁹² Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2327. 803. o. A hadtestparancsnok Pongrácz ezredesnek parancsba adta, hogy a lovasdandár kivonásra kerülő alakulatainak bármiféle visszatartási kísérletét, vagy az ilyen irányú parancsokat a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar Főnökére hivatkozva utasítsa vissza. Parancsot csak tőle kaphat, a Kárpát-csoport parancsnoksága által. Pongrácz szabad kezét kapott a rábizott csapatok hazavételére, amennyiben a vinnyicai berakodás nehézségekre ütközne. Uo. 832. o.

nem kivonható részeket Snamenkán vagonírozták be október 16-i kezdettel.⁷⁹³ A szállítás tervezett útvonala: Snamenka-Lemberg-Przemyśl volt, innen 30 km gyalogmenet Szjankiig, onnan újra vasúton „M” állomásaikra.⁷⁹⁴ A gyalogmenet a német vasútirányítás szívességéből végül elmaradt. A lovasdandár részeit Kassáig szállították, ott rakodtak át MÁV szerelvényekre, amin végül beérkeztek „M” állomásokra.⁷⁹⁵ A dandár utolsó részeinek vasúti berakása november 2-ára fejeződött be Snamenkán, ahonnan 4-6 nap volt az út hazáig.⁷⁹⁶

A dandár részvételét az 1941. évi hadjáratban a november 15-i nyíregyházi díszszemlével zárta le.

V.3 A GÉPKOCSIZÓ DANDÁROK KIVONÁSA

A gyorscsapatok gépkocsizó és kerékpáros alakulatainak kivonása két periódusban történt. Az első kisebb, egyes csapatrészeket érintő eseti hullám októbertől indult meg, mikorra néhány zászlóalj anyagai, eszközei teljesen tönkrementek, így hadrafoghatóságuk nullára redukálódott. Így szállították haza még októberben például a 9. harcokosi és a VIII. kerékpáros zászlóaljakat.⁷⁹⁷

A második, egész hadtestre vonatkozó kivonás november 15-étől indult meg, a 105. és 108. megszálló dandár november 11-i kikerzését követően. A hadtestet két csoportban tervezték a frontvonal mögül elszállítani: gépkocsin kb. 25.000 főt, vonaton kb. 15.000 főt.⁷⁹⁸

Vasúti szállítással azokat az alakulatokat vonták ki, amelyeknek járművei teljesen tönkrementek. Ennek megszervezése Pávay Rezső ezredes⁷⁹⁹ feladata lett. A végrehajtáshoz november 19-én alárendeltségébe kerültek a Megszálló Csoportnál és a Lembergben levő vasúti összekötő tisztek.⁸⁰⁰

⁷⁹³ Külön szervezési kérdést jelentett, hogy elírás miatt a Megszálló Csoport parancsnoksága 80 hará-csolt lóval számolt, a valóságban azonban 800 db volt. A tenyésztésre alkalmas állatokat a lovasdandár hazaszállította, a többi a csoportparancsnokság saját célra Vinnyicára irányította.

⁷⁹⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2330. 789. és 808. o.

⁷⁹⁵ Ua, 2331. 860. o.

⁷⁹⁶ Uo. 941. o.

⁷⁹⁷ Október 15-én Jászberényben rakodott ki a hazatért 9. harcokosi zászlóalj. Október 18-ra Nagyszőlősrre beérkezett a VIII. kerékpáros zászlóalj. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2331. 825. és 830. o.

⁷⁹⁸ Uo. 1001. o.

⁷⁹⁹ Pávay Rezső (Nérasomlyó, 1890. X. 21- n. a., 1975): ezredes 1940.V.1-től. 1939.I.23.–1944.IX. 27-ig a II. hadtestparancsnokság közlekedési vezetője, a 102. vasúti vonalparancsnokság parancsnoka.

⁸⁰⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2331. 1006. o.

A hazatérő csapatok szállítása már a szervezés kezdetén komoly nehézségekbe ütközött. A német szállítási főnökség eredeti, november 17-i intézkedése szerint a gyorshadtest csapatai csak Bergyicsevben rakodhattak volna be december elejétől azokba a szerelvényekbe, amikkel a még kikerülő megszálló alakulatok (102. és 111. dandár) befutnak.⁸⁰¹ Ez a keleti hadszíntér teljes szállítását szervező hatóság szempontjából logikus volt, ugyanakkor a Dnyepropetrovszktól légvonalban mintegy 450 km-re (akkori viszonyok közt 14 nap vasúton) levő berakodó körlet elérése a leharcolt járművekkel, kivált a jármű nélküli részek számára, a lehetetlennel volt határos. Vélhetőleg a jó személyes kapcsolatoknak köszönhetően végül a Transchef⁸⁰² „belátva a gyorshadtest nehézségeit, egyik szemét behunyva” beleegyezett egyes alakulatrészek Dnyepropetrovszokban való berakodásába, fenntartva, hogy csak a leg-szükségesebb minimális mértékben igényeljenek ide szerelvényeket.⁸⁰³

Ezzel párhuzamosan a Megszálló Csoport Parancsnokság felkészült a hadtest kivonásának anyagi-szervezési támogatására. A várható kivonási útvonalon (Vinnyica-Proszkurov-Lemberg-Kolomija) a gyorshadtest igénye szerint – a német lehetőségeken belül mozogva – igyekeztek feltölteni az üzemanyag-lerakatokat, és az élelmiszer-készleteket.⁸⁰⁴ A hadtest november 15-én leadott anyag igénylését felterjesztették az illetékes német ukrainai megszálló parancsnokságnak, amely Vinnyicáig 15.000, Proszkurovig 20.000 fő ellátását vállalta. A hazaút további szakaszán kérték, hogy Lembergben, a Galíciai Kormányzóság központjában terjesszék be igényüket. Üzemanyag tekintetében, bár a Megszálló Csoport Parancsnokság a magyar határig adta le az igényeket, a németek csak Tarnopolig kérték be a részletes számvetést.⁸⁰⁵

A Hernády-csoport november 17-én érkezett be Dnyeprodzserzsinszkbe. Az 1. gépkocsizó dandár 18-19-ére ért a Dnyeprodzserzsinszk-Dnyepropetrovszk közti területre, a 2. gépkocsizó dandár pedig november 21-én szállásolt be Dnyepropetrovszokban. A gyülekező körleteiket elfoglalt csapatok megkezdték felkészülésüket a november 24-i megindulásra.⁸⁰⁶

⁸⁰¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2338. 994. o.

⁸⁰² Transchef: Stab des Chefs des Transportwesens, 'szállításvezetőség' a katonai szállításokért felelős, OKH mellett működő szerv. Valószínűbb azonban, hogy a jó személyes kapcsolatot Otto Will vezérőrnagy (Speyer, 1891.VII.25. – 1963.IX.29. Würzburg), a keleti front vasúti csapatainak parancsnoka jelenthette.

⁸⁰³ A helyzetet bonyolította, hogy december 2-ától vonták ki a keleti frontról a német V. repülőhadtestet, ami szintén Dnyepropetrovszokban rakodott be. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 994. és 1054. o.

⁸⁰⁴ Az üzemanyag felhalmozását a novembertől bevezetett benzinjegy-rendszer eléggé megnehezítette. Uo. 996. o.

⁸⁰⁵ Uo. 1013. o. Tarnopol az akkori magyar határtól légvonalban több mint 150 km-re volt. Ez arra engedett következtetni, hogy a németek nem tudták/akarták biztosítani a teljes útra szükséges üzemanyagot.

⁸⁰⁶ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1006., 1011. és 1016. o.

November 21-én 0 órával a gyorshadtest kivált a 17. hadsereg kötelékéből és újra a Dél Hadseregcsoport alárendeltségébe lépett. Egyúttal a hadtest parancsot kapott alakulatai kivonására a keleti hadszíntérről. A hosszas és sokrétű egyeztetések eredményeként 21-ére elkészült a gyorshadtest kivonásának részletes terve Vinnyicáig. E szerint csoportonként lépcsőzetesen történik a kivonás:

- Gyalogmenetben indulnak útnak 24-én az 1. és 2. gépkocsizó dandárok közvetlenei, a hadtestparancsnokság, és a hadtest vonatcsapatai. Várható beérkezés Vinnyicára: november 28.
- Gépjárművein indul haza az 1. és 2. gépkocsizó dandár, 24-én és 26-án. Várható beérkezésük Vinnyicára: november 30. és december 1.
- Gyalog indulnak 28-án Vinnyicáig és onnan a megszálló dandárok kiérkező vonogjain vasúton utaznak tovább Hernády alezredes parancsnoksága alatt a kerékpáros csapatok és a Vinnyicáig menetképtelenné váló részek. Várható beérkezésük Vinnyicára (napi 50 km-es átlaggal számolva): december 6.
- Dnyepropetrovszkból vasúton indulnak meg a jármű nélkül maradt személyek, valamint a teljesen mozgásképtelen gépjárművek és anyagok.⁸⁰⁷

A gyorshadtest parancsnoka a kivonás élelmezési, műszaki, és szállítási támogatására hátrahagyott néhány alárendelt alakulatot. Így maradt kint a hadtest teljes kivonásáig a 106. ellátó oszlop alá rendelve egy sütőoszlop és a 119. tehergépkocsi oszlop részei, valamint a 103. szerelőoszlop. Hátra hagyták a megszálló alakulatoknál a II. kerékpáros zászlóalj, aminek bázisán létrehozták a Barátosy-csoportot. Barátosy alezredes⁸⁰⁸ csoportjának feladata az hazatérők feletti állomásparancsnokság ellátása, illetve az anyagi kirendeltségnél hátrahagyott járművek és anyagok őrzése volt.⁸⁰⁹

A gyorshadtest hátrahagyott anyagának összeszedése – a Tatár-hágótól megtett több mint 1500 km nyomvonalon – jelentős feladatot rótt az anyagi kirendeltségre. Az egyik nagy gyűjtőállomást Dnyepropetrovszokban hozták létre, hogy a Dnyeper-től Keletre ne maradjon hátra anyag és eszköz.⁸¹⁰

⁸⁰⁷ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1017-1018. o.

⁸⁰⁸ Barátosy Lajos (Petrozsény, 1895. XII. 10- Esztergom, 1969. XI. 2.): alezredes: 1940. IX. 1-től. 1941. VIII. 23- 1942. IV. 30. között a II. kerékpáros zászlóalj parancsnoka. Emellett 1941. XI. 17-1942. V. 30. között anyagi szállításvezető. A gyorshadtest hazaszállításában végzett munkájáért megkapta a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje hadiszalagon, kardokkal kitüntetést.

⁸⁰⁹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1020-1021. o. A gyorshadtest fel nem használt anyagainak, és már korábban útba indított utánpótlásának (pl. gyalogsági lőszer) hátrahagyását a Megszálló Csoport Parancsnokság külön kérte a vezérkarfőnökségtől, mert így annak kiszállítása eleve nem jelentett problémát. Ennek megfelelően pl. a téli óvócikket és élelmiszert szállító 15. sz. utánpótlás vonatról Vinnyicában feltöltötték a Megszálló Csoportot és a gyorshadtest átmenő alakulatait, majd visszaindították Magyarországra.

⁸¹⁰ Uo. 1024. o. A begyűjtést és felszámolást november 26-ra fejezték be. A hadtest után hátramaradt 1124 t lőszer, kb. 250 t málha, 850 db. üzemképtelen gépjármű és 7000 főnek két hétre elegendő élelmiszer, másfél havi dohány és liszt. Uo. 1034. o.

November 24-én a gyorshadtest éle terv szerint megkezdte menetét. Miklós Béla hadtestparancsnok és törzse még aznap Vinnyicára repült. Az időjárás – 10-15 °C-os hideg volt, szórványos havazással – így az útviszonyok is kedvezően alakultak. A hadtestparancsnok leginkább az üzemanyag biztosításában számolt nehézségekkel.⁸¹¹

A várakozással ellentétben azonban a gyorshadtest vezérkarának gondos anyagi előkészítő munkája⁸¹² eredményeként Vinnyicáig a menettervet tartva folyamatosan érkeztek be a gyorshadtest alakulatai.⁸¹³ Egyébként alapvetően arra törekedtek, hogy az „összes alakulatokat „M” állomásukig német anyagból lássák el. A magyarországi vonalra igényelt anyagokat csak kiegészítésképpen” szándékozták igénybe venni.⁸¹⁴

A kivonás Vinnyica utáni menettervét november 29-én terjesztette fel a gyorshadtest vezérkari főnöke. E szerint a hazaút további terve a következő volt:

- A gyalog menetelő részek menetvonala: Proszkurov-Tarnopol-Lemberg-Przemysl-Sambor-Uzsok-Ungvár-Csap-Miskolc-Budapest.⁸¹⁵
- Az 1. gépkocsizó dandár december 2-án indul meg Vinnyica nyugatról. Három menetlépcsőjének beérkezése Budapestre 8-ára várható.
- A gyorshadtest parancsnokság szűkebb és tágabb törzsre lépcsőzve december 3-án indul meg. Előbbi 6-ára, utóbbi 8-ára ér Budapestre.
- A 2. gépkocsizó dandár december 4-én indul meg Vinnyica keletről. Első és második lépcsője 8-án és 9-én érkezik be Ungvárra, ahonnan „M” állomásaikra menetelnek.
- A hadtest vonatalakulatai december 6-án indulnak meg. Miskolcra 10-ére ér be, ahonnan „M” állomásaikra menetelnek.
- A Hernády-csoport az előző tervnek megfelelően december 6-ra várható Vinnyicára, ahol vasútra rakodik.⁸¹⁶

⁸¹¹ Uo. 1025. o.

⁸¹² Henkey János (Palánka 1899.VIII.19. – n. a.): alezredes: 1941-től. 1941.VIII.16. – 1941.12.10-ig az I. gyorshadtest anyagi vezérkari főtisztje. Csoportja áldozatkész munkájának elismeréseként Zsedényi vezérkari főnök indítványozta a harcoló alakulatokkal történő egyenlő bánásmódot – harcos pótdíj kifizetése, ruhasegély, stb. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1050. o.

⁸¹³ November 30-i jelentésében Henkey megemlíti, hogy a németek nem a menetvonalon biztosították a kért üzemanyagot és élelmet, hanem Kirovo(grad? – A. Sz. V.)-ban, tehát azt még a hadtestvonattal elvonulása közben előre kellett szállíttatni. Uo. 1048. o.

⁸¹⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2331. 1011. o.

⁸¹⁵ A tervezett kivonási útvonalat a Dnyeszter hidjainak állapota miatt határozták így meg. Egy november 20-i jelentés szerint a Dnyeszteren ekkor összesen egyetlen híd volt járható, Halicstól északnyugatra 19 km-re a novij mertinovi fa szűkséghíd, mindössze 8 t teherbírással. Uo. 1011. és 1016. o.

⁸¹⁶ A novemberben létrehozott csoport a szállítás befejeztével felbomlott. Hernády alezredes visszavette a Megszálló Csoport Parancsnokságnál hátrahagyott VII. kerékpáros zászlóalját, a gyorshadtesthez tartozó részek pedig elvonultak „M” állomáshelyükre.

A menettervben Szjankira külön szerelvényt kértek a felvonulás közben üzemképtelenné váló gépjárművek számára.⁸¹⁷ Felhívták továbbá a területileg illetékes hadtestparancsnokságok figyelmét a beérkező alakulatok fogadására való előkészületekre.⁸¹⁸ A fenti tervet december 2-án módosították, miután Szombathelyi vezérkarfőnök tájékoztatta a hadtest parancsnokságát, hogy Horthy kormányzó a gyalog és vasúton hazatérő seregtesteket Budapesten december 14-15-én szemlézni kívánja. Ennek megfelelően a 2. gépkocsizó dandár alakulatainak Ungvár után december 12-re Kerepes-Cinkota-Pestszentlőrinc-Vecsés területére kellett beérkeznie.⁸¹⁹

A Barátosy-csoporttól Dnyepetrovszkból, a hátrahagyott anyag szállításra való előkészítése után az idősebb korosztályokat tízes csoportokban útba indították Vinnyicára a Hernády-csoporthoz, hogy karácsonyra haza érhessenek.⁸²⁰

A magyar határt Uzsoknál elsőként 1941. december 4-én, 13 óra 30 perckor a hadtesttörzs lépte át. Őket követték az 1. gépkocsizó dandár alakulatai december 5-én, a 2. gépkocsizó dandaré december 7-én. A határátkelést az erős szél és a hófúvás, illetve a síkos, felfagyott utak nehezítették.⁸²¹ A hadtest tágabb törzse az 1. gépkocsizó dandár zömével együtt december 8-án érkezett be Budapestre. Ezen a napon indult meg vasúton a Hernády-csoport élszállítmánya Vinnyicáról. A 2. gépkocsizó dandár december 12-re ért Budapestre (Cinkota-Kerepes-Pestszentlőrinc).⁸²²

A már Budapesten összpontosult alakulatok december 13-án befejezték előkészületeiket a másnapi, Hősök terén tartott díszszemlére. A szemlén a hazatért csapatokat Horthy Miklós kormányzó és a Honvéd Vezérkar Főnöke, Szombathelyi Ferenc vezérezredes⁸²³ köszöntötte.

A katonai parádé után, december 15-én és azt követően az I. gyorshadtest alakulatai gyalogmenetben bevonultak „M” állomásaikra, ahol a honvédelmi miniszter rendelete szerint leszereltek, illetve áttértek béke állományra.⁸²⁴

⁸¹⁷ Dnyepetrovszkból után a menet közben üzemképtelenné vált járművek az első nagy gyűjtőhelye Vinnyicán a második, Szjankin lett létre hozva.

⁸¹⁸ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2339. 1041–1042. o.

⁸¹⁹ Uo. 1055. o.

⁸²⁰ A felszereléseket és gépjárműveket december 3-ára szállításhoz összerendezték. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2326. 1069. o. December 8-án Hernády alezredes már panasszal élt a Dnyepetrovszkból esetileg beérkező, időközben kijavított járművekkel kapcsolatban, mert a szállítási ütemezést teljesen felborították. Ennek eredményeként Barátosy alezredes elrendelte, hogy az egy héten belül megjavítható járműanyagot lehet csak majd egyszerre útba indítani, a többi későbbi hazaszállításra várva egyelőre hátra marad Dnyepetrovszkból. 6831 / vkf. 1 o. 1941. Jelentés szállítási helyzetről.

⁸²¹ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2340. 1082. o. A hótörzsek eltakarítását az a két hókotró végezte, amiket a hadtest vezérkarfőnöke Zsedényi Zoltán vezérkari ezredes még november közepén előrelátóan beszereztetett.

⁸²² Uo. 1086. és 1096. o.

⁸²³ Szombathelyi Ferencet 1941. XI. 1-jén léptették elő vezérezredessé.

⁸²⁴ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2340. 1113. o.

A Dnyepropetrovszkban hátra hagyott anyagok használható részeinek elszállítását – a német vasúti szervekkel való hosszas huzakodás után – végül december 9-én kezdték meg, napi egy szerelvényel.⁸²⁵ A német vasútirányítás eleinte kategorikusan megtiltotta az üzemképtelen járművek és a megmaradt lőszer hazahozatalát.⁸²⁶ A hadtestparancsnok erélyes fellépésre szólította fel az összekötő tisztet, Forgách századost és Pávay ezredest, minek eredményeként végül megindulhatott a felhalmozott anyagok és gépjárművek hazaküldése.⁸²⁷ A gyorshadtest anyagkészletekkel való felelős bánásmódját jellemzi, hogy a német utánpótlási vonalon – a szolgálati út tehetetlenségi nyomatéka folytán – még november végén – december elején kiutalt új járműveket és gumianyagot is hazaszállították.⁸²⁸

V. 4. A REPÜLŐ ALAKULATOK KIVONÁSA

A gyorshadtest-közvetlen légierőből az I. közelfelderítő-század repülő része már október 5-én megkezdte hazatelepülését. A század földi részlege csak jóval később, december 19-én érkezett meg Mátyásföldre. E szerencsés alakulat 1941-es hadi alkalmazása során személyi veszteséget nem szenvedett.⁸²⁹

A következő kivonásra került repülőalakulat – a vegyes bombázórepülő-század Caproni csoportja – november 8-án repült át Debrecenbe.⁸³⁰

Őket követte később, november 17-én a VI. közelfelderítő század raja, és a III. közelfelderítő-század. Utóbbi alakulat hazatérése a zordra forduló időjárás miatt elhúzódott. A század repülői a beköszöntő havazás és az alacsony felhőalap miatt nem tudták tartani a köteléket és szétszóródtak. A kényszerleszállt négy repülőgép közül egy össze is tört.⁸³¹

⁸²⁵ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2340. 1079. o.

⁸²⁶ Arra hivatkoztak, hogy a német alakulatoknak is mintegy 90.000 üzemképtelen járműve van a hadműveleti területen, és arra sincs kapacitásuk elszállítani, így azokról a használható alkatrészeket leszerelik, a roncsokat pedig hátra hagyják. Uo. 1071. o.

⁸²⁷ Ezek voltak: 224 db. személygépkocsi, 511 db. tehergépkocsi, 218 db. terepjáró és vontató, 18 db. különleges jármű (ebből 17 db. páncélgépkocsi), és 20 db. zsákmányolt tehergépkocsi, valamint 259 db. motorkerékpár. A fentiek közül előzetes műszaki becslés alapján javítható volt a személygépkocsik 30%-a, a tehergépkocsik 35%-a, a vontatók 70%-a, a különleges járművek fele, a motorkerékpárok 20%-a. Uo. 1057., 1067., 1069., és 1079. o.

⁸²⁸ A mátyásföldi gépjármű-szertárba beszállították a Bergycsevben felvételezett 945 db. gumit (külső és belső), és a Lublinban felvételezett 10 db. személygépkocsit, 8 db. különleges gépkocsit, 20 db. tehergépkocsit, és 18 db. motorkerékpárt. Uo. 1061. o.

⁸²⁹ Uo. 1139. o. és M.SZABÓ: Im. 152. o.

⁸³⁰ Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések, mikrofilm, B/243. doboz, 2340. 958. o.

⁸³¹ A közelfelderítő század, valamint a bombázó csapatok hazatelepüléséről részletes forrás nem maradt fenn.

November 18-án az 1/3. vadászrepülő-század szintén megkezdte hazatelepülését, ami az orosz tél beállta miatt szintén nem a tervezettnek megfelelően alakult. A század pervomajszki feltöltés után repült tovább Kolomija irányába, de a havazás miatt kénytelenek voltak visszafordulni és Vinnyica mellett leszállni. A leszálláskor megsérült két CR-42 kijavítása és a feltöltése után végül 22-ére települhettek át Vynycára, ahol kivárták az időjárás javulását. Ennek bekövetkeztével, november 26-án tudtak újra felszállni, hogy kolomijai és debreceni feltöltés után késő délutánra beérkezzenek Mátyásföldre.⁸³²

November 25-én a gyorshadtest repülőcsoportjának összes alakulata már Dnyeprodzserzsinszkben gyülekezett, ahonnan meg is kezdődött hazaszállításuk. A futárjárat végállomása is újra Dnyeprodzserzsinszk lett, ahonnan az utolsó futár-gép 28-án érkezett meg Budaörsre.

A VI. közelfelderítő század raja hosszas áttelepülések után végül 28-án érkezett meg Debrecenbe.

A repülőcsoportok földi részei (szerelő és szertári egységek) december 15-én, az utolsó részleg, a Repülő Szertári Kirendeltség december 26-án indult útnak Magyarország felé.⁸³³

V. 5. A MEGSZÁLLÓ ALAKULATOK FELVÁLTÁSA

A megszálló és biztosító feladatokat ellátó Kárpát-csoport alakulatainak leszerelése és hazairányítása augusztustól több hullámban valósult meg. A Kárpát-csoport augusztus 4-én előterjesztett terve szerint a 8. határ vadászdandár teljes egészében leszerelhető volna, feladatukat az 1. hegyidandár csökkentett törzse (1-4. hegyizászlóalj) vette volna át, kiegészítve a 15., 16., és IX. kerépkáros zászlóaljjal, továbbá a 2. páncéloszázaddal. A tervet atonban az OKW felülírta, mivel a Dél Hadsereg-csoport közvetlen alárendeltségébe utalta augusztus 5-től a Kárpát-csoportot.⁸³⁴

A hidak és útvonalak nagybani helyreállításával időközben feleslegessé vált utász és műszaki alakulatok leszerelésére azonban lehetőség nyílt, így augusztus 15-30. között több kisebb egység haza irányítására sor kerülhetett.⁸³⁵

A Kárpát-csoport teljes felváltása azonban majd csak szeptember 26-ától, a Magyar Megszálló Csoport Parancsnokság felállítását követően valósulhatott meg. Az

⁸³² BECZE: i. m. 75. o. A század mérlege: 447 bevetés során 800 óra harci repülés, 17 légi győzelemmel, két repülőgép veszteség mellett. TOMOR: I. m.: 12. o.

⁸³³ OLASZ: i. m. 81. o.

⁸³⁴ VKF eln. 1. o. 1941. Közérdekű jelentések 380. o.

⁸³⁵ Kivonták 15-17-én a VIII. és IX. utászzászlóalj törzseket, a VIII/1. utászzászlóaljat, a VIII/1. gépkocsizó oszlopot, a IX/1-2. műszaki századokat, a 113. utászzászlóaljat. 24-én a 101. híradó szereszlóaljat, a 101. műszaki szereszlóaljat, a VIII/1. gépkocsizó oszlopot. 27-én leszerelt a 107. hadtápi zászlóaljat és előkészült a hazaszállításra a 102. vasútépítő zászlóaljat is.

Olgyay tábornok parancsnoksága alá tartozó, új megszálló erők fokozatosan vették át a Kárpát-csoport dandáraitól területüket. A megszálló-csoport 124. dandára Sziklay György ezredes⁸³⁶ vezetésével szeptember 26-án kezdte meg az 1. hegyidandár területének átvételét, ami október 18-áig tartott. Ennek befejeztével a hegyidandár megindulhatott Kőrösmezőre, hogy utolsó részei november 4-én ériék el a magyar határt.

Szeptember 30-án a Kárpát-csoport parancsnoksága még megindította haza a 8. határvadász dandár ütegeit, majd október 5-én 0 órával fejezte be működését, átadva helyét a Magyar Megszálló Csoport Parancsnokságának. A Kárpát-csoport törzse október 9-én indult haza Magyarországra.

A 8. határvadász dandárt a 121. megszálló dandár váltotta fel. A határvadászok kivonása eltolódott: mivel az intézkedést csak október 29-én adták ki, így csak november 1-jén kezdhették meg menetüket Kőrösmezőre gyalog, onnan helyőrségükbe vonattal.⁸³⁷ Beérkezésük csak november 28-ára vált teljessé.⁸³⁸

Az 1. hegyidandár november 9-i aknaszlatinai és a 8. határvadász dandár december 3-i munkácsi díszszemléje zárta le végül a Kárpát-csoport 1941. évi ukrajnai tevékenységét.

⁸³⁶ Sziklay György (Budapest, 1887.III.29.–n. a.): 1938.V.1-től ezredes, 1941.VIII.1.–1942.X.15-ig a 124. gyalogdandár, ill. könnyű hadosztály parancsnoka.

⁸³⁷ HL, Kp-csop, IV/I. 24. o.

⁸³⁸ VKF eln. 1. o. 1941. Közérdekű jelentések 731–1116. o.

VI. AZ 1941-ES HADIÉV MAGYAR RÉSZVÉTELÉNEK MÉRLEGE

A Szovjetunió elleni hadjáráthoz való magyar csatlakozás óhaja a katonai vezetés részéről nem járt, nem járhatott együtt a hadsereg kellő felkészítésével. Legalábbis az biztos állítható, hogy a Kárpát-medencén kívüli támadó jellegű hadműveletben történő részvételre a hadsereg akkor legjobban felszereltnek számító alakulatai tartósan sem felszerelésükben, sem felkészítésükben nem voltak alkalmasak.

A magyar alakulatok keleti fronton nyújtott teljesítményét a kitűzött hadműveleti célok megvalósítása és a rendelkezésre álló erők viszonyában célszerű megvizsgálunk, abban a katonaföldrajzi keretrendszerben, amiben feladatait végre kellett hajtania. A harcászat és felszerelés-fegyverzet tekintetében korabeli elemzőket is segítségül hívva értékeljük a Kárpát-csoport, valamint a magyar királyi I. gyorshadtest működését.

VI.1. KATONAFÖLDRAJZI ÉRTÉKELÉS

A magyar királyi honvédség hadműveleti nehézségeinek megértéséhez elengedhetetlen megismerni azokat a földrajzi tényezőket, domborzati, vízrajzi, közlekedési körülményeket, melyek között tevékenységét kifejtette.

A Kárpátok vonulatától a füves puszták felé domborzati átmenetet képező Ukrajna – korabeli szovjet viszonyokhoz képest – sűrűn lakott, termékeny mezőgazdasági terület volt. A magyar-szovjet határvonalat alkotó Kárpátok nyúlványaitól eltekintve sík terület, melynek meghatározó természetes akadályai a Kárpátok vonulatai és a széles folyók. A magashegységben húzódó magyar határról kiinduló támadást erősen hátráltatta a támadás irányában elhelyezkedő gerinceken való átkelés, majd később az egyébként teljesen sík Podóliai hátságon a Dnyeszter, a Bug és a Dnyeper, valamint ezek mellékfolyói, melyek néha 50-100 m-re bevágott meredek falú völgyekben folynak.⁸³⁹

A folyók a repülőtevékenység szempontjából nélkülözhetetlen támpontot nyújtottak az egyhangú terepen való tájékozódáshoz, ugyanakkor leküzdésük a támadó fél szárazföldi haderőneme részéről nagy műszaki felkészültséget igényelt és lassította az

⁸³⁹ SOMOGYI Endre: Magyarország és környező államainak katonai földrajza, Budapest, 1928. 92. o.

előnyomulást.⁸⁴⁰ Különösképp, hogy a szovjet haderő a védelem fő ellenállási vonalait rendre a folyók természetes akadályaira alapozta.⁸⁴¹ A támadó gyorsfegyvernem számára a síkság (legfeljebb 300-400 m-es dombokkal) a bekerítő hadműveletek szempontjából egyébként kedvező domborzati viszonyokat jelentett. A szovjetek számára a rejtőzésre ugyanakkor a nyári időszakban kitűnő lehetőséget biztosítottak a magas napraforgó, kukorica, gabona táblák. Ugyanez mondható el a légi tevékenységről is, mivel a kiterjedt hátságon a kisebb ligeteken, erdőkön és a mezőgazdasági területeken kívül a felderítést semmi sem korlátozza.

Az éghajlati viszonyok kontinentálisak. A legtöbb csapadék a Szovjetunió nyugati határainak környékén esik, kelet felé csökken. Az uralkodó monszun-szélrendszer következtében a nyári hónapok (július-augusztus) igen csapadékosak,⁸⁴² ami erősen befolyásolja a közutak használhatóságát. Szintén komoly közlekedést befolyásoló tényező a téli szelek számára akadály nélküli síkság, a gyakori hófúvások miatt.

Az ukrainai útviszonyokra jellemző, hogy a szovjet honvédelmi népbiztos 1941 februárjában tett jelentése is megállapította, hogy sok híd nem bírja el a lövegek, harcokcsik súlyát, továbbá a köves utak teljes felújításra szorulnak. A Szovjetunió nyugati határa felé vezető vasútvonalak gyérek, áteresztő képességük gyenge.⁸⁴³

A közlekedési tényezők fontossága természetesen nem csak az előnyomulásnál, hanem az utánpótlásnál is kiemelkedő volt. Az útszegény Ukrajnában – mint általában a Szovjetunióban – kevés jó minőségű műút volt. A sűrű vízhálózaton átvezető sok műtárgy ezt a gyér úthálózatot még sérülékenyebbé tette. Az utak döntő többsége döngölt földút volt, aminek használhatóságát erősen rontották az éghajlati viszonyokból adódó heves és gyakori nyári és őszi esőzések, valamint a tavaszi hóolvadás.

A vasúthálózat fejlettségéről általában az mondható el, mint a közutakról annak ellenére, hogy a korabeli Szovjetunió legsűrűbb vonalai Ukrajnában voltak.⁸⁴⁴ A vasúti közlekedés utánpótlásban és előreszállításban való használhatóságát jelentősen korlátozta az eltérő nyomtáv, mivel a Magyarországról érkező szállítmányokat a hazai szerelvényekről át kellett rakodni.⁸⁴⁵ A szállítási időket rendkívül megnövelték a nagy távolságok. Ezen kívül a vasút különösen védtelen volt a légitámadásokkal és a robbantásokkal szemben.⁸⁴⁶

⁸⁴⁰ Katonai földrajz, VII. fejezet Oroszország. Kassa, 1943. 6 o. ill.10. o. (A továbbiakban: Katonai földrajz)

⁸⁴¹ A szovjet haderő, 31. o.

⁸⁴² Katonai földrajz, 16–17. o.

⁸⁴³ ZSUKOV: Im. 158–159. o.

⁸⁴⁴ A Szovjetunióban ekkoriban átlagosan 100 km² területre 400 m vasútvonal esett. Katonai földrajz, 17. o.

⁸⁴⁵ A hadműveleti terület mögötti részekben a vasútépítő alakulatok ugyan megkezdték a vasútvonalak átépítését az európai keskenyebb nyomtávra, de ez a gyorshadtest előretörését még nem segíthette.

⁸⁴⁶ Katonai földrajz, 17. o.

A korabeli ukrán közúthálózatról elmondható, szovjet viszonyok között sűrűnek volt mondható. Ugyanakkor elsőrendű, szilárd burkolatú út csak a fontosabb városokat kötötte össze. A magyar támadási irányban leginkább másod-, vagy harmadrendű⁸⁴⁷, utak voltak, amelyeknek a használhatósága az éghajlati viszonyok miatti sűrű nyári esőzések alkalmával hamar visszaesett. A hadműveletek utolsó szakaszában, Dnyepropetrovszk után már összefüggő harmadrendű út sem volt az előretörés irányában, így csak talajút jöhetett szóba. Az őszi időszak hosszan tartó csapadékos napjai azonban a gépkocsik számára teljesen járhatatlanná tették ezeket a földutakat.

Összegzésként tehát kijelenthető, hogy a magyar támadás szempontjából a Kárpátok keleti lábaitól kezdve a domborzati viszonyok kedvezőek voltak, a közlekedési lehetőségek azonban az előretörést erősen hátráltatták. Ebben nagy része volt a szovjetek tervszerű visszavonulásának, melynek során az útvonalak műtárgyait erősen rombolták. Amennyiben nem üldözési tevékenységet kellett volna végrehajtania a Kárpát-csoportnak, illetve az I. gyorshadtestnek, hanem egy szervezett védelem leküzdését, akkor nehézségeik és veszteségeik óriásira nőttek volna.

VI.2. HADÁSZATI, HADMŰVELETI ÉRTÉKELÉS

Az események jellegéből adódóan a hadjárat során az élénken mozgó, támadó harcmodor volt döntően jellemző: a gyorshadtest általában élként, vagy önálló átkarolásra alkalmazva került bevetésre. Védelemben csak a zaporozsjei Dnyeper-szakaszon kellett, helytálljon.

Az első hadműveleti szakaszban (1941. július 1-9.) a csapatoknak a Kárpátok egy hágóján történő átvonása – mint ahogy a 8. határvadász dandár parancsnoka, Rakovszky György tábornok rámutatott – hadműveletileg igen aggályos megoldás volt. Arról ekkor a magyar hadvezetésnek nem lehetett tudomása, hogy ezen a napon adta ki a szovjet Főparancsnokság Főhadiszállása a szemben álló 12. és 18. hadseregeinek a visszavonulási parancsot a Zbrucs-Dnyeszter vonalára.

Az élen küzdő 2. gépkocsizó dandár Zalescsikinél esett át az első nyílt ütközetben erősebb szovjet utóvédekkel, ahol a délről visszavonuló nagyobb – hadosztály-erejű – egységek ellentámadását állította meg. Feladatát, a Dnyeszter átkelők ép birtokbavételét azonban nem tudta teljesíteni.

⁸⁴⁷ A Keleti- és a Fekete-tenger között ekkor mindösszesen 6 elsőrendű út vezetett Közép-Európa felé. Elsőrendű műút: legalább 4 m pályaszélességű, 2 irányú forgalomra alkalmas szilárd burkolatú út, 20 t teherbírású műtárgyakkal. Másodrendű műút: legalább 3 m pályaszélességű, kitérőkkel 2 irányú forgalomra alkalmas, 6-8 t teherbírású műtárgyakkal. Harmadrendű műút: kavicsos alépitményű, aprított kővel, legfelül homokkal döngölt, 1,6 m pályaszélességű műút, legfeljebb 2 t teherbírású műtárgyakkal. Katonai földrajz, 23–24. o.

A Bug folyóig történő előretörés (július 9-augusztus 10.) során a gyorshadtest a szovjet utóvédek ellen folytatott üldöző harcot, általában sikerrel. A nagy sebességű előretörésben része volt annak is, hogy a Délnyugati és Déli frontok 6., 12., 18. és 9. hadseregei július 20-án kaptak parancsot Dnyeszter folyó vonalára történő visszavonulásra. Ekkorra már megmutatkoztak az eltérő menettulajdonságú gépkocsizó, kerékpáros és lovas alakulatok közös alkalmazásának problémái is.

Az umanyi bekerítő művelet során a magyar támadást vezető 1. gépkocsizó dandár sikeresen zárta le Pervomajszknál a katlant, az eredetileg a délen lemaradt román és német alakulatoknak szánt feladatot maradéktalanul elvégezve. Ugyanitt kiemelkedő siker volt az 1. lovasdandár öntevékeny közbeavatkozása Golovanyevszknél,⁸⁴⁸ ahol a szovjet 6. hadsereg részeinek nagy erővel végrehajtott kitörési kísérletét akadályozta meg.

A nyikolajevi csata hadműveleti szakaszában (1941. augusztus 10-16.) a két gépkocsizó dandár a város elfoglalását megelőző támadásban igen széles, 30-40 km-es arcvonalon három szovjet hadosztályt morzsolt fel a Bug és az Ingul közti küzdelmekben, majd a németekkel együtt bevonult Nyikolajevbe. A harcászati szabályzat elveivel ellentétes,⁸⁴⁹ de a helyzet adta szükség miatt vékony, mélység nélküli támadó alakzatot a jól szervezett szovjet utóvédek ellentámadásaikkal többször áttörték, ideiglenesen arcvonala rövidítésére kényszerítve az 1. gépkocsizó dandár zászlóaljait.

A lovasdandár lóvesztésegei e hadművelet alatt, a nagy hőség miatti elhullásoktól még tovább fokozódtak.

Ugyanakkor ebben a szakaszban sikerült legjobban kibontakoztatni a szárazföldi csapatok és a légierő közti együttműködést. A repülőalakulatok minden csapatneme eredményesen támogatta a földi műveleteket, alkalmanként a kiképzésben nem szereplő feladatok elvégzésével, például vízi célok támadásával. Mi több a Nyikolajev fölötti ideiglenes légi fölényt is sikerült kivívni.⁸⁵⁰

A kapott feladatot, a délen visszavonuló szovjet 9. és Önálló Tengermelléki Hadseregek elvágását a feladatra vezényelt elégtelen német erők miatt nem sikerült megvalósítani.

Ezek után nyílt lehetősége a gyorshadtestnek Krivoj-Rog körzetében rendeződni a szükséges utánpótlási és karbantartási munkák végrehajtására. A pihentetésre és feltöltésre nagy szükség volt, mert a harcoló részek nagyon elszakadtak az utánpótlástól, így Nyikolajevért már tartalékok nélkül kellett küzdeniük.

⁸⁴⁸ A dandár páncélos és kerékpáros zászlóaljának részei vettek részt tevékenyen az erőszakos felderítésben.

⁸⁴⁹ A súlyterületen küzdő zászlóalj 400-800 m, harccsoportban alkalmazott zászlóalj pedig 2 km szélességben harcolhat. Harcászati szabályzat I. rész. Budapest, 1939. 151. o. „A támadás általános elvei”

⁸⁵⁰ Ebben természetesen része lehetett annak is, hogy a szovjet vadászalakulatok 1941. augusztus-szeptemberében végezték az új, Hurricane típusú repülőgépekre az átképzést. Ehhez lásd adalék-ként: KELEMEN Antal: Voltak-e orosz Hurricane-ok, vagy sem...? Magyar Szárnyak, 1992.

Az üldöző harchoz képest harcászatiilag is új szakaszt jelentő Dnyeper melletti folyamvédelem első időszakában (1941. augusztus 30 – szeptember 6.) a fővédővonal aránytalansága és a koncentrált szovjet túlerő nagy veszteségek mellett a zaporozsjeji sziget kiürítésére kényszerítette a gyorshadtestet.⁸⁵¹ Miután a védelem második szakaszában (1941. szeptember 7 – október 6.) a német felváltásokkal csökkent a fővédővonal kiterjedése, sikerült megszilárdítani a védelmet. Ekkorra a csapatvezetés megtalálta a módját a kis élőerővel történő, nagy kiterjedésű védelem megfelelő felállításának, aminek a kulcsa a kitűnően megszervezett tüzterv volt. A feladatot, vagyis a szovjet áttörés megakadályozását tehát – ha nagy veszteségek árán is – sikerrel hajtotta végre a hadtest.

A Donyecre való előretörés időszaka (1941. október 10-28.) végképp kimerítette a gyorshadtest anyagi és technikai tartalékait. Ebben a műveletben már eleve nem vettek részt az időközben kivont lovas és a hátsó lépcsőt képező kerékpáros csapatrészek. A gépkocsizóknál is csak a megmaradt terepjárókra átszervezett, egy-egy századdal csökkentett zászlóaljak és a harcokocsik voltak képesek a feneketlen sárral megbirkózni. (Az utolsó hétben már csak a gyalogosok.) A hadtest bevethető támadó ereje a fentiekből adódóan hat zászlóaljra olvad, a meginduláskor érvényes hadrend szerinti tizennégyhez képest.

Ennek ellenére feladatukat, a saját érdekeket kitartóan képviselő dandárparancsnoknak köszönhetően, sikeresen hajtották végre. A megakadt német 257. hadosztályt magukkal rántva áttörtek a visszavonuló szovjet 6. hadsereg utóvédjein Mecsebelovkánál, és elsőként jutottak ki a Donyecig. A támadás lendületességéhez a hadiszerencse is komolyan hozzájárult, ami a szovjet hadvezetés visszavonulási parancsának képében a magyar támadás napjától (október 19.) írta elő alakulataik hátramoztatását.

A Nyikolajevnél még példás haderőnemi összeműködés ekkorra az időjárási körülmények, illetve a repülőalakulatok repülőtereinek arcvonalától való nagy távolsága miatt jelképeessé olvadt.

A hatalmas menet- és harcteljesítményeknek természetesen megvolt az ára. A harcok során a gyorshadtest elveszítette kis harckocsijai 100%-át, páncélgépkocsijai 90%-át, harckocsijai 80%-át, lovai nagy részét. A fentiekén kívül 1200 gépjárművet, 28 löveget és 21 db repülőgépet veszített.

A hadműveletekben részt vevő 44.444 tisztből és legénységből az összes személyi veszteség ugyanakkor a hadvezetés megítélése szerint is nagyon alacsony volt: 4.420 fő, mintegy 9,94%.⁸⁵² Ennek megoszlása a következőképp alakult: elesett és

⁸⁵¹ Elméletben ekkor a hadtest minden egyes katonájára – az időközbeni veszteségeket nem számolva – kb. 5 m partszakasz jutott. A gyorshadtest három dandárával szemben három szovjet hadosztály állt.

⁸⁵² 6953 / eln. 1. vkf. – 1941. Veszteségi statisztika

meghalt 855 fő, eltűnt és hadifogságba esett 277 fő, sebesült 2288 fő, sérült és beteg 1000 fő.⁸⁵³

VI.3. FELVONULÁS, MENETEK, SZERVEZÉS

A hadműveletek megindításakor a mozgósítás elrendelése „[...] úgy, mint a Délvidéki eseményeknél is beigazolódott, elkésett a külpolitika határozatlansága és ingadozása következtében.”⁸⁵⁴ – jegyezte le június 27-i benyomásaiban a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka, Bisza Ferenc ezredes.⁸⁵⁵ Az első „M” nap visszamenőleges elrendelése a mozgósítást nem siettette, hanem komolytalanná tette.⁸⁵⁶ A kitűzött határidők így lehetetlen menetteljesítményeket követeltek meg a kivonuló csapatoktól. A sebtében mozgósított gyorsadtestnek nem volt kellő ideje felkészülni a hadjáratra, sőt béke állománnyal indult el. Az 1. lovasdandár 80%-os feltöltöttségen állt. Az ország távolabbi részeiről bevonulók csak később érték utol csapataikat.⁸⁵⁷

Gátló tényezőként hatott, hogy gépjárműpark szempontjából sem volt előkészítve a mozgósítás. Ezen a többi, a hadműveletben részt nem vevő hadtestek készletinek átcsoportosításával próbáltak segíteni.⁸⁵⁸

Az 1. lovasdandár állományában sok volt az újonnan bevonultatott nem katonai, illetve vállalkozói⁸⁵⁹ ló, amelyek kevésbé bírták a megterhelést. A rossz konstrukciójú 36 M nyereg is sokuknak feltörte a hátát.⁸⁶⁰

A Tatár-hágónál átnyomuló csapatok előrehaladását a hadműveleti területen a szovjet utóvédeken kívül több tényező is gátolta. Egyrészt már a támadás megszervezése is már magában hordozta a torlódás veszélyét. A Kárpát-csoport vezérkari főnöke, Álgya-Pap vezérkari ezredes és a német összekötő, Himer vezérőrnagy Szombathegyi és Rakovszky parancsnokok javaslatát elutasítva érthetetlen módon ragaszkodtak

⁸⁵³ 4410/ eln. 1 vkf. – „Háborús veszteségek csapattestenként és fegyvernemenként”

⁸⁵⁴ HL, Kp-csop, IV/d, folio:439.

⁸⁵⁵ Bisza Ferenc (Pola, 1890.II.12 – Bécs, 1967.V.28.): 1938. V. 1-től ezredes, 1941.VIII.1.–1942. X. 1-ig a 2. gépkocsizó dandár (majd harckocsi dandár) parancsnoka.

⁸⁵⁶ A mozgósítás a csapatoknál előkészítetlen, túlbürokratizált, ezért roppant nehézkes volt. A felvonuláskor tapasztalt hiányok szinte mind ide vezethetők vissza. 5745 / eln. 1. vkf. – 1941. Vörös Gyula vk. százados: Kárpát csoportnál szerzett tapasztalatok jelentése 584. folio.

⁸⁵⁷ Az aratási időben elrendelt mozgósítással egyidejűleg bevezették a vasúti hadiforgalmat, így iránymódonként naponta csak egy-egy vonatpár közlekedett. Emiatt a bevonuló legénység lassabban tudott állomáshelyére jutni. Hadik. 2. o.

⁸⁵⁸ HL, Kp-csop, I/1. 62. o.

⁸⁵⁹ A vállalkozói lovak olyan kincstári lovak voltak, melyek békeidőben polgári használatra lettek kiadva ellátásuk, gondozásuk fejében.

⁸⁶⁰ BOBROVINCZKY Tamás, A szovjet elleni 1941. évi hadjárat a lovasság szempontjából, Magyar Katonai Szemle, 1942/8. 174. o.

mind a négy dandár egy hágón keresztül történő előrevonásához. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy a szovjet rombolások helyreállítására a gyorshadtest támadása érdekében nem állt rendelkezésre kellő számú műszaki egység, így azokat a Kárpát-csoport 8. határvadász-dandárától vonták el. A hadihíd-anyagok csak későn jutottak előre a tehergépkocsi-hiány miatt és a műszaki egységek is béke állományon voltak.⁸⁶¹ Így nem meglepő, hogy az erős esőzések által megduzzadt hegyi patakok és folyók olykor komolyan hátráltathatták az előrenyomulást. Természetesen a közlekedési nehézségek kihatottak az utánpótlási helyzetre is. A Kárpátokból való kijutás után az ukrán síkságon a széles földutak csak száraz állapotban voltak járhatók. Az 1941-es évben igen gyakori esőzés azonban ezeket sokszor járhatatlanná tette, nem beszélve az októbertől beköszöntő őszi csapadékos időszakról, amiből majd csak a fagyok beállta jelentett kiutat november elején, gyakorlatilag már a csapatkivonások idején.

Szervezési szempontból a hadműveletek során bebizonyosodott, hogy a kerékpáros csapatrészek nem tudják a lépést tartni a gépkocsizókkal. Ha erőltetett tempóban be is értek rendeltetési helyükre, annyira kimerültek, hogy alkalmazás előtt pihentetni kellett őket.

A gépkocsizó zászlóaljak tűzereje sokszor kevés volt a feladat megoldásához, mivel nem állt rendelkezésre elegendő aknavető, géppuska és páncéltörő ágyú. A korabeli értékelők hasznosnak tartották volna a sokszor önállóan tevékenykedő zászlóaljok mellé gépvontatású közepes tarackos üteg beállítását.⁸⁶²

A gépkocsizó seregtestek mellé szervezett harckocsizó zászlóaljok helyes döntésnek bizonyultak, mivel átütő erejüket növelte, ugyanakkor ennek fokozására elengedhetetlen lett volna közepes harckocsik, valamint a páncélvédelem növelésére harckocsivadász erők hadrendbe állítása.

VI.4. HARCÁSZAT, FEGYVERZET-FELSZERELÉS

Harcászati szempontból összességében elmondható, hogy a meglevő szabályzatok, előírások jól alkalmazhatónak tűntek valós körülmények között.

A harcformára leginkább a találkozóharc (pl. zalescsiki átkelő, Golovanyevszk), valamint a védelemre berendezkedett ellenségre való támadás (nyikolajevi csata, Mecsebelovka) volt jellemző. Ez utóbbi esetben a hatásos tüzérségi előkészítés a támadó alakulatok személyi veszteségeit nagyban csökkentette. Mindkettőnél döntő tényezőként léphettek fel a páncélos csapatrészek.⁸⁶³

⁸⁶¹ HL, Kp-csop, II/5. 7. o.

⁸⁶² Makay, im. folio 461.

⁸⁶³ Ez utóbbiak harcszerű alkalmazását nagyban korlátozta, hogy ekkor még nem voltak ellátva rádióval, így az alakzat, vagy a cél támadás közbeni változtatása nem volt megoldható. CHAPÓ: Im. 552. o.

A szovjetek tervszerű visszavonulás közben kifejtett védekező harcmodora eleinte igen zavaróan hatott a magyar egységekre, amelyek kezdetben elhanyagolták a felderítést. A szovjetek az utóvédharcok során kis egységekben – gyakran civil ruhában – a felderítők átengedése után támadtak a magyarokra. Ezt a felderítők tér-előnyének növelésével tudták a későbbiekben kiküszöbölni. Jól alkalmazhatónak bizonyult a szovjetek ellen az elővédnél használt üteg, repeszgránáttal. A szovjetek – hadműveleteik jellegéből adódóan – reggelre általában eltűntek a magyar egységek elől.⁸⁶⁴ Kivételt képez ez alól a nyikolajevi csata, ahol a mélységben tagolt szovjet védelem feladata a délen visszavonuló csapatok fedezése volt.

A Dnyeper-védelemben eltöltött időszak megmutatta, hogy a tüzérségi eszközökkel kellően ellátott, megfelelő tüztervezetést alapozott, folytonos felderítés végző, jól szervezett védelem még kisszámú élőerővel is hatásosan képes tartósan megkapaszkodni. Bebizonyosodott ugyanakkor, hogy a különböző menetsebességű, menetteljesítményű⁸⁶⁵ és átütő erejű csapatnemek eredményes alkalmazása csak igen körültekintően, nagyon sok összehangolással lehetséges. Talán meglepő, de vitathatalan következtetésekre adott okot a lovasdandár hadrafogatóságának gyors visszaesése, ami a lovasság harci alkalmazásával kapcsolatos további szervezési megfontolásokra készítette a hadvezetőséget.

A különleges viszonyok közt vívott harcforma⁸⁶⁶, mint a helység-, erdei, éjszakai harc főleg a felderítésnek volt gyakori jellemzője. Az óriási kiterjedésű ukrainai mezőgazdasági területeken nem volt ritka a magas növésű növények közti, vagy erdőcsoportokban történő összecsapás. Túl ezen, igen eredményesek voltak a hadtest éjszakai, váratlan rajtaütései (Bersad, Mecsebelovka).⁸⁶⁷

A repülőcsapatok korábbiakhoz képest nagyszámú bevetése harcászatiuk fejlődését eredményezte. Az alacsonyabb sebességű magyar vadászrepülőök harci fölényt a fordulóharc kikényszerítésével tudtak elérni a gyorsabb, de általában kevésbé

⁸⁶⁴ ZSEDÉNYI, Im., 6. o.

⁸⁶⁵ Kerékpáros oszlop: 8-10 km/h, napi menetteljesítmény: 60-80, legfeljebb 100 km. Lovas oszlop: 8 km/h, napi menetteljesítmény: 50-60, legfeljebb 80 km. Gépkocsizó oszlop: 20-25 km/h, napi menetteljesítmény: 200-250, legfeljebb 300 km. Páncélgépkocsik: 30-40 km/h, napi menetteljesítmény: 200-250 km. Harckocsik: 20-25 km/h, napi menetteljesítmény: 100-150 km. Az adatok lapályos vidékre, kedvező útvizonyok esetére vonatkoznak. Harcászati szabályzat II. 4. mell. Menetedatok és a szállítások műszaki adatai. 7-8. o.

⁸⁶⁶ Lásd bővebben: Harcászati Szabályzat I. Harcászati elvek, 201-211. o.

⁸⁶⁷ Érdemes párhuzamba állítani a szovjet fél által rögzített harcászati tapasztalatokat. A Déli Front parancsnokságának 1941. szeptember 20-i összefoglalója szerint a magyar-német-román ellenfél általában nehezen viseli a szuronnal vívott közelharcot, továbbá kifejezetten ügyetlenül harcolnak éjszaka. Ez utóbbi harcformát a magyar Dnyeper-védelem fővédővonala volt kénytelen többször elviselni az átszivárgó szovjetek részéről. ЦАМО. Ф. 228. Оп. 2892cc. Д. 12. Лл. 107-114. Szovjet parancsnokok vallomásai alapján kijelenthető, hogy az éjszakai harc német és magyar részről történő kerülése sokszor megmentette a már kilátástalan helyzetbe került szovjet alakulatokat, melyek kihasználták a sötétség beálltával bekövetkező nyugalmat. Miklós: Helyzetjelentés 106. folio.

rámenős szovjet repülőkkal szemben.⁸⁶⁸ A harctéri bevetések során megérezték a repülő a vakrepülési gyakorlatok oktatásának hiányát.⁸⁶⁹ Továbbá újszerű, a kiképzésben eddig nem szereplő feladatok végrehajtására, így például a vízi célok elleni támadásra is többször sor került. A vadász és bombázó repülők segítségét – ameddig az időjárás és a gépek hatósugara engedte – a támadások előkészítésében a gépkocsizó dandárok gyakran igénybe vették. A szovjet fronton szerzett tapasztalatok alapján született javaslat a harci repülők felségjelzésének megváltoztatásáról 1941 őszén. A használatban levő ék alakú felségjel ugyanis nem volt kellően felismerhető, így túl sok alkalommal nyitott tüzet a német, és a magyar légvédelem a saját repülőgépekre.⁸⁷⁰

A fentiek alapján és a kortársak megállapítása szerint harcászati szempontból elmondható, hogy a rendszerben levő 1939-es harcászati szabályzat alapelvei, megállapításai korszerűek, a valós helyzetekben döntően helyesek voltak. Az ott leírtak megfelelő alkalmazásához azonban még a magasabb vezetés esetében is – főleg a hadjárat elején – hiányoztak a harctéri tapasztalatok.⁸⁷¹

Fegyverzet, felszerelés tekintetében a kézfegyverek általában jónak bizonyultak, de a rendszeresített 29 M Frommer pisztoly használhatósága általános harc helyzetekben értékelhetetlen volt.⁸⁷² A 35 M. 8 mm-es űrméretű Mannlicher rendszerű puskák tűzgyorságban nem vehették fel a versenyt a szovjet automata puskákkal és géppisztolyokkal. 39 M., illetve 40 M. (német) géppisztolyból kevés volt rendszeresítve.

A 7/31 M. 8 mm-es vízhűtéses géppuska tűzgyorságában ugyan megfelelt a követelményeknek, azonban harc közben gyakran elakadt és a vízhűtéses csőburkolat sérülékenynek bizonyult, továbbá a vízhűtésből eredő gőz hamar felfedte a tüzelési helyzetet.⁸⁷³ A rendszeresített 36 M. kézigránát épület és helység harcra alkalmatlan volt.⁸⁷⁴

⁸⁶⁸ HEPPEs Miklós: Repülőtanulások a szovjet elleni háborúból. Magyar Katonai Szemle, 1942. 10. 121–129. o. és TOMOR: Im. 80. o.

⁸⁶⁹ VERMES László: Sólymok szárnyán A közelfelderítő pilóták nyomában. Bécs-Debrecen, 1998. 53. o.

⁸⁷⁰ OLASZ: Im. 76. o.

⁸⁷¹ MAJOR: Im. 183–184. o. A hadműveletek alatt szerzett ismeretek összefoglalására adta ki a Honvéd Vezérkar Főnöke 4. osztálya 1942-ben A folyó háború tapasztalatainak ismertetése c. kiadványt, amelyben ismertették az érvényben levő Harcászati szabályzat alkalmazhatóságát, hiányosságait.

⁸⁷² Makay vezérkari százados: Haditapasztalatok. A továbbiakban: Makay. 459. folio

⁸⁷³ „A gyalogsági harc gerince és a gyalogság tüzeréjének lelke.” *A fegyver nem bírta a finom port, valamint a zárótűzre előírásban maximálisan engedélyezett 2 perces időtartamot is harc közben sokszor túl kellett lépni, ami ugyancsak elakadásokhoz vezetett.* Emlékeztető a tüzfegyverek és harceszközök alkalmazásához. Budapest, 1944. 33–36 o. vő. VINCZE Lajos: Kerékpáros szd. harca egy híd birtoklásáért. Magyar tartalékos tisztek lapja 1943. 19. 3. o.

⁸⁷⁴ Zárt térbe való bedobásnál a kibiztosításhoz szükséges pörgő mozgást nem lehetett kivitelezni vele. MAJOR: Im. 195. o., Továbbá a nyél nélküli kivitel miatt a dobótávolsága sem volt kielégítő. 6864 / eln. 1. vkf. – 1941. Makay, Im. 459. folio

A 36M Soltohurn nehézpuska nehéz tűzfegyverek és könnyű páncélatú célok ellen jól használható precíziós fegyvernek bizonyult, de kevés volt belőle.⁸⁷⁵

A löveganyag a feladatokhoz általában megfelelő volt, de kevés. Páncéltörő ágyúból nem volt elegendő, az is kis űrméretű, ami a leküzdendő célok 200-300 m közelségbe engedését kívánta meg.⁸⁷⁶ A 15 M. 7,5 cm-es hegyi ágyúkból, a 18 M. 8 cm-es tábori ágyúkból, valamint a jól bevált 40 M. 10,5 cm-es könnyű tarackokból, és a 31 M. 15 cm-es közepes tarackból egyaránt kevés volt. A vontatásukra rendszeresített Pavesi vontatók feladatuk ellátására teljesen alkalmatlannak bizonyultak.

A 40 mm-es 36M légvédelmi gépágyúk mind páncélelhárításban, mind légvédelmi célokra kiválóan használhatók voltak. Kis mennyiségük miatt előbbi célra történt használatukkor azonban a légvédelemből hiányoztak. Mozcékonyságuknak a vontatás szabott korlátot.⁸⁷⁷

A 29 M. 8 cm-es légvédelmi ágyú a billenő csőrendszer nehézkes tűzkészé tétele miatt mozgó harcra alkalmatlan. Lőtávolsága reálitíve kicsi, rendszerben tartásuk ezek miatt legfeljebb a honi légvédelemben javasolt. A rendszeresített löelemképző érzékenysége már a hadihasználhatóságát kérdőjelezi meg.⁸⁷⁸ A fenti eszközök a folyamvédelem hadművelési szakaszában közvetlen irányzással jól beváltak. Szakasz és század szinten legjobban a 39 M. 50 mm-es gránát- és a 36 M. 81 mm-es aknavetők voltak használhatók, de számuk közel sem volt elegendő.

A csapatokkal kivonult páncélozott harcjárművek (Toldi könnyű harckocsi, Ansaldo kisharckocsi, Csaba páncélgépkocsi) kis átütőerejű fedélzeti fegyverek miatt csak a gyalogság ellen voltak hatásosak. Jellemzően megbízhatatlanok voltak, jelentős karbantartási igényel. Az Ansaldo típusú kisharckocsik azonban vékony páncélatuk és a fedélzeti fegyver beépítéséből adódóan.⁸⁷⁹ még gyalogság ellen is csak mérsékeltlen voltak bevethetők. A harcjárművekben elszenvedett nagy veszteségeknek azonban csak részben volt oka a járműanyag silánysága. A hadműveletek kezdetén a páncélozott kötelékek harci alkalmazásához nem volt a vezetésnek kellő tapasztalata.⁸⁸⁰ A megmaradt kisharckocsi anyagot a hadműveletek alatt folyamatosan kivonták. Az 1. lovaspáncélos zászlóalj kis harckocsi századait már augusztus 8-án feloszlatták Pervomajszkban, és az eszközöket hazaszállították.⁸⁸¹

⁸⁷⁵ Makay, im. folio 459.

⁸⁷⁶ 36 M. gépvontatású 37 mm-es, és 38 M. 50 mm-es páncéltörő ágyú. Emlékeztető a tűzfegyverek és harceszközök alkalmazásához. 41., 48. o.

⁸⁷⁷ Makay, Im. folio 460.

⁸⁷⁸ Ua. 461.

⁸⁷⁹ A bukótornyos Gebauer-féle ikercsöves géppuska csak igen korlátozott szögekben tudott tüzelni.

⁸⁸⁰ Mint azt a hadműveletből levont tapasztalati jelentés is megállapítja, a „kis és könnyű harckocsi alakulatokat sohasem szabad önállóan alkalmazni. Ezek feladataikat csak valamilyen gyalogos kötelék szoros együttműködésében tudják megoldani.” 3381 / eln. 1. vkf. – 1941. Tájékoztató a szovjet páncélosokról és a velük vívott harcok eddigi tapasztalatairól. 1941. VIII. 6.

⁸⁸¹ VÁRHALMI, Im. 165. o.

A kerékpár és gépjármű-anyag igen gyatra volt – ez főleg a bevonultatott civil járművekre volt jellemző, ugyanakkor például a rendszeresített 3 tonnás kölni gyártmányú Ford tehergépkocsik sem bírták huzamosan a földutak miatti megterhelést.⁸⁸² A Krupp L2H143 félrajtkocsik megbízhatók voltak, de a hasmagasságuk terepen sokszor kevésnek bizonyult. A Mercedes G5 személygépkocsik fenntartások nélkül beváltak,⁸⁸³ akár csak a későbbiekben egyre rosszabb terepviszonyok közt is kiválóan vizsgáló Botondok. A terep és a harc követelményeinek legjobban ezek feleltek meg, de ebből a típusból az igényekhez képest kevés állt rendelkezésre.⁸⁸⁴

A lövegvonatásra használt híresen megbízhatatlan Pavesi és Hansa-Lloyd vontatók hamar kiestek a szolgálatból. A Hofherr KV-40 típus rendkívül lassú volt, csak pihenők alatt érték utol az oszlopaikat.⁸⁸⁵

A repülőgép-anyag szintén jobbára elavult volt, sokfélesége pedig alkatrész utánpótlási gondokat okozott. Bombázóként Caproni Ca-135, Junkers Ju-86, vadászként Fiat CR-42, Reggiane Re-2000, felderítőként Heinkel He-46, He-70, Weiss Manfred WM-21, szállítóként Savoia Marcetti SM-75 állt a gyorsadtest repülőcsapatai alkalmazásában. A harci alkalmazás során vált világossá, hogy a WM-21 típusú közelfelderítő repülőgépek légi harc megvívására az ellenséges technikával szemben már nem alkalmasak, így a hadműveletek lezárultával a továbbiakban csak kiképzési, hátszági szolgálatra felelnek meg.⁸⁸⁶ Ugyanígy a C-135 típusú bombázó repülőgépeket is augusztus folyamán egy műszaki bizottság vizsgálta meg, mivel hidraulikus berendezései meghibásodásra voltak hajlamosak. A típus repülését rövidebb ideig le is állították. Időközben a szolgálatban levő He-46 típusú repülő teljes műszaki átvizsgálását is elrendelték, miután augusztus végén levegőben bekövetkezett csűrő és szárnytörés okozott balesetet.⁸⁸⁷

Ruházat tekintetében a gyalogságnál a minőség kiváló volt. A motorkerékpáros és harcokszó legénység merevebb bőrruházata azonban nem biztosított a viselőjének kellő mozgékonytágot. A huszárok nadrágjának a szabása nem volt megfelelő, így gyorsabban kopott.⁸⁸⁸

A műszaki és híradó anyag minőségben megfelelő volt, de nem elegendő mennyiségű.

A fent ismertetett harcászati, fegyverzeti körülmények között a gyorsadtest a rá bízott feladatokat rendszeresen három-négyszeres túlerővel szemben is döntően

⁸⁸² A Ford tehergépkocsik első laprugói rendre eltörtek, így igen gyakran álltak javítás alatt. SOMLÓ: Im 23., 30. o.

⁸⁸³ Makay, im. folio 460.

⁸⁸⁴ MAJOR, Im 32. o.

⁸⁸⁵ Makay, Im folio 461.

⁸⁸⁶ HL, HM Eln. I. Le. 50738/1942.

⁸⁸⁷ OLASZ: Im: 73. o.

⁸⁸⁸ MAJOR: Im. 204. o.

végrehajtotta. Gépkocsizó részei menetteljesítményükkel olykor a németeket is maguk mögé utasították, több esetben pedig német egységeket mentettek ki a szovjetek bekerítéséből. Az eredetileg Kárpát-medencei alkalmazásra felállított, igen heterogén hadtest azonban a keleti hadszíntér terep és időjárási viszonyai közötti tartós helytállásra alkalmatlannak bizonyult. Az ország erejét többszörösen meghaladó nagyhatalmi összecsapás színterén a szűkös háttérrel, jelentősebb tartalékok nélkül harcoló magyar alakulatok sorsa csak az anyagi felmorzsolódás lehetett.

A hadjáratból levont legfontosabb tanulságot Major Jenő tábornok fogalmazta meg: *„Döntő befolyású a zömök azonos menetsébsége, ezért a seregsteket lehetőleg egynemű zömökből kell képezni. Gépkocsi és lábbal taposott kerékpár nem való egy dandárba [...] Lovas seregstet nehezen állítható be a gépkocsizó seregstekkel egy hadtestbe[...]”*⁸⁸⁹ A fentiek ismeretében a Honvéd Vezérkar a következő évben megkezdte a gyorsdandárok átszervezését páncélos- és lovashadosztályokká és 1942 őszén, az átalakulás során megszüntette az I. gyorsdandó parancsnokságot.

Összbenyomásként újra csak a gyorsdandó naplóját idézhetjük: *„A Kárpát-csoport VII. 1. támadása pedig teljes lerohanás jellegű rögtönzés volt, ahol nem lehetett sem várni, sem sokat okoskodni.”*⁸⁹⁰ Mindenesetre a csapatok megtettek minden megtehetőt az előrenyomulás érdekében. A kitűzött feladatokat a realitás határáig, sőt néha még azon is túl teljesítették. Sebességükkel olykor még a jóval nagyobb erőkkel támadó németeket is meglepték. A felmerülő nehézségek leküzdésében sokat segített a leleményesség (például parasztasszonynak öltözött huszár felderítők a Dnyeper-parton), olykor a helyi lakosság kedvező hozzáállása (önkéntes hegyi vezetők segítsége a felderítőknek⁸⁹¹), vagy a szövetséges német alakulatokkal kiépített kitűnő bajtársi viszony. (Ez utóbbi főleg anyagi vonalon, illetve az utánszállítások kieszközlésében volt igen jelentős segítség.)

A magyar királyi I. gyorsdandó hadműveleteit illetően igazat kell adjunk az egyik korabeli értékelőnek: *„A hadjáratot megelőzően fennállott viszonyok között minden estre elértük azt, ami emberileg elérhető volt.”*⁸⁹²

VI.5. UTÁNPÓTLÁS, ELLÁTÁS

Ellátás tekintetében már a támadás megindításakor gondot jelentett, hogy az ellátó oszlopok rendre későn, július közepétől érkeztek be. A nagy sebességgel előretörő egységek ezért kénytelenek voltak időnként repülőgépes utánpótlást igényelni, illetve élelmiszerből főként a helyi beszerzésre, rekvirálásra támaszkodni.

⁸⁸⁹ MAJOR : Im. 206. o.

⁸⁹⁰ HL, Kp-csop, I/3. 28. o.

⁸⁹¹ HL, Kp-csop, II/2. 25. o.

⁸⁹² BOBROVINCZKY, Im. 274. o.

Ahogy a hadműveleti tevékenységet, úgy az utánpótlást is nagyban befolyásolta a katonaföldrajzi adottságokon belül az út- és vasúthálózat minősége. A közlekedési állapotok olyan mértékben súlyosbították ezt a helyzetet, hogy Szombathelyi parancsnoknak már július 6-án kétségei támadtak a továbbhaladást illetően.⁸⁹³ A gyorshadtest német alárendeltségbe lépése után a Kárpát-csoport vezérkari főnökének hadműveleti terület mögé telepített anyagi kirendeltsége igyekezett a gyorscsapatok német vonalra megszervezett anyagi ellátását összehangolni – több-kevesebb sikerrel. Eredményeket leginkább a jó személyes kapcsolatokra alapozva tudtak elérni.

Állandó gondot okozott a szlovák vasúti hatóságok rendszeres akadékoskodása, továbbá az, hogy a kelet felé vezető gyér vasúti hálózatot a német szállítmányok túlterhelték.⁸⁹⁴ Problémát jelentett a szállítás vezetőségnek a hátsószágból kilépő szerelvények partizánok elleni biztosítása is.

A helyi német forrásokból kiutalt anyagok átvétele szigorú elszámolással, de gördülékenyen ment, leszámítva azokat az eseteket, amikor több száz km-t kellett megtenni az anyagátvételért. Zökkenőkkel ment a német vonalról származó tűzérési löszér beérkezése, és a gyorsan elhasználódó gumianyag pótlása.

A hadműveletek kezdetekor komoly problémát jelentett az egészségügyi ellátás biztosítása, mivel a mozgósított alakulatok egészségügyi oszlopai csak a harcok megkezdését követően érkeztek be. A felkészületlenséget jellemzi, hogy a támadás megindítása előtt a VIII. hadtest semmilyen egészségügyi támogatással nem rendelkezett, olyannyira, hogy még sebesültszállító típusgépkocsija sem volt.⁸⁹⁵ Legkorábban a 24. egészségügyi oszlop érkezett be, június 30-án, de az is csak egy-két nap múlva tudta megkezdeni működését.⁸⁹⁶ A komolyabb beavatkozást, hátsószági ellátást igénylő sebesültek szempontjából minőségi javulást jelentett, hogy szeptember 1-től egy SM-75 típusú szállító repülő kórházi felszereléssel láttak el. Így a továbbiakban a komolyabb sérültek hamarabb juthattak szakszerű ellátáshoz.⁸⁹⁷

VI.6. MEGSZÁLLÁS, MÖGÖTTES TERÜLETEK BIZTOSÍTÁSA

A Kárpát-csoport megszálló feladatainak ellátását több szempontból értékelhetjük. Egyrészt figyelembe kell vennünk a korabeli katonai vezetés közvetlen céljait, így a rendelkezésre álló területen található anyagi javak adott idő alatt történő begyűjtését,

⁸⁹³ HL, Kp-csop. I/1. 168. o.

⁸⁹⁴ Románia felé egyáltalán nem lehetett a katonai utánpótlást vasúton kiszállítani.

⁸⁹⁵ HL, Kp-csop. I/1. 29. o.

⁸⁹⁶ HL, Kp-csop. I/1. 92. o.

⁸⁹⁷ A repülő 8 fekvő és 6 ülő sebesültet tudott szállítani, 2-2 orvos és ápoló személyzettel. A repülőgépet úgy készítették fel, hogy kényszerleszállás esetén szükségkórházként még két napig tudta biztosítani a sebesültek ellátását. A kórházrepülő november 5-i lezuhantáig biztosította az ellátást. OLASZ: Im.: 74., 80. o.

továbbá a nemkívánatos elemek kitelepítésére irányuló törekvéseket. A magyar célokon túl azonban adott volt a katonai feladat végrehajtása is, tehát a hadszíntér mögötti területek pacifikálása, a termelés beindítása, a civil közigazgatás előkészítése.

Az anyagi javak összegyűjtése tekintetében a megszálló alakulatok anyaggyűjtő szolgálatai igen hatékonyan, jól szervezeten működtek. Erre enged következtetni, hogy a német közigazgatás kénytelen volt fellépni a túlzott hatékonysággal szemben, mivel a magyar fél nem csak a csapatok ellátásának fedezésére törekedett.⁸⁹⁸ A begyűjtés lehetőségeit nagyban növelte az is, hogy a megszállt területek átadását a tervezett augusztus 1-hez képest sikerült két héttel kitolni.

A magyar szempontból nem kívánatos elemek (Magyarországra menekült osztrák, német, lengyel zsidók) kitelepítését szintén példás szervezettséggel és hatékonysággal sikerült megoldani, mint ezt a korabeli jelentések láttani engedik. A megszállt területen a magyar katonai közigazgatás vezette be a zsidók számára a Dávid csillagos karszalag viselését már augusztus elején. Ugyanakkor a Kárpát-csoport területén német szervezésben meginduló tömeges kivégzéseket a magyar katonai hatóságok több ízben tevőlegesen is megakadályozták, kivívva ezzel a területi SD vezetés haragját.⁸⁹⁹

A katonai feladatok végrehajtása tekintetében több résztvevékenységet kell megvizsgálnunk. Az első a mögöttes területek biztosítása, beleértve a közlekedési útvonalak, illetve a termelés újraindításának biztonságát. A magyar megszálló erők feladatai között szerepelt a fronton harcoló alakulatok elsődleges utánpótlási vonalainak a Rollbahn Süd, illetve (szeptember közepétől) a Rollbahn Mitte biztosítása. A források közt nem merült fel olyan, amely a szállítások fennakadását kifejezetten a rombolásokhoz kötötte volna. Igaz a szükséges és a valóban kikerkezett szállítmányok darabszáma nagyon távol állt egymástól.⁹⁰⁰ Az út és vasútvonalak helyreállításával, a hidak és egyéb műtárgyak használhatóvá tételével a magyar vasútépítő és műszaki csapatok többször kivívták a német fél elismerését. Segítségük nélkül az utánpótlás kiszállítása, és a Kárpát-csoport, valamint az I. gyorshadtest alakulatainak hazahozatala is csak nagy nehézségek árán valósulhatott volna meg.

Szintén a katonai feladat volt a belbiztonság megeremtése, a civil közigazgatás átvételének előkészítése. Ez utóbbi a mögöttes területeken kiépülő SD szervezet berendezkedésével kezdődött, majd az Ukrajnai Helytartóság létrejöttével valósult meg teljesen. A magyar katonai közigazgatás elősegítette a helyi ukrán milíciák civil

⁸⁹⁸ Az OKH Himeren keresztül már VII. 14-én nyomatékosította, hogy a saját felszerelés feltöltésén túl a rendelkezésre álló készletek felett az OKH diszponál. Vkf. 1. o. napi helyzetjelentések 200. o.

⁸⁹⁹ POHL: Hans Krueger and the Murder of the Jews in the Stanislawow Region, 24. o. Egy jelentésben azt is szóvá tették, hogy a megszálló alakulatok magyar katonai vezetői a lengyel és ukrán képviselőkkel ebédelnek. vö. GELLÉRT – GELLÉRT 2015.

⁹⁰⁰ 1941 októberében a várt 724 szerelvényhez képest mindösszesen 195 érkezett meg a Dnyeper-medencébe. BOOG: Im 970. o.

biztonsági szevezetté alakulását, továbbá a terület átadásáig biztosították a fontosabb üzemek, termelő egységek katonai védelmét.

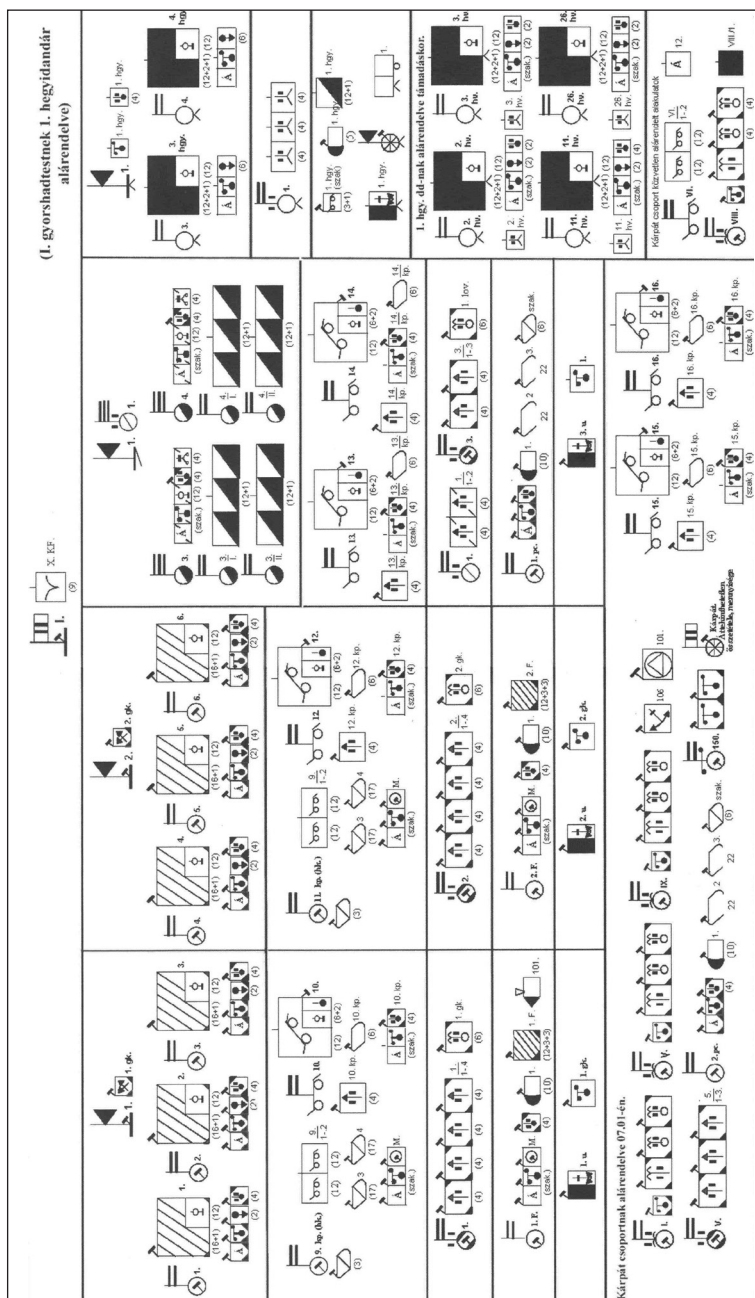
A Kárpát-csoport megszálló feladata katonai teljesítményének értékelésül álljon itt egy idézet a Búcsúparancsból: „*A Kárpát-csoport [...] a meghódított területen megteremtette a rendet, biztonságot, és bevezette a közigazgatást. A mostoha időjárás ellenére végrehajtott hatalmas menetekkel, fárasztó őr és járőrszolgálattal biztosította az elől küzdő magyar és szövetséges csapatok ellátását. Ellátó és szállító egységeink a nehézségek és igen rossz útviszonyok mellett emberfeletti munkát végeztek, hogy a csapatok maradéktalanul végezhesék feladataikat. [...] Ezek szerint a Kárpát-csoport a rábízott feladatokat maradéktalanul megoldotta.*”⁹⁰¹

⁹⁰¹ HL, Kp-csop, Kárpát-csoport parancsnokság – parancsok, 47. sz.

VII. FÜGGELÉK

- 1) A Kárpát-csoport hadrendje 1941. VI. 31-én (8. határvadászdzandár nélkül)
- 2) A 8. határvadászdzandár hadrendje 1941. VI. 28-án
- 3) A magyar királyi gyorshadtest hadrendje 1941. VII. 9-től
- 4) A magyar királyi I. gyorshadtest alárendeltségei az 1941. évi hadműveletek során
- 5) Az I. gyorshadtest repülőparancsnokság alakulatai (1941. VII. 7 – XII. 26.) ennek a) pontja a 13. sz. vázlat
- 6) A Kárpát-csoport és a gyorshadtest időszaki harccsoportjai a Szovjetunió elleni hadműveletekben
- 7) Nem önálló lövészszázaljak főbb adatai a német támadás időszakában, 1941 június-júliusában
- 8) Szovjet, német és magyar gyalogsági fegyverek a szovjetek elleni hadműveletek időszakában
- 9) Szovjet, német és magyar tüzérségi eszközök főbb adatai
- 10) Szovjet, német és magyar páncélos eszközök főbb adatai
- 11) Szovjet, német és magyar harci repülőgépek főbb adatai
- 12) Szovjet, német és magyar gépjárművek főbb adatai
- 13) Veszteségi adatok
 - a) Veszteségi kimutatás a Szovjetunió elleni háborúval kapcsolatban, 1941. november 24-i állapot szerint
 - b) Parancsnokságok és tőzsek veszteségei alakulatonként
 - c) Gépkocsizó gyalogság veszteségei alakulatonként
 - d) Határvadász és hegyi alakulatok veszteségei
 - e) Harckocsizó, kerékpáros és lovas alakulatok veszteségei
 - f) Repülő alakulatok veszteségei
 - g) Tüzér alakulatok veszteségei
 - h) Műszaki alakulatok veszteségei
 - i) Egyéb alakulatok veszteségei

1. A Kárpát-csoport hadrendje 1941. VI. 31-én (a 8. határvadászdandár nélkül)⁹⁰²

⁹⁰² VÁRHALMI Iván: A m. kir. honvédség erőfeszítései a gépesítés terén 1920-tól 1941.06-ig. A Kárpát-csoport majd az I. gyorshadtest hadművelői a Szovjetunióban 1941-ben 30. sz. melléklete felhasználásával.

4. A magyar királyi I. gyorshadtest alárendeltségei az 1941. évi hadműveletek során

Időszak	Feltes	Megjegyzés	Feladat
1941. VII. 9. 0:00-17.	Dél Hadseregcsop- port	Közvetlen aláren- deltség	-Elért helyzetében biztosítja az északról szomszédos német LII. hadtest oldalát, valamint a Kalus folyó Ny-i partját. -18-áig felzárkózik Kamenyec- Podolszki területére, és felkészül az 1. páncéloscsoport keretében, Proszkurovon át észak felé indítan- dó támadásra.
VII. 17- VIII. 9.	17. hadsereg	Közvetlen aláren- deltség	-Feltöltés, majd a 17. hadsereg déli szárnyán levő LII. hadtest oldalbiztosítása. -Felkészülni a 18-án Bar- Zsmerinka-Braclav irányába indítandó keleti irányú támadásra, a visszavonuló szovjet 9. hadsereg alakulatainak elvágásához.
VIII. 10-18.	Kempf-csoport	1. páncéloscsoport része	Előretörés Nyikolajevig, az Ogyesszától visszavonuló szovjet alakulatok útjának elvágása.
VIII. 19- IX. 5.	1. páncéloscsoport	Közvetlen aláren- deltség	További alkalmazásig feltöltésre csoportosul Krivoj-Rog térségé- ben.
IX. 6-12.	Wietersheim- csoport	XIV. gépkocsizó hadtest + I. gyors- hadtest (kivéve: a 14. páncélos had- osztály alá rendelt Ankay-csoport)	A Dnyeper nyugati partjának védelme Dnyepropetrovszktól Nikopolig.
IX. 12- X. 6. 14:00	Roques-csoport	Roques-csoport alakulatai: 213., 444., 454. Sicherungsdivision (Russwurm, Wilck, Sich. Div.), 1. SS gépkocsi- zó gyalogdandár (Reichsführer SS), továbbá az 1. szlovák biztosító dandár.	-A Dnyeper nyugati partjának védelme. -A dnyepropetrovszki hídfő- ből megindított német támadás támogatása tüzéséggel, elterelő tevékenységgel.
X. 6. 14:00- X. 9. 0:00	17. hadsereg	Közvetlen aláren- deltség	További feladatok tisztázásáig feltöltés, karbantartás.

Időszak	Felettes	Megjegyzés	Feladat
X. 9-17. 12:00	Schwedler-csoport (IV. hadtest)	IV. hadtest: 24. és 94. gyaloghadosztályok, XXXXIV. hadtest: 68. és 297. gyaloghadosztályok	-Dnyepropetrovszkon átvonva Pavlográdtól kelet-délkeleti irányban, a Szamara mentén, Sztalinora támadni. -Majd ezt módosítva: a német 17. és 6. hadseregek sávhatárán az előbbi északi támadó csoportjának szárnybiztosítása: a Donyec kanyarulatánál levő Izjumra való előretörés.
X. 17. 12:00-XI. 20. 24:00	17. hadsereg	Közvetlen alárendeltség	-A német LII. hadtest déli szárnyán levő 257. gyaloghadosztály által kialakított résen keresztül áttörni a szovjet 6. hadsereg védelmét. A sikert kifejlesztve a gépkocsizó dandárok előretörnek Izjumra, és birtokba veszik a Donyec hídjait. -További terv november elejére: támadás a Donyec-iparvidék felé - előretörés Vorosilovgrádra. -Kivonás megtervezése november 21-től
XI. 21. 0:00-	Dél Hadseregcsoport	Közvetlen alárendeltség	Kivonás megszervezése és végrehajtása, november 24-től

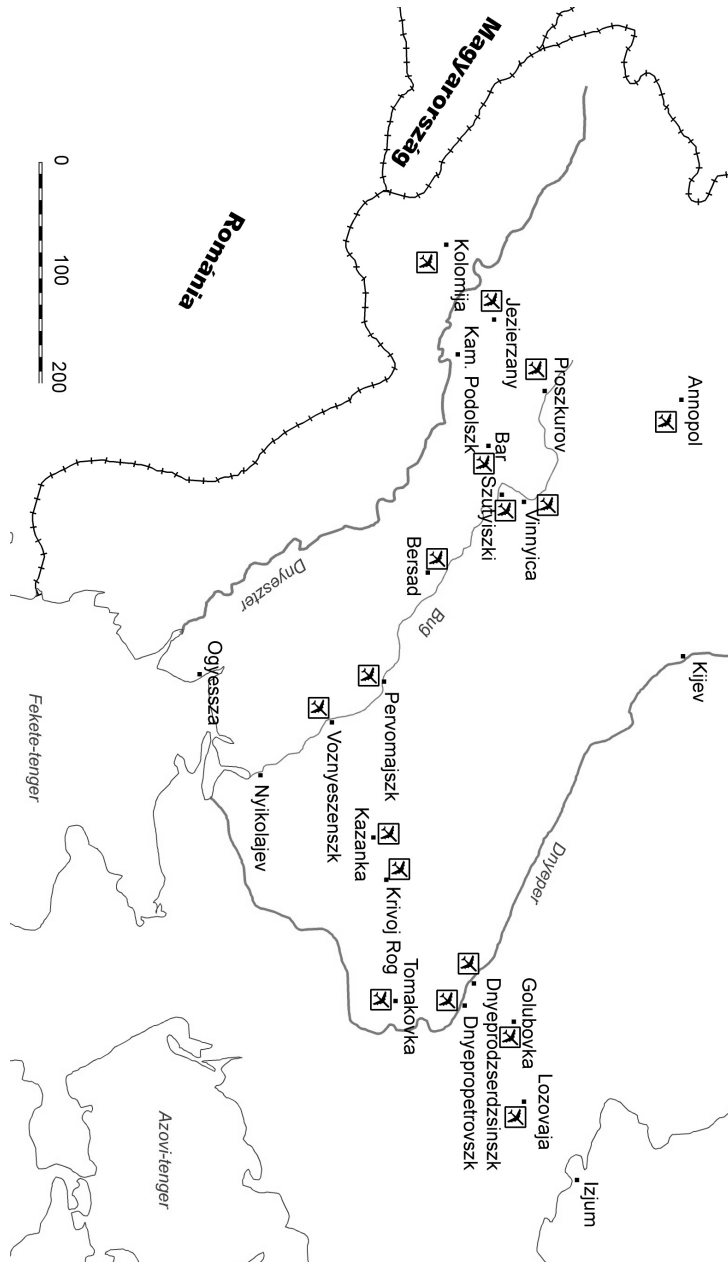
5. Az I. gyorshadtest repülőparancsnokság alakulatai (1941.VII.7. – XII.26.)

Alakulat	Parancsnok	Repülőgép típus/ darab- szám	Front- szolgálat időtartama 1941.	Repülőterek	Megjegyzés
I. közelfelderítő század	Bibity-Horváth László szds.	He-46/9	VII. 12- X. 3.	Kolomija, Bar, Annopol, Pervomajszk, Kazanka, Vinnyica	X. 6-án érkeztek vissza Mátyásföldre.
III. közelfelderítő század	Csegezy József szds. Martini Albert szds. (VIII. 25-től)	WM-21/9	VII. 13-XI. 17.	Kolomija, Jezierzany, Bar, Szutyiszki, Bersad, Voznyeszenszk, Krivoj Rog, Tomakovka, Dnyepropetrovsk, Golubovka, Lozovaja, Dnyeprodzserzsinszk	
V. közelfelderítő század	n. a.	–	VIII. 9. -IX. 27.	n. a.	Repülőgépek nélkül, egy rajnyi személyzet, harci tapasztalatok megszerzésére a III. közelfelderítő századhoz vezényelve.
VI. közelfelderítő század (egy raj)	Tömő László fhdy.	WM-21/3	X. 9-XI. 17.	Tomakovka, Dnyepropetrovsk, Kamenszkoje	Repülőgépek nélkül, egy rajnyi személyzet, harci tapasztalatok megszerzésére az I. közelfelderítő századhoz vez. VIII. 17- 29-ig.
VII. közelfelderítő század	Buday Tibor szds. Nagy György szds.	He-46/6, WM-21/3	VII. 7-VII. 14.	Kolomija	Miskolc
X. közelfelderítő század	Ivácskovics Elek szds.	WM-21/6	VII. 7- VII. 13.	Kolomija, Jezierzany	Ungvár
1/3. vadászszázad	Tomor László szds.	CR-42/12	VII. 7-XI. 18.	Jezierzany, Bar, Szutyiszki, Annopol, Bersad, Pervomajszk, Voznyeszenszk, Krivoj Rog, Golubovka, Lozovaja	Mátyásföld. A 2/4. vadászszázadtól pótlásként 2 db. CR-42. VIII. 23-IX. 6-ig, majd IX. 8- az 1/4. vadászszázadtól 4-4 pilóta frontszolgálaton.
2/3. vadászszázad	Szobránczy Aladár szds.	CR-42/12	VII. 8-VII. 13.	Kolomija	Kolozsvár
Különleges vadász raj	Gyenes László szds.	Re-2000/7	VIII. 7-X. 20.	Szutyiszki, Krivoj Rog	Az új típus csapatpróbájára.

Alakulat	Parancsnok	Repülő- gép típus/ darab- szám	Front- szolgálat időtartama 1941.	Repülőterek	Megjegyzés
Vegyes bombázó század	Vitán Béla szds. Telbisz Lóránd szds.	Ju-86K/9	VII. 24-XI. 14.	Proszkurov, Szutyiszki, Pervomajszk, Krivoj Rog, Dnyeprodzserzinszk,	A 4/2. századtól 6, a 4/4. századtól 2 repülőgép. Pótlásként X. 2-án 2 db. Ju-86K érkezett.
Vegyes bombázó század Caproni részleg	Szakonyi István fhdgy.	Ca-135bis/6	VII. 24-X. 18.	Proszkurov, Szutyiszki, Pervomajszk, Krivoj Rog	A 3/5. századtól 2, a 3/6. századtól 4 repülőgép. Pótlásként IX. 12-én 2 db. Ca-135bis érkezett.
Futár raj	Lőwe Ernő szds.	Ju-52/1, SM-75/1, Ar-96/1, Bü-131/1	VII. 8-XII. 26.	Kolomija, Bar, Annopol, Proszkurov, Pervomajszk, Dnyeprodzserzinszk	A helységnevek itt nem települési helyet, hanem a Budaörsről menetrend szerint induló járat célállomását jelentik. Pótlásként 1-1 db. Ca-135bis, és SM-75.
Szállító raj	Fellegh Róbert szds.	Ca-101/4	VII. 9- XII. 15.	-	-

Az I. gyorshadtest repülőparancsnokság (1941. VII. 7- XII. 26.) parancsnokai voltak: Orosz Béla alezredes 1941. VII. 7-VII. 27. Gyiresy Sándor alezredes VIII. 28-XII. 26. Parancsnokság települései: 1941. VII. 7-18. Kolomija, VII. 19- Novaja Usica

5. a) 13. sz. vázlat: A m. kir. I. gyorsadtest repülő erői által használt repülőterek az 1941. évi hadműveletek során

6. A Kárpát-csoport és a gyorshadtest időszakai harccsoportjai a Szovjetunió elleni hadműveletekben

Név	Parancsnok	Alárendelt csapatok	Fennállás ideje*	Feladat	Megjegyzés
Ankay-csoport	Ankay Anesini Győző vezérkari ezredes	5., 6. gépkocsizó-, 13. kerékpáros zászlóalj és két üteg, majd ez ideiglenesen kiegészítve a 12. kerékpáros, 11. harcokszázalóaljjal, a német 37/2. üteggel, az 1. lovasdandár 9 ütege	1941. VII. 27-n. a.	Előretörés a Bug mentén Bersadra.	A megerősítést a gajvoroni makacs szovjet ellenállás tette szükségessé.
		13. és a 14. kerékpáros zászlóalj, a 3. gépvontatású közepes tüzérsztyál, az 1. és a 2. légvédelmi géppágyús üteg, az 1. lovas páncélos zászlóalj, az 1. lovas utászszázad, az 1. lovasdandár vonat gépkocsizó része, és a 3., 4. huszárezrede páncéltörő ágyús századai.	1941. IX. 1-X. 27.	IX. 1- X. 10-ig Dnyeper-parti folyamvédelem.	Időszakosan kiegészítve a VIII. és 13. kerékpáros zászlóaljjal. 1941. IX. 7-11. között a német 14. páncélos hadosztály közvetlen alárendeltségében.
		VII., 10., 12., 13., 14. kerékpáros, valamint az 1. lovas páncélos és a 152. utász zászlóaljak		X. 18- tól az Izjumra törő 1. gépkocsizó dandár mögötti biztosítás.	
Baló-csoport	Baló Zoltán ezredes	1. felderítő-, 3. gépkocsizó zászlóalj, 9. harcoksi- és a 13. kerékpároszászlóalj egy-egy százada	1941. VIII. 5- n. a.	A német 16. páncélos hadosztály felváltása Pervomajszkban, a város megtisztítása.	
		1. felderítő-, 1. gépkocsizó zászlóalj, 1/1. harcokszázad, 1. gépkocsizó utászszázad, 2 taracos üteg, 1-1 légvédelmi géppágyús, és utászszakasz	1941. X. 18-n. a.	Támadás Mecsebelovkára.	
Barátosy-csoport	Barátosy Lajos alezredes	II. kerékpáros zászlóalj, + ?	1941. XI-n. a.	A hazatérő alakulatok menetvonalának anyagi, szervezési biztosítása, anyagi szállításvetetői hatáskörben.	
Bárdossy-csoport	Bárdossy Aladár alezredes	VI. kerékpáros zászlóalj (a VII. 5-től a 3. határvadász zászlóalj váltotta), 3. hegyi zászlóalj egy százada, 1. hegyi huszár század, és egy páncéltörő szakasz.	1941. VI. 30-n. a.	1941. VII. 1-án a határon átlépve előrenyomulni szovjet területen.	
Benda-csoport	Benda Antal ezredes	4., 5. gépkocsizó-, 12. kerékpáros zászlóalj, és három üteg	1941. VII. 5. (?) -n. a.	VII. 5- előretörés a Dnyeszterre, a szovjet visszavonulás zavarása, megakadályozása.	VII. 5-6-án komoly harcok a visszavonuló szovjet 18. hadsereg alakulataival.
		4., 5., 6. gépkocsizó-, 14. kerékpáros zászlóalj	1941. VII. 25-n. a.	Előretörés a Bug mentén Bersadra, majd Golovanyevszkre.	
Bogdáni-csoport	Bartal Béla főhadnagy	3/3. hegyi század	1941. VI. 30-	Tisza-völgy zárása a támadás biztosításához.	

VII. Függelék

Név	Parancsnok	Alárendelt csapatok	Fennállás ideje*	Feladat	Megjegyzés
Hernády-csoport	Hernády Rudolf alezredes	VII., 10., 12., 13., 14. kerékpáros, valamint az 1. lovas páncélos és a 152. utász-, valamint 150. híradó zászlóalj	1941. X. 27-XII.	Az Izjumra törő 1. gépkocsizó dandár mögötti biztosítás.	Az Anka csoportból jött létre, a korábbi csoportparancsnok beosztásának megváltozása miatt.
Felkl-csoport	Felkl Jenő tábornok	2., 3., 11., 26. határvadász, 3., 4. hegyi, VI. kerékpáros zászlóalj, és az 1. hegyi dandár-közvetlenek	1941. VI. 30-VII. 2.	Támadás a Tarac völgyében Kőrösmezőn át Jablonycára, cél: Mikulicsin.	
Kögler-csoport	Kögler Jenő ezredes	3., 26. határvadász, VI. kerékpáros zászlóalj, másfél páncéltörő század, hat tüzér üteg és egy-egy utász és árkász szakasz	1941. VI. 30-n. a.	A meginduló támadás során szétbontakozni Jablonyica-Siensuk vonalán.	A Felkl-csoporton belül jött létre.
Magda, (más-képp Pietrosi-csoport)	Magda Elek alezredes	2., 11. határvadász zászlóalj	1941. VI. 30-n. a.	Határbiztosítás a Hoverlán.	
Major-csoport	Major Jenő tábornok	1. felderítő-, a 9. harckocsi-, és a 3. gépkocsizó zászlóalj, 1/3., 1/4. ütegek.	1941. X. 11 - n. a.	A szovjet 6. hadsereg védelmén áttörve kijutni Izjumig.	Gruppe Vorausabteilung megalakításához kiegészítésként a németektől: egy gépkocsizó lövészszázad, egy rohamlőveg- és egy páncélvadász osztály, egy légvédelmi század, egy üteg, és egy rádiós raj.
Makay-csoport	Makay István ezredes	3., 4. huszárezred, 2 üteg és 1 légvédelmi üteg	1941. IX. 11-n. a.	A német 14. páncélos-hadosztály védőkörletének átvétele.	
Miklós-csoport	Miklós Béla tábornok	1. gyorshadtest, 1. hegyidandár	1941. VII. 2.-	Az 1. hegyidandár támadásának folytatása Kolomija-Gyeljatin területére. Dnyeszter-átjárók birtokbavétele és hídfőalkotás. Előretörés a Sztugyenica-patakig.	
Peinlich-csoport	Peinlich Béla alezredes	3. gépkocsizó zászlóalj, 1/3. üteg	1941. VIII. 11-n. a.	Támadás Nyikolajevra.	
		3. gépkocsizó zászlóalj, 1/2. harckocsiszázad, 2 légvédelmi gépágyú	1941. X. 18 - n. a.	Támadás Rozsgyesztvenszkójen át Mecsebelovkára.	
Pisky-csoport	Pisky Zoltán alezredes	2. hegyi és 10. határvadász zászlóalj, 24. tábori tarackos és a 2. hegyiágyús ütegek, 24. árkász és a 151. kerékpáros utász századok	1941. VII. 3-8.	Áttörés a határon, előnyomulás Sztanyiszlavig.	
Pongrácz-csoport	Pongrácz Pál ezredes	3. huszárezred I. osztálya, 13. kerékpáros zászlóalj, 1. lovas tüzérosztály	1941. VII. 13-17.	Előretörés Zvancsikra.	
		3., 4. huszárezred, 1. lovas tüzérosztály	1941. VII. 18-	Előretörés Bersad felé, a gépkocsizó dandárok között.	

Név	Parancsnok	Alárendelt csapatok	Fennállás ideje*	Feladat	Megjegyzés
Rakovszky-csoport	Rakovszky György tábornok	8. határvadász dandár: (10., 25. határvadász , 1., 2. hegyi és VIII. kerékpáros zászlóalj)	1941. VI. 30- VII. 8.	Tiszovica, Sztarij-Muzum vonalat elérni. A Miklós-csoporttól átvenni a Dnyeszter átjáróit, biztosítani továbbnyomulását. Elfoglalni a szert átjáróit.	VII. 2-án a 151. és 152. kerékpáros utász századait átvezényelték a Tatár-hágóhoz.
		8. határvadász dandár: (10., 25. határvadász , 1., 2. hegyizászlóalj és a VIII/1. kerékpáros géppuskás század)	1941. VII. 9-n. a.	A gyorshadtest mögötti területen megszálló feladatok végrehajtása.	
Révhegyi-csoport	Révhegyi Ferenc ezredes	1. lovas páncéloszászlóalj, 14. kerékpáros zászlóalj, 3. gépvontatású tüzérsztyály	1941. VII. 12-VIII. 8.	Támadás Zvancsikra, majd tovább, Szargorodon, Gajvoronon át Pervomajszkig.	
Újlaky-csoport	Újlaky György alezredes	1. hegyi, 25. határvadász, VIII. kerékpáros zászlóalj és a 24. tüzérsztyály	1941. VII. 3-8.	Előretörés Sztanyiszlavig.	
Temesváry-csoport	Temesváry Gerő alezredes	2. gépkocsizó zászlóalj, egy könnyű tarackos üteg, 2 légvédelmi gépágyú, 1 utászszakasz	1941. X. 18-n. a.	Támadás a Britaj patakon keresztül Rozsnyesztvenszkójára.	
Zádor-csoport	Zádor Andre alezredes	12. kerékpáros és 2. felderítő zászlóalj	1941. VII. 27-n. a.	A Trosztanyecre támadó Benda-csoport oldalbiztosítása.	
Zsombolyay-csoport	Zsombolyay Béla ezredes	2. gépkocsizó, 1. felderítő-, 9. harcokcsizászlóalj, 1/2. tüzér-, 10. kerékpáros üteg	1941. VIII. 11-n. a.	Támadás Nyikolajevra. (Részfeladatként Ingulka elfoglalása.)	
		1. gépkocsizó dandár, kivéve Major-csoport alakulatai	1941. X. 12-n. a.	Az átszervezett 1. gépkocsizó dandár Major-csoportból kimaradt alakulatainak hátravitele Dneypetrovszkba.	

* A dőlt adatok azt jelzik, hogy csak a működésről van forrásunk, a megalakulásról/megszüntetésről nincs.

7. Nem önálló lövészászlóaljok főbb adatai a német támadás időszakában, 1941 június-júliusában

Csapat- test	Alegysé- gek	Tiszt és tiszthe- lyettes	Legény- ség	Puska	Auto- mata puska	Gép- pisztoly	Golyó- szóró	Gép- puska	Nehéz- puska	Gránát- vető (5 cm)
Szovjet lövész- zászlóalj	3 lövész- század	46	552	259	96	32	36	18	-	9
Szovjet gépesített lövész- zászlóalj	3 lövész- század	118	613	n/a	n/a	n/a	38	18	n/a	18
Német lövész- zászlóalj	3 lövész század + 1 gép- puskás század	23	838	477	-	127	36	12	9	9
Magyar lövész- zászlóalj	3 lövész- század	28	800	525	-	-	12	8	-	-
Magyar kerék- páros zászlóalj	3 lövész- század	27	750	300	-	-	18	6	2	-
Magyar gépkö- csiző lövész- zászlóalj	3 lövész- század	27	750	300	-	-	27	6	2	-

Csapattest	Akna- vető (8 cm)	Páncél- törő ágyú	Ló	Fogatolt jármű	Taliga	Kerék- pár	Motor- kerék- pár	Sze- mély- gépkocsi	Teher- gépkocsi
Szovjet lövész-zászlóalj	6	-	83	28	13	-	-	-	-
Szovjet gépesített lövész-zászlóalj	2	2	83	28	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Német lövész-zászlóalj	6		146	50	6	-	5	15	6
Magyar lövész-zászlóalj	-	-	120	32	4	5	1	-	-
Magyar kerék-páros zászlóalj	-	-	-	-	4	700	15	6	25
Magyar gépkocsizó lövész-zászlóalj	-	4	-	-		-	16	10	80

Megjegyzés: A már meglévő szovjet lövészadosztályokat a hadsereg átszervezése során felállítandó új hadosztályok miatt 1941 áprilisától átszervezték. Ennek értelmében a hadosztályok személyi állományát 25%-kal csökkentették. A fenti adatok a hadrend alapján megadott elvi értékek.

8. Szovjet, német és magyar gyalogsági fegyverek a szovjet elleni hadműveletek időszakában

Fegyver fajta	Típus	Űrméret (mm)	Lövedék kezdősebessége (m/s)	Hatásos lőtávolság (m)	Tűzgyorsaság (lövés/min)	Tár-, heveder-, kapacitás (db)
Pisztoly	Tula-Tokarev	7,62	411	50	-	8
	P 08 Luger	9	351	200	-	8
	29 M Frommer	9	263	50	20	7
Puska	19 M Frommer Stopp	7,65	300	50	20	7
	1891/30 Mosin-Nagant	7,62	865	2000	10	4
	SVT 38 Tokarev	7,62	840	1500	25	10
	Kar 98k	7,92	870	2000	15	5
	95/31M	8	680	2000	10	5
Nehézpuska	35M	8	696	2000	10	5
	Pz.B. 39M	7,92	1210	300/20	10	-
	36 M Solothurn	20	762	300/16	18-20	5
Géppisztoly	PPD 34/38	7,62	489	500	800	71
	MP 38/40	9	365	200	500	32
Golyószóró	DP 1928	7,62	840	1500	600	47
	31 M Solothurn	8	730	2000	75-150	25
	PM 1910 Maxim	7,62	600	2400	300	250
Géppuska	MG 34	7,62	755	2000	900	250
	7/31M Schwarzlose	8	700	4000	500	250
Nehéz géppuska	38 M DSK	12,7	850	2000	600	50

szovjet
német
magyar

Megjegyzés: A táblázat a német és szovjet gyalogsági fegyverek közül csak a német támadás megindításától 1941 végéig használt típusokat tartalmazza. A magyar gyalogsági fegyverek közül csak azokat, amely típusok az 1941-es hadműveletekben részt vettek.

9. Szovjet, német és magyar tüzérségi eszközök főbb adatai

Eszköz fajta	Típus	Űr-méret (mm)	Kaliber (űr-méret/cső-hossz)	Lövedék kezdősebessége (m/s)	Lőtávolság (m) (átütőképesség 500 m-en, 90 fokos szögben - mm)	Tűzgyorsaság (lövés/min)
Gránátvető	50 RM-38	50	15,3	96	800	20
	Gr. Wf. 36M	49		59-72	463	20
	39 M	50		76-105	860	22
Aknavető	37 M	82		70-211	3100	25
	Gr. Wf. 34M	81		84-160	2400	8
	36 M	81,4		255	4300	20-25
Páncéltörő ágyú	1932, 1937 M	45	46	780	4400 (60)	15-20
	M 35/36	37	45	745	7200 (36)	13
	M 36	76,2	51	740	10000 (118)	10-12
	36 M	37	45	750-785	3000 (28)	15
Légvédelmi löveg	1939 M	37	50	880	8500	60
	M1931/1938	76,2	55	816	9250	20
	Flak 30/38	20	65	900	2200	280
	8.8 cm Flak 18/36	88	56	820	7620	15-20
	36 M	40	56,2	850	3000	120
	29 M	80	47,1	780	9300	15-18
Hegyi-, könnyű ágyú	M 1936 (F-22)	76,2	51	706	13600	15
	M 1927	76,2	16,4	387	4200	n. a.
	7,5-cm-le.F.K. 18	75	26	485	9700	8-10
	15/37 M	75	15	350	7000	8-10
	18 M	76,5	30	500	10500	8-10
Tarack	1910/30 M	121,9	12,8	364	9500	5-6
	10.5 cm leFH 18	104,9	28	470	10675	4-6
	40 M	104,9	14	471	10760	8-10
	31 M	149	24	580	14600	2
Ágyútarack	M 1937 (ML-20)	152,4	29	655	17265	3-4
	15 cm sFH 18	149,1	29,5	520	13300	4

szovjet
német
magyar

10. Szovjet, német és magyar páncélos eszközök főbb adatai

Harcjármű fajtája	Tipus	Tömeg (t)	Páncélzat mellső/oldali/hátsó/ alj (mm)	Hossz/szélesség/magasság (cm)	Fajlagos talajnyomás (N/cm ²)	Mászóképesség (fok)	Áthidaló képesség (cm)	Gázlóképesség (cm)	Lövegűrméret (mm)	Géppuska ürméret / darabszám	Kezelők száma	Motor teljesítmény (LE)	Sebesség (km/h) úton/terepen	Hatótávolság úton (km)	Rendelésre álló darabszám a háború kezdetekor, 1941-ben
Páncélgépkocsi	BA-10	5,1	13/11/11/4	470/210/242	-	24	-	50	45	7,62/1	4	52	53/22	320	1400
	Sd. Kfz. 222	4,3	14,5/10/8	480/195/180	-	-	-	-	20	-	3	80	80	280	290
	39M Csaba	5,9	13/9	450/210/227	-	30	-	100	20	8/1	4	90	65	150	92
Kis harckocsi	T-40	5,5	14/10/10	410/235/195	-	12,5	-	125	12,6	7,62/1	2	85	54/20	360	41
	Pzkpfw I/A	5	13/7	443/206/172	3,92	30	140	35	-	7,9/2	2	57	37	200	152
Könyű harckocsi	35M Ansaldo	3,2	13,5/8,5/6/6	320/140/130	-	45	180	60	-	8/2	2	45	42/15	120-160	150
	T-26B	9,5	16/25/16	465/244/233	6,5	28	173	76	45	7,62/2	3	88	27/17	350	11000
	Pzkpfw II/A	9,5	30/	481/228/202	6,6	30	140	85	20	7,9/1	3	140	40/-	192	233
Közepes harckocsi	38M Toldi I	8	23/13/7/6	475/210/187	5	40	175	70	20	8/1	3	155	50/-	200	80
	BT-7	13,7	15/15/15	580/230/240	7,75	-	200	55	45	7,62/2	3	500	54/26	430	700
	Pzkpfw III E-G	20	90/30	540/290/240	9,3	30	130	60	50	7,9/2	5	320	40/18	175	1449
Nehéz harckocsi	Pzkpfw IV A	20	90/20	591/292/259	7,35	30	230	60	7,5	7,9/2	5	300	40/20	200	517
	T-28	28	30/20/20/20	725/278/275	7,2	29	320	80	7,6/2	7,62/3-5	6	500	36	180	500
Rohanlőveg	T-34/76A	26,3	45/45/40/13	593/302/246	7,85	29	249	112	7,6/2	7,62/2	4	500	53/-	455	967
	KV I	43,5	75/75/75	680/335/275	7,35	30	280	120	7,6/2	7,62/2	5	550	35/17	335	508
	Stug III A-E	19,6	50/30/8	538/292/195	9,33	30	230	80	75	-	4	300	40/19	160	540

Megjegyzés: A kis-könyűt-közepes harckocsik (5 t-ig, 5-10 t között, 10 t fölött) kategóriáját a korabeli magyar terminológia alapján használjuk, ami eltér a német besorolástól. A táblázat a német és szovjet páncélos eszközök közül csak a támadás megindításakor legnagyobb számban meglévő típusokat tartalmazza, a magyar harcjárművek közül pedig azokat, amely típusok az 1941-es hadműveletekben részt vettek.

szovjet	német	magyar
---------	-------	--------

11. Szovjet, német és magyar harci repülőgépek főbb adatai

Repülőgép fajta	Típus	Motor teljesít- mény (LE)/db	Fesztáv/ hossz/ma- gasság (m)	Legna- gyobb seb- ség (km/h)	Legna- gyobb magasság (km)	Hatótá- volság (km)	Géppuska ürmé- re / darabszáma	Bombaterhe- lés (kg/db)	Személy- zet (fő)	Rendelke- zésre álló darabszám a háború kezdetekor, 1941-ben
Közvetlen- derítő	U-2VVS	140	11,4/8,2/3,1	140	3,1	630	12,7/1	350	2	n. a.
	Hs-126 B1	850	14,5/10,9/3,8	355	8,3	720	7,9/2	150	2	800
	W/M-21	940	12,9/9,6/4/3,5	340	8	750	7,9/2	10/12; 120/1	2	128
	He-46/E	870	14,9/2/4,4	340	8	870	8/3	120/1	2	36
Távollel- derítő	SzU-2	1330	14,3/10,5/4	486	8,4	1100	7,6/2/6	400	2	268
	Do 17	750/2	18/16,25/4,32	355	8,2	1500	7,9/3	50/10	3	n. a.
	He-70	870	14,8/11,5/3,1	435	8,300	900	8/1	-	2	12
	I-16	775	9/6,2/4,5	465	9	800	7,6/2	-	1	3643
Vadász	Jak-1	1100	10/8,48/2,64	600	10	850	20/1; 7,6/2/2	-	1	183
	MIG-3	1350	10,3/8,2/2,6	640	12	1250	12,7/1; 7,6/2/2	-	1	864
	Me-Bf109 E	1300	9,87/9,92/2,28	570	11	700	7,9/2/4	50/4; 250/1	1	n. a.
	CR-42	840	9,7/8,25/3,4	430	10,5	775	12,7/4	-	1	72
Csata/ zuhán- bombázó	RE-2000	1025	11/7,95/3,15	535	11,2	950	12,7/2	50	1	8
	IL-2	1700	14,6/11,6/?	396	6	700	20/2; 12,7/1; 7,6/2/2	600	2	57
	PF-2	1050/2	17,2/12,8/?	535	12	1300	7,6/2/4	1000	3	275
	Ju-87B	1420	13,8/11,5/3,9	410	7,3	820	7,9/4	500	2	336
Bombázó	Me-Bf110	1050/2	16,2/12,1/4,1	560	10	1095	20/2; 7,9/5	-	2	n. a.
	DB-3	760/2	21,4/14,2/?	400	8,4	4000	7,6/2/3	2500	3	1628
	SzB (ANT-40)	960/2	20,3/12,57/3,5	450	7,8	2300	7,6/2/6	600	3	3037
	JU-88 A	1200/2	20/14,4/4,85	470	8,2	1790	7,9/5	3000	4	n. a.
Szállító	He-111	960/2	22,6/16,4/3,4	400	8000	2400	7,9/6	2000	4	787
	Ca-135bis	1000/2	18,75/14,4/3,4	440	7	1200	7,7/2; 12,7/3	1000	5	32
	JU-86 K-2	600/2	22,6/17,9/4,7	325	6,8	1200	7,9/2/3	250/4; 50/16	6	63
	PSz-84	1000/2	28,8/19,6/5,1	300		2500	7,6/2/3; 12,7/1	2000	5-6	295
Szállító	Ju-52/3M	660/3	29,3/18,9/5,6	260	5,9	1100	7,9/4	-	4	n. a.
	Savoya SM-75	860/3	29,7/21,6/5,1	370	7	1400	12,7/3	-	4	4

Megjegyzés: A táblázat a német és szovjet repülőgépek közül csak a német támadás megindításakor legnagyobb számban meglévő típusokat tartalmazza, a magyar repülőgépek közül pedig azokat, amely típusok az 1941-es hadműveletekben részt vettek.

12. Szovjet német és magyar gépjárművek főbb adatai

Gépjármű fajta	Típus	Hengerűrtartalom / teljesítmény (cm ³ /LE)	Kerékképlet	Hossz/ szélesség/ magasság (cm)	Legnagyobb sebesség (km/h)	Hatótávolság úton (km)	Máshozó-képesség (fok)	Gázló-képesség (cm)	Szállítható (vontatható) teher (kg) / személyek száma
Motorke-rékpár	TIZ AM-600	595/16	-	217/83/91	95	300	-	-	1
	BMW R12	746/18	-	210/90/94	100	280	-	-	1
	DKW NZ350	346/12	-	211/77/925	100	350	-	-	1
	Puch 350 GS	347/14	-	215/80/104	120	290	-	-	1
Személy-gépkocsi	GAZ-61		4x4	480/177/208	105	350	-	-	4
	Horch 830	3500/75	4x4	480/180/185	110	350			4
	38M Mercedes Benz G-5	2006/45	4x4	395/188/177	85	360	16	50	4
Teher-gépkocsi 1,5 t	GAZ-MM		4x2	525/204/190	70		-	-	1500
	Opel-Blitz 2,5-32	2473/53	4x2	540/194/228	80	340			1500
	Mercedes Benz 1500	2594/60	4x4	493/205/222	84	370	20	-	
Teher-gépkocsi 3 t	ZISz-5	5555	4x2	606/223/216	60	170	-	-	3000
	Opel-Blitz 3,6-36	3626/68	4x2	610/226/256	85	320			3300
	39 M Ford Marmon VB-516	3360/90	4x4	630/240/190	80	320	10	45	2500/2
Csapat-szállító	ZISz-6	5555/73	6x4	606/224/216	55		-	-	4230
	Steyr 640	2260/55	6x4	533/173/233	70	340			2500/
	38M Botond	3371/60	6x4	565/208/255	60	400	20	70	2000/13
	Krupp L2H143	3308/60	6x4	515/186/200	60	350	20	60	1000/9
Vontató	Komintern	15095/130	-	577/221/254	30	170	-	-	6800/13
	Henschel Typ 33 G1	9123/100	6x4	705/250/250	52	250			3000/18
	28 M Pavesi	4720/40	4x4	414/206/252	18	120	-	90	7000

szovjet	német	magyar
---------	-------	--------

A táblázat a német és szovjet gépjárművek közül csak a német támadás megindításakor legnagyobb számban meglevő típusokat tartalmazza. A magyar gépjárművek közül azokat vettük fel, amely típusok legnagyobb számban vettek részt az 1941-es hadműveletekben.

13. Veszteségi adatok

13. a) Összesített veszteségi kimutatás a Szovjetunió elleni háborúval kapcsolatban,
1941. november 24-i állapot szerint⁹⁰⁵

	Elesett	Meghalt	Megsebesült	Hadifogságba került	Eltűnt	Sérült	Beteg	Összesen
Tiszt								
1 594	36	10	101	1	2	7	48	205
%	2,258	0,627	6,336	0,063	0,125	0,439	3,011	12,861
Legénység								
42 850	714	95	2 187	19	255	227	718	4 215
%	1,666	0,222	5,104	0,044	0,595	0,530	1,676	9,837
Összesen								
44 444	750	105	2 288	20	257	234	766	4 420
%	1,688	0,236	5,148	0,045	0,578	0,527	1,724	10
Összvesztés								
Tiszt	4,80	9,52	4,41	5,00	0,78	2,99	6,27	4,64
Legénység	95,20	90,48	95,59	95,00	99,22	97,01	93,73	95,36

A hadműveletekben részt vett:

1 594 tiszt Összlétszám %-ban: 3,59% tiszt

42 850 legénység 96,41% legénység

Összesen: 44 444 fő

⁹⁰⁵ 1942. 1. oszt. 4410/el. „Háborús veszteségek csapattestenként és fegyvernemenként” alapján

13. b) Parancsnokságok és törzsek veszteségei alakulatonként

Csapattest megnevezése	Tisztek					Legénység						Összesítés				
	El- esett	Meg- halt	Meg- sebe- sült	Meg- sérült	Hadifog- ságra került	El- tűnt	Be- teg	El- esett	Meg- halt	Meg- sebe- sült	Megsér- ült	Hadi- fog- ságra került	El- tűnt	Be- teg	Tiszt	Legény- ség
I. gyorshadtest törzs								1	2	2				1	0	3
I. lovasdandár törzs								2		2				1	0	5
1. gépkocsizó dandár törzs	1		1				4	4	1	4	8			32	6	49
2. gépkocsizó dandár törzs						1									1	0
1. hátrvédész dandár									1			1			0	2
105. gyalogdan- dár törzs									1						0	1
M. kir. tábori csendőr kerület								1							0	1
HM I/b. osztály		1													1	0
3/7. záhonnyi 270. sz. hid- őrség													1*		0	1
Összesen:	1	1	1	0	0	0	5	8	5	6	8	1	1	33	8	62

*Valószínűleg megszökött.

13. c) Gépkocsizó gyalogság veszteségei alakulatonként

Csapattest meg- nevezése	Tisztek							Legénység							Összesítés	
	El- esett	Meg- halt	Megse- besült	Megse- rült	Hadifog- ságra került	El- tűnt	Be- teg	El- esett	Meg- halt	Megse- besült	Megse- rült	Hadifog- ságra került	Elitűnt	Beteg	Tiszt	Legénység
1. gépkocsizó zászlóalj			2				8	33	3	145	26	1	19	135	10	362
2. gépkocsizó zászlóalj	2		6	1			4	54	4	132	13		18	37	13	258
3. gépkocsizó zászlóalj	1		3				3	44	7	134	37		9	56	7	287
4. gépkocsizó zászlóalj	2	1	7				3	50	4	169	4		10	27	13	264
5. gépkocsizó zászlóalj	3		13				5	76	1	313	29		37	73	21	529
6. gépkocsizó zászlóalj	2		6				3	13	3	170	12		13	22	11	233
1. gépkocsizó dandár felderítő zászlóalj	1		3	2			3	13	3	54	6	1	2	78	9	157
2. gépkocsizó dandár felderítő zászlóalj			7					18		14	5		1	21	7	59
1. gépkocsizó dandár legvédelmi géppus- kás század														9	3	9
6/1. zászlóalj															0	0
21/1. zászlóalj								3	1	5					0	9
23/1. zászlóalj									2						0	2
37/1. zászlóalj								1	1						0	2
51/1. zászlóalj									1						0	1
11. gyalogezred törzs									1						0	1
Összesen:	11	1	47	3	0	0	29	305	31	1136	132	1	109	458	91	2173

13. d) Határvadász és hegyi alakulatok veszteségei

Csapatfőst megnevezése	Tisztek						Legénység						Összesztés			
	El- esett	Meg- halt	Megsebe- sült	Megse- rült	Hadifog- ságba került	El- tűnt	Be- teg	El- esett	Meg- halt	Megsebe- sült	Megse- rült	Hadifog- ságba került	El- tűnt	Be- teg	Tiszt	Legénység
10. határvadász zászlóalj			10					12		125	1		60	12	10	210
11. határvadász zászlóalj								1							0	1
25. határvadász zászlóalj	2		1			1		26	2	26	2		6	1	4	63
26. határvadász zászlóalj								1	1	1					0	3
1. hegyi zászlóalj								5		19		2	5	2	0	33
2. hegyi zászlóalj			1					4		10			1		1	15
3. hegyi zászlóalj								1	1	1			1		0	4
Összesen:	2	0	12	0	0	1	0	50	4	182	3	2	73	15	15	329

13. e) Harckocsizó, kerékpáros és lovas alakulatok veszteségei

Csapattest megnevezése	Tisztek						Legénység						Összesítés				
	El- esett	Meg- halt	Megsebe- sült	Megse- rült	Hadi- fog- ságra került	Eltűnt	Beteg	El- esett	Meg- halt	Megsebe- sült	Megse- rült	Hadi- fog- ságra került	Eltűnt	Beteg	Tiszt	Legénység	
I. lovasdandár páncé- los zászlóalj	2		1					10	2	10	1			9	3	3	32
9. harckocsi zászlóalj	2		2					11	1	4		5	1	1	4	4	23
II. harckocsi zászlóalj	3		2				4	23		16	5		7	9	9	60	60
II. kerékpáros zászlóalj							1								1	0	0
VI. kerékpáros zászlóalj								5	2	15			1		0	23	23
VII. kerékpáros zászlóalj							2		1	2	5			2	2	2	10
VIII. kerékpáros zászlóalj				2				3	1	12	2		5	25	4	48	48
X. kerékpáros zászlóalj	1		2					22	2	43	1	8	4	3	3	83	83
12. kerékpáros zászlóalj	1			1				20	1	117	16	1	32	59	2	246	246
13. kerékpáros zászlóalj		1	1				5	34	1	37	19		1	35	7	127	127
14. kerékpáros zászlóalj			12					99	3	201			1	24	15	328	328
15. kerékpáros zászlóalj									1						0	1	1
I. hegyi huszárszázad								1							0	1	1
3. huszárezred	1		1					17	1	41	1		4	1	2	65	65
4. huszárezred	1		4				1	18	8	78	18		3	36	6	161	161
Összesen:	14	1	25	3	0	0	15	263	24	576	68	14	59	204	58	1208	1208

13. f) Repülő alakulatok veszteségei

Csapatnevet megnevezése	Tisztek						Legénység						Összesítés			
	Elesett	Meg- halt	Megsebe- sült	Megse- rült	Hadfő- ségbe került	El- tűnt	Be- teg	El- esett	Meg- halt	Megse- besült	Megse- rült	Hadfősgá- ba került	El- tűnt	Be- teg	Tiszt	Legény- ség
I. közelfelderítő repü- lőszázad									1						0	1
III. közelfelderítő repülőszázad							2								0	2
IX. közelfelderítő repülőszázad		2													2	0
X. közelfelderítő repü- lőszázad		1				2			1						3	1
I. önálló tüzérfelderítő osztály															0	0
2/1. vadászrepülő század									1						0	1
2/4. vadászrepülő század									1						0	1
I. vadász gyakorlórepü- lő osztály		1								1					1	1
4. bombázószázad	1														1	0
Repülőgondnokság									1						0	1
Légiérők parancsnokság		1													1	0
Honvéd Repülő Kísér- leti Intézet		1													1	0
2. csd (?) ezred															0	0
Reg. vi. (?)															0	0
Összesen:	1	6	0	0	0	2	0	2	5	1	0	0	0	0	9	8

13. g) Tüzér alakulatok veszteségei

Csapatfesi megnevezése	Tisztek					Legénység					Összesítés					
	El-esett	Meghalt	Megsebesült	Megsebesült	Hadifogságba került	El-tünt	Beteg	El-esett	Meghalt	Megsebesült	Megsebesült	Hadifogságba került	El-tünt	Beteg	Tiszt	Legénység
1. gépvontatású könnyű tüzérosztály	1			1			2	14		43	13			32	4	102
2. gépvontatású könnyű tüzérosztály		1	6				3	10	1	28	10		2	48	10	99
3. gépvontatású könnyű tüzérosztály							1	1		5				2	1	8
VI. gépkocsizó közepes tarackos üteg								2							0	2
VII. gépkocsizó közepes tarackos üteg							1	1	1	1	1				0	4
VII. gépkocsizó közepes tarackos üteg			3					3	1	20	5			1	3	30
3. gépvontatású közepes tarackos üteg	1							1							1	0
I. gépkocsizó dandár légvédelmi géppágyus üteg	1							1	1	11	1		1	8	1	23
2. gépkocsizó dandár légvédelmi géppágyus üteg					1			3	1	5	3	1		24	1	37
V. légvédelmi tüzérosztály									2						0	2
VIII. légvédelmi tüzérosztály								4		17				1	0	22
V. gépvontatású közepes tüzérosztály			1							2				5	1	7
2. lovasdandár légvédelmi géppágyus üteg			2							4	2			4	2	10
10. tüzérosztály									2						0	2
102. légvédelmi tüzérosztály										1					0	1
121. gépvontatású közepes ágyús üteg											2			1	0	3
1. lovas tüzérosztály								1	1	1				8	0	11
1. kárpátjai hegytüzér osztály								1							0	1
Összesen:	3	1	12	1	1	0	6	41	10	138	37	1	3	134	24	364

13. h) Műszaki alakulatok veszteségei

Csapattest megnevezése	Tisztek							Legénység					Összesítés			
	El- esett	Meg- halt	Megsebe- sült	Megsé- rült	Hadifog- ságra került	El- tűnt	Be- teg	El- esett	Meg- halt	Megse- besült	Megsé- rült	Hadifog- ságra került	Eltűnt	Beteg	Tiszt	Legén- ség
III. utászsászköali								7		1			6		0	13
IV. utászsászköali															0	1
I. lovassandár hadhídoszlop								2	1	7					0	10
151. gépkocsizó hadhídoszlop								3	1	12	1				0	17
152. gépkocsizó hadhídoszlop													1		0	1
153. gépkocsizó hadhídoszlop													1		0	1
156. gépkocsizó hadhídoszlop										3	3				0	6
103. gépkocsizó szeroszlop								1							0	1
1. gépkocsizó utász- század			1					2		4	4		3		1	13
2. gépkocsizó utász- század								2		1					0	3
I. hegyi utászsászköad		1							6						1	6
151. kerékpáros utászsászköad			2					2		45	1			7	2	55
152. kerékpáros utászsászköad	1		1					4		10					3	14
V. utászsászköad									1						0	1
101. híradó ezred (?)									2	1					0	3
VII. hadtest híradó század														1	0	1
VIII. híradó zászköali								2							0	2
Összesen:	1	1	4	0	0	0	1	25	11	84	9	0	11	8	7	148

13. i) Egyéb alakulatok veszteségei

Csapattest megnevezése	Tisztek						Legénység						Összesítés				
	El- esett	Meg- halt	Megse- besült	Megse- rült	Hadifog- ságra került	El- tűnt	Be- teg	El- esett	Meg- halt	Megse- besült	Megse- rült	Hadi- fog- ságra került	El- tűnt	Be- teg	Tiszt	Legény- ség	
1. gépkocsizó dandár szeroszlop															0	0	1
1. gépkocsizó dandár vonat								1			1				8	0	10
1. gépkocsizó dandár köz- tehergépkocsi oszlop														1	0	0	1
2. gépkocsizó dandár vonat									2						0	0	2
2. gépkocsizó dandár él. oszlop								1	1		1			2	0	0	5
2. gépkocsizó dandár egészség- ügyi oszlop								1						0	0	0	1
1. hegyidandár vonat								1	1						0	0	2
VIII/1. sebesszállító oszlop									1						0	0	1
VIII/1. gépvontatású sítóoszlop												1			0	0	1
VIII. gépkocsizó vonatoszlop									1						0	0	1
VIII. él. oszlop								1							0	0	1
VIII/1. sebesszállító gépkoc- si oszlop														3	0	0	3
VIII. hadtest gépkocsi szer- oszlop									1						0	0	1
18. dandár egészségügyi oszlop									1						0	0	1
22. dandár egészségügyi oszlop									1						0	0	1
101. ellátó oszlop									1					8	0	0	9
101. lovas sítóoszlop								1							0	0	1
104. vasitépítő (?)									1						0	0	1
106. hadlap zászlóalj									1						0	0	1
132. "Mávan" tehergépkocsi oszlop									1						0	0	1
M. kr. mészaki szertár									1						0	0	1
ismeretlen csapattesttől		3						5	6						3	3	11
Összesen:	0	3	0	0	0	0	0	11	20	0	2	0	1	23	3	3	57

VIII. KÉPMELLÉKLET

A Kárpát-csoport és az I. gyorshadtest seregtesteinek parancsnokai

1. Szombathelyi Ferenc altábornagy (a képen vezérezredes) a Kárpát-csoport parancsnoka

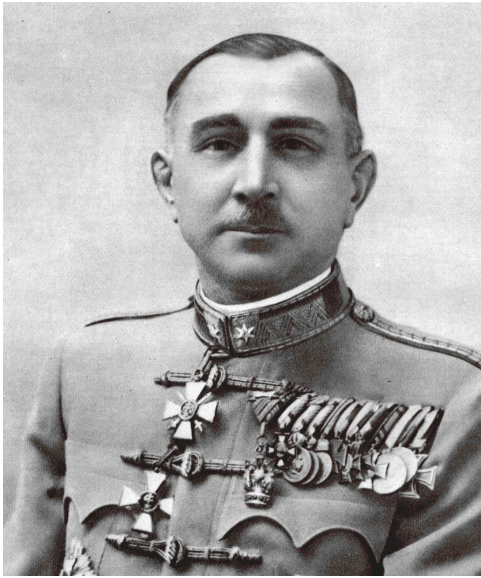
2. Miklós Béla tábornok (a képen altábornagy) az I. gyorshadtest parancsnoka

3. Major Jenő vezérőrnagy az I. gépkocsizó dandár parancsnoka 1940. III. 1- 1941. XI. 1-ig.

4. Anka-Anesini Győző vezérkari ezredes (a képen vezérőrnagy) 1941. XI. 1-től I. gépkocsizó dandár parancsnokhelyettese

5. Vörös János vezérőrnagy 1940.XI.1. – 1941. VIII. 1-ig a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka.

6. Bisza Ferenc ezredes 1941.VI.28. – 1941. VIII. 1-ig a 2. gépkocsizó dandár parancsnoka.

7. Vattay Antal tábornok 1940. XII.24.–1942. IX. 30. az 1. honvéd lovasdandár parancsnoka

8. Felkl Jenő tábornok 1940.XII.1.– 1941. X. 1-ig az 1. hegyvidandár parancsnoka.

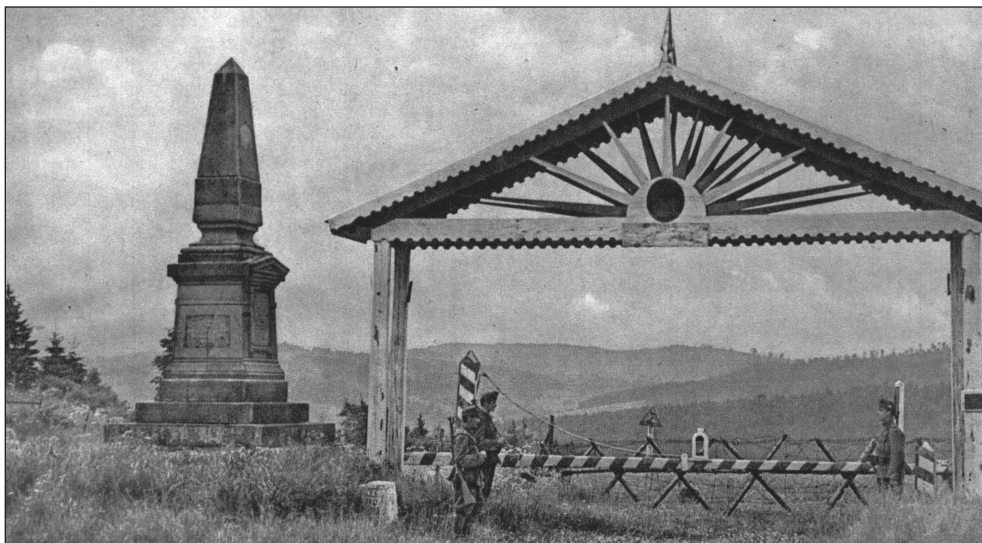

9. Rakovszky György tábornok 1941. II. 2- 1941. VIII. 1-ig a 8. határvadász dandár parancsnoka. **10. Farkas Ferenc ezredes** 1941. VIII. 1- 1941. XI. 1-ig a 8. határvadász dandár parancsnoka. (a képen még százados)

11. Orosz Béla alezredes 1941. VII. 9-1941. VIII. 27-ig a gyorshadtest-közvetlen repülőcsoport parancsnoka. (a képen már ezredes) **12. Gyiresy Sándor alezredes** 1941. VIII. 28-tól a gyorshadtest-közvetlen repülőcsapatok megbízott, majd kinevezett (1941. XI. 1-től) parancsnoka.

Kárpátoktól a Zbrucsig

13. A lezárt szovjet-magyar határ 1941-ben

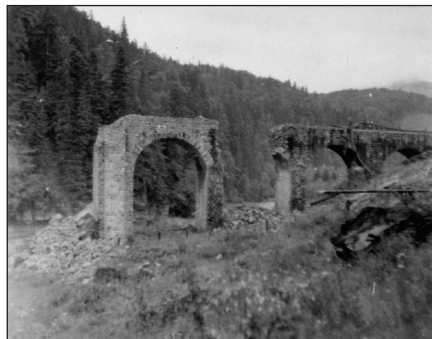
14. Hegyvadászok a Tatár-hágón

15. Kerékpárosok a Kárpátokban

16. Felderítő oszlop a Prut völgyében

17. Szovjetek által lerombolt viadukt a Kárpátokban

18. Utászok szükséghidat építenek

19. Motorkerékpáros felderítők Gyelatyinnál

20. Az 1. felderítő zászlóalj Toldi páncélosai Kolomijában

Zbrucstól Pervomajszkig

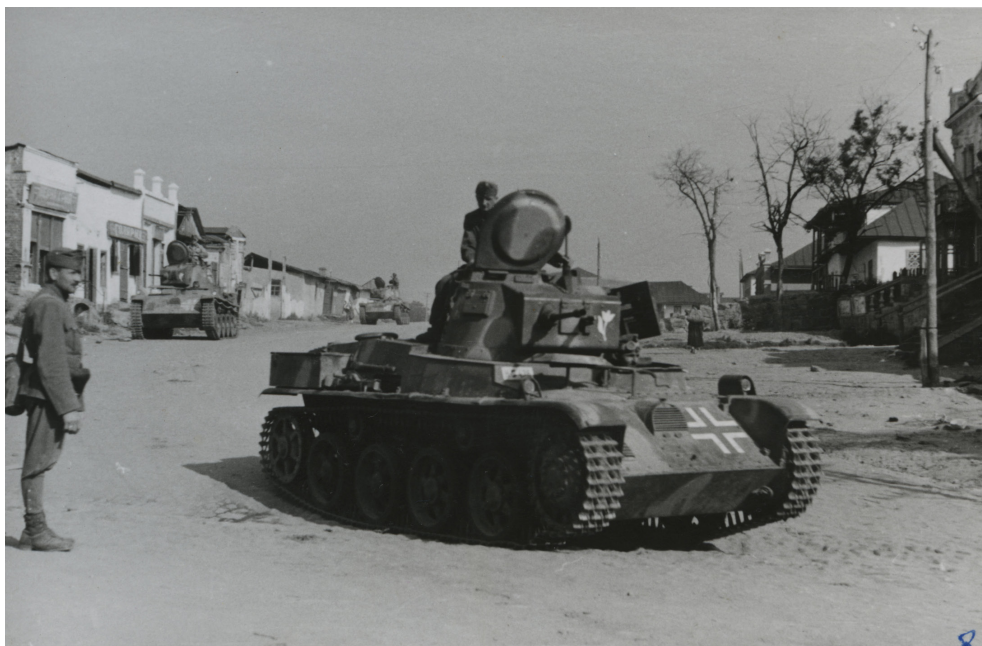
21. Kamenyec-Podolszki átfésülése

22. Előőrs a Bugnál

23. Hídőbiztosítás a Bug keleti partján

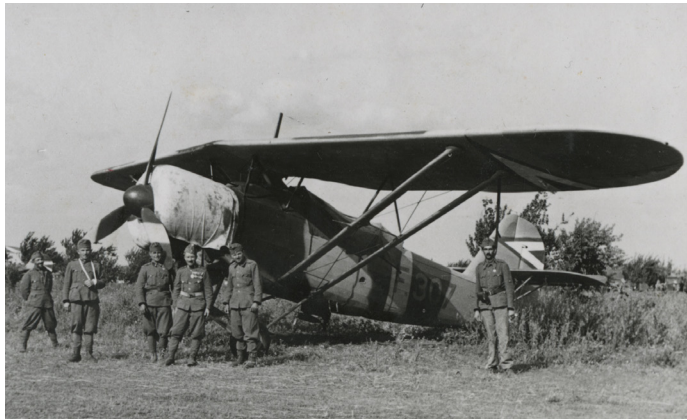
24. Az 1. harcokoszászlóalj Toldija Pervomajszkban

25. Ponogyelin vezérőrnagy (középen), a szovjet 12. hadsereg és Kirillov vezérőrnagy (bal oldalt) a XIII. lövészhadtest parancsnoka fogságban

26. Muzicsenko altábornagy (középen), a szovjet 6. hadsereg parancsnoka fogságban

27. Légvédelmi tüzérek pózolnak az 1/3.vadászrepülő század CR-42-esénél Jezierzanyban

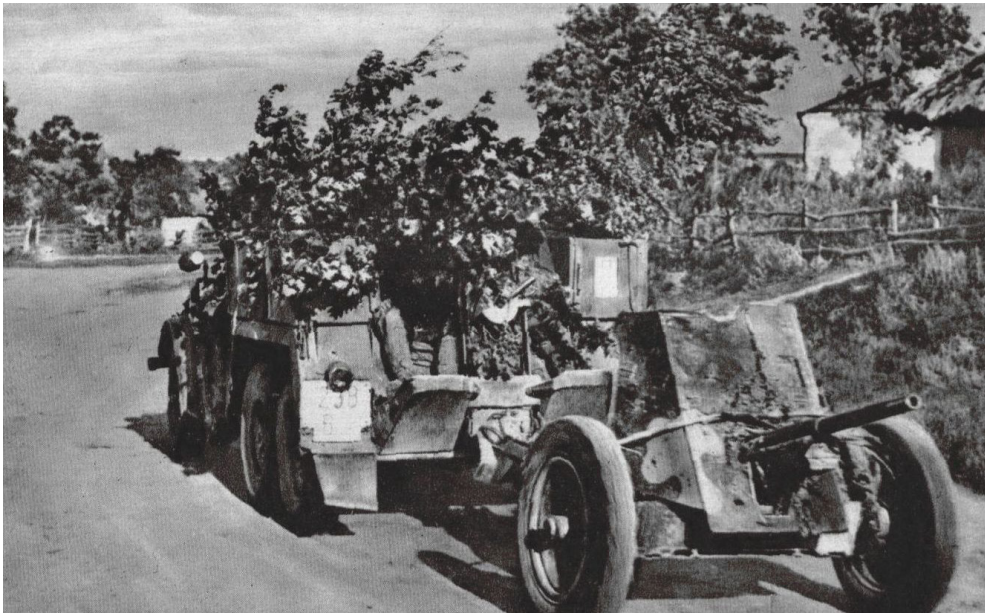

28. Golovanyevszk felé

Pervomajszktól Niykolajevig

29. Ukrajnai útviszonyok néhány esős nap után

30. Előrenyomulás az ukrán nyárban

31. Tüzérek a Bug fekete-tengeri torkolata felé

32. Tűzharcban elfogott szovjetek (beállított felvétel)

33. Nykolajev belvárosa 1941 augusztusában

34. Nykolajev a légi felderítők szemszögéből

Hadműveleti szünet Krivoj Rogban

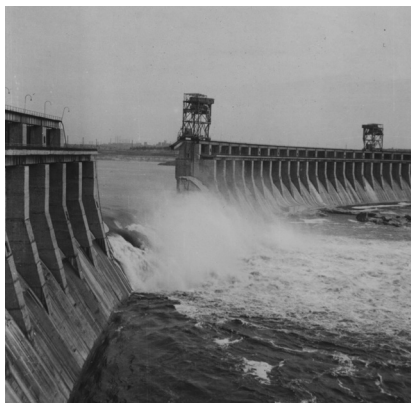

35. Gépkocsi karbantartás

36. Kerékpár gumijavítás

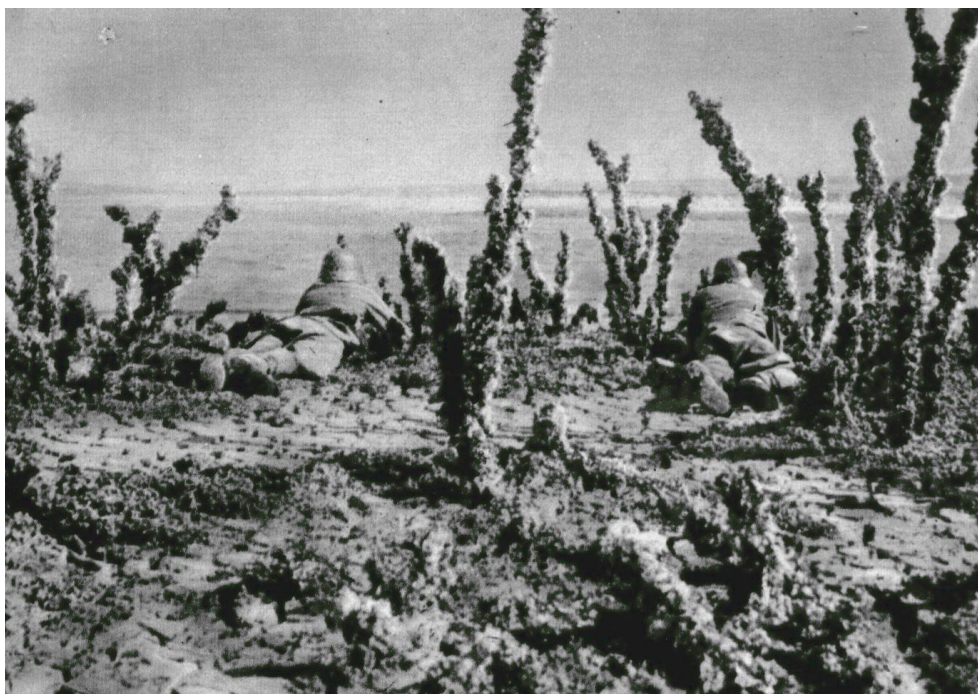
A Dnyeper-kanyar védelme

37. A felrobbantott zaporozsjei duzzasztó

38. Szovjet támadásra várva

39. Őrszem az északi védelmi szakaszon a lepadt Dnyeper medrében

40. Folyam megfigyelés

41. Utász rohamcsónakban

42. Géppuskaállás a Dnyeper fölött

Előretörés a Donyecig

43. A szétbombázott Dnyepropetrovszk

44. A dnyepropetrovszki híd – helyreállítás után

45. Tehergépkocsi láncosítás

46. Irány Izjum...

47. Galanin vezérőrnagy (jobb szélén), az újjászervezett szovjet 6. hadsereg parancsnoka

48. Mecsebelovka sarában

Megszálló tevékenység

49. Munkaszolgálatosok műszaki munkán valahol a Kárpátokban

50. Szovjet hadifogoly utolsó útja a vinnyicai hadifogolytáborban

51. A 152. utászsorozat által készített szükség híd

M. KIR. KATONAI KÖZIGAZGATÁSI
PARANCSNOKSÁG KOLOMEA
K. UNG. MILITÄR-VERWALTUNGS-
KOMMANDO KOLOMEA
K. ВЕНГ. ВОЕННО-АДМИНИСТРА-
ТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ КОЛОМЬЯ

51. szám.
1941

ALLATEGÉSZSÉGÜGYI INTÉZKEDÉSEK.

A vezetesem alatt álló kolomeai katonai közigazgatás területén a ragados állat betegségek elterjedésének megakadályozása vegett a következőket rendelem el:

Minden állat tulajdonos köteles hasznos házi állatjának (Szarvasmarha, ló, sertés, juh, kecske, baromfi, eb.) megbetegedését vagy elhullását a közsegi előljarósnagnak vagy ahol hatósági állatorvos van az állatorvosnak azonnal bejelenteni. Az előljaróság a bejelentést a legközelebbi uton azonnal az illetékes állatorvoshoz továbbítja. A hatósági állatorvos köteles a bejelentés vétele után azonnal a helyszínrre kiszállani és a beteg állatok vizsgálatával vagy az elhullott állatok boncolásával a betegséget nemet megalapítani. Ha vizsgálása során kivételből jelentendő ragados állati betegséget állapít meg (Lepfene, vesztettség, ragadás száj és körömfajás, csergő üszük, ragados tüdőlob, keleti marhavesz, rühösség, ivarszervi hóluagos kiütés, takonykór, sertés pestis, sertésorbanc, baromfi kolera, baromfi pestis, szarvasmarhak nyílt gümökörja) az előzetes óv és zárlati intézkedések foganatosítása után köteles a betegséget hozzam azonnal bejelenteni.

Allatelhullás estén az előljaróság köteles a hullanék a közsegi dögtérre való kiszállításáról azonnal gondoskodni. A dögtérre a hullat a hatósági állatorvos megerkezeteig őriztetni kell. További intézkedéseket a hulla további sorsára vonatkozólag az illetékes hatósági állatorvos foganatosítja.

A vesztettség elterjedésének megakadályozása vegett a katonai közigazgatás egész területén az ebzarlatot azonnali hatállyal elrendelem. Minden ebtulajdonos köteles kutyáját éjjel nappal mögköve tartani. Az utcón kutyát csak pörázon, szajkosarral ellátva szabad vezetni. Kolomea város polgamestere köteles gondoskodni arról, hogy az utcán szabadon járó kóbor kutyák minden nap a gyspnester által szajefogassanak. A befogott kóbor kutyák azonnal kiirtandók. Az ebzarlat ellenere szabadon járó kutyák tulajdonosait a legszigorubban fogom büntetni. Az ebzarlat szigorú betartását a polgarméster illetve az előljaróságok kötelesek megbizható módóm ellenőriztetni.

Elrendelem, hogy a fentiekén kívül minden olyan dolgot, mely az állategészségügygel kapcsolatos, az előljaróságok hozzem jelentemi tartoznak.

Kolomea, 1941 július 25.

52. A magyar katonai közigazgatás egyik első intézkedése

53. A zalescsiki cukorgyár kifosztása

54. Szovjet politikai tiszt elfogása

Kivonás, hazatérés

55. Gépkocsizók hazafelé

56. Gyalogmenetben

57. Újra az ezeréves határon

58. Szombathelyi Ferenc a Honvéd Vezérkar Főnöke a hazatérők díszszemléjén a Hősök terén

59. Toldi páncélosok a Hősök terén

60. Gépvontatású légvédelmi gépágyúk a díszszemle után a mai Kodály köröndön

A FELHASZNÁLT KÉPEK FORRÁSAI

- 1-7) 6 haditudósító a vörös harctéren. LOVIK Károly et al. Budapest, 1942.186 o. ill.
- 8) <http://www.generals.dk/general/Felkl/Jen%C3%B6/Hungary.html>
- 9) Hadtörténeti Intézet és Múzeum Fotótár (a továbbiakban: HIM Fotótár) 79.085
- 10) HIM Fotótár 111.12
- 11) www.hatarvadasz.hu
- 12) HIM Fotótár 97.209
- 13) NYÁRY Iván: A harcoló magyar honvéd - Képek a szovjet elleni hadjáratból. Budapest, [1943.] 15. o.
- 14) LOVIK, 24-25. o közötti melléklet
- 15) Haynal Géza százados fotóalbuma HIM Fotótár 30.277
- 16) Ua. 30.285
- 17) Ua. 30.309
- 18) NYÁRY, Im.20. o.
- 19) Haynal Géza százados fotóalbuma HIM Fotótár 30.295
- 20) NYÁRY, Im.22. o.
- 21) NYÁRY, Im. 24. o.
- 22) Uo.
- 23) Ua. 26. o.
- 24) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 39. kép
- 25) <http://waralbum.ru/5271>
- 26) <http://waralbum.ru/5379/>
- 27) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 76. kép
- 28) HIM Fotótár 91.107, 315. kép
- 29) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk.
- 30) LOVIK, Im. 72-73. o. közötti melléklet
- 31) Ua.
- 32) LOVIK, Im. 105-106. o. közötti melléklet
- 33) Haynal Géza százados fotóalbuma HIM Fotótár 30.311
- 34) Magyar Futár, 1941/7. 8. o.
- 35) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 89. kép
- 36) NYÁRY, 22. o.
- 37) Haynal Géza százados fotóalbuma HIM Fotótár 30.332
- 38) LOVIK, Im.136-137. o. közötti melléklet
- 39) Ua.168-169. o. közötti melléklet
- 40) NYÁRY, Im. 28. o.
- 41) Ua.29. o.
- 42) LOVIK, Im.136-137. o. közötti melléklet
- 43) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 105. kép
- 44) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 132. kép

- 45) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 134. kép
- 46) NYÁRY, Im.30. o.
- 47) <http://waralbum.ru/56635/>
- 48) HIM Fotótár 91.109, 203. kép
- 49) HIM Fotótár 89638-43
- 50) HIM Fotótár 101769-72
- 51) HIM Fotótár 17159-60
- 52) www.fortepan.hu 78333
- 53) HIM Fotótár 101 574-266
- 54) HIM Fotótár 101 769-33
- 55) HIM Fotótár, 34294
- 56) HIM Fotótár, 34301
- 57) IM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 215. kép
- 58) LOVIK, Im. 210-211. o. közötti melléklet
- 59) HIM, Pécsi 120. tehergépkocsi század albuma, 42.835/Fk. 175. kép
- 60) Ua. 42.835/Fk. 178. kép

IX. FELHASZNÁLT IRODALOM, FORRÁSOK

LEVÉLTÁRI ANYAGOK

Hadtörténelmi Levéltár (HL) Horthy-kori csapatanyag:
Kárpát-csoport, gyorshadtest anyaga 1-2. doboz

HL MIKROFILMTÁR

- 239-246. doboz mikrofisch: 1. vkf. –1941. számnélküli iratok, napi helyzetjelentések 1941. június 1- 1943. március 30.
- 644-646. tekercs: Befehlshaber Rückwärtige Heeresgebiet Süd
- 646. tekercs 001032-001037. o. Kriegsbericht über die Kampfe des I. Honvéd Schnellkorps unter Gruppe Roques.
- 768 / Bbk. eln. o. – 1940. Irányelvek
- VKF elnökségi osztály anyagai 1217 / 1./M. 1. vkf. – 1941 sz. int. a gyorshadtest felvonulására
- 3381 / eln. 1. vkf. – 1941. Tájékoztató a szovjet páncélosokról és a velük vívott harcok eddigi tapasztalatairól. 1941. VIII. 6.
- 4410/ eln. 1 vkf. - „Háborús veszteségek csapattestenként és fegyvernemenként”
- 4496 / eln. 1. vkf. ZSEDÉNYI Zoltán: 1941 Dnyepr védelem – Harctudóítás az I. honvéd gyorshadtestnek a Gruppe Roques alatti harcáról. Folio 239-240.
- 5745 / eln. 1. vkf. – 1941. Vörös Gyula vk. százados: Kárpát csoportnál szerzett tapasztalatok jelentése
- 5749 / eln. 1. vkf. – 1941. Kmof. kirendelése a Kárpátokon át vezető utak karbahelyezésére
- 5915 / eln. 1. vkf. – 1941. Helyzetjelentés tábori vegyes munkásszázadok mozgósítás tárgyában
- 6029 / eln. 1. vkf. – 1941. 108. hadtáp zászlóalj helyzetjelentése
- 6045 / eln. 1. vkf. – 1941. Fosztogatás a gyorshadtestnél
- 6831 / eln. 1. vkf. – 1941. Jelentés szállítási helyzetről
- 6864 / eln. 1. vkf. – 1941. Makay vezérkari százados: Haditapasztalatok

- 6953 / eln. 1. vkf. - 1941. veszteségi statisztika
6971 / eln. 1. vkf.- 1941. Major Jenő: Tapasztalatok az 1941. évi orosz hadjáratból
8646. / eln. / 1 / a. Páncélos csapatok átállítása 1941. V. 1-gyel
27.581 / eln. / 2. vkf. nyil. 1941 Miklós Béla: Gyorshadtest helyzetjelentése 1941. november hó 15-ről.
57.897 / eln. 1. vkf. - 1942. II. tétel, Tájékoztató a Szovjet elleni hadműveletekkel kapcsolatos hadrendi és létszám változásokról

HL TANULMÁNYGYŰJTEMÉNY

2811. Somló Béla: A pécsi gépkocsiosztály IV/2. tehergépkocsi oszlopának részvétele a gyorshadtest 1941. évi oroszországi hadjáratában.
3059. Nagy Miklós őrgy. (akkor fhdgy.): Az 1941.évi oroszországi hadjáratok (súlyllyal a gyors hdt. működésén)
3294. „Hadik huszárok” hadikrónikája 1941. év június 27- november 3.

KATONAI SZABÁLYZATOK

- Anyaggyűjtő szolgálat szabályzat. Budapest, 1940. 40 o.
Emlékeztető a tüzfegyverek és harcserzők alkalmazásához. Budapest, 1944. 248 o. ill.
Értesítés a szovjet harc- és páncélgépkocsik megvizsgálásáról. Berlin, 1942. január 21. ill. 40 o.
A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 1. Budapest, 1942. 107 + 9 o.
[A folyó háború tapasztalatainak ismertetése.] 3. Magyar és német csapatjelzések. Budapest, 1942. 91 o.
A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 6. Gyalogság, gépkocsizó gyalogság. Budapest, 1942. 35 o.
A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 10. Partizánharcok. Budapest, 1942. 67 o.
A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 12. Műszaki tapasztalatok. Budapest, 1942. 48 o.
A folyó háború tapasztalatainak ismertetése. 15. Budapest, 1942. 87 o.
A folyó háború tapasztalatainak összefoglaló ismertetése. 18. A K-i harctér terepviszonyai és az ellenség méltatása. Budapest, 1943. 79 o.
Harcászati szabályzat I-III., Budapest, 1939. 324+109+112 o. 6 mell.
Harccselekmények a M. kir. honvédség 1941-43. évi harcaiból, Budapest, 1943. 124 o.
Kiképzési segédlet a gyorsfegyvernem számára. Általános alapelvek. Budapest, 1941. 310 o.

A Szovjet haderő ismertetése csapattest- és osztályparancsnokok részére. Budapest, 1942. 219 o.

DOKUMENTUM-GYŰJTEMÉNYEK, ADATTÁRAK

- BENE János – SZABÓ Péter: A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938–1945. Nyíregyháza, 2003, 566 o.
- Bojevoj szosztav szovjeckoj armiji. Szerk.: GRILEV, A. N. Moszkva, 1963. 84 o.
- BRADLEY, Dermot (Főszerk.) Die Generale der Waffen-SS und der Polizei. Bissendorf, 2003–.
- ERICKSON, John – ERICKSON, Ljubica: The Soviet Armed Forces, 1918-1992. Connecticut-London, 1996. 197 o.
- Geroji Szovjeckogo Sojuza. 1-2. Szerk.: SKANOV, I. N. Moszkva, 1987.
- Halder War Diary (The). Szerk.: JACOBSEN, Hans-Adolf. Novato (USA) 1988. 716 o.
- Hitlers Weisungen für die Kriegsführung 1939–1945. Szerk.: Walther HUBATSCH, München, 1965.
- Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend: SZINAI Miklós és SZÜCS László Budapest, 1963. 533 o.
- KEILIG, Horst (Szerk.): Das Deutsche Heer 1939-1945. I-III. Bad Neuheim. é.n. Kriegstagebuch des Kommandostabes Reichsführer SS..., Bécs-Frankfurt-München, 1965. 253 o.
- KRIVOSEJEV, G. F.: Grif szekretnosztiji... Moszkva, 1993. 415. o.
- LIDSCHUN, Reiner – WOLLERT, Dieter: Infanteriewaffen Gestern (1918-1945) I-II. Berlin, 1991. 617 o. ill.
- MEHNER, Kurt (Szerk.): Die Geheimentagesberichte der Deutschen Wehrmachtführung im zweiten Weltkrieg 1939-1945. 3. 1. März 1941–31. Oktober 1941. Osnabrück, 1992. 497 o.
- MEHNER, Kurt – STANĚK, Jaroslav: Armee unter dem Roten Stern. Osnabrück, 1999. 597 o. 8 térk.
- Magyarország a második világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk: SIPOS Péter. Budapest, 1996. 584 o.
- Magyarország és a második világháború. Szerk.: ZSIGMOND László, Budapest, 1959. 550 o.
- OSZLÁNYI Kornél – SZÉCSY Imre: Katonai zsebkönyv. Budapest, 1928. 660 o. ill.
- SCHERZER, Veit: Deutsche Truppen im. 2. Weltkrieg, Bayreuth, 1993. 425 o. ill.
- SCHRAMM, Percy E. – Szerk.: Kriegstagebuch der Oberkommandos der Wehrmacht 1940-1941. München, 1982. 1285 o.
- SŐREGI Zoltán: Katonák kerékpáron – A magyar királyi honvédség kerékpáros tisztjeinek adattára 1920–1945. [Budapest] 2014. 314 o., ill.
- SZAKÁLY Sándor: A magyar katonai felsővezetés 1938-1945. Budapest, 2001. 407 o.

- Szovjetszkaja vojennaja enciklopedia. 1-8. kötet. (Szerk. biz. elnöke: OGARKOV, N. V., Moszkva, 1980.
- A Wilhelmstrasse és Magyarország. Összeáll: RÁNKI György et al. Budapest, 1968. 1005 o.
- NYÁRY Iván: A harcoló magyar honvéd Képek a szovjet elleni hadjáratból. Budapest, [1943.] 14 o. 60 t.
- ZACHÁR Sándor: Katonai zseb-lexikon, Budapest, 1939. 679 o. ill.

MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNY-KÖTETEK

- BERGSTRÖM, Christer – MIKHAILOV, Andrey: Black Cross, Red Star / I. Pacifica, 2000. 307 o. ill.
- BERNÁD Dénes – MUJZER Péter – HANGYA János: Horrido. Budapest, 1992. 136 o. ill.
- BOOG, Horst, et al.: Das Deutsche Reich, und der zweite Weltkrieg 4. Der Angriff auf die Sowjetunion, Stuttgart, 1983. 1170 o.
- BORSÁNYI Julián: A magyar tragédia kassai nyitánya. München, 1985. 391 o. ill.
- CSIMA János: Adalékok a Horthy-hadsereg szerveztének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938-1945). Budapest, 1961. 415 o.
- DOMBRÁDY Lóránd: Katonapolitika és hadsereg 1920-1944. Budapest, 2000, 293 o.
- DOMBRÁDY Lóránd: Werth Henrik akiről nem beszéltünk. Budapest, 2005. 188 o.
- DOMBRÁDY Lóránd: Szombathelyi Ferenc vezérezredes. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2012. 239 o. ill.
- DOMBRÁDY Lóránd - TÓTH Sándor: A magyar királyi honvédség 1919-1945. Budapest, 1987. 461 o.
- DUPKA György: A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944-1991) Budapest - Ungvár, 2014. 276 o. (Kárpátaljai magyar könyvek 232.)
- FOKIN, N. A. (Főszerk.): A nagy honvédő háború története 1941-1945. II. Budapest, 1964. 628 o.
- GLANTZ, David M.: Barbarossa, Charleston, 2001. 256 o. ill.
- GOSZTONYI Péter: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 1995. 420 o.
- GORDON, Yefim – KHAZANOV, Dimitrij: Soviet Combat Aircraft of the Second World War I-II. Leicester, 1999. 184 + 176 o. ill.
- GRECSKO, A. A.: A második világháború története 1939-1945 IV. Budapest, 1977. 718 o.
- Katonai földrajz VII. fejezet Oroszország. Kassa, 1943. 6 o. ill.
- KALÓ József: Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. PhD értekezés. Debrecen, 2010. 177 o.
- KAUFMANN, J. E. – JURGA, Robert M.: Fortress Europe European Fortifications of World War II. London, 1999. 431 o.

- KINNEAR, James: Russian Armoured Cars 1930-2000. Darlington, 2000. 336 o. ill.
- KOLGANOV, K. Sz.: A szovjet hadsereg harcászatának fejlődése a nagy honvédő háború éveiben (1939-1945). Budapest, 1960. 559 o. ill. 74 térk. 64 tábl.
- MOSANSZKIJ, Ilja Boriszovics: 1941 bitva za Kijev 7 ijulja – 26 szeptemberje. Moszkva, 2008. 206 o. ill. 107.767
- NAGYVÁRADI Sándor - M.SZABÓ Miklós – WINKLER László: Fejezetek a magyar katonai repülés történetéből. Budapest, 1986. 305 o. ill.
- (Le) operazioni dell'unita italiane al fronte russo (1941-1943). Róma, 1977. 74 o. 43 térk.
- PATAKY Iván – ROZSOS László – SÁRHIDAI Gyula: Légiháború Magyarország felett I. Budapest, 271 o. ill.
- POHL, Dieter: The Murder of Ukraine's Jews under German Military Administration and in the Reich Commissariat Ukraine 26. o. In.: BRANDON, Ray - LOWER, Wendy (Szerk.): The Shoah in Ukraine. Bloomington, 2008. 23-76. o.
- PLATONOV et al.: A második világháború 1939-1945/I., Budapest, 1963. 231 o. 1 térk.
- SZABÓ Péter-SZÁMVÉBER Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1941-1943. Budapest, é. n. 152 o.
- SOMOGYI Endre: Magyarország és környező államainak katonai földrajza, Budapest, 1928. 92 o. ill. térk.
- SZUVOROV, Viktor: Az M-nap. Budapest, 2008. 267 o.
- UEBERSCHÄR, Gerd R. – BEZYMENSKIJ, Lev A. (Szerk.): Der deutsche Angriff auf die Sowjetunion, Darmstadt, 1998. 290 o.
- Ukrainszkaja SzSzsZR v velikoj otvecseszvennoj vojne Szovjetszkogo Szozjuza 1941-1945. 1. k. Kijev, 1975.
- UNGVÁRY Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2005. 604 o. ill.
- UNGVÁRY Krisztián: Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban 1941-1944. Esemény – elbeszélés – utóélet. Budapest, 2015. 467. o. ill. 17 térk.
- VOLKOGONOV, Dimitrij: Győzelem és tragédia. Budapest, 1990. 487 o. ill.
- WAGENER, Karl: Heeresgruppe Süd. Bad-Neuheim, é.n. 364 o. ill.
- WERNER Oswald: Kraftfahrzeuge und Panzer der Reichswehr Wehrmacht und Bundeswehr. Stuttgart, 1973. 456 o. ill.
- WETZIG, Sonja: Die Stalin-Linie 1941. Wölfersheim-Berstadt, 1997. 144. o. ill. [2] térk.
- ZALOGA, J. Stephen – NESS, Leland S.: Red Army Handbook 1939-1945. Phoenix Mill, 1998. 230. o., ill.

ALAKULAT- ÉS FEGYVERNEM-TÖRTÉNETEK

- BABUCS Zoltán: Jászsági honvédek a II. világháborúban/I. Jászberény, én. 246 o. ill. (9. harckocsi-zászlóalj)
- BABUCS Zoltán – MARUZS Roland: „Jász vitézek rajta, előre!” Budapest, én. 207 o. ill. (5. kerékpáros és 9. páncélos-zászlóalj)
- BECZE Csaba: „Kőr Ász” Puedlo, én. 165 o. ill. (3/1. vadászrepülő-század)
- Die deutschen Divisionen 1939-1945 Szerk.: SCMITZ, Peter et al.
- 3. Band (11-16). Osnabrück, 1996. 652 o.
- 4. Band (17-25). Osnabrück, 2000. 859 o.
- GRAMS, Rolf: Die 14. Panzerdivision 1940-1945. Eggolsheim, én. 478 o. ill.
- KISS Gábor Ferenc: „Lovon, gyalog, autón, biciklin, vasúton..” A magyar királyi honvédség gyorscsapatai [1938–1941]. Szeged, 2014. 234 o.
- LENGYEL Ferenc: A Kárpát-csoport hadművelete 1941. június 28-július 8. Budapest, é. n., 108 o. 18 térk. (ZMKA Egyetemi jegyzet)
- LENGYEL Ferenc: Az I. M. Kir. Gyorshadtest hadműveletei a Szovjetunió elleni háborúban (1941. július 9- november 15.). Budapest, é. n., 111 o. 7 térk. (ZMKA Egyetemi jegyzet)
- M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légiőr a második világháborúban. Budapest, 1987. 326 o.
- M. SZABÓ Miklós: A magyar királyi honvéd légiőr 1938-1945. Budapest, 1999. 314 o. ill. 17 térk.
- OROSZ Béla: A magyar légiőrök teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig. Budapest, 1942. 48 o. ill.
- SŐREGI Zoltán, VÉGSŐ István: Gyorsan, bátran, hűséggel: a M. Kir. „Balogh Ádám” 15. Honvéd Kerékpáros Zászlóalj története, Budapest, 2009. 216 o. ill. Bibliogr: 201-204. o.
- STEETS, Hans: Gebirgsjäger bei Uman. Heidelberg, 1955. 125 o. (XXXXIX. német hegyihadtest)
- TÓTH József: A volt M. kir. 1. honvéd felderítő zászlóalj története. Budapest, 2006. 211 o. ill. (Magánkiadás)
- VÁRHALMI Iván: A m. kir. honvédség erőfeszítései a gépesítés terén 1920-tól 1941. 06-ig. A Kárpát-csoport majd az I. gyorshadtest hadműveltei a Szovjetunióban 1941-ben. h. n. 2012. 271 o., ill. térk. (Magánkiadás)
- WEINMANN, Willi: Die 101. Jäger-Division. Offenburg, 1966. 656 o. ill.
- Vozszemnadszataja v szrazsennyija za rogyinu. Moszkva, 1982. 527 o. (szovjet 18. hadsereg)
- ZAKARIÁS Zoltán, Honvéd vasútépítők. Gyál, [1991.]. 289 o. ill. 22 térk.
- ZSEDÉNYI Zoltán: A gyorshadtest hadműveletei Oroszországban 1941-ben. (Előadás az Országos Tisztikaszinóban) Budapest, 1942, 33 o. (Kézirat a Hadtörténeti Könyvtár: 6577 jelzetén)

FOLYÓIRAT CIKKEK, TANULMÁNYOK

- BELEZNAY István: Az 1.gépkocsizó dandár 1941. évi hadművelete a Dniepről a Donecig. Magyar Katonai Szemle, 1943. 1. 27-39. o.
- BOBROVINCZY Tamás: Huszárok tűzkeresztsége az 1941. évi oroszországi hadjáratban. Magyar Katonai Szemle, 1942. 1. 107-113. o.
- BOBROVINCZY Tamás: A Szovjet elleni 1941. évi hadjárat a lovasság szempontjából. Magyar Katonai Szemle, 1942. 8. 259-275. o.
- BORSÁNYI Julián, Miért nem tudta 1941. június 26-án Kassa honi légvédelmi ütege megakadályozni a bombatámadást?, Új Honvédelmi Szemle, 1991/10. 132-137. o. 1 térk.
- CHAPÓ Gyula: Egy harcokocsiszakasz harcaiból levont tanulságok. Magyar Katonai Szemle, 1942. 6. 551-564. o.
- CSICSERY-RÓNAY- István: Az umani hőstett. Magyar Katonai Szemle, 1942. 9. 520-526. o.
- DANYILOV, Valerij: Hat der Generalstab der Roten Armee einen Präventivschlag gegen Deutschland vorbereitet?, Österchische Militärische Zeitschrift, 1993/1.
- DOMBRÁDY Lóránd: A magyar katonai gondolkodás néhány jellemzője a második világháború előtt. In: A magyar katonai gondolkodás története. Szerk.: Ács Tibor, Budapest, 1995. 126-145. o.
- DREXLER István: Páncélos dandár harcai. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 15. 5. o.
- FOGARASSY Béla: Hadiesemények a szovjet arcvonalon 1941 szeptember elejéig. Magyar Katonai Szemle, 1942. 2. 228-238. o.
- FOGARASSY Béla: Hadiesemények a szovjet arcvonalon 1941 szeptember elejétől december elejéig. Magyar Katonai Szemle, 1942. 3. 471-484. o.
- GELLÉRT - GELLÉRT 2012: GELLÉRT Ádám – GELLÉRT János: Az 1941. évi kőrösmezői deportálások. Betekintő, 2012. 2.
http://www.betekinto.hu/2012_2_gellert_gellert
- GELLÉRT - GELLÉRT 2015: GELLÉRT Ádám – GELLÉRT János: Egy tömeggyilkosság anatómiája – Kamenyec-Podolszkij, 1941. augusztus. Betekintő, 2015. 4. http://www.betekinto.hu/2015_4_gellert_gellert#_edn143
- GERGELY Károly: Háborús tapasztalatok a gyorsadtest egészségügyi ellátásáról. Magyar Katonai Szemle, 1942. 10. 182-184. o.
- HEPPES Miklós: Repülőtanulságok a szovjet elleni háborúból. Magyar Katonai Szemle, 1942. 10. 121-129. o.
- HRISZTOFOROV, Vaszilij: A háborús katasztrófa elhárítása érdekében tett rendkívüli intézkedések a Szovjetunióban. in: Háború és nemzeti önismeret, Szerk: BARTHA Eszter – KRAUSZ Tamás. Budapest, 2011. 23-43. o.

- HRISZTOFOROV, Vaszilij – VARGA Éva Mária: Werth Henrik vezérkari főnök vallomásai a szovjet fogságban. In: Háború és nemzeti önismeret. Szerk.: BARTHA Eszter – KRAUSZ Tamás, Budapest, 2011. 187-213. o
- HURAY Imre: A 13. kerékpáros zászlóalj 2. kerékpáros század Dnyeper-védelmi harcai. Magyar Katonai Szemle, 1942. 12. 467-478. o.
<http://ganyemedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/97153/5/ertekezes.pdf>
- KELEMEN Antal: Voltak-e orosz Hurricane-ok, vagy sem...? Magyar Szárnyak, 1992.
- KONTZ Sándor: A 8. határ vadász dandár hadműveletei 1941 június 28- július 9. Magyar Katonai Szemle, 1942. 1. 1-32. o.
- Konyec globalnoj lzsi: kogda Kijev jisjo nye bombili. Vojenno isztorieseszkij zszurnal 1996. 4. 2-17. o.
- KOZMA Ferenc: Német páncélosokkal a Dnyeper mentén. Magyar Katonai Szemle, 1942. 5. 366-379. o.
- KRÄMER Emil: Honvédhuszárok 1941. nyarán a Kárpátoktól a Dnyeszterig. Magyar Katonai Szemle, 1942. 7. 44-68.o.
- KUN József, in: uő, A német hadvezetés magyarországi politikájához 1941. március-július, Századok, 1965. 6. 1228-1247. o.
- MAKAI Ágnes – SALLAY Gergely Pál: A Mária Terézia Katonai Rend történetének utolsó fejezete. Hadtörténelmi Közlemények. 2005. 4. 1051-1117. o.
- MAJOR Jenő vezérőrnagy jelentése a m. kir. gyorsadtest 1941. évi oroszországi hadjáratának tapasztalatairól. Közreadja: Bonhardt Attila. Hadtörténelmi Közlemények 1991. 2. 174-211. o.
- MAJOR Jenő: A páncél dandár harcai – Mecsebelovka. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1942. 16. 7. o.
- MAJSAI Tamás: A kőrösmezei zsidó deportálás 1941-ben. Ráday Gyűjtemény Évkönyve IV-V. 1984-1985. 59-86. o.
- MINC, Mihail: A szovjet vezetés katonai-doktrinális irányvonala és a szovjet stratégiai tervek az 1941-1942-es években. In: Háború és nemzeti önismeret. Szerk.: BARTHA Eszter – KRAUSZ Tamás, Budapest, 2011. 71-85. o.
- NAGYBACZONI NAGY Vilmos: A gyorsan mozgó seregtettek. Magyar Katonai Szemle. 1936. 4. o. 2-28. o.
- OLASZ Lajos: A Kárpátoktól a Donyeckig – A magyar légierő harci tevékenysége, 1941. július-december. A Repüléstörténelmi Konferencia Közleményei 2007. 61-82. o.
- PEINLICH Béla: A 3. gépkocsizó zászlóalj harcai az 1941. évi keleti hadjáratban. Magyar Tartalékos Tisztek Lapja, 1942. 18. 4-6. o.
- PETRICHEVICH-HORVÁTH Miklós: Magyarország gépjárműállományának alakulása az 1939. évben. Statisztikai Szemle 1940. 2. 116-128. o.

- POHL, Dieter: Hans Krueger and the Murder of the Jews in the Stanislawow Region (Galicia) 6. o. Shoah Resources Center http://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%20202292.pdf
- POKORNY Hermann: Orosz bolsevista nézetek a korszerű hadászat és harcászat kérdéseiről. Magyar Katonai Szemle, 1942. 5. 291-307. o.
- SZAKÁLY Sándor: „...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott.”, in: uő, Volt-e alternatíva?, Budapest. 1999. 320 o.
- TAKÁTS László: Huszárezred egészségügyi ellátása az orosz harctéren. Magyar Katonai Szemle 1943. 4. 156-160. o.
- TEMESVÁRY Gerő: A 2. gépkocsizó zászlóalj harcai Oroszországban 1941. július 12-18. Magyar Katonai Szemle, 1942. 9. 526-536. o.
- UHLIG, Heinrich: Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges. In: Vollmacht des Gewissens II. 1965. Frankfurt. am Main, Berlin.
- VATTAY Antal: Az 1. lovasdandár a Szovjet elleni háborúban. Magyar Katonai Szemle, 1942. 7. 15-43. o.
- VINCZE Lajos: Kerékpáros szd. harca egy híd birtoklásáért. Magyar tartalékos tisztek lapja 1943. 19. 2-5. o.
- VINCZE Lajos: Egy kerékpáros század védelmi harca Saporoshje-szigetén. Magyar tartalékos tisztek lapja, 1943. 17. 6-8. o., 18. 2-4. o.
- ZÁKÁNY György: Védelem a Dnyeper partján. Magyar tartalékos tisztek lapja 1942. 10. 3-4. o.
- ZENTAY Ferenc: A 6. gépkocsizó zászlóalj harcai 1941 július 4. és 5-én. Magyar Katonai Szemle, 1942. 12. 489-505. o.

EMLÉKIRATOK, VISSZAEMLÉKEZÉSEK

- BAGRAMJAN: Így kezdődött a háború. Budapest, 1973, 540 o.
- DIENES Gyula: Kárpátoktól a Donyeczig. Budapest, 1942, 127 o.
- GÖRGEY Vince: Hajrá páncélosok! Budapest, é. n. 376 o.
- HENNYEY Gusztáv: Magyarország sorsa Kelet és Nyugat között, Budapest, 1992. 396 o.
- IZAY János: Egy hegyivadász visszaemlékezései 1939-1945., Sopron, 2002. 96 o. ill. 6 térk.
- KEITEL, Wilhelm: Életem. Nagykanizsa, é. n. 460 o.
- LAKATOS Géza, Ahogyan én láttam, Budapest, 1992. 499 o. ill.
- LOVIK Károly et al: Hat haditudósító a vörös harctéren. Budapest, é. n., 186 o. ill.
- MOSZKALENKO, K. Sz., A délnyugati irányban / I., Budapest, 1982. 378 o.
- PAULUS, Franz: Ich stehe hierauf Befehl. Szerk.: GÖRLITZ, Walter. Frankfurt am Main 1960, 272 o. 5 térk.

PETRIK Zoltán: Csokol Kezó II. világháborús hadinapló. Dozmat, 2005. 270 o. ill. 2 térk.

TOMOR László: Harcok az orosz égen. Budapest, 1942. 162 o. ill.

VERMES László: Sólymok szárnyán, A közelfelderítő pilóták nyomában. Bécs-Debrecen, 1998. 159 o. ill.

ZÁMBÓ Dezső: Hadak útján jártunk. Budapest, 1942. 123 o. ill.

ZSUKOV, G. K., Emlékek, gondolatok, Budapest. 1970. 546 o. ill.

X. TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. A Dél Hadseregcsoporthoz ukrán hadműveletei 1941. július–december. Forrás: A Nagy Honvédő Háború története 1941-1945. II., Budapest, 1964. 6. sz. térkép – 13. o.
2. A szovjet csapatok diszlokációja 1941. június 22-ig. Forrás: WAGENER, Karl: Heeresgruppe Süd. Bad-Neuheim, é.n. 2. vázlat alapján. 28. o.
3. A szovjet-magyar határ átlépése – határmenti harcok június 28–július 4. 36. o. Forrás: KONTZ Sándor: A 8. határ vadász dandár hadműveletei 1941 június 28–július 9. Magyar Katonai Szemle, 1942.
4. A Kárpátokon való átkelés, előretörés a Dnyeszterig, 44. o. Forrás: NAGY Miklós: Az 1941. évi oroszországi hadjáratok (súlyal a gyors hdt. működésén) HL. Tanulmánygyűjtemény 3059
5. A zalescsiki ütközet, 55. o. Forrás: ua.
6. Előretörés Pervomajszkig (1941. július 10–augusztus 10.), 67. o.
7. A golovanyevszki kitörési kísérlet, 78. o. Forrás: NAGY, im.
8. A nyikolajevi csata (1941. augusztus 10–16.), 90. o. Forrás: Ua.
9. A Dnyeper-védelem első szakasza, 93. o. Forrás: Ua.
10. Folyamvédelem a Dnyepernél, II. szakasz, 100. o.
11. Előretörés a Donyecig (1941. október 10–28.), 118. o. Forrás: NAGY, im.
12. A Kárpát-csoport megszálló tevékenysége – tematikus vázlat, 134. o.
13. A m. kir. I. gyorshadtest repülő erői által használt repülőterek, 170. o.

Kiadta: Belvedere Meridionale, Szeged
www.belvedere.meridionale.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
Kiadóvezető: Dr. Jancsák Csaba
Technikai szerkesztés: Szegedi Tudományegyetem Polgáriai Alapítvány
Műszaki szerkesztő: Szuperák Attila
Nyomta: S-Paw Bt, Üllés